

DPT: 2545 – ÖİK: 561

SEKİZİNCİ BEŞ YILLIK KALKINMA PLANI

TÜRKİYE-AVRUPA BİRLİĞİ İLİŞKİLERİ ÖZEL İHTİSAS KOMİSYONU RAPORU

ANKARA 2000

Ö N S Ö Z

Devlet Planlama Teşkilatı'nın Kuruluş ve Görevleri Hakkında 540 Sayılı Kanun Hükmünde Kararname, "İktisadi ve sosyal sektörlerde uzmanlık alanları ile ilgili konularda bilgi toplamak, araştırma yapmak, tedbirler geliştirmek ve önerilerde bulunmak amacıyla Devlet Planlama Teşkilatı'na, Kalkınma Planı çalışmalarında yardımcı olmak, Plan hazırlıklarına daha geniş kesimlerin katkısını sağlamak ve ülkemizin bütün imkan ve kaynaklarını değerlendirmek" üzere sürekli ve geçici Özel İhtisas Komisyonlarının kurulacağı hükmünü getirmektedir.

Başbakanlığın 14 Ağustos 1999 tarih ve 1999/7 sayılı Genelgesi uyarınca kurulan Özel İhtisas Komisyonlarının hazırladığı raporlar, 8. Beş Yıllık Kalkınma Planı hazırlık çalışmalarına ışık tutacak ve toplumun çeşitli kesimlerinin görüşlerini Plan'a yansıtacaktır. Özel İhtisas Komisyonları çalışmalarını, 1999/7 sayılı Başbakanlık Genelgesi, 29.9.1961 tarih ve 5/1722 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile yürürlüğe konulmuş olan tüzük ve Müsteşarlığımızca belirlenen Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı Özel İhtisas Komisyonu Raporu genel çerçeveleri dikkate alınarak tamamlamışlardır.

Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı ile istikrar içinde büyümenin sağlanması, sanayileşmenin başarılması, uluslararası ticaretteki payımızın yükseltilmesi, piyasa ekonomisinin geliştirilmesi, ekonomide toplam verimliliğin artırılması, sanayi ve hizmetler ağırlıklı bir istihdam yapısına ulaşılması, işsizliğin azaltılması, sağlık hizmetlerinde kalitenin yükseltilmesi, sosyal güvenliğin yaygınlaştırılması, sonuç olarak refah düzeyinin yükseltilmesi ve yaygınlaştırılması hedeflenmekte, ülkemizin hedefleri ile uyumlu olarak yeni bin yılda Avrupa Topluluğu ve dünya ile bütünleşme amaçlanmaktadır.

8. Beş Yıllık Kalkınma Planı çalışmalarına toplumun tüm kesimlerinin katkısı, her sektörde toplam 98 Özel İhtisas Komisyonu kurularak sağlanmaya çalışılmıştır. Planların demokratik katılımcı niteliğini güçlendiren Özel İhtisas Komisyonları çalışmalarının dünya ile bütünleşen bir Türkiye hedefini gerçekleştireceğine olan inancımızla, konularında ülkemizin en yetişkin kişileri olan Komisyon Başkan ve Üyelerine, çalışmalara yaptıkları katkıları nedeniyle teşekkür eder, Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nın ülkemize hayırlı olmasını dilerim.

Dr. Akın İZMİRLIOĞLU
Müsteşar

İÇİNDEKİLER

SUNUŞ.....	I
TÜRKİYE- AVRUPA BİRLİĞİ İLİŞKİLERİ ÖZEL İHTİSAS KOMİSYONU ÜYELERİ.....	III
1. TÜRKİYE-AB İLİŞKİLERİNİN SİYASİ VE HUKUKİ ÇERÇEVESİ.....	1
1.1. SİYASİ ÇERÇEVE.....	1
1.2 HUKUKİ ÇERÇEVE	3
1.2.1 Ankara Anlaşması	3
1.2.2 Ortaklığın Organları.....	5
2. ORTAKLIK İLİŞKİSİNİN GELİŞİMİ	11
3. TÜRKİYE’NİN TOPLULUĞA KATILIM BAŞVURUSU VE SONRASI	14
3.1 ÜYELİK BAŞVURUSU	14
3.2 GÜMRÜK BİRLİĞİ.....	18
3.2.1 Türkiye-AB Gümrük Birliğine Geçiş Süreci ve Bu Sürecin İşleyişi.....	18
3.2.2 Gümrük Birliği'nin Türk Ekonomisine Etkileri	31
3.2.2.1 Türkiye'nin Dış Ticaretindeki Gelişmeler.....	31
3.2.2.2 Gümrük Birliği'nden Doğrudan Etkilenen Sektörler	40
3.2.2.2.1 Tekstil ve Konfeksiyon Sanayii.....	41
3.2.2.2.2 Otomotiv Sanayii	44
3.2.2.2.3 Otomotiv Yan Sanayii.....	49
3.2.2.2.4 Elektronik Sanayii	51
3.2.2.2.5 Kimya Sanayii.....	52
3.2.2.2.6 Makina İmalat Sanayii	53
3.2.2.2.7 Dayanıklı Tüketim Malları Sanayii	56
3.2.2.2.8 Deri Sanayii.....	60
3.2.2.2.9 Çimento ve Toprak Ürünleri Sanayii	63
3.2.2.2.10 Çimento Sanayii	63
3.2.2.2.11 Seramik Sanayii	65
3.2.2.2.12 Refrakter Sanayii.....	68
3.2.2.2.13 Cam Sanayii	70
3.2.2.2.14 İşlenmiş Tarım Ürünleri Sektörü.....	74
3.2.2.2.15 Demir Çelik Sanayii	75
3.2.2.3 Gümrük Birliği'nden Dolaylı Olarak Etkilenen Sektörler.....	81
3.2.2.3.1 Müteahhitlik Hizmetleri	81
3.2.2.3.2 Denizcilik Sektörü.....	82
3.2.2.3.3 Bankacılık Sektörü.....	84
3.2.2.3.4 Müşavirlik, Mühendislik ve Mimarlık	89
3.2.2.3.5 Madencilik Sektörü	90
3.2.2.3.6 Gümrük Birliği'nin Küçük ve Orta Boy İşletmeler Üzerindeki Etkileri	93
3.2.2.3.7 Tarım ve Tarıma Dayalı Sanayii	97
3.2.2.4 Gümrük Birliği'nin Etkileri: Daha Önce Yapılmış Çalışmaların Değerlendirilmesi.....	108
3.3 Sonuç.....	113
4. AVRUPA BİRLİĞİ'NDE GENİŞLEME VE DERİNLEŞME HAREKETİ VE TÜRKİYE	117
4.1 AVRUPA BİRLİĞİ'NDE GENİŞLEME HAREKETİ.....	117
4.2. AVRUPA ANLAŞMALARI ÇERÇEVESİNDE AB İLE MERKEZİ VE DOĞU AVRUPA ÜLKELERİ (MDAÜ) ARASINDAKİ İLİŞKİLER	119
4.3 GENİŞLEME SÜRECİNDE TOPLULUK ZİRVE TOPLANTILARI.....	120
4.4 AVRUPA BİRLİĞİ'NİN DERİNLEŞMESİ.....	123
4.4.1 Tek Avrupa Pazarı	123
4.4.1.1 Fiziki Engellerin Kaldırılması	124
4.4.1.2 Teknik Engellerin Kaldırılması	124
4.4.1.3 Mali Engellerin Kaldırılması	124
4.4.2 Ekonomik ve Parasal Birlik ve Tek Para Uygulamasına Geçiş	125
4.5 AVRUPA BİRLİĞİ POLİTİKALARINA GENEL BAKIŞ	127
4.5.1 Ortak Tarım Politikası	127
4.5.2 Ortak Ticaret Politikası	129
4.5.3 Ortak Rekabet Politikası	131

4.5.4 Ortak Dış Politika ve Güvenlik Politikası.....	132
4.5.6 Diğer Ortak Politikalar.....	133
4.5.6.1 Ortak Sanayi Stratejisi.....	133
4.5.6.2 Bölgesel Kalkınma Politikası.....	133
4.5.6.3 Adli Alanlar ve İçişlerinde İşbirliği.....	134
4.6 AB’NİN GENİŞLEME VE DERİNLEŞME HAREKETİ VE TÜRKİYE.....	134
Genişlemeye İlişkin Temel Kavramlar.....	135
5. HELSİNKİ ZİRVESİ SONRASI TÜRKİYE’NİN KONUMU.....	137
5.1 KOPENHAG SİYASİ KRİTERLERİ VE TÜRKİYE’NİN DURUMU.....	137
5.1.1. Demokrasi, Hukukun Üstünlüğü, İnsan Hakları.....	137
5.1.2 Kopenhag Siyasi Kriterleri, Gündem 2000 ve İlerleme Raporları.....	140
5.1.3 Gündem 2000 ve İlerleme Raporlarında Türkiye’nin Durumu.....	141
5.1.4 Kopenhag Siyasi Kriterleri Çerçevesinde Türkiye’nin Alması Gereken Önlemler.....	143
5.1.4.1 Anayasal Öneriler.....	147
5.1.4.2 Yasal Öneriler:.....	148
5.1.4.3 İdari ve Diğer Öneriler.....	152
5.2 AYDINLATMA TANITIM VE EĞİTİM ÇALIŞMALARI.....	155
5.3 GÖRÜŞLER.....	156
5.4 EKONOMİK KRİTERLER.....	157
5.4.1 Düzgün İşleyen Bir Piyasa Ekonomisinin Varlığı.....	158
5.4.2 AB İçinde Rekabet Edebilme Kapasitesi.....	168
5.4.3 Ekonomik ve Parasal Birliğin İkinci Aşamasının Koşullarına Uyum.....	177
Öneriler.....	182
5.5. TÜRK MEVZUATINI AB MEVZUATINA YAKLAŞTIRMA ÇALIŞMALARI.....	185
5.6 GÜMRÜK BİRLİĞİ ÇERÇEVESİNDE SÜRDÜRÜLEN ÇALIŞMALAR.....	186
5.7 TÜRK MEVZUATININ AB MÜKTESEBATINA UYUM ÇALIŞMALARI.....	197
5.8 MEVZUATIN UYGULANABİLMESİNİ SAĞLAYACAK İDARI KAPASİTE.....	202
SONUÇ VE DEĞERLENDİRME.....	211

ISBN 975 – 19 – 2593 - 2 (basılı nüsha)

Bu Çalışma Devlet Planlama Teşkilatının görüşlerini yansıtmaz. Sorumluluğu yazarına aittir. Yayın ve referans olarak kullanılması Devlet Planlama Teşkilatının iznini gerektirmez; İnternet adresi belirtilerek yayın ve referans olarak kullanılabilir. Bu e-kitap, <http://ekutup.dpt.gov.tr/> adresindedir.

Bu yayın 2000 adet basılmıştır. Elektronik olarak, 1 adet pdf dosyası üretilmiştir.

SUNUŞ

VIII. Beş Yıllık Kalkınma Planı hazırlıkları çerçevesinde oluşturulan Türkiye - Avrupa Birliği İlişkileri Özel İhtisas Komisyonu, çalışmalarını ve değerlendirmelerini Helsinki Zirvesi sonunda Türkiye'ye tanınan "Adaylık" statüsü perspektifinden gerçekleştirmiştir. Yedi Alt Komisyon aracılığı ile sürdürülen çalışmalar sonunda ortaya çıkan raporların yalnızca belirli bir amaca hizmet etmekte kalmayıp, konuyla ilgilenen tüm çevrelerin başvurabileceği bir kaynak olması düşüncesiyle hareket edilmiş, bu bağlamda ilişkilerin 37 yıllık siyasi, hukuki ve ekonomik geçmişi ve çerçevesine değinilmiştir.

Bilindiği üzere, Türkiye ile Avrupa Birliği arasında 1 Ocak 1996 tarihi itibarıyla yürürlüğe giren Gümrük Birliği, AB ile bir üçüncü ülke arasında bugüne kadar oluşturulmuş en yakın ekonomik ilişkidir. Bu yönüyle Gümrük Birliği, Türk ticaret ve rekabet mevzuatı ile politikalarında çeşitli değişikliklere yol açmış; Türk ekonomisi için yeni fırsatlar yarattığı gibi çaba gerektiren unsurlar da doğurmuştur. Türkiye-AB Ortaklık Konseyi'nin Gümrük Birliği'nin tesisine yönelik olarak aldığı Karar, Türk ekonomisinin 1980'li yıllardaki liberalizasyonundan sonra, ekonominin tamamını etkileyen en önemli gelişme olmuştur.

Nitekim, 1960'lı, 1970'li yılların şartlarına göre çerçevesi çizilen Gümrük Birliği, değişen dünya koşullarında ve bir yandan genişleyen, diğer yandan derinleşen Avrupa Birliği normlarında ilk boyutlarının ötesine geçmiş ve gerçekleştirilen bütünleşme Ortaklık Anlaşması ile belirlenenden çok daha geniş kapsamlı olmuştur.

Türkiye'nin Gümrük Birliği'ne hazırlık süreci; Avrupa kıtasında siyasi coğrafyanın değiştiği, eski Varşova Paktı ülkeleri ve Sovyet Cumhuriyetleri'nin AB ile ekonomik ve siyasi ilişkilerini geliştirerek Birliğe katılım hazırlıklarını hızlandırdığı, Avrupa Birliği'nde ise, bir yandan 21 inci yüzyıla ilişkin genişleme stratejilerinin belirlendiği, diğer yandan da Birliğin derinleşme yönünde başta Ekonomik ve Parasal Birliğin tamamlanması gayreti içerisinde son aşamaya geçiş olmak üzere önemli adımlar attığı bir döneme rastlamıştır.

Gümrük Birliği süreci ise, Güneydoğu Asya'da başlayan, daha sonra Rusya'yı ve tüm dünyayı etkisi altına alan global krizin yaşandığı bir döneme denk gelmiştir. Ancak, global ekonomik kriz ile birlikte üçüncü ülkelere yönelik ihracatımızda yaşanan azalış, dış ticaretimizdeki %50'lik payını ve istikrarlı pazar yapısını AB ülkelerine yönelik ihracatımızdaki artış ile dengelenmiştir.

Ülkemiz, 20 yıldır sürdürdüğü dışa açık politikalarını Gümrük Birliği'nin tesis edilmesi suretiyle daha da güçlendirmiş ve rekabete açık sektörlerin yaratılmasında önemli adımlar atmıştır. Bununla beraber, yürürlüğe girmesinden itibaren Türk sanayiini yoğun uluslararası rekabet ile karşı karşıya bırakan Gümrük Birliği, aynı zamanda ülkemizin yeni dünya düzeni ile entegre olmasını sağlayacak zorlayıcı bir süreci de başlatmıştır.

Tüm bu gelişmeler, gümrük birliğinin gerek makro, gerek mikro düzeyde bu değişikliklerden etkilenmesine neden olmuştur. Bununla beraber, Gümrük Birliği dördüncü uygulama yılını tamamladığında bu süreç, her yönüyle büyük ölçüde düzgün işleyen bir ticari entegrasyon ve ülkemizi Ortaklık ilişkimizin nihai hedefi olan tam üyeliğe taşıyan bir araç haline gelmiştir.

Ayrıca, Aralık 1999 tarihli Helsinki Zirvesine kadar, 1963 tarihli Ankara Anlaşmasının temel oluşturduğu ve nihai amacı tam üyelik olarak belirlenen ortaklık rejimi çerçevesinde sürdürülen Türkiye-Avrupa Birliği ilişkileri 1996 yılında gerçekleştirilen

Gümrük Birliği ile ivme kazanmış ve nihayet Helsinki Zirvesinde Türkiye'nin adaylığının tescil edilmesi ile yeni bir boyut almıştır.

Türkiye'yi, diğer aday ülkelerle birlikte aynı kriterler temelinde AB'ne katılmaya aday bir ülke olarak belirleyen, ayrımcılığa son veren, reformlarını teşvik etmeye ve desteklemeye yönelik olarak katılım öncesi stratejiden yararlandırmayı öngören Helsinki Zirvesinde, aynı zamanda AB müktesebatının benimsenmesi için "Ulusal bir Program" ile birlikte, siyasi ve ekonomik kriterler ile üye ülkelerin uymakla yükümlü bulunduğu hususlar bakımından katılıma hazırlıkta öncelikli alanları belirleyecek olan "Katılım Ortaklığı"nın oluşturulması kararlaştırılmıştır.

Türkiye'nin AB'ye üyeliğinin gerçekleşmesi 1993 tarihinde yapılan Kopenhag Zirvesinde belirlenen kriterlere uyum sağlanmasını gerektirmektedir. Bu kriterler, siyasi, ekonomik ve diğer üyelik yükümlülükleri olmak üzere üç ana başlık altında toplanmaktadır. Üyelik müzakerelerinin başlatılması ise, demokrasi, insan hakları, hukukun üstünlüğü gibi siyasi kriterlerin yerine getirilmesine bağlıdır.

Ülkemizin dünya ile bütünleşmesinin hızlandırılması, dünya katma değerinden daha çok pay alması, daha etkili bölgesel güç haline gelmesi, makro ekonomik istikrarın sağlanması ve çağdaşlığın en ileri aşamasını yakalamış bir dünya devleti olma hedeflerinin, esasen, AB'ye üyeliğin yerine getirilmesi için gereken "Kopenhag Kriterleri" ile örtüşmesi, Türkiye'nin üyeliğinin hızlanmasını sağlayacak önemli bir fırsat olarak ortaya çıkmıştır. Bir diğer ifade ile, Türkiye'nin üyelik yolunda atacağı adımlar ve gerçekleştireceği çalışmalar, bu hedeflere ulaşılmasını kolaylaştıracaktır.

Diğer taraftan, AB müktesebatının üstlenilmesi için hazırlanacak olan Ulusal Program'ın VIII.Beş Yıllık Kalkınma Planı ile eşgüdüm içinde olması önem arz etmektedir. Bu çerçevede, bir yandan VIII.Beş Yıllık Plan'da AB'ye karşı mükellellefiyetlerimize yer verilirken, diğer yandan, hazırlanacak olan Ulusal Programa, Plan'da öngörülen temel makroekonomik ve sektörel öncelikler ile hedeflerin yansıtılması gerekecektir.

Bütün bu hususların bilinci içinde, Türkiye-AB İlişkileri Özel İhtisas Komisyonu, üç yüze yakın komisyon üyesinin ve değişik kesimlerin katkılarıyla çalışmalarını iki ay gibi kısa bir sürede tamamlamış bulunmaktadır.

Böylesine kapsamlı bir çalışmada görev alan tüm katılımcılara ve Komisyon üyelerine teşekkür eder, çalışma sonuçlarının, müteakip çalışmalar ve alınacak kararlar açısından yararlı olmasını dilerim.

Nejat EREN

Başkan

TÜRKİYE- AVRUPA BİRLİĞİ İLİŞKİLERİ ÖZEL İHTİSAS KOMİSYONU ÜYELERİ

Başkan:

Nejat EREN Emekli Dış Ticaret Müsteşarı

Başkan Yrd:

Hilal AĞACIKOĞLU DTM

DPT Koordinatörü

Derya SEVİNÇ

Raportörler:

Ahmet YÜCEL DPT

Kaan ERKMAN DTM

KOMİSYON ÜYELERİ

İzzet ADEMOĞLU	Sanayi ve Ticaret Bakanlığı
Hale AĞACIK	Türkiye Gübre Sanayi A.Ş. Gn.Md.
Prof. Dr. Halis AKDER	ODTÜ
İrem AKKAYA	Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı
Hüseyin AKSOY	Başbakanlık
Yrd. Doç. Dr. Tayfun AKSOYAK	Kırıkkale Üniversitesi Rektörlüğü
İsmail Faruk AKSU	Devlet Personel Başk.
Yüksel AL	Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı
Eda ALİDEDEOĞLU	TÜSİAD
Sema ALPAN	DPT
Hıdır ALPARSLAN	DTM
Emel ALTINBIÇAK	Merkez Bankası
Aysel ALTINOK	Türkiye Gübre Sanayi A.Ş. Gn.Md.
Şevki ALTINÖZ	TOBB-Tekstil Sektör Kurulu
Prof. Dr. Mustafa ALTINTAŞ	Cumhuriyet Üniversitesi Rektörlüğü
Erdoğan ASAR	Emniyet Genel Müdürlüğü
Mehmet Halil ATEŞ	Gümrük Müsteşarlığı
Reyhan ATMACA	DTM
Hüseyin AVCI	Anadolu Gıda Sanayi A.Ş.
Selma AYTÜRE	Tarım ve Köyişleri Bakanlığı
Mustafa BAĞAN	Türkiye Kimya Sanayi Derneği
İsmail BAKKAL	Tarım ve Köyişleri Bakanlığı
Beyazıt BALCI	Maliye Bakanlığı
A.Rıza BASA	Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı
Ersin BAŞAR	TOBB
Yavuz BAYAR	TOBB
Mustafa BAYBURTLU	TOBB
M.Can BAYDAROL	Hürriyet Gazetesi
Atila BEDİR	DPT
Mustafa BEKTAŞ	Esnaf ve Sanatkarlar Konfederasyonu

Erol BELCE	Milli Eğitim Bakanlığı
Sebnem BİLGET	RTÜK
Ahmet BİRSEL	Doğal Hayati Koruma Derneği
Prof. Dr. Ali BOZER	İSO
Z.Bilge BULUŞ	Doğal Hayati Koruma Derneği
Vildan BURHAN	DPT
Doç. Dr. Ali Rıza BÜYÜKUSLU	TİSK
Yahya BÜYÜKYILDIZ	TOBB
Niyazi CANGİR	Maliye Bakanlığı
İsmet CONKAR	İSKİ Genel Müdürlüğü
Bahadır ÇAKMAK	Merkez Bankası
Prof. Dr. Gürhan ÇELEBİCAN	Ankara Üniversitesi
Bedirhan ÇELİK	İSO
Attila ÇEZİK	TÜBİTAK
Tuna DARILMAZ	Tarım ve Köyişleri Bakanlığı
Sinan DELİDUMAN	Türkiye Güzel Sanat Eseri Sahip. Meslek Bir.
Gülcan DEMİRCİ	Ulaştırma Bakanlığı
Barboros DEMİRCİ	TAYSAD
Zeynep DEMİRHAN	DPT
Gürsel DEMİROK	İnsan Hakları Kİoordinasyon Üst Kurulu
Hakan DİNLER	AGG
Cemil DİREKÇİ	AGG
Kerem DİVAMLIOĞLU	Dışişleri Bakanlığı
Bülent DOĞAN	İçişleri Bakanlığı
Yrd. Doç. Dr. Murat DOĞANLAR	Çukurova Üniversitesi Rektörlüğü
Celalettin DÖNMEZ	Adalet Bakanlığı
Selahattin DURMAZ	Başbakanlık
Yrd. Doç. Dr. Oya D.DURMUŞ	Muğla Üniversitesi
Gönül Nezaket DURSUN	Dünya Gazetesi
Necat ELDEM	T.Gıda San.İş.Sen.
Mustafa ER	Orman Bakanlığı
Sahahnur ERDEMLİ	İstanbul Tekstil Center
Doç. Dr. Zeki ERDUT	Dokuz Eylül Üniversitesi
Alim ERGİNOĞLU	Arçelik A.Ş.
Mehmet ERGÜVEN	Köy Hizmetleri Genel Müdürlüğü
Ahmet Zahir ERKAN	Köy Hizmetleri Genel Müdürlüğü
Kaan ERKMAN	DTM
Hale ERTORUN	Çevre Bakanlığı
A.Nihat ERTÜRK	TOBB
Ergin ERZURUMLU	Türkiye Makarna San.Der.
Doç. Dr. Mehmet EVSİLE	Amasya Eğitim Fakültesi
Ülkem GENÇ	Türkiye Giyim Sanayicileri Derneği
Elvan GENÇ	Çevre Bakanlığı
Prof. Dr. Ahmet GÖKDERE	Ankara Üniversitesi Rektörlüğü
Emre GÖNEN	İKV
Prof. Dr. Şefik GÖRKEY	Marmara Üniversitesi
Yasemin GÖZLÜKÇÜ	Anavatan Kadın Kolları
Ebru GÜLSOY	İhracatı Geliştirme Etüd Merkezi
Ünal GÜNDOĞAN	DİE
Türker GÜNDÜZ	TOBB

Görgül GÜNER	Tüketici Hakları Derneği
Nahide GÜNLER	Çay İşletmeleri Genel Müdürlüğü
Prof. Dr. Haluk GÜNUĞUR	Gazi Üniversitesi
Haldun HAKMAN	Maliye Bakanlığı
Hale HATİPOĞLU	TÜSİAD
Ünal İLKER	Yapı Teknik Mühendislik Müşavirliği
Ertan İREN	TISK
Erdoğan İSHAKOĞLU	Adalet Bakanlığı
Ali Ulvi İz	Makina İmalatçılar Birliği
ArslanKARABAĞLI	TMMOB- Ziraat Mühendisleri Odası
Hüseyin KARABULUT	Koç Holding
Ayşen KARAKAŞ	Çay-Kur
Prof. Dr. Rıdvan KARLUK	Anadolu Üniversitesi Rek.
Mine KAYA	Ulaştırma Bakanlığı
Sunay KEÇECİ	DPT
Murat KEPİR	Sanayi ve Ticaret Bakanlığı
Cahit KESKİN	Devlet Bakanlığı.(Sn.Mehmet Ali İRTEMÇELİK)
Sabri KESKİN	SETBİR
Prof. Dr. A.Mehmet KOCAOĞLU	Kırıkkale Üniversitesi
Dicle KORKMAZ	Rekabet Kurumu
Tunay KÖKSAL	Rekabet Kurumu
Ayşe KÖKSAL	TEKEL
Prof. Dr. Onur Bilge KULA	Mersin Üniversitesi
Serdar Fuat KUMBARACI	DTM
Selim KUNERALP	Dışişleri Bakanlığı
Pars KUTAY	Abant İzzet Baysal Üniversitesi
Prof. Dr. Mehmet KÜLAHCI	Mersin Üniversitesi
Prof. Dr. Nevzat KÜLCÜ	Kırıkkale Üniversitesi
Yrd. Doc. Dr. Akif KÜTÜKÇÜ	T.C..Ziraat Bankası
Saadet M.HAKGÜDAN	DİE
Vedat METİN	Gümrük Müsteşarlığı
Hıdır MOR	TOBB
Orhan MORGİL	DEİK
Sühan MURATLI	DTM
Aycan MÜTEVELLİOĞLU	Halk Bankası Genel Müdürlüğü
Ayça E. NALÇACI	Maliye Bakanlığı
Mürüfet NOHUT	Çevre Bakanlığı
Ülkü OĞUZ	İSO
Müjde OKTAY	Denizcilik Müsteşarlığı
Celal ORAL	TEKEL
Oktay ÖNDERER	RTÜK
Belma ÖRS	Sanayi ve Ticaret Bakanlığı
Zerrin ÖZBEK	Dışişleri Bakanlığı
Akın ÖZÇER	Devlet Personel Başk.
Hacı Ali ÖZEL	İTÜ
Doç. Dr. N. Lerzan ÖZKALE	Türk Müşavirler Mühendisler Birliği
Osman ÖZKAN	Ulaştırma Bakanlığı
Cem ÖZKAYA	Dışişleri Bakanlığı
Nezihi ÖZKAYA	

Hülya ÖZMAN
 İlgiz ÖZTÜRK
 Bilge PEKGÖZ
 Dr. B.Kenan POLAT
 Serdar SAĞLAMTUNÇ
 Şule SANCAR
 Aslan SANIR
 Gönül SARI
 Elif SAVAŞ
 Mehmet SAYSEL
 Dr.Turan SERDENGEÇTİ
 Huriye SEVEN
 Sedat SEVERCAN
 Mücahit SEVİM
 Feride SEVİMLİ
 Dr. Filiz SOYDAL
 Murat SUNGURBURSA
 Yurdanur SÜRMEİ
 Melike ŞAVK
 Recai ŞEN
 Banu ŞENER
 Halil ŞENER
 Ayşe ŞİMŞEK
 Ahmet TAĞMAÇ
 Nejat TAMZOK
 Ali TANATAR
 Prof. Dr. Tuğrul TANKUT
 Gülay TANRIYAPISI
 Doç. Dr. Mustafa TANYERİ
 Ruhi TARKAN
 Ömer TAŞCI
 Mürşide TAYMAZ
 Didem TEKELİ
 Dilek TEMEL
 Prof. Dr. Ercan TEZER
 Füsun TİRYAKİOĞLU
 Özgür TONUS
 Levent TOSUN
 Prof. Dr. Nahit TÖRE
 Haluk TUNCA
 Ergun TUNCER
 Muammer TÜRKER
 Ayça TÜRKÖĞLU
 Sevilay TÜRKŞEN
 Pinar UÇAR
 Vuslat ULUSOY
 Esin USTA
 Semine UYGUN
 Doc. Dr. Hüseyin UYGUR
 Pinar ÜLKÜLÜ

Türkiye Şişe ve Cam Fab. A.Ş.
 TSE
 Başbakanlık
 Tarım ve Köyişleri Bakanlığı
 TOBB
 Merkez Bankası
 Makina İmalatçılar Birliği
 DİE
 Halk Bankası
 APK Dairesi
 Hazine Müsteşarlığı
 İçişleri Bakanlığı
 Atom Enerjisi Kurumu
 Otomotiv San.Derneği
 Türkiye Gübre Sanayi A.Ş. Genel Müd.
 Tarım ve Köyişleri Bakanlığı
 Çevre Bakanlığı
 Köy Hizmetleri Genel Müdürlüğü
 Halk Bankası
 Gümrük Müsteşarlığı
 Tarım ve Köyişleri Bakanlığı
 DPT
 İçişleri Bakanlığı
 Deniz Ticaret Odası
 Maden Mühendisleri Odası
 İşletme İktisadi Estitüsü Mezunlar Dern.
 TÜBİTAK
 DTM
 Dokuz Eylül Üniversitesi Rektörlüğü
 TOBB
 Kent Gıda
 Botaş Boru Hatları ile Petrol Taşıma A.Ş.
 Gzi Üniversitesi
 Arçelik A.Ş.
 Otomotiv. Sanayicileri. Derneği
 DTM
 Anadolu Üniversitesi
 DTM
 TİSK
 Merkez Bankası
 TOBB
 İçişleri Bakanlığı
 TUSİAD
 Gümrük Müsteşarlığı
 Gümrük Müsteşarlığı
 Tarım ve Köyişleri Bakanlığı
 İTKİB
 DTM
 TÜBİTAK
 RTÜK

Ceyda ÜMİT	Adalet Bakanlığı
Yelda ÜNAL	DTM
Hatice ÜNAL	Türkiye Ziraat Odaları Birliği
Feza ÜSTÜNKAYA	Hazine Müsteşarlığı
Hülya ÜSTÜNKAYA	Merkez Bankası
Fatma Berna VATAN	Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı
Atilla YARDIMCI	Hazine Müsteşarlığı
Nuran YARDIMCI	RTÜK
Veysel YAYAN	Türkiye Demir Çelik Üreticileri Derneği
L.Tunç YELTİN	İKV
Sevgi YERLİKAYA	TESK
Şule YILDIRIM	İGEME
Osman YILDIZ	Hak-İş
Songül YILDIZ	Çevre Bakanlığı
Çetin YILMAZ	DTM
Bülent YILMAZ	DİE

SİYASİ KRİTERLER ALT KOMİSYONU

Başkan:

Gürsel DEMİROK: İnsan Hakları Koordinatör Üst Kurulu
Sekretarya Başkanı – Dışişleri Bakanlığı

ALT KOMİSYON ÜYELERİ

Hüseyin AKSOY	İHKÜK Sekretaryası - İçişleri Bakanlığı
Bilge PEKGÖZ	İHKÜK Sekretaryası – Adalet Bakanlığı
Selahattin DURMAZ	İHKÜK Sekretaryası – Milli Eğitim Bakanlığı
Gülray AYVALI	İHKÜK Sekretaryası – Sağlık Bakanlığı
Erdoğan İSHAKOĞLU	Adalet Bakanlığı
Ceyda ÜMİT	Adalet Bakanlığı
Celalettin DÖNMEZ	Adalet Bakanlığı
Bülent DOĞAN	İçişleri Bakanlığı
Huriye SEVEN	İçişleri Bakanlığı
Levent ŞENOL	İçişleri Bakanlığı – J.Gen.K.
Gülray ERDOĞAN	İçişleri Bakanlığı – Emn.Gen.Müd.
Akın ÖZÇERİ	Dışişleri Bakanlığı
Kıvılcım KILIÇ	Dışişleri Bakanlığı
Prof.Dr. Haluk GÜNUĞUR	G.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi
Prof.Dr.Mehmet KÜLAHÇI	AİBÜ Teknik Eğitim Fakültesi
Nurullah AYDIN	G.Ü. İletişim Fakültesi
Fusun ORALALP	Türkiye AB Derneği
Didem TEKELİ	G.Ü. İİBF

İDARİ KAPASİTE ALT KOMİSYONU

Başkan:

Prof. Dr. Turgay ERGUN

TODAİE

ALT KOMİSYON ÜYELERİ

Şener BÜYÜKTAŞKIN
Salim DEMİRHAN
H. Ali ÖZEL
Ahmet YÜCEL
Pınar UÇAR
Deniz EKE
Recai ŞEN
Bilge PEKGÖZ
Serdar KUMBARACI
Dr. Türksel Kaya BENSGHİR
Dr. Seriya SEZEN
A. Argun AKDOĞAN

Başbakanlık
Maliye Bakanlığı
Devlet Personel Bşk
DPT
Gümrük Müsteşarlığı
Dışişleri Bakanlığı
Gümrük Müsteşarlığı
İHKÜK Sekreteryası
Dış Ticaret Müsteşarlığı
TODAİE
TODAİE
TODAİE

GÜMRÜK BİRLİĞİNİN ETKİLERİ ALT KOMİSYONU**Başkan**

Ali TANATAR

İşlet. İkt. Ens. Mez. Derneği İMED Ankara Başkanı

Raportörler:

Leyla TUNÇ YELTİN
Sühan YEMİN MURATLI
Serdar SAĞLAMTUNÇ
Melike ŞAVK

İktisadi Kalkınma Vakfı
DEİK
TOBB, Müt. ve Müş. Hizmetleri Sektör Kurulu
Türkiye Halk Bankası

ALT KOMİSYON ÜYELERİ

Prof.Dr. Nahit TÖRE
Aycan MÜTEVELLİOĞLU
İrem AKKAYA
Ünal ALKAN
Abdurrahman ARIMAN
Mustafa BAĞAN
Mustafa BAYBURT
Ahmet BAYRAKTAR
Mustafa BEKTAŞ
Ertan BENLİ
Nazım DÜZENLİ
Sabahnur ERDEMLİ
Ebru GÜLSOY

Türkiye İşveren Sendikaları Konfederasyonu
Dış Ticaret Müsteşarlığı
Enerji Bakanlığı
Elektronik Sanayiciler Derneği(TESID)
Yab. Ser. Koordinasyon Derneği (YASED)
Türkiye Kimya Sanayicileri Derneği
TOBB
Taşıt Araçları Yan Sanayii Derneği (TAYSAD)
TESK
Türkiye Süt, Et ve Gıda San. ve Üret. Birliği
Gıda Sanayi İşverenler Sendikası
Türkiye Giyim Sanayicileri Derneği
İhracatı Geliştirme Etüd Merkezi (İGEME)

Murat KEPİR
Müjde OKTAY
Tuncer ÖĞÜN
Zerrin ÖZBEK
Aslan SANIR
Recai ŞEN
Doç. Dr. Erol ŞENGÖR
Ahmet TAĞMAÇ
Prof. Dr. Ercan TEZER
Dr. Haluk TÜKEL
Sevilay TÜRKŞEN
Vuslat ULUSOY
Yelda ÜNAL
Dr. Veysel YAYAN
Bülent YILMAZ
Çetin YILMAZ
Yalçın YILMAZ
Dicle KORKMAZ
İlkiz ÖZTÜRK
Tunay KÖKSAL
Dr. M. Çetin GÜLOVALI
Elif SAVAŞ
Ergün TUNCER
Yahya BÜYÜKYILMAZ
İlyas ÜREY
Ersin BAŞAR
Dilek TERMEL
Alim ERGİNOĞLU
A. Nihat ERTÜRK
Türker GÜNDÜZ
Arslan B. SANIR
Ali Ulvi İZ
Yavuz BAYAR
Barbaros DEMİRCİ
Şevki ALTINÖZ
Ruhi TARKAN
Hüseyin AVCI
Prof. Dr. Rıdvan KARLUK
Engin ERZURUMLU
Ömer TAŞCI

KOSGEB
İstanbul Sanayi Odası
Türkiye İhracatçılar Meclisi (TİM)
Sanayi ve Ticaret Bakanlığı
Makima İmalatçıları Birliği
Gümrük Müsteşarlığı AB Genel Müd.
Beyaz Et Sanayicileri Ve Damızlıkçılar Birliği
Deniz Ticaret Odası
Otomotiv Sanayi Derneği
TÜSİAD
Gümrük Müsteşarlığı Gümrükler Genel Müd.
Tarım ve Köyişleri Bakanlığı
Dış Ticaret Müsteşarlığı İthalat Genel Müd.
TOBB Demir Çelik Sektör Kurulu
DİE
Dış Ticaret Müsteşarlığı DTS Genel Müd.
Beyaz Eşya Sanayicileri Derneği
Rekabet Kurumu
TSE
Rekabet Kurumu
TÜBİTAK
Halkbank
TOBB Madencilik Sektör Kurulu
TOBB Kimya Sanayi Sektör Kurulu
TOBB Müt. ve Müş. Hizmetleri Sektör Kurulu
TOBB Deri Sanayi Sektör Kurulu
TOBB Day. Tük. Malları Sektör Kurulu
TOBB Day. Tük. Malları Sektör Kurulu
TOBB Turizm Sektör Kurulu
TOBB Makine ve İmalat Sektör Kurulu
TOBB Makine ve İmalat Sektör Kurulu
TOBB Makine ve İmalat Sektör Kurulu
TOBB Çimento Sektör Kurulu
TOBB Otomotiv ve Yan Sanayi Sektör Kurulu
TOBB Tekstil Sektör Kurulu
TOBB Müteahhitlik Sektör Kurulu
Anadolu Gıda Sanayi A.Ş.
Anadolu Üniversitesi İkt. ve İd. Bilimler Fak.
Makarna Sanayicileri Derneği
Kent Gıda

EKONOMİK KRİTERLER ALT KOMİSYONU

Başkan

Haluk TUNCAY

T.C. Merkez Bankası

Raportörler:

Zeynep ÜNGÜT

T.C. Merkez Bankası

Emel ALTINBIÇAK

T.C. Merkez Bankası

Serpil ATALAY

T.C. Merkez Bankası

Bahadır ÇAKMAK

T.C. Merkez Bankası

ALT KOMİSYON ÜYELERİ

Prof. Dr. Ahmet GÖKDERE

Ankara Üniversitesi

Prof. Dr. Gürkan ÇELEBİCAN

Ankara Üniversitesi

Doç. Dr. Lerzan ÖZKALE

İstanbul Üniversitesi

Dr Aylin EGE

ODTÜ

Ahmet YÜCEL

DPT

Ahmet ÇELENKOĞLU

DPT

Feza ÜSTÜNKAYA

Hazine Müsteşarlığı

Püren AKÇALI

Hazine Müsteşarlığı

Serdar KUMBARACI

Diş Ticaret Müsteşarlığı

Mustafa GÜLEÇ

Diş Ticaret Müsteşarlığı

Mürifet NOHUT

Maliye Bakanlığı

Ozan GÜLEN

Sanayi Bakanlığı

Salih KARACA

Sanayi Bakanlığı

Ebru GÜLSOY

İhracatı Geliştirme Etüd Merkezi

Özlam GÜVEN

Rekabet Kurumu

Özgür TONUS

Anadolu Üniversitesi

Elif SAVAŞ

Türkiye Halk Bankası

Serpil YÜCESOY

KOSGEB

Saadet DEMİRDÖKER

Türk Patent Enstitüsü

Sabahnur ERDEMLİ

Türkiye Giyim Sanayicileri Derneği

Eda ALİDEDEOĞLU

TÜSİAD

MÜKTESEBATA UYUM ALT KOMİSYONU**Başkan:**

Prof. Dr. Füsun ARSAVA

SBF

ALT KOMİSYON ÜYELERİ

Selma AYTÜRE

Ayşe DEMİRTAŞ

Celalettin DÖNMEZ

Erdoğan İSHAKOĞLU

Mürüfet NOHUT

Recai ŞEN

Pınar UÇAR

Serap YILMAZ

Ayşe KÖKSAL

Tunay KÖKSAL

Özlen KAVALALI

Murat KAVALALI

Ahmet YÜCEL

Tarım Bakanlığı

Tarım Bakanlığı

Adalet Bakanlığı

Adalet Bakanlığı

Maliye Bakanlığı

Gümrük Müsteşarlığı

Gümrük Müsteşarlığı

Gümrük Müsteşarlığı

TEKEL

Rekabet Kurumu

DPT

DPT

DPT

1. TÜRKİYE-AB İLİŞKİLERİNİN SİYASİ VE HUKUKİ ÇERÇEVESİ

1.1. Siyasi Çerçeve

Avrupa Birliği, aslında düşünsel kökeni XIX. yüzyıla, hatta daha eski tarihlere kadar giden bir bütünleşme modelidir. Salt ekonomik açıdan değerlendirildiğinde, mal ve hizmet ticareti ile sermaye hareketlerinin tamamen serbestleşmesi olarak tanımlanabilecek bir bütünleşmenin, örneğin, bundan 150 yıl kadar önce dünyaya egemen olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Ancak, XX. yüzyılın ilk yarısında otuz yıl gibi kısa sayılabilecek bir tarih dilimine sığan iki dünya savaşı ve savaş arasındaki dönemde patlak veren ekonomik kriz bu yapıyı tamamen ortadan kaldırmıştır. Dünya ticaret hacminin 1930'lu yıllarda çok büyük bir oranda azalmasıyla artan işsizlik ve yoksulluk, bir çok ülkede özgürlükçü yapıları sarsmış, hatta bazılarında dünya barışını tehdit eden otoriter, ırkçı ve sömürgeci rejimlerin kurulmasına yol açmıştır.

İkinci Dünya Savaşı ertesinde, Avrupa on milyonlarca insanını yitirmiş, ekonomisi tamamen çökmüş ve yepyeni bir bölünmüşlüğüne içine düşmüştür. İdeolojik nitelikli bu bölünmüşlük, her şeyden önce, Avrupada ivedilikle barış ve güvenliğin sağlanmasını ve güvence altına alınmasını gündeme getirmiştir. Savaştan yeni çıkan Avrupa ülkeleri, içinde buldukları durumda, kendi güvenlik ve istikrarlarını sağlayabilmek için kaçınılmaz olarak etki alanında buldukları süper güçlerin, ABD veya SSCB'nin güdümüne girmişlerdir. Böylece, Batı Avrupa NATO'ya, Doğu Avrupa da Varşova Paktı'na üye olmak suretiyle güvenlik ve istikrarlarını bir yerde iki blok arasında kurulan bir tür dehşet dengesine bağlamışlardır.

Savunma alanında sağlanan bu denge, iki bloğun farklı ideoloji ve yaşam felsefelerinin karşı karşıya geldiği psikolojik bir savaşa kuvertür oluşturmuştur. Bu soğuk savaş, her iki blokta oluşturulan ideolojik veya siyasi ve ekonomik örgütlenmelerle sürdürülmüştür. Ancak, İkinci Dünya Savaşı ertesinde, Batının savaş sonrası dünya düzeni konusunda çok daha hazırlıklı olduğu ve özellikle ekonomik alanda, daha savaş devam ederken bazı somut adımlar attığı görülmektedir. 1944 yılında imzalanan Bretton Woods anlaşmasıyla kurulan yeni dünya ekonomik düzeninin temel unsurları Dünya Bankası ve Uluslararası Para Fonu olmuştur. Bu iki örgüte daha sonra Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması (GATT) eklenmiştir. Eşgüdüm içinde hareket etmeleri öngörülmüş bulunan bu kuruluşların temel misyonu, istikrarlı bir kalkınmayı sağlamak suretiyle, dünya ekonomisinde 1929 krizinin bir benzerinin yinelenmesini engellemek, başka bir deyişle liberal ekonominin temellerini sağlamlaştırmaktır. Bu sistem, doğal olarak, blok anlayışıyla oluşturulmamış, ancak Avrupada meydana gelen ideolojik bölünme nedeniyle küreselleşmemiş ve Batının hegemonyası altında işlemek durumunda kalmıştır.

İkinci Dünya Savaşı ertesinde içinde buldukları durum, Batı Avrupa ülkelerini, dünya çapındaki bu örgütlenmenin çok daha ilerisindeki bir işbirliğine zorlamış ve bu bağlamda sadece ekonomi değil, politika ve savunma alanlarını da içerecek bir birleşmenin gereğini ortaya koymuştur. Çünkü ekonomik birleşme, eninde sonunda siyasal koşullardan etkilenmekte ve patlak veren savaşlarla ortadan kalkmaktadır. Tarih bunun örnekleriyle doludur. O bakımdan bu kez birleşmenin, bütün boyutlarıyla birlikte ele alınması ve başta Fransa ile Almanya arasında olmak üzere Avrupadaki ulusal düşmanlıklara son verilmesi gerekmektedir.

Fransa ile Almanya, 1870'den 1939'a kadar geçen yaklaşık yetmiş yıllık dönem içinde üç kez karşı karşıya gelmiştir. Bu savaşlardan ikisi dünya savaşı olmuştur. O bakımdan Birleşik bir Avrupaya giden yol, kaçınılmaz olarak, Fransız-Alman dostluğundan geçmektedir. İkinci Dünya Savaşı ertesinde Fransa yine savaşı kazanmış, Almanya yine kaybetmiş durumdadır. Almanya ayrıca Avrupanın yeni bölünmüşlüğünü kendi topraklarında ve başkentinde yaşamaktadır. Versailles deneyimi bir kez daha göstermiştir ki, adil olmayan barış anlaşmaları yeni bir savaş doğurmaktadır. Ayrıca bu kez Fransa için yepyeni bir tehlike, Sovyet tehdidi vardır ve bu tehdit, Batı Almanya'nın güçlü olmasını gerektirmektedir.

İşte Fransa, İkinci Dünya Savaşı ertesinde ortaya çıkan bu koşullarda, Fransız-Alman dostluğu yönünde ilk adımı atmış ve Batı Almanya'yı, savaş sanayiinin temel taşı oluşturulan kömür ve çelik sektörlerinin bütünleştirilmesi amacıyla kurulması öngörülen uluslarüstü kuruma katılmaya davet etmiştir. Nihayet 1951 tarihli Paris Sözleşmesi, Almanya'nın da katılımıyla sözkonusu kurumu, Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu (AKÇT) adı altında kurmuştur.

AKÇT'nin amacı, başta Fransa ve Almanya olmak üzere, altı üye ülkenin kömür ve çelik kaynaklarını, ulusal ticaret sınırlarından arınmış ortak bir pazar içinde biraraya getirmek ve bu yolla Avrupanın ekonomik birliğini sağlayacak pilot bir proje ortaya koymaktır. AKÇT'nin en büyük özelliği, oluşturmuş olduğu uluslarüstü yönetimdir. Bir Yüksek Kurul, Bakanlar Konseyi, Parlamenter Asamble ve Adalet Divanından meydana gelen bu uluslarüstü yönetimin temel unsuru, üyelerinin kendi egemenlik haklarını gönüllü olarak kısıtlayarak, bir bölümünü bu örgüte devretmiş olmalarıdır.

Bu uluslarüstü örgütlenme, aslında, Avrupa bütünleşme hareketinin temelinde yatan yepyeni bir felsefenin ürünüdür. Ulusal düşmanlıkları aşan, üyelerinin farklı çıkarlarını ortak hedefler çerçevesinde birleştiren bu felsefe, doğal olarak, ortak ilke ve değerlerle anlam kazanacaktır. Bu ilke ve değerler, demokrasi, insan hakları ve temel özgürlüklerdir. Avrupa'da yaşayan birbirlerinden farklı insanların sahip oldukları ortak ilke ve değerlerdir. Bunları benimsemiş insanlardan oluşan toplumlar, bu toplumların demokratik kurullarla seçecekleri yönetimler, kuşkusuz, Avrupa'da birlik ve beraberliğin güvencesini oluşturacaktır. Bu ilke ve değerlerin geliştirilmesi ve yaygınlaştırılması amacıyla Avrupa Konseyi kurulmuş bulunmaktadır.

AKÇT'nin kurucuları esasen Avrupa Konseyi'nin kurucu üyeleri olarak, sözkonusu ortak ilke ve değerler temelinde bir siyasi bütünleşmeyi hedeflemektedir. Ancak, siyasi bütünleşmeye ekonomik bütünleşme yoluyla varılması öngörülmektedir. Siyasi bütünleşme, doğal olarak, savunma boyutunu da içermektedir. AKÇT'nin uluslarüstü statüsü Fransa'yı öylesine heyecanlandırmıştır ki, bu örgütün kurulmasının hemen ardından doğrudan savunma alanında birleşmeyi gündeme getirmiştir. Ancak, AKÇT üyelerinin silahlı kuvvetlerinin uluslarüstü bir ortak yönetime bırakılmasını öngören Avrupa Savunma Topluluğu girişimi, 1954 yılında bizzat Fransız Parlamentosunun muhalefetine takılmıştır. Bu nedenle bütünleşme hareketinin, başlangıçta öngörülmüş olduğu gibi, yavaş seyretmesi gerekmiştir. AKÇT örneğine, ekonomik alandan başlayan kademeli bütünleşme anlayışına geri dönülürken, savunma alanı da, beş savaş galibi ülkenin 1948 yılında oluşturmuş olduğu, ancak NATO'nun kurulmasıyla hayatiyet kazanamayan Batı Avrupa Birliği'ne (BAB) bırakılmıştır. 1954 yılında, Avrupa Savunma Topluluğu girişimi başarısız olunca, BAB'a Almanya ve İtalya da dahil edilerek, kağıt üzerinde kalsa da bütünleşme felsefesine uygun bir çözüm bulunmuştur.

1957 yılında imzalanan ve 1 Ocak 1958 yılında yürürlüğe giren Roma Antlaşmasıyla AKÇT üyelerince kurulan Avrupa Ekonomik Topluluğu (AET), başlangıcından itibaren AKÇT'nin kademeli bütünleşme modelini ve uluslarüstü yapısını benimsemiştir. Roma Antlaşması, üyeleri arasında bir ortak pazar oluşturulmasını hedeflemiş olmakla birlikte, nihai hedef savunma boyutu da içeren siyasi bir birlik kurulmasıdır. Bu nihai hedef, antlaşmanın giriş bölümünde yer alan “Avrupa halkları arasında gittikçe daha yakın bir birlik” oluşturulması amacıyla saklıdır. Kuşkusuz, o dönemin koşulları bölünmüş bir Avrupa’da siyasi bir birlik oluşturulmasına elverişli olmadığı gibi, böyle bir perspektife olabirlik de tanınmamaktadır.

AET, doğal olarak, Batı Avrupa'nın Sovyet ideolojisine karşı oluşturmuş olduğu kuruluşlardan biridir. O bakımdan öncelikli olarak Batı Avrupa ve onunla birlikte hareket eden ülkelerin ilgisini çekmiştir. Bu ülkeler, AET'nin uluslarüstü modelinden çok Sovyet karşıtı siyasi niteliği üzerinde durmuş ve kendilerini bir yerde bu kuruluşun doğal üyeleri olarak görmüşlerdir. Türkiye açısından da durum böyledir. İkinci Dünya Savaşından sonra Batı Avrupa’da kurulan veya onu merkez alan siyasi ve güvenlik oluşumlarının içinde yer almış, Avrupa Konseyi, OECD ve NATO'nun üyesi olmuş bulunan Türkiye, AET üyeliğini de, sonuç itibarıyla, Tanzimatla başlayan ve Cumhuriyetle doruk noktasına varan Batı vokasyonunun ve çağdaşlaşma felsefesinin doğal bir uzantısı olarak algılamıştır.

Türkiye bu siyasi mülahazalarla 31 Temmuz 1959 tarihinde, Yunanistan'ın hemen ardından AET'ye tam üyelik başvurusunda bulunmuştur. AET bu başvuruya verdiği yanıtta, Türkiye'nin kalkınma düzeyinin tam üyeliğin yükümlülüklerini üstlenmesine imkan vermediğini belirtmiş ve tam üyelik koşulları gerçekleşinceye değin geçerli olacak bir “Ortaklık İlişkisi” önermiştir. Bu öneri Türk hükümetince kabul edilmiş ve AET ile bir ortaklık anlaşması imzalanmasına yönelik müzakerelere başlanmıştır. Hükümetin 2 Temmuz 1962 tarihli açıklamasına göre, Türkiye, AET çerçevesinde yürütülmekte olan siyasi bütünleşmeyle ilgili temaslardan da haberdardır ve “Türkiye'nin iktisadi gerçeklerini ve Batı alemi ile kader birliğini gözönünde tutan bir ortaklık anlaşması”ni gerekli saymaktadır. 12 Eylül 1963 tarihli Ankara Ortaklık Anlaşması, hükümete göre, “memleketimizi batı alemi ile kader birliğine götürecektir olan tarihli bir belge mahiyetindedir”.

1.2 Hukukî Çerçeve

1.2.1 Ankara Anlaşması

Türkiye ile AT (o zamanki adıyla AET) arasındaki “Ortaklık İlişkisi”, Avrupa Ekonomik Topluluğunu kuran Roma Anlaşmasının 238 inci maddesine dayanılarak Türkiye'nin 31 Temmuz 1959'daki müracaatı üzerine, dört yıl süren görüşmelerden sonra 12 Eylül 1963 tarihinde imzalanarak 1 Aralık 1964 tarihi itibarıyla yürürlüğe giren Ankara Anlaşması ile kurulmuştur.

- Ankara Anlaşmasının Amacı ve Hukukî Özellikleri

Türkiye'nin 15 Temmuz 1959'da AET'ye başvuran Yunanistan'ın hemen ardından başvurusunun ekonomik nedenlerinin başında, Yunanistan'ın çeşitli tarım ve sanayi ürünleri itibarıyla Topluluk pazarında kazanacağı sürüm kolaylıkları karşısında Türk ürünlerinin, bu pazarlardaki rekabet edebilirliğinin ve pazar payının korunması endişesi yatmaktadır.

Ayrıca, kurulacak bu “Ortaklık” ilişkisine binaen, diğer üçüncü ülkeler karşısında kazanılacak bu avantajla, tarım ve sanayi alanlarında hızlı bir gelişme sağlanabilecek ve ülke

kalkınması için yararlı sonuçlar elde edebilecektir.

Türkiye-AET Ortaklık Anlaşması, bugün yürürlükten kalkmış bulunan AET-Yunanistan Ortaklık Anlaşması gibi ve diğer Ortaklık Anlaşmalarından farklı olarak Topluluğa tam üyeliği öngörmektedir.

Ankara Anlaşmasının giriş bölümünde “*Türk halkının yaşama seviyesini iyileştirme çabasına, Avrupa Ekonomik Topluluğunun getireceği desteğin, ileride Türkiye'nin Topluluğa katılmasını kabul ederek...*” cümlesi yer almaktadır. Ayrıca, Türkiye'nin AET'ye tam üye olmasının düşünüldüğünün diğer kanıtı da, Ankara Anlaşmasının 28'inci maddesinde dile getirilmektedir. “*Anlaşmanın işleyişi, Topluluğu kuran Andlaşmadan doğan yükümlerin tümünün Türkiye tarafından üstlenilebileceğini gösterdiğinde, Âkit Taraflar, Türkiye'nin Topluluğa katılması olanağını incelerler*”

Anlaşmanın 2 nci maddesinde ortaya konan genel ilkeye göre; Türkiye ile Avrupa Topluluğu arasındaki ortaklık ilişkisinin amacı, Türk ekonomisinin hızlı bir şekilde kalkındırılması ve Türk halkının istihdam seviyesinin ve yaşam standartlarının yükseltilmesi hususlarını gözönünde bulundurarak, taraflar arasındaki ticarî ve ekonomik ilişkileri güçlendirmeyi teşvik etmektir. Bunun için de bir gümrük birliğinin tedricî olarak kurulması sağlanacaktır. Bu genel ilke hem ekonomik, hem de siyasal amaç taşımaktadır. Ekonomik amaç, Türk halkı ile AET içindeki halklar arasında daha yakın ilişkiler kurmak ve Türk ekonomisi ile Topluluk üyesi devlet ekonomileri arasındaki farkın kapatılmasıdır. Farkın kapatılması için Türkiye'ye ekonomik yardımda bulunma zorunluluğu kabul edilmiştir. Siyasal amaç ise Avrupa Ekonomik Topluluğunu kuran Roma Anlaşmasının temelindeki ülküyü diğer üye devletlerle birlikte izlemek, barış ve özgürlüğü korumak ve korumada kararlılık göstermek iradesinin sağlanmasıdır. Türk halkının yaşam seviyesinin yükseltilmesi çabasına destek vermek suretiyle nihaî hedef, Topluluğa tam üye olmayı kolaylaştırmaktır.

Ankara Anlaşması ve eklerine, Avrupa Topluluğu tüzel kişiliğinin yanı sıra Topluluğa üye devletler de imza atmış ve onaylamıştır. Ancak bu anlaşmaların uygulanması ve yürütülmesinde yetki gerçekte Topluluğa aittir.

Ankara Anlaşması, Türkiye'nin Topluluğa tam üye sıfatıyla katılabilmesi yolunu açık tutmakta, yürürlük süresine ilişkin bir hüküm de taşımamaktadır. Bir başka deyişle fesih hükmü bulunmamaktadır.

Anlaşmanın temel özellikleri; genel hükümleri içeren çerçeve bir anlaşma niteliğine haiz olması, kapsamının ek protokoller ve Ortaklık Konseyi Kararları ile geliştirilmesi, Anlaşmanın kurduğu ortaklık kurumlarının ikili ve eşitliğe dayalı olması, kararların oy birliği ile alınması, Anlaşmanın evrimsel yani aşamalı bir yapıya sahip bulunması ve bir aşamadan diğer aşamaya geçişin otomatik olmamasıdır.

- Ankara Anlaşması'nın Kapsamı

Anlaşma; 33 maddeden oluşan Esas Anlaşma, 11 maddeden oluşan Geçici Protokol, 9 maddeden oluşan malî protokol, son senet ve işgücü konusunda taraflar arasında teati edilen mektuplardan oluşmaktadır. Ayrıca, bir adet niyet bildirisi, iki adet yazım bildirisi ve Federal Alman Hükümetine ait iki bildiri de Esas Anlaşmaya eklenmiştir.

Esas Anlaşma'yı oluşturan maddelerde; ortaklık ilişkisinin amacı, gümrük birliğinin esasları, tanımı, malların kişilerin sermayenin ve hizmetlerin serbest dolaşımı, ulaştırma,

rekabet, mevzuat ile ekonomik ve ticari politikaların uyumlaştırılması, ortaklık organları, Türkiye'nin tam üyelik imkânları, ortaklık ilişkisinde çıkabilecek uyuşmazlıkların çözümü gibi konular düzenlenmiştir.

Anlaşmaya ek iki protokol: ortaklık ilişkisinin hazırlık döneminde Avrupa Topluluğunun tek taraflı olarak Türkiye'ye tanıdığı ticarî ve malî ayrıcalıkları tanımlamaktadır.

Geçici protokol (Protokol no 1): Türkiye için önem taşıyan dört ana ihraç malı (tütün, kuru üzüm, kuru incir, fındık) ile ilgili olarak AT'nun tanıdığı ayrıcalıklar ile hazırlık döneminden geçiş dönemine intikali sağlayacak koşul ve süreleri belirlemektedir.

Mali protokol (Protokol no 2) ise: Anlaşmanın 3. maddesinde belirtilen ve hazırlık dönemi içinde Türk ekonomisinin güçlendirilmesi yoluyla geçiş ve son dönem şartlarını yerine getirmesini sağlamak için AET Konseyi tarafından 9 Mayıs 1963 tarihinde Türkiye'ye verilmesi kararlaştırılan 175 milyon ECU'lük kredi ile ilgili düzenleme ve kredinin uygulama esaslarını içerir.

Hukukî açıdan Ankara Anlaşması, ortaklık ilişkisinin temel ilkelerini belirlemektedir. Ayrıntılar ise daha sonra imzalanacak protokollerle tespit edilecektir. Anlaşmanın 30. Maddesine göre bu protokoller anlaşmanın ayrılmaz parçalarıdır.

1.2.2 Ortaklığın Organları

- Ortaklık Konseyi

Türk Hükümetinden üyeler, Topluluk üyesi Devletler Hükümetleri ile Topluluk Konsey ve Komisyonu üyelerinden oluşur. Karar alma yetkisi bu organa verilmiştir. Kararlar oy birliği ile alınır.

Konseyin başlıca görevi anlaşmaların uygulanmasını sağlamaktır. Bu amaçla başlıca yetkileri üç başlıkta özetlenebilir.

- Aday ülkeye, üyeliğin gelişimiyle ilgili kararları, bu kararların gerektirdiği önlemleri alma, tavsiyelerde bulunma (Madde 22/1),

- Amaçlar doğrultusunda ortaklık rejimi sonuçlarını belirli aralıklarla inceleme (Madde 22/2),

- Geçiş döneminin başlaması ile ortaklık rejiminin gerçekleşmesi yolunda, Anlaşmanın amaçlarından birine ulaşmak için, Âkit tarafların ortak davranışı gerekli görüldüğünde, Anlaşmada gerekli yetki öngörülmemiş olsa bile, uygun kararlar alma (madde 22/3), bir anlamda Anlaşmadaki boşlukları doldurma.

Anlaşmanın her iki tarafı, Anlaşmanın uygulama ve yorumu ile ilgili Türkiye'yi veya Topluluğu, veya Topluluk üyesi bir devleti ilgilendiren her anlaşmazlığı Ortaklık Konseyine getirebilir. Ayrıca Konseyin de anlaşmazlığı Avrupa Toplulukları Adalet Divanına veya mevcut herhangi bir başka yargı merciine götürme hakkı vardır.

- Ortaklık Komitesi

Ortaklık Konseyinin 3/64 Sayılı Kararı ile kurulmuş bir yardımcı organdır. Görevi Ortaklık Konseyinin gündemini hazırlamak ve Konseyin vereceği talimatlara uygun olarak, Ortaklık ilişkisiyle ilgili teknik sorunlar üzerinde inceleme yapmaktır. Komitenin hazırladığı raporlar oylama yapmaksızın doğrudan Ortaklık Konseyine sunulur.

- Karma Parlamento Komisyonu (KPK)

Ortaklığın demokratik denetim organıdır. Karma Parlamento Komisyonu, TBMM ve Avrupa Parlamentosundan 18'er üye olmak üzere toplam 36 üyeden oluşur, ancak tavsiye niteliğinde kararlar alabilir.

Görevi, Ortaklık Konseyi tarafından hazırlanan yıllık faaliyet raporları, incelemek ve ortaklığa ilişkin konularda fikir teatisinde ve tavsiyelerde bulunmaktır.

- Gümrük İşbirliği Komitesi (GİK)

2/69 sayılı Ortaklık Konseyi Kararı ile kurulan Komitenin görevi, Ortaklık Anlaşması'nın gümrükle ilgili hükümlerinin doğru ve yeknesak bir şekilde uygulanması amacıyla âkit taraflar arasında idarî işbirliğini sağlamak ve Ortaklık Konseyi'nin gümrük alanında kendisine verebileceği her türlü görevi üstlenmektir.

Gümrük İşbirliği Komitesi, üye devletler gümrük uzmanları ve Komisyon servislerinin gümrük sorunları ile ilgili memurlar ile Türk gümrük uzmanları ve ilgili bakanlıkların temsilcilerinden oluşmaktadır.

- Gümrük Birliği Ortak Komitesi

1/95 Sayılı Ortaklık Konseyi Kararı, gümrük birliğinin işleyişi ile doğrudan ilgili alanlarda (ortak ticaret politikası, ortak rekabet politikası vb) Türk mevzuatının Topluluk mevzuatı ile sürekli uyumu ilkesini getirmiş, bu ilkeyi hayata geçirmek için de Gümrük Birliği Ortak Komitesi adı altında yeni bir organ tesis etmiştir.

Görevi, bilgi ve görüş alışverişini yönlendirmek, Ortaklık Konseyi'ne tavsiyelerde bulunmak ve gümrük birliğinin doğru işleyişini sağlamak amacıyla görüş bildirmektir. Bu şekilde, mevzuat ve uygulamalar arasındaki farklılıkların malların serbest dolaşımı ilkesini etkilemesi, ticarete sapma meydana getirmesi engellenecektir. Komite bazı konularla sınırlı olmak üzere yeni bir mevzuat yaratmayacak ve Topluluk Mevzuatında değişiklik oluşturmayacak teknik nitelikli kararlar alabilir.

Ankara Anlaşmasının Dönemleri

Anlaşma, *hazırlık*, *geçiş* ve *son* dönem olarak adlandırılan üç kademedan oluşan ve kademeler arasındaki geçişin otomatik olmadığı bir ortaklık ilişkisi kurmaktadır.

- Hazırlık Dönemi

Türkiye açısından 1 Aralık 1964'te başlamıştır ve kapsamı geçici protokol ile malî protokolde belirlenmiştir. Bu dönemin en az 5, en çok 10 yıl sürmesi öngörülmüştür. Hazırlık döneminde Türkiye herhangi bir yükümlülük üstlenmemektedir. Amaç, geçiş ve son dönemde Türkiye'nin üstlendiği yükümlülüklerini yerine getirmesi için Topluluk yardımıyla

ekonomisinin güçlendirilmesidir. Bu dönemde tek taraflı olarak Türkiye'ye kota avantajları tanınması ve 175 Milyon ECU mali yardımda bulunulması söz konusu olmuştur.

I. Malî Protokol

Türkiye ile AET arasındaki ilk malî ilişkiler ise, yine Ankara Anlaşmasına ekli I. Malî Protokol ile başlamıştır. Protokolle, 1964 - 69 dönemi için 175 milyon Hesap Birimi (ECU) kredi sağlanmıştır. Kredilerin vadesi 30 yıl, ödemesiz dönemi 7 yıl, faiz haddi ise altyapı projeleri için % 3 ve diğer projeler için % 4,5 olarak tesbit edilmiştir. Bu Protokol ile sağlanan kredilerin tümü kullanılmıştır.

- Geçiş Dönemi, Katma Protokol ve Malî Protokoller

Katma Protokol, Geçiş Döneminin uygulanmasına ilişkin şartları, usulleri, sıra ve süreleri belirlemektedir. Katma Protokol yasal dayanağını Ankara Anlaşması'nın 8 inci maddesi ile Geçici Protokol'ün 1 inci maddesinden alır. Ankara Anlaşması'nın 8 inci maddesinde "...Ortaklık Konseyi geçiş döneminin başlamasından önce ve Geçici Protokolün 1 inci maddesinde öngörülen usule göre Topluluğu kuran Antlaşmaların kapsadığı ve gözönünde bulundurulması gereken alanlarla özellikle bu başlık altında sözkonusu edilen alanlara ilişkin hükümlerin uygulama koşullarını, usullerini, sıra ve takvimlerini ve uygun görülecek her türlü koruyucu hükümleri saptar" denilmektedir. Hazırlık döneminin süresinin temelde 5 yıl olarak öngörülmesine rağmen Antlaşmada mevcut olan uzatma imkanından yararlanılarak 23 Kasım 1970 'de imzalanan 1 Ocak 1973'de yürürlüğe giren Katma Protokol ile hazırlık döneminden geçiş dönemine geçilmiştir.

Katma Protokolün taraflarca onay işlemlerinin gecikeceği anlaşıldığından Protokol'ün sadece ticarî hükümlerini önceden yürürlüğe koyan Geçici Antlaşma 21 Temmuz 1971'de imzalanmış ve 1 Eylül 1971'de yürürlüğe girmiştir. Böylece "Geçiş Dönemi" fiilen başlamıştır.

Katma Protokol bir "Uygulama Antlaşması" dır. Zira Ankara Antlaşması'nın belirlediği genel çerçeve, Katma Protokol ile doldurulmuş ve uygulamaya geçirilmiştir. Geçiş döneminde hazırlık döneminin aksine Türkiye de sorumluluklar üstlenmiş, Topluluk ile arasındaki gümrükleri azaltma ve ortak dış tarifeye uyum sağlama gibi sorumluluklarla karşı karşıya gelmiştir.

Geçiş döneminin amacı, karşılıklı ve dengeli yükümlülükler temelinde gümrük birliğinin gelişen bir şekilde yerleşmesini sağlamak ve Türkiye'nin ekonomi politikalarını Topluluğun ekonomi politikalarına yaklaştırmaktır. Katma Protokolde taraflar arasında gümrük birliğinin kademeli biçimde gerçekleştirilmesi, faktör mobilitesi ve çeşitli politikaların yaklaştırılması hususları öngörülmüştür. Ancak gümrük birliği tıpkı Roma Anlaşmasında olduğu gibi endüstriyel ürünleri kapsamış tarımsal ürünler ise kapsam dışı bırakılmıştır. *Katma Protokole göre Türkiye ilke olarak Topluluğa karşı gümrüklerini 12 yılda sıfırlayacaktı. Ancak, tarafların üzerinde anlaşmaya varacakları mallarda bu süre 22 yıla uzayabilecekti.* 12 yıllık listede daha çok geçiş döneminde dış rekabet gücü kazanacağı düşünülen üretken dallar ile o zaman için Türkiye'de kurulması düşünülmeyen endüstri dallarının ürünleri yer almaktaydı. Topluluğun ortak dış tarifesine uyum hususunda da 12 yıllık listede yer alan mallar için yine 12 yıllık bir süre, 22 yıllık listede yer alanlar ise 22 yıllık bir süre yer almıştı. Katma Protokolde ayrıca ithalat miktar kısıtlamaları (kotalar) ve eş etkili tüm önlemler ilke olarak yasaklanmıştır (m.22). Türkiye 1973 ve 1976 yılındaki gümrük indirimlerini yaptıktan sonra, Ocak 1978'de yapması gereken indirimleri Katma Protokol'ün

60 ıncı maddesi'ndeki imkânı kullanarak ertelemiş, 10 yıllık bir aradan sonra 1988 yılından itibaren ise ertelediği gümrük vergisi indirimlerini yeniden uygulamaya koymuştur.

Olaya Topluluğun yükümlülükleri açısından yaklaşırsak bazı petrol ürünleri, perakende satışa arz edilmeyen pamuk ve pamuk ipliği, diğer işlenmiş pamuklu dokumalar, yün ya da ince hayvan tüyünden yapılmak üzere dokuma halıları hariç; Topluluk, Türkiye çıkışlı endüstriyel mallar üzerindeki gümrük ve eş-etkili vergileri Katma Protokolün yürürlüğe girmesiyle kaldırmıştı. Miktar kısıtlamalarında da yine Katma Protokolün yürürlüğe girmesiyle ipekböceği kozası ve ham ipek hariç, Topluluk -Türkiye arasında gümrük birliğini aşan, bir ekonomik bütünleşmeye giden bir ekonomik birleşme öngörmüştür. Bu nedenle malların serbest dolaşımına ilişkin hükümlerle yetinmeyip aynı serbestiyi *sermaye, işgücü ve hizmetler* açısından da öngörmüştür. Ne var ki, bu hükümler bağlayıcı nitelikte olmayıp, geleceği ilişkin dilekler olmaktan öteye geçememiştir. Katma Protokolde yukarıdaki hususların yanısıra ulaştırma, vergileme ile rekabeti bozucu düzenlemeler alanında mevzuat yakınlaştırılması ve ekonomi politikalarının uyumlaştırılması hedefleri de yer almıştır. Katma Protokolün kapsamı aşağıdaki şekilde özetlenebilir:

I- Malların Serbest Dolaşımı

A- Gümrük Birliği

- İthalat ve ihracatta gümrük vergilerinin ve eş etkili vergilerin kaldırılması
- Topluluk ortak gümrük tarifesinin Türkiye tarafından kabulü

B- Miktar Kısıtlamalarının Kaldırılması

C- Tarım

- Türkiye'nin ortak tarım politikasına uyumu
- Tarım ürünleri alışverişinde tercihli rejim

II- Kişilerin ve Hizmetlerin Serbest Dolaşımı

A- İşçiler

- İşçilerin serbest dolaşımı
- Türk uyruklu işçileri sosyal güvenliği

B- Yerleşme Hakkı, Hizmetler, Ulaştırma

III- Ekonomi Politikalarının Yakınlaştırılması

A- Rekabet Vergileme ve Mevzuatın Yakınlaştırılması

B- Ekonomi Politikası

C- Ticaret Politikası

IV- Genel Ve Son Hükümler

Katma Protokol döneminin ayrıntıları "*Ortaklık İlişkisinin Gelişimi*" bölümünde ele alınmaktadır.

İkinci Malî Protokol

II. Malî Protokol 23 Kasım 1970 tarihinde Katma Protokol ile birlikte imzalanmış ve 1 Ocak 1973'ten itibaren yürürlüğe girmiştir. Protokol, 1971-1977 dönemini kapsamaktadır.

Türkiye, söz konusu Protokol ile, yalnız Topluluk bütçesinden verilen ödünçlerden değil, Avrupa Yatırım Bankasının (AYB) özkaynaklarından verilen ödünçlerden de yararlanma imkanı bulmuştur.

Bu Malî Protokol çerçevesinde 195 milyon ECU Topluluk Bütçesinden, 25 milyar ECU AYB özkaynaklarından olmak üzere, toplam 220 milyon ECU tutarında kredinin Türkiye'ye verilmesi öngörülmüş ve tamamı kullanılmıştır.

Bundan başka, II. Malî Protokol'ün yürürlük süresi içinde AET'ye katılan 3 üyenin (İngiltere, İrlanda ve Danimarka) de malî yardıma katılmasını sağlamak amacıyla, *ortaklığın* yeni üyelere teşmilini sağlayan Tamamlayıcı Protokol'e konulan bir hükümle, Türkiye'ye 47 milyon ECU tutarında ek kredi verilmesi kabul edilmiştir.

195 milyon ECU'lük kredinin kullanılmasında, uzun vadeli yatırımlara (altyapı projelerine) ilişkin kredilerde, vade 30 yıl, ödemesiz dönem 8 yıl ve faiz haddi de % 2,5 olarak tesbit edilmiştir. Normal kârlılıktaki projelere (sanayi, yatırım projeleri, vs.) ilişkin kredilerde ise, projenin özelliğine göre vade ve ödemesiz dönem tesbit edilmesi ve % 4,5 faiz uygulanması öngörülmüştür.

AYB özkaynaklarından verilmesi öngörülen 25 milyon ECU tutarındaki kredi, özel sektörün normal kârlılıktaki projelerine mahsus olup, bu kalemde sağlanan finansman piyasa şartlarına tabi tutulmuştur. 195 milyon ECU'lük krediden 175 milyon ECU kamu sektörü projelerine ve 20 milyon ECU ise, özel sektör projelerine (özel şartlı kredi şeklinde) ayrılmıştır.

Üçüncü Malî Protokol

Türkiye ile AET arasındaki III. Malî Protokol 12 Mayıs 1977 tarihinde imzalanmış ve 1 Mayıs 1979 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Bu Protokol'ün 31 Ekim 1981 tarihine kadar uygulanması öngörülmüş, ancak daha sonra süre uzatılmıştır.

III. Malî Protokol çerçevesinde Türkiye'ye 220 milyon ECU'lük kısmı Topluluk bütçesinden, 90 milyon ECU'lük kısmı ise, AYB özkaynaklarından olmak üzere, toplam 310 milyon ECU tutarında bir kredi verilmiştir.

220 milyonluk kredinin kullanılmasında vade 40 yıl, ödemesiz dönem 10 yıl, faiz haddi de % 2,5 olarak tesbit edilmiştir. Bu kredi kamu yatırımları için kullanılmıştır.

AYB özkaynaklarından sağlanan 90 milyonluk kredi ise, normal kârlılıktaki projeler için olup, projelerin ekonomik ve malî özelliklerine göre vade tesbit edilmiş ve faiz oranı da piyasa şartlarına göre belirlenmiştir.

Aralık 1982 sonu itibarıyla, 220 milyon tutarındaki özel şartlı kredinin tamamı altyapı projelerine tahsis olunmuştur. AYB kaynaklarından sağlanan 90 milyon ECU tutarındaki kredinin, 60 milyonu özel sektör sanayi projelerine, 30 milyonu da kamuya tahsis edilmiştir.

Uyum Protokolleri

Topluluk Hukukuna göre, Topluluklara yeni katılan ülkelerin Topluluk müktesebatını aynen benimsemeleri gerekir, İlk başta Avrupa topluluklarını kuran 6 üye ülke ile Ankara Antlaşması imzalanmışken daha sonra Topluluklara yeni üyelerin katılması ve Toplulukların

genişlemesi nedeni ile sonradan katılan üyeler ile Türkiye arasında ortaklık ilişkilerini düzenlemek ve *Ortaklık Antlaşmasının* genişletilmiş Topluluklara uyumunu sağlamak için Uyum Protokolleri imzalanmıştır.

İlk olarak 1 Ocak 1973 tarihinden itibaren Topluluğa üye olarak katılan İngiltere, Danimarka ve İrlanda ile Ankara'dan 30 Haziran 1973 tarihinde Türkiye ile Avrupa Ekonomik Topluluğu Arasında "*Tamamlayıcı Protokol*" imzalanmıştır. İmzalanan bu Protokol sonucu, Topluluğun 3 yeni üyesi Ankara Antlaşmasına taraf olmuştur. Tamamlayıcı Protokol, Türkiye'nin istekleri doğrultusunda sadece teknik, hukukî bir anlaşma olarak düzenlenmemiş; genişlemenin doğurduğu yeni şartlar sebebi ile, Katma Protokol'deki yükümlülüklerimize ilişkin bazı "*esneklik tedbirleri*" de getirmiştir.

Diğer taraftan, Yunanistan'ın Topluluğa katılmasını takiben, Yunanistan ile ülkemiz arasında, 20 Nisan 1988 tarihinde bir "*Uyum Protokolü*" imzalanmıştır.

Söz konusu Protokol ülkemiz tarafından, 28 Mayıs 1988 tarihinde onaylanmış, ancak onay işlemlerinin iki taraf açısından da tamamlanmasına kadar geçecek sürenin uzaması ihtimaline karşı, karşılıklı olarak alınacak otonom tedbirlerle, Yunanistan'ın Türkiye ile ticaretinde Türkiye-AET Ortaklık Anlaşması'ndan kaynaklanan hükümlerin, 1 Ocak 1989 tarihinden itibaren uygulanması sağlanmıştır.

İspanya ve Portekiz'in 1986 yılında Topluluğa katılması sonucu ise, 23 Temmuz 1987'de imzalanan Uyum Protokolü, 1 Nisan 1988 tarihinden itibaren yürürlüğe girmek üzere onaylanmıştır. Bahse konu Protokol, oldukça fazla teknik ayrıntıya yer vermekte ve bu ülkelerle ülkemiz arasındaki ticaretin içinde yürüyeceği koşulları ayrıntılarıyla tespit etmektedir.

- Son Dönem

Son dönem ise; Ankara Anlaşması'nın Katma Protokol ile düzenlenen geçiş döneminin tamamlanması ve 1 Ocak 1996 tarihinde 1/95 sayılı Ortaklık Konseyi Kararının kabulüyle başlamıştır. Son dönem için bir süre saptanmamış, Ankara Anlaşmasının 28 inci maddesine göre süreyi tarafların belirleyeceği öngörülmüştür.

Türkiye ve Avrupa Toplulukları Arasında Ortaklık İlişkisi Çerçevesinde Doğacak Hukukî Uyuşmazlıkların ve Yorum Farklılıklarının Çözümü

Ankara Anlaşmasının 25 nci maddesinin birinci fıkrasına göre akît taraflardan her biri, Anlaşmanın ve eklerinin uygulama ve yorumu hususunda tüzel kişilik olarak Topluluğu veya Topluluk üyesi bir devleti veya Türkiye'yi ilgilendiren her anlaşmazlığı, çözüm amacıyla Ortaklık Konseyine getirebilir. Ortaklık Konseyinin vereceği kararlar taraflar için bağlayıcıdır ve taraflar bu kararı yerine getirmek için gerekli tüm tedbirleri almakla mükelleftir. Ortaklık Konseyi uyuşmazlığı çözmek için oybirliği ile bir karar alamaz ya da uyuşmazlığın biraz sonra belirtilecek bir mercii tarafından çözülmesinin daha uygun olduğunu kararlaştırır ise; yine oy birliği ile uyuşmazlığı, Avrupa Toplulukları Adalet Divanına veya Lahey Uluslararası Adalet Divanı gibi mevcut herhangi bir başka yargı merciiine götürmeyi kararlaştırabilir. Bunlar da mümkün olmazsa uyuşmazlığın tahkim (arbitration) veya sair yargı usulü yolları ile çözülmesinin koşullarını düzenleyebilir. Ancak günümüze kadar bu yönde hiçbir düzenleme yapılmamış ve bu son yola işlerlik kazandırılmamıştır.

Uyuşmazlıkların halinde mevcut olan mekanizmanın yetersizliğinin temel nedeni; Ankara Anlaşması ve eklerinin yorumu ve uygulanması hususunda sadece Topluluğa üye devletler ya da tüzel kişilik olarak Topluluk ile Türkiye arasında klasik devletler hukuku üyeliği bazında, yani kamu tüzel kişiliği olan uluslararası hukuk kişileri arasında makro bazda anlaşmazlıklar çıkabileceğinin düşünülmesi, özel hukuk gerçek ve tüzel kişilerinin muhatap olabileceği uyuşmazlıkların ise gözardı edilmesi, bu iki ayrı bazda çıkabilecek uyuşmazlıklar için herhangi bir ayırım yapılmaması ve uyuşmazlıkların çözümünün tek bir platformda ele alınmasıdır. Gerçek ve tüzel kişiler için bu yolun işlevsiz kalmasına neden olan bu doğrudan düzenleme eksikliğinden ötürü, Ankara Anlaşmasından kaynaklanan sorunlarda Türk vatandaşları daha dolaylı yollara başvurmuş ve bu bağlamda Ankara Anlaşmasına ve eklerine dayanarak Roma Anlaşmasının 173'üncü maddesinde yer alan iptal davası yolundan veya 177'inci maddesinde yer alan ön karar prosedüründen yararlanarak sonuca ulaşmaya çalışmış ve bir ölçüde de başarılı olmuşlardır.

Bu sistemin aksamasının en önemli sebebi, her hukukî anlaşmazlığın öncelikle Ortaklık Konseyine getirilmesinin zorunlu olması ve klasik devletler hukuku sujeleri ile bireylerin muhatap olduğu anlaşmazlıklar arasında bir ayırım yapılmamasıdır. İkinci olarak siyasî mülâhazalarla Ortaklık Konseyinin toplanmasının mümkün olmadığı ya da engellendiği durumlarda, hukukî anlaşmazlıkların ve yorum farklılıklarının çözümü hususunun siyasî ipotek altına sokulmuş bulunmaktadır. Üçüncü olarak Ortaklık Konseyi toplansa bile kararlar oybirliği ile alındığından anlaşmazlığın çözümü için bir karar almak neredeyse imkansız olmaktadır. Son olarak Ortaklık Konseyi oluşum yapısı itibarıyla kamu hukuku sujeleri dışında kalan özel hukuk gerçek ve tüzel kişilerin muhatap olduğu uyuşmazlıklarda çözüm için gerekli uzmanlığa, zamana ve altyapıya sahip bulunmamaktadır.

2. ORTAKLIK İLİŞKİSİNİN GELİŞİMİ

- Katma Protokol Dönemi

Sanayi Ürünleri

Katma Protokol, sanayi ürünlerinin serbest dolaşımının sağlanması için, taraflar arasında gümrük vergileri ve eş etkili vergi ve resimlerin kaldırılmasını, miktar kısıtlamaları ve eş etkili tedbirlerin bertaraf edilmesini ve Türkiye'nin Topluluğun üçüncü ülkelere uyguladığı Ortak Gümrük Tarifesi'ni benimsemesini öngörmektedir.

Katma Protokole göre, AET'nin Türkiye'den ithal edilen sanayi mamullerine uyguladığı gümrük vergileri ve miktar kısıtlamalarını Protokolün yürürlüğe girdiği tarihte kaldırması gerekmekte idi. Bu husus, Geçici Anlaşma ile 1 Eylül 1971'de yerine getirilmiştir.

Topluluk açısından gümrük vergilerinin kaldırılması bakımından dört istisna getirilmektedir. Bunlar, bazı petrol ürünleri, perakende satışa arzedilmeyen pamuk ipliği, sair pamuklu dokumalar, yün ya da ince hayvan kılından yapılmış düğümlü veya sarmalı halılardır. Bunlardan petrol ürünleri için, Topluluk tarafından ülkemize yönelik olarak sıfır gümrüklü 200 bin ton tarife kontenjanı açılmış, diğer üç madde için ise, gümrük vergilerinin 12 yıllık dönemde sıfırlanmak üzere % 25'erlik dilimlerde indirilmesi öngörülmüştür. Petrol ürünlerindeki tarife kontenjanı arttırmalarla sürerken, diğer üç mamuldeki vergiler 1 Ocak 1985'te kaldırılmıştır.

Türkiye, AET çıkışlı sanayi mallarına karşı uyguladığı gümrüklerini 12 yılda indirmekle yükümlüdür. Ancak, daha uzun bir süre sonunda dış rekabete açılacak sanayi

mamulleri için bu süre 22 yıldır.

Türkiye, bu yükümlülükler çerçevesinde, 1 Ocak 1973 ve 1 Ocak 1976'da, 12 yıllık listede 10'arlık (toplam % 20) ve 22 yıllık listede % 5'erlik (toplam % 10) iki gümrük indirimini yürürlüğe koymuş, Ocak 1978'de yapılması gereken indirimler ise, Katma Protokolün 60'ıncı maddesi hükmünden yararlanılarak ertelenmiştir. Bu tarihten sonra 1989 yılına kadar indirim yapılmamıştır.

Taraflar arasındaki miktar kısıtlamalarının kaldırılması bakımından, Topluluk, ipek böceği kozası ve ham ipekte yeni miktar kısıtlamaları koyma hakkını saklı tutarak, bu iki ürün dışındaki ürünler itibariyle yükümlülüğünü 1 Eylül 1971'de yerine getirmiştir.

Ancak, Topluluğa 1973 yılında katılan İngiltere, Katma Protokol hükümlerine aykırı olarak, 2 Mart 1975 tarihinde Türkiye'den yapılan pamuk ipliği ithalatına tek yanlı kısıtlama getirmiştir. Bu olay, özellikle 1974 sonrasında tekstil sanayii bunalıma giren Topluluğun Türk tekstil ve konfeksiyon ürünlerine kota uygulayacağına ilk işareti olmuştur. İngiltere'nin pamuk ipliği ihracatımıza uyguladığı kotaya rağmen, bu mamulde Topluluk pazarındaki payımızın giderek büyümesi karşısında ürünüme anti-damping vergi uygulanmaya başlanmış, vergi 30 Temmuz 1982'de imzalanan İradi İhraç Kısıtlaması Anlaşması ile kaldırılmıştır. Benzer şekilde, konfeksiyon ürünlerinde 27 Temmuz 1982'de tişört ithalatımızdaki tek yanlı miktar kısıtlaması ile başlayan kota uygulaması, tekstil ve konfeksiyon kategorileri bazında artarak Gümrük Birliğinin tamamlanmasına kadar devam etmiştir.

Türkiye ise, Topluluk çıkışlı ithalatının 1967 yılında gerçekleşen miktar kadarlık bölümünü libere ederek bunu Topluluğa konsolide edecek, libere olmayan maddelerin ithalatında ise, Topluluk lehine kontenjan açacaktır. Katma Protokolün yürürlüğe girdiği tarihte 1967 yılı Topluluk çıkışlı ithalatının % 35'i için geçerli olan konsolide liberasyon oranı, kademeli olarak arttırılarak, 1991 yılında % 80'e çıkarılacaktır. 1973 yılında % 35 olan konsolide liberasyon oranı 1976 yılında % 5 arttırılarak % 40'a ulaşılmış, ancak bu tarihten sonra 1989 yılına kadar yükümlülüğümüz ertelenmiştir.

Türkiye, 12 yıllık listede yeralan sanayi mamulleri itibariyle 12 yılda, 22 yıllık listede yeralan sanayi mamulleri itibariyle ise 22 yılda Topluluk Ortak Gümrük Tarifesine uyacaktır. OGT uyumu, Katma Protokolün imza tarihinde Türkiye'nin üçüncü ülkelere fiilen uyguladığı gümrük vergileri ile OGT arasındaki farkın öngörülen yüzdeler çerçevesinde kademeli olarak azaltılması ile gerçekleşecektir.

Bu uyum, o tarihlerde AET'nin OGT ortalaması yaklaşık %7, Türkiye'nin gümrük tarifeleri ortalaması % 40-50 civarında olduğundan oldukça zor bir yükümlülüktür. Bu nedenle, uyum takvimi 1989 yılında işletilmeye başlanmıştır.

Tarım Ürünleri

Katma Protokolün 35'inci maddesi ile, Türkiye ve Topluluğun, birbirlerine, tarım ürünleri alışverişi için, genişliği ve usulleri Ortaklık Konseyi tarafından tesbit edilecek olan tercihli bir rejim tanıyacakları hükme bağlanmaktadır. Bu hükme bağlı olarak Geçiş Dönemi başından itibaren uygulanacak rejim Katma Protokolün 6 sayılı Ekinde yer almaktadır. İlaveten, 1973'te (1/73) ve 1976'da (1/76) toplanan Ortaklık Konseylerinde ülkemiz lehine iyileştirme tavizleri sağlanmıştır.

Nihayet, 30 Haziran 1980’de toplanan Ortaklık Konseyinin kabul ettiği 1/80 sayılı Ortaklık Konseyi Kararı ile, bazı istisnalar dışında, Topluluk Ortak Tarım Politikası kapsamında ürün ve ürün grupları itibariyle yürürlüğe konulan ortak piyasa düzenlerine dahil ürünlerin tamamında ve bazı işlenmiş tarım ürünlerinde Türkiye’ye yeni bir taviz rejimi tanınmıştır. Buna göre, gümrük vergilerinin 1 Ocak 1981’de başlayarak 1987 yılı başında tamamlanacak bir takvim çerçevesinde 6 yıl içinde kaldırılması öngörülmüştür. Gümrük indirimleri fındıkta 25 bin ton, kayısı ezmelerinde ise 90 tonluk tarife kontenjanı dahilinde verilmiştir. Domates salçası ve diğer domates konserveleeri için 16.500 tonluk otolimitasyon miktarı belirlenmiştir. Yaş meyve ve sebzelerde indirimli gümrük vergisi uygulaması belli bir takvim dahilinde tesbit edilmiştir.

Tarım ürünlerinde ülkemize uygulanan tavizler münhasıran “ad-valorem” tarifeler için verilmiş, Topluluğun Ortak Tarım Politikasının mekanizmaları olarak gözüken tarife dışı engeller, başka deyişle, prelevman (çavdar, kuş yemi, işlem görmemiş zeytinyağı, tulum ve kaşkaval peynirinde sağlanan indirim hariç), referans fiyatı, asgari ithal fiyatı, fark giderici vergi, ithalat takvimleri vb. uygulamalar taviz kapsamı dışında kalmıştır.

Kişilerin Serbest Dolaşımı

Katma Protokolün 36’ncı maddesine göre, Türkiye ile AET arasında işçilerin serbest dolaşımı, Ankara Anlaşmasının yürürlüğe girişinden sonraki 12. yıl ile 22. yıl arasında kademeli olarak gerçekleşecek, buna ilişkin usuller ise Ortaklık Konseyi tarafından kararlaştırılacaktır.

20 Aralık 1976 tarihinde alınan 2/76 sayılı Ortaklık Konseyi Kararı ile işçilerin serbest dolaşımlarına ilişkin ilk kademe düzenlemeler getirilmiştir. Bundan sonra, 1 Aralık 1980 ile 1 Aralık 1983 tarihleri arasını kapsayan ikinci kademelinin düzenlenmesi beklenirken bu yapılmamış, bunun yerine geçerli olmak üzere, 1/80 sayılı Ortaklık Konseyi Kararı ile yetinilmiştir. Bu Karar, 2/76 sayılı Karara göre bir takım iyileştirme hükümleri getirmiş olmakla beraber, gerçek bir ikinci kademe düzenlemesi olmaktan uzak kalmıştır.

Böylece, kademeli geçişte son tarih olan 1 Aralık 1986’da yürürlüğe girmesi gereken işçilerin serbest dolaşımı gerçekleşmemiştir. Gerek 2/76, gerek 1/80 sayılı Kararlar, serbest dolaşımın ana prensiplerini içermemiş, karşılıklı ve Topluluk içi geçişlere imkan sağlanmamış, işçilerin çalışma ve ikamet statüleri ile ilgili hükümler ihdas edilmemiştir.

Dördüncü Mali Protokol

Ortaklık Konseyi’nin 30 Haziran 1980 tarihli toplantısında, IV. Mali Protokol’ün esasları şu şekilde tesbit edilmiştir:

5 yıllık bir dönem için 600 milyon ECU tutarında bir mali yardım yapılması öngörülmüştür. Bunun, 225 milyonu AYB özkaynaklarından, piyasa şartlarına göre, kredi şeklinde; 375 milyonu da Topluluk bütçesinden ve esas itibariyle özel şartlı kredi (10 yıl ödemesiz süre, 40 yıl vade ve % 1 faiz) şeklinde olması planlanmıştır.

IV. Mali Protokol müzakereleri 1981 yılının ilk yarısında tamamlanmış ve mutabık kalınan esasları kapsayan yeni Protokol 19 Haziran 1981 tarihinde taraflarca paraflanmış, Kasım 1981’de siyasal nedenlerle dondurulmuş, 6 Haziran 1990’da ise Komisyon tarafından imza için Konsey’e sunulmuştur. Ancak, IV.Mali Protokol bugüne kadar işlerlik kazanamamış ve bu süre içinde, başlangıçta finansmanı öngörülen projelerin finansman

ihtiyaçlarını karşılamak açısından artık yetersiz kalmış, ayrıca, Türkiye'nin dünya piyasalarındaki kredibilitesinde meydana gelen artış nedeniyle bu tutarın Türkiye'nin toplam dış finansman ihtiyacı içindeki nisbi önemi azalmıştır.

Yukarıda özetlenen Katma Protokol döneminde, Türkiye'nin yükümlülüklerini erteleme yoluna gitmesi 1976 yılından itibaren ilişkileri durgunluğa sevk etmiş, 1980 askeri müdahalesi ile ilişkilerimiz dondurulmuştur.

3. TÜRKİYE'NİN TOPLULUĞA KATILIM BAŞVURUSU VE SONRASI

3.1 Üyelik Başvurusu

Türkiye'deki Yapısal Reform Tedbirleri

1980'li yıllardan itibaren dünyadaki ekonomik ve politik eğilimlere ve bu çerçevede gelişen yapısal değişikliklere paralel olarak, Türk ekonomisinde de yapısal reformlara gidilmiş, dış dünya ile ilişkilerde stratejik uyarlamalar yapılması gereği duyulmuştur.

1980 yılıyla başlayan ve Türk ekonomisini, adım adım, serbest piyasa ekonomisiyle dışa açılmaya dönük hale getiren ekonomi politikaları, ekonomide devlet müdahalesinin en aza indirilmesi, özel girişime dayanan bir pazar ekonomisinin oluşturulması ve yabancı rekabet yoluyla özel girişimin teşviki şeklindeki temel unsurlara dayanmaktadır.

Bu programın uzun vadeli hedefleri,

- Ekonominin her yönüyle liberalleştirilmesi
- Fiyat, faiz ve döviz kurlarının tesbitinde piyasa güçlerine dayanılması ve serbest piyasa ilkelerinin tesisi
- Ekonomik faaliyetlerde kamu müdahalesinin azaltılması
- Ekonomik aktivitelerde özel sektörün öncülüğü
- Yabancı yatırımların teşviki şeklinde özetlenebilir.

AT perspektifinden bağımsız olarak benimsenen ve serbest piyasa kurallarına uyum, dış ticaretin liberalleştirilmesi, kambiyo rejiminde liberalizasyon ve esnek döviz kuru uygulaması, alt yapı yatırımlarında artış, yabancı sermayeyi teşvik, KİT'ler ve devlet tekellerine ilişkin yeni politikalar, özelleştirme programları ve serbest bölgelerle ilgili düzenlemeler şeklinde beliren liberalizasyon politikaları yoluyla dış dünyaya daha iyi entegre olma amacı güdüldüğü, Türkiye'nin Toplulukla bütünleşmesine ilişkin tercihleri açısından güçlü bir baz teşkil etmiştir.

Yukarıda özetlenen liberalizasyon politikaları çerçevesinde, Ortaklık ilişkisinden bağımsız olarak, AET'yi kuran Roma Antlaşması'nın 237, AKÇT Antlaşması'nın 98 ve EURATOM Antlaşması'nın 205 inci maddelerine istinaden 14 Nisan 1987 tarihinde erken tam üyelik müracaatında bulunan Türkiye'nin başvurusu, 27 Nisan 1987'de Konsey tarafından, Topluluklar yürütme organı olan Komisyon'a görüşünün hazırlanması amacıyla sevk edilmiştir.

Prosedür gereği, Konsey tarafından Komisyon'a havale edilen tam üyelik talebimiz çerçevesinde, Türkiye'nin durumunu incelemek ve bir rapor hazırlayarak görüş bildirmekle

yükümlü Komisyon, uzun çalışmalardan sonra 18 Aralık 1989'da "Görüş"ünü (Avis) Konsey'e sunmuştur.

Söz konusu Görüş, AT Bakanlar Konseyi'nin 5 Şubat 1990 tarihli toplantısında onaylanmıştır.

Komisyon'un, Türkiye'nin katılımını geniş bir perspektif içinde, bir yandan iç pazar olgusu, diğer yandan değişim sürecindeki Avrupa kapsamında ele aldığı, Türkiye ile işbirliğinin mevcut Ortaklık Anlaşması çerçevesinde geliştirilerek sürdürülmesi gereği üzerinde durduğu Görüş'ünün ekinde, Türk ekonomisinin ayrıntılı bir incelemesi de yer almaktadır.

Söz konusu "Görüş"de Komisyon tarafından yer verilen hususlar aşağıda özetlenmektedir:

Topluluk, Tek Pazar, Ekonomik ve Parasal Birlik ile, Avrupa Siyasi Birliği yönünde ilerlemektedir. Genişleme, bu süreç açısından büyük zararlar doğuracağından, Komisyon, olağanüstü durumlar dışında, yeni katılma müzakerelerine başlanmasını yerinde bulmamaktadır.

Topluluk açısından, Türkiye'nin katılma başvurusu, Topluluğun bütün üye ülkelerinden daha geniş bir alana ve daha büyük bir nüfusa (2000 yılı itibarıyla 68 milyon) sahip ve genel gelişmişlik düzeyinin Topluluk ortalamasından büyük ölçüde düşük olması dolayısıyla, daha da önem kazanmaktadır.

Türkiye ekonomisinin 1980 yılından bu yana kaydettiği gelişme olumlu karşılanmakla beraber (ihracatın artışı, altyapının iyileştirilmiş olması, modernleşme ve dünya ekonomisiyle giderek daha fazla bir bütünleşme vb.),

- tarım ve sanayi alanındaki yapısal farklılıklar,
- giderek daha belirgin hale gelen makro-ekonomik dengesizlikler,
- sanayinin yüksek ölçüde korunması,
- sosyal güvenlik düzeyinin düşüklüğü,

gibi uyum sorunlarının üstesinden gelinmesinin gerekliliği vurgulanmaktadır.

Görüş'te ayrıca;

- Kişi başına düşen milli gelirin satınalma paritesi itibarıyla Topluluktaki ortalamanın 1/3'ü düzeyinde bulunması,
- Hızlı bir nüfus artışı ve işgücünün % 50'den fazlasının tarımda istihdam edilmesi ve sosyal güvenlik alanındaki normların yetersizliği,
- Dış borçlarını istikrara kavuşturmuş ve ödemeler dengesi sorunlarını çözümlenmiş olmasına rağmen, yüksek enflasyon oranlarının varlığı,
- Sanayide yüksek koruma oranları ile, yeni bir tür vergi olarak nitelenen fonların varlığı,

gibi hususların, Türkiye'nin Topluluğa katılması halinde yükümlülüklerini üstlenebilmesini güçleştireceği belirtilmektedir.

Tüm bunların yanısıra, Topluluk yapısal fonlarından Türkiye'ye yapılması gereken ödemeler de, bir sorun olarak gösterilmektedir.

Yukarıda sayılan ekonomik ve sosyal problemlerin yanısıra, siyasi alanda, 1980 Eylül ayından itibaren, Anayasa'nın kabulü, serbest seçimler ve referandum yoluyla Topluluk normlarına benzer bir parlamenter rejim oluşturulmasına rağmen, insan hakları, azınlıkların kimliği, tüm siyasi oluşumların ve sendikaların kamu yaşamına dahil edilmesine ilişkin kuralların henüz bütünüyle tesis edilmemiş olması gibi etkenlere de yer verilen raporda, Topluluk üyesi bir ülke -Yunanistan- ile Türkiye'nin arasındaki soruna da değinilerek, Kıbrıs konusu gündeme getirilmekte ve Kıbrıs'ın "birliği, bağımsızlığı, egemenliği ve toprak bütünlüğü" üzerinde durulmaktadır.

Sonuç olarak Görüş'te;

- Tam bir evrim aşamasında bulunan Topluluğun, yeni katılma müzakerelerine girmesinin uygun olmadığı,
- Türkiye'nin mevcut ekonomik ve politik durumunun katılma müzakerelerine başlanmasına elverişli bulunmadığı,
- Topluluğun, Türkiye ile işbirliğini sürdürmesinin gerekliliği ve "Türkiye ile ilişkilerini derinleştirmekte ve Türkiye'nin siyasi ve ekonomik modernleşme sürecini en kısa sürede tamamlamasına yardım etmede temel bir çıkarı bulunduğu",

özellikle vurgulanmakta ve Türkiye'nin Topluluğa katılmaya "ehil" olduğunun da altı çizilmektedir.

Komisyon, Görüşü'nde, "iki tarafın karşılıklı bağımlılık ve entegrasyonunun güçlendirilmesi imkanını sağlayacak bir seri özlü önlemler önerilmesini" de tavsiye etmektedir.

Bu önlemler kısaca;

- Gümrük birliğinin tamamlanması,
- Mali işbirliğinin ihyası ve yoğunlaştırılması,
- Sınai ve teknolojik işbirliğinin geliştirilmesi,
- Siyasi ve kültürel bağların derinleştirilmesi,

olarak özetlenmektedir.

Görüş'te, Türkiye ile AT'nin geleceklerini beraber inşa etmek üzere ortak çalışmalarının gerekliliği ve bu çerçevede karşılıklı bağımlılık ve entegrasyon sürecinin geliştirilmesinin sağlanması hususları vurgulanırken, bunun için siyasi iradenin Ankara Anlaşması'nda bulunduğu belirtilmektedir.

Ad-Hoc Komite Toplantıları

Ülkemizin tam üyelik müracaatı ve ilişkilerin normalleşme seyrine girmesine rağmen Ortaklık organlarının düzgün işletilememesi (1980 yılından sonra ilk defa 1986 yılında Bakanlar düzeyinde toplanan Ortaklık Konseyi, Yunanistan vetosu sebebiyle Topluluğun ortak tutum oluşturamaması karşısında sonuçsuz kalmıştır) nedeniyle, 1988 yılı Kasım ve Aralık aylarında yapılan Ad-Hoc Komite toplantılarında, Türkiye, özellikle gümrük vergisi indirimlerini ve Topluluk Ortak Gümrük Tarifesine uyumu 1989 yılından başlayacak hızlandırılmış bir takvim çerçevesinde yerine getireceğini açıklamıştır.

İşbirliği Programı

Ülkemizin tam üyelik müracaatı ile ilgili Komisyon Görüşünün Konsey tarafından 5 Şubat 1990 tarihinde onaylanması esnasında, işbirliği mekanizmasının gerçekleşmesine yönelik somut öneriler geliştirilmesinin talep edilmesi üzerine, Komisyon tarafından 6 Haziran 1990 tarihinde bir Bildiri ekinde Konsey'e sunulan ve Matutes Paketi olarak da bilinen İşbirliği Programı, dibacesinde de belirtildiği şekilde, birbirine bağımlı dört bölümden oluşmaktadır:

- 1995 sonuna kadar Gümrük birliğinin gerçekleştirilmesi,
- Gümrük birliğine doğrudan ve dolaylı şekilde bağlı alanların bütününde işbirliğinin yoğunlaştırılması,
- Mali işbirliğinin yeniden başlatılması,
- Siyasi işbirliğinin geliştirilmesi.

İşbirliği önerisinde, Gümrük Birliği'nin 1995 yılı sonunda gerçekleştirilmesi öngörülmekte ve Gümrük Birliği tarafların ekonomileri arasında yakın bir bütünleşme sağlayacak araç olarak ortaya konulmaktadır. Öte yandan, 1996 yılından önce Türkiye'nin Topluluk Ortak Ticaret Politikası araçlarından haberdar edilme yöntemlerinin oluşturulması da vurgulanmaktadır. Ayrıca, AKÇT ürünlerinin ticaretindeki engellerin kaldırılması gereğine dikkat çekilmektedir. Gümrük Birliği'nin başlangıçta tarım ürünlerini kapsayamayacağı, ancak, fikri ve sınai mülkiyetin korunması, rekabet, vergilendirme ve mevzuat uyumu gibi konuların malların serbest dolaşımı açısından son derece önemli olduğu belirtilmektedir.

1981'den itibaren dondurulmuş olan mali işbirliğinin yeniden çalıştırılması gümrük birliğinin tesisini sağlarken, Topluluk ile Türkiye arasındaki gelişme farkını kapatmayı sağlayacaktır. Bu nedenle de Komisyon, IV. Mali Protokol tasarısını imza için Konseye sunmuş ve imza ve onay prosedürlerinin ivedilikle tamamlanmasını talep etmiştir.

Komisyon, reform ve modernleşme sürecini teşvik etmek üzere, Türkiye'ye teknik yardım verilmesi ve işbirliğinin başlatılması, bu yolla Türkiye'nin Topluluk mevzuatına daha iyi uyum sağlayacağı hususlar üzerinde durmaktadır. Bu nedenle, makroekonomik ve parasal politika, sanayi, tarım, hizmetler (özellikle mali hizmetler), ulaştırma, telekomünikasyon, enerji, çevre, bilim ve teknoloji, sosyal konular, turizm, eğitim, kültür ve görsel-işitsel medya öncelikli alanlar olarak ortaya konulmaktadır.

Siyasi işbirliği konusunda ise, siyasi direktörler seviyesindeki mevcut ilişkilerin Bakanlar ve uzmanlar seviyesinde genişletilmesi gereğine değinilmektedir.

İşbirliğinin geliştirilmesine ilişkin Komisyon önerilerinde işbirliğinin kapsayacağı alanlar belirtilmiş, ancak, pek çok konu somuta indirgenmemiştir.

İşbirliği programının önemi, mevcut ortaklık ilişkileri çerçevesinde zaten yer alan işbirliği alanlarına ek olarak sıralanan yeni alan ve yöntemlerinden değil; ilişkilerin geliştirilip derinleştirilmesi yönünde ortaya konacak siyasi iradenin yaratacağı olumlu atmosfer ve itici güçten kaynaklanmaktadır.

Bu gelişmelerden sonra, 1991 yılında peşpeşe toplanan Ortaklık Konseyi ve Ortaklık

Komitesi toplantılarıyla canlandırılmış olan Türkiye-Topluluk ilişkilerinin siyasi karar gerektirmeyen konularda atılacak somut adımlarla geliştirilmesi amacıyla 1992 yılı Çalışma Programı oluşturulmuş ve 21 Ocak 1992 tarihinde imzalanmıştır.

Bununla birlikte, gerek İşbirliği Programı, gerek 1992 yılı Çalışma Programı ilişkilerin geliştirilmesine dönük somut bir neticeler vermemiş, Türkiye, nihayet 9 Kasım 1992 tarihli Ortaklık Konseyi toplantısında, tam üyelik hedefi için gerekli bir araç olan gümrük birliğinin geçiş döneminin sona ereceği 1996 yılı başı itibariyle tamamlanmasını teminen gerekli yükümlülüklerin yerine getirileceğini açıklamıştır.

Bu dönemde Topluluk da, 1992 Lizbon ve 1993 Kopenhag Zirve sonuçları çerçevesinde, Ortaklık Anlaşması'na uygun bir biçimde işbirliğinin yoğunlaştırılacağını ifade etmiştir.

3.2 Gümrük Birliği

3.2.1 Türkiye-AB Gümrük Birliğine Geçiş Süreci ve Bu Sürecin İşleyişi

Ülkemizin Toplulukla 1963 tarihli Ankara Anlaşmasına dayanan ilişkisi, 14 Nisan 1987 tarihli tam üyelik başvurusu, ad-hoc komite toplantıları, işbirliği paketi gibi gelişmelerle ivme kazanmış olup, bu çerçevedeki hususlara Raporun diğer bölümlerinde yer verilecektir.

Türkiye, tam üyelik hedefi için gerekli bir araç olan gümrük birliğinin geçiş döneminin sona ereceği 1996 yılı başı itibariyle tamamlanmasını teminen, 9 Kasım 1992 tarihli Ortaklık Konseyi toplantısında, gümrük birliğinin 1995 yılı itibariyle gerçekleştirilmesinin hedeflendiğini, bunun için gerekli yükümlülüklerin yerine getirileceğini ve bu arada nihai hedefinin Topluluğa katılmak olduğunu teyiden açıklamıştır.

Bu dönemde Topluluğun temel yaklaşımı da, 1992 Lizbon ve 1993 Kopenhag zirvelerinde ifadesini bulduğu üzere, Ortaklık Anlaşması'na uygun bir biçimde işbirliğinin yoğunlaştırılması ve ilişkilerin geliştirilmesi yönünde Komisyon'un teknik çalışmalarına hız vermesi ve en üst siyasal diyalog mekanizmasının çalıştırılması olmuştur.

9 Kasım 1992 tarihli ortaklık konseyi toplantısında kararlaştırıldığı üzere tesis edilen Yönlendirme Komitesi, gerçekleştirdiği yedi toplantıda teknik dosyaların önemli bir bölümünü ele almıştır.

Bu doğrultuda, 1994 ve 1995 yıllarında gerçekleştirilecek çalışmaları özetleyen ve bürokrasiyi talimatlandıran 1993/29 sayılı Başbakanlık Genelgesini kabul edilmiştir. Aynı dönemde, 1993/29 sayılı Genelge ile çerçevesi belirlenen çalışmaları yönlendirecek idari düzenlemeler ise, 1993/61 sayılı Başbakanlık Genelgesi ile belirlenmiştir.

8 Kasım 1993 tarihinde yapılan 34 ncü Ortaklık Konseyi toplantısında, taraflar gümrük birliği konusundaki iradelerini teyid eden bir kararı kabul etmişler ve Çalışma Programı'nı onaylamışlardır. Böylece, gümrük birliğinin tamamlanması konusunda, tarafların alması gereken önlemler tanımlanmıştır.

Diğer taraftan, gümrük birliğinin yürürlüğe girebilmesi ve bu konudaki kararların etkinlikle alınabilmesi amacıyla, bütün kamu kurum ve kuruluşlarının sıkı işbirliği ve koordinasyonunu sağlamak üzere bir Gümrük Birliği Hazırlık Programı düzenlenmiş, 20 Mayıs 1994 tarihli bir Başbakanlık Genelgesi ile , tespit edilen hedefler yetkili kurum bazında

ayrıntılı bir takvime bağlanmıştır.

Taraflar arasında bu çerçevede yürütülen teknik ve siyasi müzakerelerin sonuçları, gümrük birliğinin işlerliğini ve son dönem koşulları ve sürelerini içeren bir “gümrük birliği kararı” altında toplanmıştır.

Bu Karar’ın 19 Aralık 1994 tarihinde yapılan Ortaklık Konseyi Toplantısında kabulü beklenmesine rağmen AB’nin karar alma mekanizmasından kaynaklanan nedenlerle mümkün olmamıştır.

Taraflar, teknik çalışmaların önemli ölçüde tamamlandığından, kazanılan bu ivmenin kaybedilmemesi gerektiğinden hareketle, teknik ve siyasi temasları hızlandırmışlardır.

Taraflar arasında teknik ve siyasi platformda yürütülen bu görüşmelerin sonuçları, Gümrük Birliği’nin tamamlanması ve sürdürülmesi için gerekli koşulları ve süreleri belirleyen bir Gümrük Birliği Kararı içinde yer almıştır. Bu Karar, Türkiye-AET Ortaklık Konseyi’nin 6 Mart 1995 tarihli toplantısında kabul edilmiştir.

Bu karar, 1993 yılından itibaren iki yıl boyunca sürdürülen teknik, ve siyasi müzakerelerin sonucunda oluşturulmuştur.

- 1/95 Sayılı Türkiye-AB Ortaklık Konseyi Kararı

6 Mart 1995 tarihinde Brüksel’de gerçekleştirilen 36 ncı dönem Ortaklık Konseyi toplantısı, Ortaklığın, 22 yıl sürmesi öngörülen geçiş dönemini sona erdirerek, son döneme geçişi sağlayan, bir diğer ifade ile, ortaklık ilişkisinin çerçevesini çizen Ankara Anlaşması ve Katma Protokol’den kaynaklanan ahdi bir yükümlülük olan gümrük birliğine varılmasında ve bu birliğin işlerliğinin sağlanmasında gereken yöntem ve süreleri tespit eden bu gümrük birliği kararının imzalanmış olması nedeniyle özel bir önem taşımaktadır.

Dibacesinde Ankara Anlaşması’nın ilkelerine ve özellikle tam üyelik hedefine işaret eden 28 inci maddesine atıfta bulunulan karar, Topluluk ile Türkiye arasındaki mevcut anlaşma ve protokolleri tadil etmemekte, bu metinleri uygulama usulleri açısından tamamlamaktadır.

Gümrük Birliği Kararı, gerek ülkemizin Topluluğa tam üyelik hedefi, gerek Topluluğun özellikle Tek Pazarın tesisi ve Maastricht Antlaşması sonrasında entegrasyon sürecinde kaydettiği mesafe dikkate alınarak, Ortaklık Anlaşmalarında öngörülenden daha kapsamlı bir düzenleme içermektedir.

Bu çerçevede, temelinde taraflar arasında malların serbest dolaşımını ve üçüncü ülkelere karşı ortak gümrük tarifelerinin uygulanmasını öngören bir entegrasyon olan Türkiye-AB Gümrük Birliği, AB’de ticaret ve rekabet politikalarında kaydedilen gelişmeler doğrultusunda, Türkiye’nin bu politikalara da uyumunu öngören bir nitelik kazanmıştır.

1/95 sayılı Ortaklık Konseyi Kararı, 66 madde, bazı maddelere ilişkin ortak ya da tek taraflı 17 Bildirim ve 10 ekten oluşmaktadır. Karar, aşağıdaki bölüm başlıkları altında gümrük birliğinin tamamlanması ve işleyişine ilişkin hükümler içermektedir.

- Malların serbest dolaşımı ve ticaret politikası

- Gümrük vergilerinin, miktar kısıtlamalarının ve eş etkili vergi ve tedbirlerin kaldırılması,
  - Ticarete teknik engellerin kaldırılması,
  - Ticaret Politikası ve Ortak Gümrük Tarifesi,
  - Hassas ürünler
  - Topluluğun tercihli rejimlerinin Türkiye tarafından üstlenilmesi,
  - İşlenmiş tarım ürünleri ithalatında uygulanacak sisteme ilişkin mevzuat.
- Türkiye'nin Topluluk Ortak Tarım Politikası'na uyumu ve tarım ürünleri ticaretinde uygulanacak tercihli rejim
  - Gümrüklere ilişkin hükümler, Türkiye'nin Topluluk Ortak Gümrük Kodu'na uyumu ve karşılıklı idari işbirliği
  - Mevzuat uyumu
    - Fikri, sınai ve ticari mülkiyetin korunması
    - Rekabet kuralları ve mevzuat yakınlaştırılması
    - Devlet yardımları
    - Tekeller
    - Ticari korunma araçları
  - Kamu alımları
  - Vergilendirme
  - Kurumsal hükümler
  - Uyuşmazlıkların çözümü
  - Genel ve son hükümler

Ortaklık Konseyi'nin 6 Mart 1995 tarihli toplantısında 1/95 sayılı Gümrük Birliği Kararı'nın yanı sıra,

- Taraflar arasındaki ilişkilerin Ortaklık Anlaşması'nın öngörmediği alanlarda da güçlendirilmesini amaçlayan bir Tavsiye Kararı,
- Türkiye'nin üçüncü ülkelere karşı, 1 Ocak 2001 tarihine kadar Ortak Gümrük Tarifesi'nin üzerinde vergi uygulayacağı hassas ürünleri içeren 2/95 sayılı Karar,
- Türk ekonomisinin Gümrük Birliği'ne bağlı olarak geçireceği değişiklikler esnasında ihtiyaç

duyacağı mali yardım ve işbirliğinin çerçevesini belirleyen Topluluk Deklarasyonu, kabul edilmiştir.

2/95 sayılı Karar kapsamında, ağırlıklı olarak, otomotiv sanayi ürünleri, deri ve köseleden bazı eşyalar, ayakkabı ve akşamı, porselen ve seramikten bazı sofr ve mutfak eşyası ve mobilya için, Türkiye'nin, 1.1.2001 tarihine kadar Topluluk Ortak Gümrük Tarifesi üzerinde vergi uygulayabilmesine imkan tanınmaktadır.

Ortaklığın Ankara Anlaşması'nın öngörmediği alanlarda da geliştirilmesine ilişkin Tavsiye Kararı'nda, sanayi, enerji, ulaştırma, telekomünikasyon, çevre, bilim, istatistik, adalet ve içişleri, kültür, tüketicinin korunması, enformasyon alanlarında işbirliği; Türkiye'nin Avrupa-ötesi şebekelere katılımı; AKÇT ürünlerinin serbest dolaşımına ilişkin müzakerelerin 1995 yılı içinde tamamlanması; Gümrük Birliği için elverişli makro ekonomik koşulların yaratılabilmesi amacıyla makro ekonomik diyalogun başlatılması; tarım ürünlerinde karşılıklı taviz müzakerelerinin 1995 yılı içinde tamamlanması; AB'ndeki Türk işçileri konusunda sürekli diyalogun tesisi konuları yer almaktadır.

Mali yardım konusundaki Topluluk Deklarasyonu ise, Türk ekonomisinin Gümrük Birliği çerçevesinde geçireceği değişikliğe bağlı olarak ortaya çıkabilecek ihtiyaçlarını karşılamak ve iki Taraf arasındaki gelişme farkını azaltmak amacıyla, Topluluğun önümüzdeki dönemde Türkiye'ye sağlayacağı mali yardımın ve işbirliğinin çerçevesini belirlemektedir.

Gümrük Birliği Kararı'nın 63 üncü maddesi ile, Kararın 31 Aralık 1995 tarihi itibarıyla yürürlüğe girmesi, ancak 1995 yılı Ekim ayının sonundan önce, tarafların, Ortaklık Konseyi'nde, Gümrük Birliği'nin düzgün işleyişi için öngörülen hükümlerin yerine getirilip getirilmediği hususunu görüşmeleri, yerine getirilmediği kanısına varılması halinde ise yürürlük tarihinin 1 Temmuz 1996'ya ertelenmesi hükmüne bağlanmıştır.

Topluluk ayrıca, Ortaklık Konseyi'nin kabul ettiği bu belgeleri Avrupa Parlamentosu'nun görüşüne sunacağını bildirmiştir. Parlamento ise, demokratikleşme, insan hakları ve Kıbrıs sorununda kaydedilecek mesafeye göre adım atılacağını açıklamıştır.

Bu çerçevede, 30 Ekim 1995 tarihinde gerçekleştirilen 37 nci dönem Ortaklık Konseyi toplantısında, Ortaklık Komitesi'nin 23 Ekim 1995 tarihli Raporuna dayanarak iki tarafın Komite toplantısında vardığı sonuçlar onaylanmış ve Gümrük Birliği'nin iyi işlemesi için gerekli koşulların yerine getirildiği sonucuna varılmıştır.

Ortaklık Konseyi'nde ayrıca, siyasal diyalog ve kurumsal işbirliğinin belirli bir takvime bağlanması kararlaştırılmış ve mali işbirliği ile Gümrük Birliği Kararı'nın yürürlüğe girişi üzerinde görüş alışverişinde bulunulmuştur. Ortaklık Konseyi toplantısının en önemli sonuçlarından birisi, Ankara Anlaşması'nın ülkemizin Topluluğa tam üyelik hedefi ile ilgili 28 inci maddesinin, Avrupa sahnesinde ekonomik ve siyasi alanlarda değişiklikler yaşanırken güncelliğini koruduğu hususunun teyid edilmesidir.

13 Aralık 1995 tarihinde, 1/95 sayılı Ortaklık Konseyi Kararı Avrupa Parlamentosunda yapılan görüşmelerde ele alınmış ve yapılan oylamada Karar, 343 kabul, 149 red ve 36 çekimser oy ile onaylanmıştır. Böylece, 6 Mart 1995 tarih ve 1/95 sayılı Türkiye-AB Ortaklık Konseyi Kararı, bir gecikmeye uğramaksızın, 1 Ocak 1996 tarihinde yürürlüğe girmiştir.

- 1/95 sayılı Ortaklık Konseyi Kararı'nın Kapsamı

Dibacesinde Ankara Anlaşması'nın ilkelerine ve özellikle tam üyelik hedefine işaret eden 28 inci maddesine atıfta bulunulan karar, Topluluk ile Türkiye arasındaki mevcut anlaşma ve protokolleri tadil etmemekte, bu metinleri uygulama usulleri açısından tamamlamaktadır.

Madde 2-3: Bu Bölümün Kapsadığı Ürünler

Malların serbest dolaşımı ve ticaret politikası ile ilgili hükümler, tarım ürünü dışında kalan, Türkiye'de ya da Toplulukta üretilen ya da üçüncü ülke kaynaklı olup serbest dolaşıma konu olan ürünlere uygulanır.

Madde 4-7: Gümrük Vergilerinin, Miktar Kısıtlamalarının ve Eş Etkili Vergi ve Tedbirlerin Kaldırılması

İthalatta ve ihracatta uygulanan gümrük vergileri, eş etkili vergiler, miktar kısıtlamaları ve eş etkili tedbirler, Karar'ın yürürlüğe girdiği tarihte kaldırılacaktır.

Madde 8-11: Ticarete Teknik Engellerin Kaldırılması

Türkiye, ticarete teknik engellerin kaldırılması konusundaki Topluluk araçlarını, diğer bir ifade ile standardizasyon, ölçüm, kalibrasyon, kalite, akreditasyon, test ve sertifikalandırma konusundaki Topluluk mevzuatını, Karar'ın yürürlüğe girdiği tarihten itibaren 5 yıl içinde benimseyecektir. Türkiye, geçiş süreci içinde, Topluluk mevzuatına uygun belgelendirilmiş Topluluk ürünlerinin ithalatını engellemeyecektir. Topluluk araçlarının Türk hukukuna uygulanmasına kadar, Türkiye'nin sanayi ürünlerinde Topluluk hukuku doğrultusundaki uygunluk değerlendirmeleri de kabul görmektedir.

Madde 12-14: Ticaret Politikası ve Ortak Gümrük Tarifesi

Türkiye, Topluluk üyesi olmayan ülkelere karşı, Karar'ın yürürlüğe girmesinden itibaren, maddede belirtilen, ithalat, ihracat ve tekstil politikasına ilişkin Topluluk mevzuatına uygun tedbirleri uygulamaya koyacaktır.

Türkiye Karar'ın yürürlüğe girmesi ile birlikte Ortak Gümrük Tarifesi'ni uygulayacaktır. Türkiye, tek taraflı olarak, OGT'ni geçici süre ile askıya alma ve değiştirme hakkını haizdir. OGT'nin uygulanması, değiştirilmesi, askıya alınması ve tercihli tarifelere uyum konularında, Gümrük Birliği Ortak Komitesi'nde danışmalar yapılacak ve gerekli kararlar alınacaktır.

Madde 15: Hassas Ürünler

Türkiye, Katma Protokol'ün 19/2 nci maddesi çerçevesinde, bazı ürünler itibariyle, üçüncü ülkelere, 1.1.2001 tarihine kadar OGT üzerinde vergi uygulayabilecektir.

Madde 16: Topluluğun Tercihli Rejimlerinin Türkiye Tarafından Üstlenilmesi

Türkiye, Karar'ın yürürlüğe girişinden itibaren 5 yıllık bir geçiş dönemi içinde, karşılıklı yarar temelinde, üçüncü ülkelerle yapacağı müzakereler sonucunda otonom ya da tercihli anlaşmaları üstlenecektir. Trafik sapmalarının önlenmesi için, geçiş süreci içinde, Topluluğa tercihli rejimle giren, Türkiye'nin uyguladığı vergilerin Topluluğunun % 5 puan

üzerinde olduğu ürünlerin Türkiye'ye ithalatında, Topluluk, fark giderici vergi uygulayacaktır.

Madde 17-21: İşlenmiş Tarım Ürünleri İthalatında Uygulanacak Sisteme İlişkin Mevzuat

Topluluk mevzuatına uygun olarak, işlenmiş tarım ürünlerindeki sanayi ve tarım payları tespit edilmiş ve toplam korumanın sanayi payına tekabül eden kısmının Topluluğa karşı sıfırlanması öngörülmüştür.

Aynı şekilde Topluluk da, ülkemize karşı daha önce sıfırlamadığı sanayi paylarındaki korumayı kaldırmış bulunmaktadır.

Bu madde kapsamında yer alan ürünler Roma Antlaşması'nın tarım ürünleri ekinde yer almayan, bünyesinde temel tarım ürünlerini (hububat, şeker ve süt) bulunduran ürünlerdir (çikolata ve şekerlemeler, çocuk mamaları, bisküvi ve pastacılık ürünleri, makarna dondurma, hazır gıdalar, margarin gibi).

Türkiye, üçüncü ülkelere karşı Topluluğun sanayi korumasını kullanırken, tarım payı Türkiye'nin mevcut koruması ve temel ürün fiyatları baz alınarak hesaplanmıştır.

Madde 22-25: Türkiye'nin Topluluk Ortak Tarım Politikası'na Uyumu ve Tarım Ürünleri Ticaretinde Uygulanacak Tercihli Rejim

Türkiye, tarım ürünlerinin taraflar arasında serbest dolaşımını sağlamak için gerekli olan OTP tedbirlerini, Katma Protokol'ün öngördüğünün (22 yıl) ötesinde bir süreç içinde alacaktır. Taraflar, tarım ürünleri ticaretinde birbirlerine tanıdıkları tercihli rejimleri, karşılıklı yarar temelinde tedricen geliştireceklerdir.

Madde 26-28: Türkiye'nin Topluluk Gümrük Kodu'na Uyumu ve Karşılıklı İdari İşbirliği

Türkiye, Karar'ın yürürlüğe girdiği tarih itibariyle, Topluluk Gümrük Kodu ve Uygulama Yönetmeliği'nin; menşe, gümrük değeri, beyan, ürünlerin Gümrük Birliği alanına girişi, serbest dolaşım, ekonomik etkisi olan gümrük işlemleri, gümrük borcu ve başvuru hakkı gibi hükümlerini uyarlayarak üstlenecektir. Gümrükler alanında, karşılıklı idari işbirliğinin yöntemleri de ayrıca belirlenmiş bulunmaktadır.

Madde 29: Fikri, Sınai ve Ticari Mülkiyetin Korunması

Taraflar fikri, sınai ve ticari mülkiyetin etkinlikle korunması ve yürütülmesine verdikleri önemi vurgulamakta, fikri mülkiyetin her iki tarafta da eşit düzeyde korunması sağlanmadıkça Gümrük Birliği'nin iyi işleyemeyeceğini belirtmektedir. Bu amaçla, Türkiye'nin tespit edilmiş bulunan bazı Topluluk mevzuatına, uluslararası sözleşmelere ve TRIPS Anlaşması'na uyum sağlaması gerekmektedir.

Madde 30,31,37,38: Gümrük Birliği'nin Rekabet Kuralları ve Mevzuat Yakınlaştırılması

Taraflar arasındaki ticareti etkilediği ölçüde, teşebbüsler arasında, rekabeti bozucu veya kısıtlayıcı anlaşma, karar ve uygulamalar ile hakim durumun kötüye kullanılması,

Gümrük Birliği'nin düzgün işleyişi ile uyumlu olmadıkları gerekçesiyle yasaklanmıştır. Türkiye, Gümrük Birliği ile hedeflenen ekonomik bütünleşmeye ulaşmak amacıyla, rekabet mevzuatını Topluluk mevzuatıyla uyumlu hale getirecektir.

Madde 32,35,36,37,38: Devlet Yardımları

Tarafların, belli kuruluşları veya belli ürünlerin üretimini özendirmek suretiyle rekabeti bozan veya bozma tehdidi oluşturan her türlü devlet yardımı Gümrük Birliği'nin düzgün işleyişi ile uyumlu değildir. Sosyal nitelik taşıyan; doğal afetler sonucu ortaya çıkan zararları yok etmeyi amaçlayan; Karar'ın yürürlüğe girmesinden itibaren 5 yıl boyunca Türkiye'nin az gelişmiş bölgelerinin ekonomik gelişmesine katkıda bulunmak üzere verilen yardımlar, Gümrük Birliği ile bağdaşır kabul edilmektedir.

Ayrıca, yaşam standartlarının anormal ölçüde düşük olduğu bölgelerde ekonomik gelişmeyi hızlandırmayı hedefleyen; Karar'ın yürürlüğe girmesinden itibaren 5 yıl boyunca Gümrük Birliği ile ortaya çıkan yapısal uyum gereklerinin yerine getirilmesini amaçlayan; Avrupa'nın ortak çıkarlarına hizmet eden önemli projelerin uygulanmasına yönelik ve kültür değerlerinin korunmasını öngören yardımlar Gümrük Birliği ile uyumlu kabul edilebilir. Diğer taraftan, Türkiye, Karar'ın yürürlüğe girmesinden önce, Topluluğun tekstil ve konfeksiyon sektöründe uyguladığı devlet yardımlarına; Karar'ın yürürlüğe girmesinden itibaren 2 yıl içinde diğer yardım planlarına uyum sağlayacaktır.

Madde 39-40: Tekeller

Türkiye kamu teşebbüsleri ile özel veya münhasır haklar tanınan özel teşebbüslerle ilgili olarak, Gümrük Birliği'nin yürürlüğe girmesinden itibaren 1 yıl içinde AB mevzuat ve içtihadında yer alan ilkelerin gözetilmesini sağlayacaktır. Her türlü ticari nitelikli devlet tekelleri, Karar'ın yürürlüğe girmesinden itibaren 2 nci yılın sonuna kadar aşamalı olarak AB ve Türkiye vatandaşları arasında ayırım yapılmayacak şekilde uyumlaştıracaktır.

Madde 42-45: Ticari Korunma Araçları

Ortaklık Konseyi, Türkiye'nin İç Pazarla ilgili rekabet, devlet yardımlarının denetimi ve diğer konulardaki müktesebatı üstlendiği ölçüde, taraflar arasında, anti-damping ve anti-sübvansiyon tedbirleri dışındaki ticari korunma araçlarının kaldırılmasına karar verebilecektir. Bu süreçte, Katma Protokol'ün 47 nci maddesi çerçevesinde, anti-damping ve anti-sübvansiyon soruşturmalarında erken uyarı sistemi tesis edilecek, soruşturmanın sonuçlandırılmasında fiyat taahhüdüne öncelik verilecektir.

Madde 46: Kamu Alımları

Ortaklık Konseyi, kamu ihalelerinin karşılıklı olarak açılmasını amaçlayan müzakereler için tarih belirleyecektir.

Madde 47-48: Doğrudan ve Dolaylı Vergilendirme

Taraflar, dolaylı ve dolaysız olarak, diğer tarafın mallarına milli mallara uyguladıklarından daha yüksek bir iç vergi uygulayamazlar.

Madde 50-58: Türkiye-AB Gümrük Birliği Ortak Komitesi, Türkiye'nin Topluluğun Karar Alma Sürecine Dahil Edilmesi

Bilgi ve görüş alışverişini sağlamak, Ortaklık Konseyi'ne tavsiyelerde bulunmak ve Gümrük Birliği'nin düzgün işleyişini temin etmek üzere, bir Gümrük Birliği Ortak Komitesi kurulmuştur. Gümrük Birliği'nin işleyişini doğrudan ilgilendiren, ticaret politikası, üçüncü ülkelerle imzalanan ve sanayi ürünleri itibarıyla ticari boyutu olan anlaşmalar, sanayi ürünleri ticaretindeki teknik engellerin kaldırılmasına ilişkin mevzuat, rekabet, fikri ve sınai mülkiyet ve gümrük mevzuatı alanında, mevzuat tespiti ve değiştirilmesi esnasında karşılıklı olarak danışılacaktır.

Gümrük Birliği'nin düzgün işleyişinin gerektirdiği durumlarda, Türk uzmanları, Nomenklatür, Gümrük Kodu, Dış Ticaret İstatistikleri Komitelerine katılacaklardır. Söz konusu Komitelere, 6/95 sayılı Ortaklık Konseyi Kararı ile Tekstil Komitesi ve 2/99 sayılı Karar ile de Teknik Düzenlemeler Komitesi ilave edilmiştir.

Madde 59-60: Uyuşmazlıkların Çözümü

Ankara Anlaşması'nın 25 nci maddesinde yer alan sürece ilave olarak, korunma hükümlerinin uygulanmasına ilişkin olarak sınırlı bir hakemlik müessesesi getirilmiştir.

Madde 61-62: Korunma Önlemleri

Katma Protokol'ün 60 ıncı maddesindeki korunma önlemlerine ilişkin mekanizma ve yöntemlerin geçerliliği taraflarca teyid edilmektedir. Korunma önlemlerinin diğer tarafın hak ve yükümlülükleri arasında dengesizlik yaratması halinde, söz konusu tarafın dengeleme önlemleri alabilmesine imkan tanınmakta ve önceliğin Gümrük Birliği'nin işlerliğini en az engelleyici olan önlemlere verilmesi öngörülmektedir.

Madde 63-64: Yürürlük Maddesi ve Yorum

Karar 31.12.1995 tarihinde yürürlüğe girecektir.

1995 yılı içerisinde Karar'ın uygulanması Ortaklık Komitesi'nce izlenerek Ortaklık Konseyi'ne rapor edilecektir. 1 Ekim 1995 tarihinden önce taraflar, Karar hükümlerinin Gümrük Birliği'nin düzenli işleyişine uygun olarak yerine getirilip getirilmediğini gözden geçireceklerdir. Tarafların talebi doğrultusunda Ortaklık Konseyi, Karar'ın, 1 Temmuz 1996 tarihine kadar ertelenmesi yoluna gidebilecektir.

Topluluğun erteleme kararı alması bu Karar'ın alınma usulü ile aynı olmak durumundadır.

Ertelene talebi Karar'ın içinde yer alan teknik hususlarla sınırlıdır.

Karar hükümleri, içerik olarak Roma Antlaşması'nın ilgili hükümleri çerçevesinde yorumlanacaktır.

İşbirliğinin Genişletilmesi:

Ortaklık Konseyi, Türkiye ile Topluluk arasında aşağıdaki işbirliği alanlarının genişletilmesi gereğini vurgulamıştır.

Avrupa-ötesi şebekelere katılım, sınai, enerji, ulaştırma, telekomünikasyon, çevre ve bilimsel alanlarda işbirliği, istatistik veriler, adalet ve içişleri, kültür, tüketicinin korunması,

enformasyon konularında işbirliği.

Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu Ürünleri:

Demir-çelik ürünlerinin serbest dolaşımı ile ilgili olarak devam etmekte olan müzakerelerin 1995 yılında tamamlanarak Gümrük Birliği ile birlikte devreye girmesi kararlaştırılmıştır.

Makro Ekonomik Diyalog:

Gümrük Birliği'nin işleyişi için en iyi makro ekonomik koşulların temini amacıyla, bu yönde bir diyalogun başlatılması gerekli görülmektedir.

Tarım:

Tarım ürünlerinde karşılıklı tavizlerin sağlanmasına yönelik müzakerelerin 1995 yılında tamamlanarak Gümrük Birliği'nin yürürlüğe girmesinden önce sonuca bağlanması kararlaştırılmıştır.

Sosyal Konular:

AB ülkelerinde yasal olarak ikamet eden Türk işçileri konusunda sürekli bir diyalogun tesisi ve söz konusu işçilerin daha iyi entegrasyonları yönünde her türlü tedbirin araştırılması öngörülmüştür.

Ortaklığın Siyasi ve Kurumsal Çerçevesi:

Başta Avrupa ötesi boyutunu haiz konuları ele almak üzere, Türkiye ile AB kurumları arasında istişari ilişkilerin düzenlenmesi ve 9 Kasım 1992 tarihinde kararlaştırılan siyasi diyalog mekanizmalarının geliştirilmesi, iki taraf uzmanlarının ortak dış ve güvenlik politikasının şekillendiği çalışma grupları çerçevesinde istişarelerde bulunmaları öngörülmektedir.

Topluluğun Türk ekonomisinde Gümrük Birliği'ne bağlı olarak oluşacak yeni ihtiyaçların karşılanması amacıyla Türkiye'ye yapacağı mali yardımın koşulları 1995 yılının ilk yarısında saptanacaktır.

Sözkonusu mali yardım beş bölümden oluşmaktadır:

1. Topluluğun bütçe kaynaklarından, 1.1.1996 tarihinden başlamak üzere, 5 yıl süre ile global olarak 375 milyon ECU,
2. Halen yürürlükte bulunan Akdeniz Programı çerçevesinde (1992-1996) 300-400 milyon ECU,
3. 1996 yılında devreye girecek 5.5 milyar ECU'lük Akdeniz Fonu'ndan, henüz kesin miktarı belli olmayan bir yardım,
4. AYB kaynaklarından 1 Ocak 1996 tarihinden başlamak üzere, 5 yıl süre ile 750 milyon ECU tutarında proje kredisi,
5. Makro ekonomik yardım (sözkonusu yardım ihtiyaç halinde ve Türkiye'nin talebi

üzerine, uluslararası kuruluşlarla koordinasyon halinde IMF programına ek olarak verilecektir).

1/95 sayılı Ortaklık Konseyi Kararı'nın kabulünün ardından, 1 Ocak 1996 tarihine kadar yapılacak olan çalışmalar ve ardından sözkonusu Karar'da yer alan yükümlülüklerle ilişkin takvimlere uyulabilmesini teminen, 95/10 sayılı Başbakanlık Genelgesi yürürlüğe konulmuştur.

Ayrıca, Gümrük Birliği'nin düzgün işleyişini sağlamak ve uyum çalışmalarının öngörülen takvimlere paralel olarak gerçekleştirilmesi amacıyla 1998/31 ve 1999/46 sayılı Başbakanlık Genelgeleri yürürlüğe konulmuş ve özellikle son Genelge ile Türkiye'nin adaylık sürecine ve tam üyeliğe hazırlanması hedefleri de ortaya konulmuştur.

- Gümrük Birliği Ortak Komitesi

1/95 sayılı Ortaklık Konseyi Kararı, gümrük birliğinin işleyişiyle doğrudan ilgili alanlarda (ortak ticaret politikası, ortak rekabet politikası, gümrük mevzuatı vb.), Türk mevzuatının Topluluk mevzuatıyla sürekli uyumu ilkesini getirmiş ve bu ilkeyi hayata geçirmek için de "Gümrük Birliği Ortak Komitesi" adı altında yeni bir organ tesis etmiştir.

Gümrük Birliği Kararı'nın 50/1 inci maddesiyle kurulan ve akit tarafların temsilcilerinden oluşan Gümrük Birliği Ortak Komitesi'nin başlıca ilgi alanı teknik konulardır. Ortaklık Anlaşmasıyla oluşturulan diğer kurumlar varlığını sürdürmeye devam edecektir.

Gümrük Birliği Ortak Komitesi, bilgi ve görüş alışverişini yönlendirir, Ortaklık Konseyi'ne tavsiyelerde bulunur ve gümrük birliğinin doğru işleyişini sağlamak amacıyla görüş bildirir. Komite bazı konularla sınırlı olmak üzere, yeni bir mevzuat yaratmayacak ve Topluluk mevzuatında değişiklik oluşturmayacak teknik nitelikli kararlar alabilir.

Gümrük Birliği Ortak Komitesi'nin temel fonksiyonu, Türkiye'nin gümrük birliğinin işleyişiyle doğrudan ilgili alanlarda öngörülen mevzuat uyumu ilkesine bağlı kalmasına yönelik bir danışma prosedürünün oluşturulmasıdır. Amaç, mevzuat ve uygulamalar arasındaki farklılık ve çelişkilerin, malların serbest dolaşımı ilkesini etkilemesini, ticarete sapma meydana getirmesini ve ekonomik sorunlara yol açmasını engellemektir.

Gümrük Birliği Kararı'nda ayda bir düzenli olarak toplanması öngörülmekle birlikte, Gümrük Birliği Ortak Komitesi bugüne kadar 8 toplantı gerçekleştirmiştir. Komite'nin etkin ve sürekli olarak işletilmesi, gerek gümrük birliğinin işleyişiyle ilgili sorunların aşılması, gerekse gümrük birliğini doğrudan ilgilendiren alanlardaki mevzuat hazırlık çalışmalarında Türkiye'nin başlangıç aşamasından itibaren yer alması açısından son derece önem taşımaktadır. Anılan Komite'nin bugüne kadar gerçekleştirdiği toplantılar aşağıda yer almaktadır.

19.02.1996	BRÜKSEL
30.05.1996	BRÜKSEL
17.07.1996	BRÜKSEL
10.10.1996	BRÜKSEL
19.12.1996	BRÜKSEL
23.07.1997	BRÜKSEL
16.02.1998	BRÜKSEL
26.02.1999	BRÜKSEL

- Gümrük Birliği Çerçevesinde Gerçekleştirilen Çalışmalar

AB ve EFTA çıkışlı sanayi ürünleri ithalatında uygulanan gümrük vergileri, eş etkili vergiler ve Toplu Konut Fonu kaldırılmış, üçüncü ülkelerden ithalatta OGT hadlerinin uygulanmaya başlanmıştır.

Diğer taraftan, OGT hadleri üzerinde gümrük vergisi tahsil edilmesine sadece 2/95 sayılı Ortaklık Konseyi Kararı ile belirlenen hassas ürünler için devam edilmiş ve bu ürünlerde OGT oranlarına ulaşılması için belirlenen 5 yıllık takvim çerçevesinde % 10, %10, %15 ve %15 oranlarındaki ilk dört dilim indirim 1997, 1998, 1999 ve 2000 yılı İthalat Rejimi Kararları kapsamında yapılmıştır.

İşlenmiş tarım ürünleri ithalatında AB'de mevcut uygulamaya paralel bir sistem oluşturulmuştur. Bu ürünlerdeki sanayi paylarının kaldırılarak hedef tarım payına ulaşılmasına yönelik indirimler belirlenen üç ayrı liste ve takvim çerçevesinde gerçekleştirilmiş olup, son indirim 1999 yılı İthalat rejimi ile tamamlanmıştır.

Öte yandan, Avrupa Birliği'nin belirli maddeler ve süreler itibariyle üçüncü ülkelere karşı uyguladığı süspansiyon rejimine (gümrük vergilerinin askıya alınması) uyum sağlanmış, AB'nin dahilde ve hariçte işleme rejimleri esas alınarak hazırlanan düzenlemeler yürürlüğe konulmuş; ithalat ve ihracatta ortak kurallar uygulanmaya başlanmıştır.

Bunlara ilaveten, Türkiye, Gümrük Birliğinin bir gereği olan AB ile ortak bir ticaret politikası uygulama yükümlülüğü uyarınca, üçüncü ülkelerle bir müzakere süreci içerisinde bulunmaktadır. Bu çerçevede, bugüne kadar, İsrail, Macaristan, Romanya, Litvanya, Letonya, Estonya, Çek/Slovak Cumhuriyetleri, Slovenya, Bulgaristan, Polonya ve Makedonya ile serbest ticaret anlaşmaları imzalanmıştır. Yine bu kapsamda, AB, EFTA ve MDAÜ arasında tesis olunan Pan-Avrupa Menşe Kümülyasyonu sistemine de sanayi ürünleri itibariyle dahil olunmuştur.

AB'nin tercihli rejimlerine uyum yükümlülüğü kapsamında Türkiye tarafından akdedilen serbest ticaret anlaşmalarıyla, taraflar arasında trafik sapmasının önlenmesi ve dolayısıyla Gümrük Birliğinin daha iyi işleyişinin sağlanması yönünde önemli bir adım atılmış olmaktadır.

Anlaşmaların yürürlüğe girişi ertesinde yaratılan eşit rekabet koşulları sayesinde Türkiye'nin sözkonusu ülkelerde pazar kaybı engellenmiş ve mevcut pazar payının çeşitlenerek genişletilmesi imkanı sağlanmıştır. Bu kapsamda sözkonusu ülkelerle ticaret hacminin anlaşmaların kazandıracığı ivmeyle artması beklenmektedir.

Anlaşmaların sadece ikili ticarete değil üçüncü ülkelerle olan ticarete de katkıda bulunması beklenmektedir. Bu bağlamda, ABD, AB ve EFTA ile serbest ticaret anlaşmaları akdetmiş tek ülke olan İsrail ile imzalanan anlaşma, sadece İsrail pazarına değil, özellikle ABD pazarına giriş açısından da önem arz etmektedir.

Ayrıca, tarım işlenmiş tarım ürünlerinde karşılıklı olarak sağlanan pazara giriş kolaylıkları sonucunda, kısa dönemde tarım ürünleri ticaretinde dengeli bir artış öngörülmektedir.

Anlaşmalar, ortak yatırımların yanısıra, bölgedeki ekonomik entegrasyona ve

işbirliğine de önemli katkı sağlayacaktır.

Öte yandan, AB'nin tekstil ve konfeksiyon ürünleri ithalatında anlaşma kapsamında ya da otonom olarak miktar kısıtlaması veya gözetim önlemleri uyguladığı 52 ülkeye karşı benzer önlemler, 1.1.1996 tarihinden itibaren tek taraflı olarak yürürlüğe konulmuştur. Bu önlemlerin ihracatçı ülke ile koordineli bir şekilde, ikili kontrol esaslı çerçevesinde sağlıklı bir zeminde yürütülmesini temin etmek üzere, her ülke ile ikili anlaşmalar imzalanması gerekmekte ve bu yönde müzakereler sürdürülmektedir. Bu müzakereler sonucunda bugüne kadar 24 ülke ile anlaşma imzalanmıştır.

Ayrıca, "Türkiye Cumhuriyeti ile Avrupa Kömür Çelik Topluluğu (AKÇT) Arasında AKÇT'ni Kuran Antlaşmanın Yetki Alanına Giren Ürünlerin Ticareti ile İlgili Anlaşma", 1 Ağustos 1996 tarihinde, yürürlüğe girmiş bulunmaktadır.

Türkiye-AB Gümrük Birliğinin esas amacını teşkil eden "malların serbest dolaşımı" ilkesi, taraflar arasındaki teknik düzenlemelerin birbiriyle uyumlu olmasını gerektirmektedir. Bu çerçevede, 1/95 sayılı Gümrük Birliği Kararının 8-11'inci maddelerinde, Türkiye'nin AB'nin ticaretteki teknik engellerin kaldırılmasına ilişkin mevzuatına uyumda izlemesi gereken prosedür düzenlenmiş bulunmaktadır. Bu doğrultuda uygulanmaya konulması gereken teknik mevzuat listesi ve bunların uygulanmasına ilişkin koşul ve kurallar 2/97 sayılı Ortaklık Konseyi Kararı ile belirlenmiştir.

Topluluk mevzuatına uyum konusunda gerçekleştirilen çalışmalar çerçevesinde, Dış Ticarete Standardizasyon Rejimi Kararı Nisan 1996 tarihi itibarıyla yürürlüğe girmiştir. Buna ilaveten, uygunluk değerlendirme işlemlerinin AB normlarına uygun olarak gerçekleştirilerek Türk ihraç ürünlerinin teknik engellerle karşılaşmasının önlenmesini teminen, ilgili tüm tarafların katılımı ve işbirliğiyle hazırlanan "Türk Akreditasyon Konseyi Kuruluş Kanunu" TBMM tarafından onaylanmış ve 4 Kasım 1999 tarihli T.C. Resmi Gazetesi'nde yayımlanmıştır.

Bununla beraber Türkiye'nin, gerek Türk Akreditasyon Kurulu'na işlerlik kazandırılabilmesi, gerek uyum sağlanacak teknik mevzuatın etkin bir şekilde uygulanabilmesi için teknik laboratuvar, araştırma merkezi ve test-kalibrasyon merkezi gibi altyapı unsurlarının kurulması gerekmektedir. Bu bağlamda, AB'nin teknik imkanlarından proje bazında faydalanılması gerekmektedir.

Tekstil ve konfeksiyon dışında kalan sektörlerdeki devlet yardımları mevzuatımızın AB mevzuatıyla uyumlaştırılması çerçevesinde, ihracatın AB ve DTÖ taahhütlerimize uygun olarak desteklenmesi amacıyla hazırlanan İhracata Yönelik Devlet Yardımları Kararı 1995 yılında yürürlüğe konulmuştur. Karar'a göre; araştırma-geliştirme, çevre maliyetleri, yurt dışında düzenlenen fuar ve sergilere milli düzeyde ya da münferiden katılım, pazar araştırması, yurt dışı ofis ve mağaza işletme ve tanıtım faaliyetleri devlet tarafından desteklenebilecektir.

İhracata Yönelik Devlet Yardımları Kararı ile düzenlenen yardım programları arasında bulunan Pazar Araştırması Yardımı sadece KOBİ'lere yönelik olarak hazırlanmıştır. KOBİ'ler söz konusu Karar'da yer alan diğer yardım programlarından da ayrıca yararlanabilmektedir.

Diğer taraftan Türkiye, resmi destekli ihracat kredileriyle ilgili AB mevzuatının esasını teşkil eden OECD Uzlaşmasına taraf olmak üzere başvurusunu yapmış bulunmaktadır.

Sözkonusu Uzlaşmaya taraf olunmasıyla birlikte, orta ve uzun vadeli ihracat kredileri ile kredi sigorta ve garantileri bakımından AB mevzuatı ve uygulamalarına da uyum sağlanmış bulunacaktır.

Bunun yanısıra, Ülkemizdeki devlet yardımlarının AB'nin yardım programları ile uyumlu hale getirilmesi için, öncelikle, ülkemizde uygulanacak yardım programlarının AB'nin bölgesel gelişmişlik kriterleri ile uyumlu hale getirilmesine yönelik çalışmalar başlatılmıştır.

Anılan çalışmaların ilk aşamasında bölgesel yardım kriterleri ile ilgili Topluluk mevzuatı incelenmiş ve Türkiye tarafından verilecek yardımlarda Roma Antlaşmasının 92(3) maddesi (a) ve (c) paragraflarının uygulanabilirliği hususunda Komisyon belgelerinde yer alan yöntemler kullanılarak hazırlanan bir değerlendirme raporu Komisyon'un ilgili servislerine ulaştırılmıştır. Sözkonusu değerlendirme, Türkiye'de mevcut coğrafi bölgeler baz alınarak hazırlanmış ve bölgelerimizin gerek Türkiye ortalaması gerekse Topluluk ortalamasına göre nispi gelişmişlik durumları Komisyonun 12.8.1988 tarihli OJ C 212 nolu resmi gazetede yayımlanan bildirim ile belirlediği kriterler göz önüne alınarak hesaplanmıştır. Ortaya çıkan veriler ışığında, Türkiye'nin bütün bölgeleri itibariyle Topluluk ortalamasının altında bulunduğu ve bu bölgelere yapılacak yardımların Roma Anlaşmasının 92(3) (a) maddesi kapsamında değerlendirilmesi gerektiği sonucuna ulaşılmaktadır.

Diğer taraftan, Topluluk mevzuatındaki sektörel yaklaşım çerçevesinde özel öneme sahip belirli sektörlerdeki (tekstil, sentetik elyaf, otomotiv, gemi inşa, demir-çelik) yardım programlarına uyum konusunda yürütülen çalışmalarda ortaya çıkan teknik sorular AB Komisyonu'nun Rekabet Genel Müdürlüğü (DGIV) yetkililerine Daimi Temsilciliğimiz aracılığıyla iletilmiş ve bu konuda karşılıklı görüşmelerde bulunulması amacıyla girişimde bulunulmuştur.

Ancak, sözkonusu girişimlere bu güne kadar Komisyon tarafından herhangi bir yanıt verilmediği gibi Türkiye'nin teknik yardım taleplerine de olumlu bir cevap alınamamıştır

Fikri ve sınai mülkiyet haklarının korunmasına ilişkin yasal mevzuat uyumu konusundaki çalışmaların büyük bir kısmı 1995 yılı içerisinde tamamlanmıştır. Bu konuda uluslararası konvansiyonlara taraf olunmuş, markaların, patent haklarının, endüstriyel tasarımların ve coğrafi işaretlerin korunmasına yönelik yasal düzenlemeler gerçekleştirilmiştir. Diğer taraftan, Tüketicinin Korunması Hakkında Kanun yine 1995 yılı içerisinde yürürlüğe konulmuştur.

Öte yandan, 1/95 sayılı Ortaklık Konseyi Kararı çerçevesinde ülkemizin AB'nin Rekabet Politikası'na uyumu amacıyla hazırlanan, "4054 sayılı Rekabetin Korunması Hakkında Kanun" Aralık 1994'te yürürlüğe girmiştir. Sözkonusu Kanun'un ilgili maddesi hükümleri doğrultusunda kurulan Rekabet Kurulu'nun üyelerinin seçimi ve atanması ise, 97/9090 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile kararlaştırılmıştır. Sözkonusu Kurul'un atanması, Türkiye'de, AB ile eşit rekabet koşullarına sahip bir iç pazarın oluşması bakımından son derece önemli bir gelişme olarak değerlendirilmektedir.

Ayrıca, Türkiye, Gümrük Birliği çalışmaları sırasında ortaya çıkan ihtiyaç doğrultusunda, Türk Patent Enstitüsü'nü kurmuş olup, sözkonusu kurum 1995 yılından bu yana etkin bir şekilde çalışmalarını sürdürmektedir. Ancak, ülkemizde henüz patent konusunda bazı hukuki boşluklar olduğu bilinmekte olup, bunların başında ilaç ve ecza ürünlerine ilişkin patent yasasının uluslar arası normlara uygun bir şekilde getirilerek yürürlüğe

konması gelmektedir.

Bunlara ilaveten, 1/95 sayılı Ortaklık Konseyi Kararı hükümleri çerçevesinde ülkemizdeki devlet tekellerinin kaldırılması gerekmektedir. Bu bağlamda, öncelikle TEKEL'in kuruluş kanunu ile kendisine tanınan inhisari hakların sınırlandırılmasını teminen yeni yasanın süratle onaylanması gerekmektedir.

3.2.2 Gümrük Birliği'nin Türk Ekonomisine Etkileri

Türkiye-Avrupa Birliği ilişkilerini farklı bir boyuta taşıyan ve ekonomi tarihimizdeki en kapsamlı ticari entegrasyon olan Gümrük Birliği'nin 1 Ocak 1996 tarihinde yürürlüğe girmesinin ardından, tüm ekonomimiz bu bütünlüşmeden doğrudan ya da dolaylı olarak etkilenmiştir.

Bu kapsamda, Gümrük Birliği'nin Türk ekonomisine etkilerini inceleyen Rapor'da; Gümrük Birliği'nin Türk ekonomisinde faaliyet gösteren çeşitli sektörlerle etkisi farklı başlıklar altında ele alınmıştır. İlk bölüm, Gümrük Birliği'nin kapsadığı ve bu nedenle söz konusu oluşumdan doğrudan etkilenen sanayi sektörleri ve işlenmiş tarım ürünlerini, ikinci bölüm ise AKÇT ile serbest ticaret anlaşması imzalanmış olan demir ve çelik ürünleri sektörünü içermektedir. Üçüncü bölüm, Gümrük Birliği uygulamasından dolaylı olarak etkilenebileceği düşünülen bazı hizmet sektörlerini kapsamaktadır. Dördüncü bölümde Türk ekonomisinin hemen hemen tüm sektörlerinde yoğun olarak faaliyet gösteren küçük ve orta boy işletmelerin Gümrük Birliği'nden ne şekilde etkilendiğine değinilmiştir. Beşinci bölümde, Gümrük Birliği kapsamında yer almayan ancak, alt komite toplantılarında ilgililer tarafından incelenmiş olan tarım ve tarıma dayalı sektörlerle, okuyuculara yararlı olabileceği düşüncesiyle yer verilmiştir. Altıncı ve son bölümde ise, yine benzer bir yaklaşımla Gümrük Birliği üzerine yapılmış bazı çalışmalar yer almaktadır.

Yukarıda zikredilen raporların hazırlanması sırasında ilgili sektör temsilcilerinin görüş, değerlendirme ve önerileri esas alınmıştır.

3.2.2.1 Türkiye'nin Dış Ticaretindeki Gelişmeler

Türkiye'yi gelişmiş ülkeler düzeyine yükseltmek ve bu amaçla uygulanabilecek bir ekonomi politikası belirlemek için, 1923'de İzmir'de yapılan İktisat Kongresi ile, özel sektör, iktisadi kalkınmayı gerçekleştirecek başlıca unsur olarak görülmüş ve bu doğrultuda ekonomik yatırımlarda bulunması için teşvik edilmiştir. Cumhuriyetin kuruluş yılı olan 1923'de ihracatımız yaklaşık 51 milyon dolar, ithalatımız ise 87 milyon dolar seviyesinde olup, ihracatın ithalatı karşılama oranı %58,5, ihracatın GSMH'ya oranı %9,1, ithalatın GSMH'ya oranı ise %15,5 olarak gerçekleşmiştir. 1923 yılında toplam ihracatımızda tarım sektörünün payı %88, madencilik sektörünün payı %3, sanayi sektörünün payı ise %9 olmuştur. 1923 yılında toplam ithalatın sektörler itibariyle dağılımında, tarım sektörünün payı %0,1, sanayinin payı %94,6 ve madenciliğin payı %5,3'dür. Cumhuriyetin ilk yıllarında Türkiye, dış ticaretinin büyük bölümünü İngiltere, İtalya, Fransa ve Almanya gibi gelişmiş ülkelerle yapmıştır.

Cumhuriyetin ilk yıllarında artış gösteren dış ticaret hacmi, 1927 yılından itibaren azalmaya başlamıştır. 1929 yılında yaşanan dünya ekonomik bunalımının etkisiyle ithalatta yaşanan önemli orandaki düşüşler sonucunda dış ticaret hacmi iyice daralmıştır. 1923-1929 yılları arasında dış ticaret dengesi de sürekli açık vermiştir.

1939 yılından itibaren II. Dünya Savaşının etkisiyle dış ticaretimizde önemli düşüşler yaşanmaya başlanmıştır. 1938 yılında 234 milyon dolar olan dış ticaret hacmi, 1940 yılında 138 milyon dolara gerilemiştir. İthalattaki düşüş %43 oranında olmuştur.

1945 yılından sonra ise, dış ticaretimizde ABD, İngiltere ve diğer Batı Avrupa ülkelerine yönelim başlamıştır. Türkiye'nin ithal ettiği malları üreten ülkelerin arzı azaltmaları, ulaşım güçlükleri gibi savaş koşulları da ithalatımızın düşmesinde etkili olmuştur. İthalatın daralması, sermaye ve ara malı ithalatını da düşürdüğü için, yerli sanayii olumsuz yönde etkilemiştir.

1945 yılına kadar ihracatta ve ithalatta meydana gelen değişmeler hemen hemen paralel gitmiştir. Ancak, 1947 yılında ithalatta ani bir artış gözlenmiştir. 1946 yılında 119 milyon dolar olan ithalat %104,3 oranında artarak 244 milyon dolara yükselmiştir. Aynı yılda ihracat artışı %3,5 olmuştur.

1950 yılında ihracatımız 263 milyon dolar, ithalatımız ise 285 milyon dolar olarak gerçekleşmiştir. Aynı yıl dış ticaret açığımız 22 milyon dolar olmuş ve bu yıldan itibaren dış ticaret açığı artmaya başlamıştır.

1960-1980 dönemi arasında dış ticaretimizin başlıca sektörler itibariyle dağılımına baktığımızda, tarım ve hayvancılığın toplam ihracatımız içindeki payının 1963 yılında %79,4, 1967 yılında %81,6, 1972 yılında düşerek %68,6, 1977 yılında da %59,4 olduğu görülmektedir. Bu dönemde ithalatın sektörel dağılımı incelendiğinde; 1960 yılında toplam ithalatımız içinde %52,2'lik oran ile en büyük paya sahip olan yatırım malları ithalatının, yıllar itibariyle düştüğünü ve 1980 yılında %20 seviyesine gerilediği görülmektedir.

Ocak 1980'den itibaren Türkiye'de dışa açık serbest piyasa ekonomisine dayalı liberal bir ekonomi politikası uygulamaya konulmuştur. 24 Ocak Kararları olarak bilinen bu uygulama ile birlikte Türkiye, ithal ikamesine dayalı sanayileşme stratejisini terk ederek, "dış rekabete açık sanayileşme" stratejisini benimsemiştir.

Sözkonusu ekonomik istikrar tedbirleri ve dış ticaret politikası değişikliği ile beraber, 1980 yılında 2,9 milyar dolar olan ihracat, 1981 yılında 4,7 milyar dolara, ithalat 7,9 milyar dolardan, 8,9 milyar dolara yükselmiştir. 1981 yılında ihracatın ithalatı karşılama oranı %36,8'den, %52,6'ya yükselmiştir. 1980 yılında ihracatta sanayi mamullerinin payının artırılması amacıyla uygulamaya konulan teşvikler (vergi iadesi, ihracatçıların döviz tutma yetkisi) etkili olmuş ve 1980-1990 döneminde sanayi ürünleri ihracatının payı %36'dan %79 düzeylerine erişmiştir. Bu gelişme tarımsal mallar ihracatının nispi payının azalmasına paralel olarak gerçekleştirilmiştir. Aynı dönemde sanayi malları ihracatının GSMH içindeki payı sürekli artış göstermiştir. Bu durum iç talebin kontrol altında tutulmasının ve ihracatın parasal araçlarla teşvik edilmesinin bir sonucudur.

Tarımsal ürünlerin ihracat gelirlerindeki nisbi payı, bu tarihten sonra izlenen teşvik politikalarına ve döviz kurlarındaki ayarlamalara paralel olarak gerileyerek 1995'de %11'e düşmüştür. Buna karşılık sanayi ürünlerinin payı 1980'de %36'dan 15 yıl sonra 1995'de %87'ye çıkmıştır. 1997 yılında ise, sanayi ürünlerinin toplam ihracat içindeki payı % 87 olarak gerçekleşmiştir. Bu gelişmede, sanayi ürünleri ihracatını teşvike yönelik politikalar, döviz kurlarındaki ayarlamalar ve iç talebi kısarak sanayi üretimini dış piyasalara yönlendirmeye yönelik önlemler etkili olmuştur.

Türkiye'nin ithalatının sektörel dağılımı incelendiğinde, en önemli sektörün sanayi

ürünleri olduğu görülmektedir. Bu sektörde imalat sanayii ürünleri önemli bir yer tutmaktadır. Kimya, demir-çelik, makine, elektrikli makine ve cihazlar ve test araçları önemli kalemler arasındadır. Özellikle son yıllarda taşıt araçları ithalatında önemli bir artış gözlenmektedir. İşlenmiş tarım ürünleri ithalatı da sanayi ürünleri ithalatında görece olarak bir öneme sahiptir.

Türkiye, geleneksel olarak OECD ülkeleriyle ticaret yapmaktadır. 24 OECD ülkesi 1970 ve 1980 yıllarında Türkiye'nin ihracat ve ithalatında sırasıyla %78 ve %69 oranında pay almıştır. 1980'li yıllarda OECD ülkeleri, dış ticaretimizde ilk sırayı almaya devam etmişlerdir. Fakat görece olarak paylarında az da olsa bir düşme gözlenmiştir. 1990'lı yıllara doğru pay yeniden artarak 1995'de ihracatımızda %61, ithalatımızda %66 oranına ulaşmıştır. Anılan ülke grubunun 1997 yılında ihracatımız içindeki payı ise %58,4 olarak gerçekleşmiştir. OECD içinde AB önemli bir yer tutmaktadır. 1970 yılında AB ülkelere ihracat, toplam içinde %50'lik bir paya sahiptir. Bu oran, 1979'a kadar %50'nin altına düşmemiş, 1981 ve 1982 yıllarında %33 ve %31 seviyesine inmiştir. Bu durumda, dünya petrol fiyatlarındaki artışın önemli payı vardır. Türkiye'nin ihracatında AB ülkelerinin payı, 1983'den sonra yeniden artmaya başlamış (%36), 1985'de %40'lar seviyesine ulaşmış, daha sonraki yıllarda da giderek büyümüştür. 1987'de pay %47,8, 1995'de %51,2, 1997'de %46,2 olmuştur. AB ülkelerinden ithalatın toplam ithalatımız içindeki payı, 1980'lerin ilk yarısında %30'lar, ikinci yarısında ise %40'lar düzeyinde seyretmiştir. 1995'teki oran %47,2, 1997'deki oran %51 olmuştur. AB ülkeleri arasında gerek ihracatımızda ve gerek ithalatımızda en önemli paya sahip olan ülke Almanya'dır.

Bu doğrultuda, 1963 yılında AB (Avrupa Ekonomik Topluluğu) ile aramızda imzalanan Ankara Anlaşması ile birlikte, AB, dış ticaretimiz içerisindeki önemini perçinlemiştir. Özellikle, Katma Protokolün yürürlüğe girmesi ve AB'nin ülkemiz dış ticaretini sanayi ürünlerine uyguladığı gümrük vergilerini kaldırması ile birlikte AB üyesi ülkeler ihracatımızda vazgeçilmez bir ticari ortak olma niteliğini kazanmışlardır. Aynı şekilde ithalatımızda da AB üyesi ülkeler temel tedarikçimiz olan ülkeler arasında yine ön sıralarda yer almışlardır.

1980'li yılların başından itibaren Orta Doğu ve Kuzey Afrika'daki İslam ülkelerinin dış ticaretimizdeki paylarında hızlı bir artış gözlenmiştir. 1970'li yılların başından itibaren İslam Konferansı çerçevesinde İslam ülkeleriyle dış ticareti geliştirmeye yönelik çalışmalar, 1980 Eylül ayında patlak veren İran-İrak savaşının başlamasıyla önem kazanmış ve bu iki ülkeyle yapılan dış ticaret hacmi hızla artmıştır. 1983 yılında İran, Almanya'yı geride bırakarak Türkiye'nin dış ticaretinde ilk sırayı almıştır. İzleyen iki yılda İran ve Irak ile toplam dış ticaret hacmi, dört milyar doları aşmıştır. Bunda, savaş dolayısıyla her iki ülkenin ihtiyaçlarını Türkiye'den karşılama isteği önemli rol oynamıştır. 1986'dan sonra İran ve Irak ile dış ticaret hacmi daralmaya başlamıştır. Artan savaş giderleri ve düşen petrol fiyatları, her iki ülkenin satın alma gücünü azaltmış, Irak, Türkiye'ye olan 1,5 milyar dolarlık ticari borcunu ödeyemez konuma düşmüştür.

1980'li yıllardan sonra Türkiye'nin İslam ülkeleriyle olan dış ticaret hacmi daralmaya başlamış, 1981'de toplam ihracatımızın %42'si bu ülkelere yönelik iken, 1989'da %25'e, 1995'te %15,1'e kadar düşmüştür. Benzer gelişim ithalatta da gözlenmiştir. 1981'de toplam ithalatımızda İslam ülkeleri %40,0'lık paya sahip iken, 1985'de bu oran %33,0, 1989'da %18,5, 1990'da %17,3 ve 1995'de %12,1 olmuştur. Bu gelişmeler ve genel eğilim, dünya petrol fiyatlarının, bu ülkelerle dış ticaret ilişkilerimizi olumsuz yönde etkilediğini ortaya koymaktadır.

1990 yılında Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra ortaya çıkan Cumhuriyetler arasında Rusya Federasyonu da, Türkiye'nin gerek ihracatında, gerek ithalatında görece önemi olan bir ülke konumuna gelmiştir. Karadeniz Ekonomik İşbirliği Bölgesi içinde önemli bir potansiyele sahip olan eski Sovyetler Birliği yeni Rusya Federasyonu ile yapılan ikili anlaşmalar çerçevesinde iki taraf arasındaki dış ticaret hacmi hızla artmıştır. Bu olumlu gelişmeler sonucunda, 1995 yılında Rusya Federasyonu toplam ihracatımızda %5,7, toplam ithalatımızda %5,8 oranında yer tutmuştur. 1997 yılı içerisinde Rusya Federasyonunun toplam ihracatımız ve ithalatımız içerisindeki payı sırasıyla %7,8 ve %4,5 olarak gerçekleşmiştir. Benzer gelişmeler, yeni bağımsızlıklarını kazanan Türk Cumhuriyetleriyle olan ticari ilişkilerde de yakın bir gelecekte görülebilecektir. Karadeniz Ekonomik İşbirliği Bölgesinde yer alan Rusya Federasyonu ve Türk Cumhuriyetleri, Türkiye ekonomisi ile tamamlayıcı bir ekonomik yapıda oldukları için, büyük bir potansiyel ticaret ortağı olma konumundaki ülkelerdir.

1996 yılına gelindiğinde, ülkemiz Ankara Anlaşması ve Katma Protokol'de yer alan hükümler çerçevesinde AB ile Gümrük Birliği gerçekleştirmiştir.

1.1.1996 tarihinde tamamlanan Gümrük Birliği, gerek ülkemizin Topluluğa tam üyelik hedefi, gerek Topluluğun özellikle Tek Pazarın tesisi ve Maastricht Antlaşması sonrasında entegrasyon sürecinde kaydettiği mesafe dikkate alınarak, Ortaklık Anlaşmalarında öngörülenden daha kapsamlı bir düzenleme içermektedir.

Ülkemiz, 20 yıldır sürdürdüğü dışa açık politikalarını Gümrük Birliği'nin tesis edilmesi suretiyle daha da güçlendirmiş ve rekabete açık sektörlerin yaratılmasında önemli adımlar atmıştır. Bununla beraber, yürürlüğe girmesinden itibaren Türk sanayiini yoğun uluslararası rekabet ile karşı karşıya bırakan Gümrük Birliği, aynı zamanda ülkemizin yeni dünya düzeni ile entegre olmasını sağlayacak zorlayıcı bir süreci de başlatmıştır.

Nitekim, Gümrük Birliği'ni tesis eden 1/95 sayılı Türkiye-AB Ortaklık Konseyi Kararı'yla beraber ülkemizde önemli ticaret politikasından rekabet politikasına, fikri-sınai-ticari mülkiyet haklarından teknik mevzuata ve tüketicinin korunmasından devlet yardımlarına önemli mevzuat değişiklikleri yapılmaya başlanmış ve böylelikle, yalnızca gümrük duvarlarından arınmış piyasamıza düzen getirilmemiş aynı zamanda, gerek bürokrasiye gerek özel sektöre aralarındaki işbirliğini de geliştiren yeni bir disiplin kazandırılmıştır.

Ayrıca, AB'nin Ortak Ticaret Politikasına uyum yükümlülüğümüz çerçevesinde imzalanan serbest ticaret anlaşmaları ile ülkemiz ihracatının pazar çeşitlendirmesine imkan tanıyacak yeni ufuklar açılmıştır. Bu bağlamda, bir yandan AB'nin Ortak Ticaret Politikasına uyumun, diğer yandan ihracatçılarımıza tercihli yeni pazarlar kazandırılması hedefinin bir gereği olarak, bu güne kadar EFTA, İsrail, tüm Merkezi ve Doğu Avrupa Ülkeleri (MDAÜ) ile Serbest Ticaret Anlaşması (STA) yapılmış ve Kuzey Afrika Ülkeleri ile de müzakere süreci başlatılmıştır. Ayrıca, AB'nin Genelleştirilmiş Tercihler Sistemi (GSP) rejiminin, önümüzdeki dönemde, üstlenilmesi yönündeki çalışmalar sürdürülmektedir.

Gümrük Birliği'nin yürürlüğe girişini takip eden dört yıllık dönemde dış ticaretimizin genel seyri incelendiğinde, Avrupa Birliği'nin Türkiye'nin dış ticaret hacmi içindeki ağırlığını arttırarak sürdürdüğü görülmektedir. AB'nin payı 1995 yılında % 48,7 iken, bu oran 1999'da %53,1'e ulaşmıştır.

Gümrük Birliği'nin ilk uygulama yılında (1996) AB'den ithalatımız, beklendiği üzere,

%37,2 oranında bir artış ile 22.7 milyar dolara ulaşmış, AB'ye ihracatımız ise yine öngörüldüğü gibi çok büyük bir sıçrama gösterememiş ve sadece % 4,2 oranında bir artışla 11.5 milyar dolar seviyesinde gerçekleşmiştir.

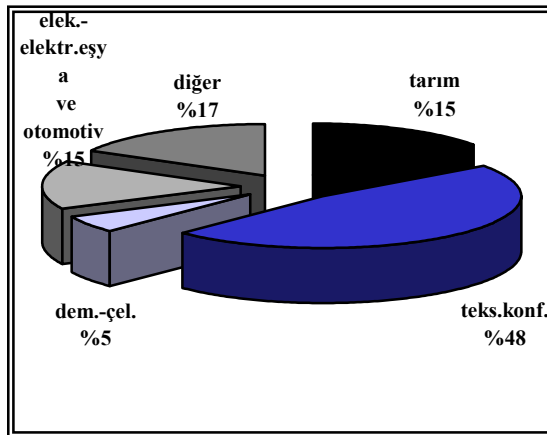
Ancak 1997 yılında, Gümrük Birliği'nin AB kaynaklı ithalat artışı şeklindeki ilk etkileri bertaraf edilmiş, ithalat artış hızı yavaşlamış ve bir önceki yıla göre % 7,5 oranında bir artış ile 24.8 milyar dolar, ihracat ise % 6,2 oranında bir artış ile 12.2 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir. AB kaynaklı ithalattaki artışın yavaşlamasını, OGT uyumu nedeniyle %5,2 seviyesine düşen gümrük vergilerinin aynı zamanda üçüncü ülkelerden ithalatı cazip hale getirmesine bağlamak mümkündür.

1998 yılında genel ihracatımız % 2,4 oranında artarken, AB'ye yönelik ihracatımızda ise, % 9,7 oranında bir büyüme kaydedilmiş ve 13.4 milyar dolar düzeyine ulaşılmıştır. Aynı dönemde genel ithalatımızda % 5,4 oranında düşüş gerçekleşmişken, AB'den ithalatımız ise % 3,1 oranında azalarak 24.1 milyar dolar seviyesine inmiştir. 1999 yılında ise, genel ihracatımızda % 1,4 oranında bir düşüş yaşanmasına rağmen, AB'ye yönelik ihracatımız % 6,2 oranında artarak 14.3 milyar dolar olmuştur. Buna mukabil, aynı dönemde AB'den ithalatımız genel ithalatımızdaki % 11,4 oranındaki düşüş trendine paralel bir eğilimle % 11 oranında azalarak 21.4 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir.

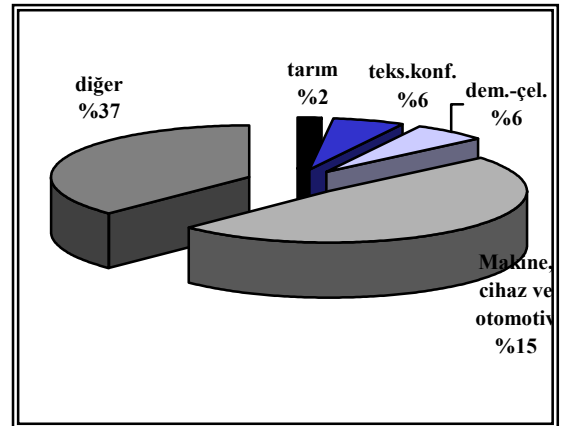
Türkiye'nin, toplam ihracatının % 50'sinin AB pazarına yönelmiş olduğu ve AB'deki ekonomik durgunluğa, ithalattaki daralmaya ve aynı pazardaki üçüncü ülkelerin yarattığı rekabete rağmen, AB'ye ihracatının her yıl belirli bir oranda arttığı göz önüne alındığında, AB'nin istikrarlı bir pazar imkanı yarattığı ortaya çıkmaktadır. Gümrük Birliği ile bu durum daha da netleşmiş ve nitekim, global ekonomik kriz ile birlikte üçüncü ülkelere yönelik ihracatımızda yaşanan azalış, AB ülkelerine yönelik ihracatımızdaki artış ile dengelenmiştir.

Konuyu sektörel bazda incelediğimizde, Türkiye'nin, AB'den ithalatının % 96'sını, AB'ye ihracatının ise % 86'sını sanayi ürünlerinin teşkil ettiği görülmektedir. Tekstil-konfeksiyon ve demir-çelik ürünlerinin ihracatımız içerisinde önemli bir ağırlığı (%53) bulunmakla beraber, gümrük birliği sonrasında tekstil ve tarım ürünlerinin AB ile ticaretimiz içindeki ağırlığı oransal olarak azalırken, demir-çelik ürünleri ve özellikle beyaz eşya, kahverengi eşya (mobilya vs.) ve otomotiv sektörü ürünlerinde ihracatımızda oransal olarak önemli artışlar gözlenmiştir.

İHRACAT

İTHALAT

Öte yandan, Topluluk tarafınca 1963 yılından bu yana uygulanan ve tedricen genişletilerek son halini 1980 yılında 1/80 sayılı Ortaklık Konseyi Kararı (OKK) ile alan Türkiye'ye yönelik tek taraflı tavizli rejim kapsamında, AB'ne yönelik tarım ürünleri ihracatımızın % 76'sı tavizli (% 71'i vergiden muaf, % 5'i gümrük vergisi indirimi) gerçekleştirilir hale gelmişti. AB tarafından tanınan sözkonusu tek taraflı bu tavizlere mukabil Türkiye, gerek 1993 yılı İthalat Rejimi uyarınca otonom olarak, gerekse Katma Protokol'den ve EFTA Anlaşması'ndan kaynaklanan yükümlülükleri çerçevesinde, Topluluk menşeli bazı tarım ürünleri (balıkçılık ve su ürünleri, şarap, bazı peynirler, vb.) ithalatına cüz'i miktarlarda vergi indirimi tanımıştır.

Esasen, gerek Ankara Antlaşması ve Katma Protokol'de, (35 inci madde, 6 sayılı Ek'in 17 nci maddesi), gerek 1/95 sayılı Türkiye-AT Ortaklık Konseyi Kararı'nda yer alan tarımla ilgili hükümlerde (26 ncı madde), nihai amaç olarak, tarım ürünlerinde de serbest dolaşımın tesis edilmesi öngörülmektedir. Söz konusu metinlerde, serbest dolaşım için gerekli addedilen, Türkiye'nin Topluluğun Ortak Tarım Politikası'na uyum sağlamasına kadar geçecek sürede tarafların birbirlerine karşılıklı sürüm kolaylıkları tanımalarının, serbest dolaşıma geçişi kolaylaştıracak bir uygulama olduğu da belirtilmektedir. 1995 yılında başlayan ve 1997 yılında sonuçlanan görüşmeler neticesinde varılan mutabakatla saptanan yeni tercihli rejim, 1/98 sayılı Ortaklık Konseyi Kararı olarak, 01.01.1998 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Bu kapsamda, Türkiye'nin AB'ye ihracatının %87'si tavizli ve %13'ü tavizsiz olarak gerçekleştirilmektedir. AB'nin Türkiye'ye yönelik ihracatının ise, % 51'i tavizli ve %49'u tavizsiz olarak gerçekleştirilmektedir.

Avrupa Birliği ile ortaklık ilişkimiz tesis edilmeden önce başlayan yoğun ticari ilişkilerimiz, gerek ortaklığın tesisi sonrasında oluşan tercihli statü, gerek Gümrük Birliği'nin tamamlanması ile birlikte yaşanan yeni entegre yapı ile daha da güçlenmiş ve Bu özel ilişki, bölgesel bütünleşmeler üzerine kurulan yeni dünya ticaret düzeni içerisinde Türkiye'nin güçlü bir blok içerisinde yer almasını ve istikrarlı ve alım gücü yüksek bir pazar tavizli ticari ilişki içerisinde sağlamıştır.

1923-1999 YILLARI ARASINDA TÜRKİYE DIŞ TİCARETİ (000 \$)

YILLAR	İHRACAT	İTHALAT	HACİM	DENGE
1923	50.790	86.872	137.662	-36.082
1925	102.700	128.953	231.653	-26.253
1930	71.380	69.540	140.920	1.840
1935	76.232	70.635	146.867	5.597
1940	85.728	53.018	138.746	32.710
1945	168.407	97.051	265.458	71.356
1950	263.424	285.644	549.068	-22.220
1955	313.346	497.637	810.983	-184.291
1960	320.731	467.541	788.272	-146.810
1965	463.738	571.953	1.035.691	-108.215
1970	588.476	947.604	1.536.080	-359.128
1975	1.401.075	4.738.559	6.139.634	-3.337.484
1980	2.910.122	7.909.443	10.819.565	-4.999.321
1985	7.958.008	11.343.375	19.301.383	-3.385.367
1990	12.959.289	22.302.127	35.261.416	-9.342.838
1991	13.593.539	21.047.045	34.640.584	-7.453.506
1992	14.719.153	22.870.466	37.589.619	-8.151.313
1993	15.348.075	29.429.207	44.777.282	-14.081.132
1994	18.105.175	23.270.018	41.375.193	-5.164.843
1995	21.636.474	35.707.516	57.343.990	-14.071.042
1996	23.224.470	43.624.616	66.849.086	-20.400.146
1997	26.244.707	48.583.149	74.827.856	-22.338.442
1998	26.881.410	45.921.231	72.802.641	-19.039.821
1999	26.588.264	40.691.529	67.279.793	-14.103.265

AB- TÜRKİYE TİCARETİ (Milyon \$)

Yıllar	İhracat		İthalat	
	AB	AB'nin payı (%)	AB	AB'nin payı (%)
1970	294	50,0	427	45,1
1971	329	48,7	582	49,7
1972	428	48,4	851	54,5
1973	652	49,5	1.161	55,6
1974	761	49,7	1.748	46,3
1975	645	46,0	2.378	50,2
1976	1.017	51,9	2.412	47,0
1977	897	51,1	2.559	44,1
1978	1.127	49,3	1.931	42,0
1979	1.132	50,0	1.940	38,3
1980	1.300	44,7	2.360	29,8
1981	1.564	33,3	2.633	29,5
1982	1.802	31,4	2.566	29,0
1983	2.066	36,1	2.775	30,1
1984	2.781	39,0	3.314	30,8
1985	3.204	40,3	3.895	34,3
1986	3.263	43,8	4.565	41,1
1987	4.868	47,8	5.666	40,0
1988	5.098	43,7	5.895	41,1
1989	5.408	46,5	6.055	38,3
1990	6.906	53,3	9.328	41,8
1991	7.042	51,8	9.221	43,8
1992	7.602	51,6	10.050	43,9
1993	7.289	47,5	10.950	44,0
1994	8.269	45,7	10.279	44,2
1995	11.078	51,2	16.760	47,2
1996	11.548	49,7	23.138	51,9
1997	12.248	46,6	24.870	49,6
1998	13.498	50,0	24.088	51,6
1999	14.332	53,9	21.418	52,6

Kaynak: DTM

TÜRKİYE'NİN DIŞ TİCARETİNİN MAL GRUPLARINA GÖRE DAĞILIMI

(İHRACAT)

	Yatırım			Ara Malı			Tüketim			Toplam
	Değer	Pay (%)	Değ. (%)	Değer	Pay (%)	Değ. (%)	Değer	Pay (%)	Değ. (%)	
1994	727	4,0		8.222	45,4		9.156	50,6		18.105
1995	837	3,9	15,1	8.946	41,3	8,8	11.854	54,8	29,5	21.636
1996	1.125	4,8	34,5	9.745	42,0	8,9	12.354	53,2	4,2	23.224
1997	1.339	5,1	19,0	11.032	42,0	13,2	13.890	52,9	12,4	26.261
1998	1.378	5,1	2,9	11.129	41,4	0,9	14.374	53,5	3,5	26.881
1998*	1.265	5,1	---	10.290	41,6	---	13.180	53,3	---	24.735
1999*	1.678	7,1	32,6	9.679	40,8	-5,9	12.348	52,1	-6,3	23.705
(İTHALAT)										
1994	5.319	22,9		16.536	71,1	---	1.416	6,1		23.271
1995	8.215	23,0	54,4	25.037	70,1	51,4	2.456	6,9	73,4	35.707
1996	10.624	24,4	29,3	28.737	65,9	14,8	4.266	9,8	73,7	43.627
1997	11.352	23,4	6,9	31.871	65,6	10,9	5.335	11,0	25,0	48.559
1998	11.027	24,0	-2,9	29.560	64,4	-7,3	5.320	11,6	-0,3	45.907
1998*	9.918	23,6	---	27.283	64,9	---	4.850	11,5	---	42.051
1999*	7.767	21,6	-21,7	23.733	66,1	-13,0	4.404	12,3	-9,2	35.904

(*) Ocak-Kasım 1999

Kaynak: DTM

3.2.2.2 Gümrük Birliği'nden Doğrudan Etkilenen Sektörler

Gümrük Birliği'nin ilgili sektörler üzerindeki en belirgin etkisi, genişleyen pazar ile oluşan ihracat artışıdır. Gümrük Birliği ile AB ülkelerine yapılan ihracatın artışı yanı sıra Gümrük Birliği çerçevesinde akdedilen Serbest Ticaret Anlaşmaları kapsamında Türkiye'nin elde ettiği tavizli rejim sayesinde söz konusu ülke pazarlarında da eşit rekabet koşulları sağlanmaktadır. Ancak ihracatın yanı sıra ithalatın da artışı ile AB ülkelerinden gelen rakip malların sayısının artması iç piyasada firmaların büyümelerine engel olmakta iç pazarda paylarının azalmasına neden olmaktadır.

Gümrük Birliği çerçevesinde teknik mevzuat uyumunun henüz sağlanmamış olması AB ülkelerine ihraç edilen ürünlerde CE markasının aranıyor olması tüm sektörlerin AB ülkelerine ihracatlarında önlerine çıkan bir engeldir. GB çerçevesinde 5 yıllık bir süre içerisinde tamamlanması öngörülen teknik mevzuat uyumunun henüz sağlanmamış olması AB ülkelerine ihracatta tüm sektörlerin önüne çıkan bir engel olmaktadır.

Türkiye'de ulaşım ağının karayolu ağırlıklı olması, deniz ve demiryolu bağlantılarının yetersiz kalması, gerek iç pazarda gerek ihracatta taşımacılığı zorlaştırmakta ve taşımacılık maliyetlerini arttırmaktadır. Aynı şekilde deniz taşımacılığı, limanlarda yeterli hizmet sunulmaması, liman kira bedelleri ve yükleme boşaltma giderlerinin yüksek olması ise sektörlerin ihracat maliyetlerini arttırmaktadır.

Enerji maliyetleri de gelişmiş batı ülkeleri ile karşılaştırıldığında oldukça yüksek kalmakta, bu da özellikle çimento, seramik, refrakter, dayanıklı tüketim malları sektörlerinin toplam maliyetlerini etkileyen önemli bir etken olmaktadır. Ayrıca enerji kesintileri tam kapasite çalışmasını engellemektedir. Tüm sektörlerin maliyetlerini etkileyen bir diğer önemli husus da yüksek enflasyondur.

Tekstil ve Konfeksiyon, otomotiv yan sanayii, seramik ve refrakter sektörlerinde AR-GE çalışmaları, AB ülkeleri ile karşılaştırıldığında yetersiz düzeyde kalmaktadır. Türkiye'de Gümrük Birliği ile artan rekabet ortamında mevcut ürün kalitesinin iyileştirilmesi, geliştirilmesi, çeşitlendirilmesi, yeni ürün taleplerinin karşılanması için AR-GE çalışmalarının AB ülkelerinde olduğu gibi devlet tarafından yeterli düzeyde teşvik edilmesi, aynı amaçla AB tarafından verilen desteklerin optimum fayda sağlayacak şekilde kullanılması gerekmektedir. Bu çalışmalar özellikle seramik, refrakter ve cam sektöründe hammadde atıklarının, ıskarta mamullerin, kullanılmış mamul atıklarının yeniden kazanılmasını, çevre kirliliğinin azalmasını ve ürün maliyetinin düşmesini sağlayacaktır.

Gümrük Birliği çerçevesinde yapılacak mevzuat düzenlemelerinde sektörel dernek, sivil toplum örgütleriyle dayanışma ve işbirliği içinde çalışılması gerekmektedir. Aynı doğrultuda dayanıklı tüketim malları sektöründe AB mevzuatı paralelinde oluşturulacak ve sanayicileri doğrudan etkileyecek mevzuatın oluşturulmasında sanayicilerin katılımının teşvik edilmesi ve sektör temsilcilerinin AB'nin ilgili teknik komisyon ve alt komisyonlarına katılımının sağlanması gerekmektedir.

Gümrük Birliği kapsamında yer alan sanayi sektörlerine yönelik yukarıdaki genel tespitlerden sonra, Gümrük Birliği'nin etkilerinin sektör bazında değerlendirmesi aşağıda yer almaktadır.

3.2.2.2.1 Tekstil ve Konfeksiyon Sanayii

Türkiye, 1992 yılından bu yana AB'ye tekstil ve konfeksiyon ürünleri ihracatı itibarıyla ikinci; tüm dünyada ise (1997'den bu yana) yedinci ülke konumundadır. Krize dayanıklılığını çeşitli defalar kanıtlamış olan Türk giyim sanayii, ana pazarlara yakınlığı, üretimin her aşamasında ülke içinden kaynak sağlıyor olması, esnek üretim yapısı, kaliteli ürünlerin uygun fiyatlandırılması ve sanayi yapısının AB ile entegre olması gibi nedenlerden dolayı, Gümrük Birliği ortamında iyi bir rekabet performansı sergilemiştir. Ancak, gerek Türk ekonomisinin kendine özgü şartlarından, gerek söz konusu sanayiye has koşullardan kaynaklanan bazı sorunlarla da karşı karşıyadır. Bunların arasında, işgücü maliyetlerinin yüksek olması ve eğitilmiş işgücü eksikliği, tasarım ve marka konularındaki çalışmaların yetersizliği, yabancı sermaye ile mali sistem ve sermaye sisteminin yetersizliği, uzun vadeli sektörel strateji olmayışı gibi hususlar yer almaktadır. Türkiye - AB arasındaki 1.1.1996 tarihinde gerçekleştirilmiş olan Gümrük Birliği sonrasında sürekli yükselen ihracat, geçtiğimiz dört yıllık süre içerisinde toplam %71 oranında artış kaydetmiş, buna karşılık ithalatta çok önemli artışlar gözlenmemiştir.

Bunun yanı sıra geçtiğimiz 10 yıllık dönemde giyim sektöründeki yatırımlarda önemli artışlar meydana gelmiş, üretim kapasitesi bu doğrultuda artmış ve kapasite kullanım oranı %80'ler civarında gerçekleşmiştir. Kotaların kalkması, ortak ticaret politikasının yürürlüğe girmesi, rekabet ve fikri mülkiyet yasası gibi mevzuat uyum çalışmalarının tamamlanması ve Pan-Avrupa menşe kümülasyonu sistemi neticesinde Türkiye'nin pazar payı genişlemiştir. Gümrük Birliği'nin sektöre kazandırdığı ivme neticesinde sadece AB pazarına değil, ABD pazarına ve kendi iç dinamiklerindeki dalgalanmalara paralel olarak değişiklik göstermekle birlikte Rusya pazarına da ihracat artmıştır.

Tekstil ve Konfeksiyon İthalatı

(Milyon Dolar)

Sektör Adı	1997	1998	1999
Elyafın Hazırlanması, Bükülmesi, Dokunması	2162.0	2091.4	1557.3
Giyim Dışı Hazır Eşya Sanayii	27.8	26.7	24.9
Örme Sanayii	182.8	193.8	155.0
Halı ve Kilim Sanayii	54.4	53.5	45.2
Halat İp ve Sicim Sanayii	5.4	5.3	4.3
Diğer tekstil Ürünleri Sanayii	287.2	296.6	262.5
Giyim Sanayii (Ayakkabı Hariç)	149.2	141.6	111.9
Deri İşleme Sanayii	202.8	156.5	96.9
Kürk İşleme ve Boyama Sanayii	82.2	53.3	29.0
Diğer Deri Ürünleri Sanayii	15.7	24.7	20.4
Ayakkabı sanayii	135.2	128.4	79.8
Toplam Tekstil ve Konfeksiyon	3304.6	3171.9	2387.2

Kaynak: DİE

TEKSTİL VE KONFEKSİYON ÜRÜNLERİ İHRACATIMIZ

	1994	1995	Değ	1996	Değ	1997	Değ	1998	Değ	1998/11	1999/11	Değ
	(1000\$)	(1000\$)	(%)	(1000\$)	(%)	(1000\$)	(%)	(1000\$)	(%)	(1000\$)	(1000\$)	(%)
TOPLAM İHRACATIMIZ	18,105,164	21,636,473	%20	23,224,465	%7	26,260,872	%13	26,973,978	%3	24,734,875	23,704,302	-%4
Toplam Tekstil (T) İhracatımız	2,326,992	2,670,283	%15	2,973,223	%11	3,536,357	%19	3,745,501	%6	3,435,473	3,253,507	-%5
Toplam Konfeksiyon (K) İhracatımız	4,107,869	5,648,884	%38	5,723,160	%1	6,282,732	%10	6,710,313	%7	6,154,927	5,549,292	-%10
Toplam T ve K İhracatımız	6,434,861	8,319,167	%29	8,696,394	%5	9,819,089	%13	10,455,814	%6	9,590,400	8,802,799	-%8
Toplam İhracatımız İçinde T ve K payı	%36	%38		%37		%37		%39		%39	%37	
AB'NE TOPLAM İHRACATIMIZ	8,634,438	11,087,236	%28	11,548,630	%4	12,247,788	%6	13,498,053	%10	12,356,446	12,756,240	%3
AB'ne Tekstil İhracatımız	1,163,872	1,374,465	%18	1,501,961	%9	1,748,338	%16	1,951,678	%12	1,797,583	1,766,024	-%2
AB'ne Konfeksiyon İhracatımız	2,985,768	3,987,167	%34	4,163,163	%4	4,184,702	%1	4,517,770	%8	4,148,928	3,925,702	-%5
AB'ne T ve K İhracatımız	4,149,639	5,352,633	%29	5,665,125	%6	5,933,041	%5	6,469,448	%9	5,946,511	5,691,726	-%4
AB'neToplam İhracatımız İçinde T ve K payı	%48	%48		%49		%48		%48		%48	%45	
AB'ne T ve K İhracatında T Payı	%28	%26		%27		%29		%30		%30	%31	
AB'ne T ve K İhracatında K Payı	%72	%74		%73		%71		%70		%70	%69	
Toplam T ve K İhracatında AB'nin Payı	%64	%64		%65		%60		%62		%62	%65	

Bilindiği gibi Gümrük Birliği dördüncü yılını tamamlamış durumdadır. Bu bağlamda Gümrük Birliği çerçevesinde Türk giyim sanayiinin önünde çeşitli fırsatlar ve riskler bulunmaktadır. Merkezi ve Doğu Avrupa ülkelerinin söz konusu sanayi sektöründe hızla birikim ve deneyim kazanması, sektörde önemli bir aktör pozisyonuna çıkabilecek olan Çin'in Dünya Ticaret Örgütü'ne katılım süreci, 2005 yılına kadar tüm kotaların kalkacak olması ve Türkiye'de sektörün kendini geliştirmek için çok fazla çaba sarfetmemesi gibi nedenler, ileriki yıllarda Türk giyim sanayiinin rekabet üstünlüğünü korumasını zorlaştırabilecek etkenler olarak görülmektedir. Ancak, Gümrük Birliği çerçevesinde sektörün önünde geniş bir fırsatlar yelpazesi de bulunmaktadır. AB'nin genişlemesi ile Türk ürünlerinin hitap edeceği pazarın da genişlemesi, sektörün organizatörlük konusunda ilerleme kaydetmesi, AB şirketleriyle kurulan ortaklıklar, AB'de söz konusu sektör üretiminin azalması ve ithalatta yoğunlaşılması, çevre ve çalışma standartlarında gelişme sağlanması gibi nedenler de Türkiye'nin giyim sanayi konusundaki fırsatlarını oluşturmaktadır.

Tekstil ve konfeksiyon sektörü Türk ekonomisinin itici gücüdür. 1998 yılında sektörün, Toplam üretimdeki payı %5,5, sanayi üretimindeki payı %17,5, imalat sanayii üretimindeki payı %19, toplam istihdamdaki payı %21 ve toplam ihracattaki payı %39 olarak gerçekleşmiştir.

Türkiye, dünya tekstil ihracatında %2,2'lik payı ile onüçüncü, dünya konfeksiyon ihracatındaki %3,8'lik payı ile altıncı ve dünya tekstil ve konfeksiyon ihracatındaki %3'lük payı ile onbirinci en büyük ihracatçı konumundadır. AB'nin tekstil ve konfeksiyon ithalatında %10'luk payı ile Çin'den sonra ikinci ülkedir. Sektör AB pazarında moda yaratır konuma gelmiştir.

Sektörün %80'i KOBİ'lerden oluşmakta ve bu husus üretime esneklik sağlamaktadır. Bunun yanı sıra, işgücü maliyetlerinin gelişmiş ülkelere kıyasla göreceli ucuzluğu ve her geçen gün yüksek öğrenimli kadro ve vasıflı orta kademe eleman oranının artışı, yabancı yatırımlar açısından Türkiye'yi cazip hale getirmektedir. Ülkemizde yabancı sermayeli şirketlerin %18'i tekstil ve konfeksiyon sektöründedir.

Toplam tekstil ve konfeksiyon ihracatı içinde AB'nin %60 olan payı bu pazara büyük bağımlılık yaratmış, Gümrük Birliği sonrasında, AB'de yaşanan Maastricht kriterlerine uyum kaynaklı durgunluk, sektörde beklenen ihracat artışının gerçekleşmesini engellemiştir. KOBİ'lerin finansal açıdan zayıf olmaları, işgücü ve enerji maliyetlerinin gelişmekte olan ülkelere kıyasla yüksek oluşu, kumaş terbiyesi ve kimyasal hammaddeler konusunda standardizasyon eksikliği de sektör için dezavantaj yaratmakta, ihracatta sorunlar oluşturmaktadır.

Gümrük Birliği ile birlikte sektörde doğrudan teşviklerin kalkması ve bunların yerine uygulanması kararlaştırılan GATT kurallarıyla uyumlu teşviklerin yeterli olmaması nedeniyle sıkıntılar yaşanmaktadır. AB'de sektörün GATT'a uyumlu teşviklerle ve özellikle KOBİ'ler bazında yüksek oranda desteklenmesi de Türk tekstil ve hazır giyim sektörüne rekabet açısından olumsuz etki yaratmaktadır.

Türkiye, Gümrük Birliği ile birlikte fikri, sınai ve ticari mülkiyetin korunmasına ilişkin uluslararası düzenlemelere uyum sağlamış, Patent Enstitüsü'nü kurmuştur. Markalar konusunda Patent Enstitüsü'nün ilgili sektör kuruluşlarına iş birliği halinde bulunması, zaman zaman karşılaşılan kötü niyetli girişimlerin önlenmesi ve ihracatta yaşanan sorunların giderilmesi açısından önem taşımaktadır. Belirtilen tüm olumsuzluklara rağmen, sektörün

AB'ye ihracatında uygulanan kotalar Gümrük Birliği ile kaldırıldığı ve diğer ülkelere uygulanan miktar kısıtlamalarının 2005 yılında kaldırılacağı düşünülürse Türkiye'nin sektörde rakip ülkelere oranla 10 yıllık bir avantajı olduğu görülmektedir. Gümrük Birliği sonrası 5 yıl içinde uyum sağlanması gereken AB'nin tercihli ticaret rejimi ve bu kapsamda gerçekleştirilen Serbest Ticaret Anlaşmaları'nın, yapılan tekstil ve konfeksiyon ihracatı üzerinde olumlu etkisi olacaktır.

Türkiye, Pan Avrupa Menşe Kümülasyonu kapsamında, Türk menşeli girdiler ile Doğu Avrupa ülkelerinde üretilen nihai mamüllerin gümrük vergilerinden muaf olarak AB ve EFTA'ya girişi ile ihracatına katkı sağlamaktadır. Aynı şekilde Pan Akdeniz Menşe Kümülasyonu'na 2010'da dahil olduğu taktirde, Türk menşeli ürünlerin Fas veya Tunus gibi ülkelerde nihai hale getirilip, bu ülkelerden AB'ye ihracı ile vergi muafiyetinden yararlanabilecektir. Üstelik üçüncü ülkelerde işlenip, AB'ye ihraç edilen ürünlere Hariçte İşleme Rejimi çerçevesinde INF 2 belgesi ile izin verilmekte, bu da tekstil ürünleri ihracatına ivme kazandırmaktadır.

Fikri, sınai ve ticari mülkiyetin korunmasına ilişkin düzenlemelere uyum sağlanması ve Patent Enstitüsü'nün kurulması ile sektörde mülkiyet hakları korunmuş, üçüncü ülkelerin taklit ürünlerinin sektöre girişi engellenmiş, böylece AB'ye haksız rekabet yaratacak ihracat yaparak Türkiye'nin imajının zedeelenmesine karşı önlem alınmıştır. Anti-damping konusunda da önlem çalışmalarının tekrar başlayacak olması, üçüncü ülkelere karşı ortak hareket etmeye yönelik bir yöntem geliştirilmesini sağlayacaktır. Topluluk standardizasyon, ölçüm, kalibrasyon, kalite, akreditasyon, test ve sertifikasyon mevzuatına uyum neticesinde bu konularda karşılaşılan sorunlar da ortadan kalkacaktır.

Gümrük Birliği çerçevesinde sektörün gelişebilmesi için, Türk kamu sektörü, gerek tekstil ve konfeksiyon gerek, genelde dış ticaret ve ekonominin maksimum fayda sağlayabilmesi için özel sektörle eşgüdüm içerisinde çalışmalıdır.

AB pazarında daha sağlam bir yer edinilebilmesi açısından ürün çeşitliliği ve teknik tekstil ürünlerine yönelik yatırım politikası oluşturulmalıdır.

3.2.2.2.2 Otomotiv Sanayii

Tümüyle kayıt altında faaliyet göstermesi ve en kolay vergi toplanabilen sektörlerden biri olması nedeniyle, otomotiv sektörü, tüm dünya ekonomileri için olduğu gibi Türk ekonomisi için de büyük önem taşıyan sektörlerden biridir. Türk otomotiv sanayii kurulduğu 1960'lı yıllardan bu yana Batı Avrupa ile yakın ilişki içerisinde olmasının ötesinde Gümrük Birliği bağlamında AB ile sermaye yapısı açısından tam bir entegrasyon sağlamış durumdadır.

Sanayi şirketlerindeki sermaye işbirliği son yıllarda pazarlama şirketlerine de yansımış, Gümrük Birliği ile birlikte Türkiye'de yıllardan bu yana yoğun yatırımları bulunan ve yan sanayiinin de gelişmesinde büyük katkıları olan Tofaş-Fiat, Oyak-Renault ve Ford-Otosan gibi şirketlerde ortaklar arasındaki ilişkiler farklı bir boyut kazanarak, sermaye ve yönetimde eşitlenmiştir. Bunun sonucunda yabancı ortaklar Türkiye'deki tesislerini kendi global stratejik gelişme projeleri içine almışlar ve böylece "tam entegrasyon" olarak adlandırılan bu süreç ile, Türkiye'deki tesisler dünya pazarlarına üretim yapacak düzeye gelmiştir. Benzer gelişmeler daha önce otobüs üretiminde Mercedes Benz ve Man şirketlerinde de meydana gelmiştir. Bu iki kuruluşun Türkiye üretimleri başta AB ülkeleri olmak üzere çeşitli ülkelerde pazarlanmaktadır. Bunun yanı sıra, Uzel ve Türk Traktör

fabrikası ürünü traktörler 1997 yılından bu yana artarak ABD pazarına ihraç edilmektedir.

Gümrük Birliği tesis eden 1/95 sayılı Ortaklık Konseyi Kararı çerçevesinde Türk otomotiv sektörünü yakından ilgilendiren çeşitli uygulamalar yürürlüğe konulmuştur. Gümrük Birliği içerisinde sanayi mallarının serbest dolaşımı sağlanmış ve yeni/kullanılmış ayırımı yapılmamıştır. Ancak Türk Hükümeti tek taraflı bir bildirimde bulunarak, kullanılmış motorlu taşıt aracı ticaretini belirli bir süre yasaklayacağını belirtmiş ve bu bildirim AB tarafından da kabul edilmiştir (13 Şubat 1995 tarih ve L35 sayılı ATRG). Türkiye bu bildirim ile çok önemli bir taviz elde etmiştir. Kullanılmış motorlu taşıt araçları ile makina ve teçhizatın ithali konusunda dikkatli olunması gerekmektedir.

Gümrük Birliği çerçevesinde teknik mevzuat uyumu da büyük önem taşımaktadır. Ayrıca, Türkiye'nin otomotiv sanayi konusunda uymakla yükümlü olduğu teknik mevzuat bağlamında 1958 Cenevre Anlaşması çerçevesindeki teknik regülasyonlar da yer almaktadır.

Gümrük Birliği çerçevesinde AB'nin ortak ticaret politikası ve ortak gümrük tarifesine uyum da söz konusudur. Bu uyum ile ilgili olarak Türkiye 2001 yılı başına kadar "hassas ürün" olarak nitelendirdiği otomotiv ürünlerinde üçüncü ülkelere AB'nin uyguladığından daha yüksek gümrük tarifesi uygulayabilmektedir.

Gümrük Birliği sonrasında ithalat önemli oranda Doğu Avrupa ülkelerinden AB'ye kaymıştır. Uzak Doğu ülkeleri ise ithalat içindeki paylarını korumuşlardır. 1995/1996 döneminde toplam otomobil ithalatı %165, toplam hafif ticari araç ithalatı ise %121 oranında artmıştır. 1995 yılında AB ve EFTA ülkelerinin %46 olan otomobil ithalatındaki payı, Gümrük Birliği'nin etkisi ile 1996'da %73, 1997'de %77 ve 1998 yılında %74 olmuştur. Gümrük Birliği öncesinde hafif ticari araç ithalatı çok yüksek oranda Uzak Doğu ülkelerinden gerçekleştirilmiştir. Doğu Avrupa menşeli araçların ithalat içindeki payı ise yaklaşık %10'dur. Hafif ticari araçlarda da Gümrük Birliği'nden sonra Uzak Doğu ve Doğu Avrupa ülkelerinin payı azalmış, AB ülkelerinin payı artış göstermiştir.

1999 yılında toplam 297.862 adet motorlu taşıt aracı üretilmiştir. Bu üretim değeri 1994'e göre %22, 1995'e göre %5 ve 1996 yılına göre %8 oranında bir artışa; 1993'e göre %22, 1997 ve 1998'e göre %14 oranında bir azalmaya işaret etmektedir. 1999 yılının Ocak-Aralık döneminde toplam ithalat %2 oranında azalmıştır. Otomobil ithalatı 1998 yılına göre %18 artarak 111.536 adetten 131.215'e yükselmiştir. Otomobil ithalatı Doğu Bloku ülkelerinden %370 ve AB'den %13 artmış, Uzak Doğu ülkelerinden ise %9 oranında gerilemiştir. Hafif ticari araç ithalatı %25 azalarak 64.588'den 41.728'e gerilemiştir. İthalat Doğu Bloku'ndan %52, Uzak Doğu'dan %53 ve AB ülkelerinden %2 oranında gerilemiştir. 1998 yılına göre yerli otomobil satışları %23, yerli hafif ticari araç satışları ise %16 oranında azalmıştır.

Gümrük Birliği çerçevesinde Türk otomotiv sektörünün talep ve ihracat potansiyelinin yüksek olması, Türkiye'nin jeo-ekonomik konumunun önemi ve bölgesinde üretim merkezi olabilme vasfı, ikili ve çok taraflı ilişkilerin yoğunluğu (AB, BDT, ECO, KEİB, G-8 vb oluşumlar) ve ihracata yönelik yapılandırma çalışmalarının başlatılmış olması gelecek için önemli fırsatlar yaratmaktadır. Bununla beraber, talep yetersizliği, kullanılmış otomobil ithalatı, düşük kur politikası, yüksek vergiler, plan ve strateji yetersizliği, yabancı sermaye nezdinde kredibilite eksikliği gibi hususlar da sektör için tehdit oluşturmaktadır.

Esasen, sektörün kurulu kapasitesinin yüksek olması, yan sanayi potansiyeli, dağıtım ve pazarlama örgütlerinin yaygın oluşu, yabancı ortakların varlığı, yetişmiş işgücü ve düşük

işgücü maliyeti, teknolojik bilgi birikimi, kalite yönetim sisteminin benimsenmiş olması, üretim ve satışın tamamen kayıt altında gerçekleşmesi sektörün güçlü yanlarını; aşırı kapasite, yüksek üretim maliyeti, ana ve yan sanayi pazarlama örgütlerinin entegrasyonu ile firmalararası işbirliğinin yetersiz olması ise zayıf yanlarını oluşturmaktadır.

Otomobil İthalatının Bölge ve Ülkelere Göre Değişimi (1993-1998)

Bölge/Ülke	1993		1994		1995		1996		1997		1998		1999	
	Adet	%	Adet	%	Adet	%	Adet	%	Adet	%	Adet	%	Adet	%
Toplam AB	30032	30	13212	47	10011	46	41886	73	96820	77	83180	74	109689	84
-Almanya	11794	12	5124	18	5536	26	21821	38	37883	30	33888	30	67340	51
-Fransa	2687	3	1892	7	1800	8	4526	8	15269	12	15972	14	21540	16
-İtalya	5614	6	2371	8	448	2	795	1	3035	2	3032	3	2950	2
-Diğer AB	9937	10	3825	14	2227	10	14744	26	40633	32	13640	12	17859	14
Toplam U.Doğu	18507	18	6110	22	7329	34	12331	21	25691	21	12618	11	11438	9
-G.Kore	9117	9	3346	12	3301	15	8454	15	18664	15	3260	3	4413	3
-Japonya	9390	9	2764	10	4028	19	3877	7	7027	6	6558	6	4231	3
-Diğer U.Doğu	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	2800	3	2794	2
Toplam D.Avrupa	43267	43	7885	28	4311	20	3262	6	2514	2	2145	2	10088	8
-Çek Cumhuriyeti	18005	18	3973	14	2180	10	2064	4	2359	2	2121	2	3169	2
-Rusya	24372	24	3821	14	2131	10	1198	2	155	0	24	0	6919	5
-Diğer D.Avrupa	890	1	91	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Toplam İthalat	101070		28216		21651		57497		125025		111536		131215	

Hafif Ticari Araçlar İthalatının Bölge ve Ünelere Göre Değişimi (93-98)

Bölge/Ülke	1993		1994		1995		1996		1997		1998		1999	
	Adet	%	Adet	%	Adet	%	Adet	%	Adet	%	Adet	%	Adet	%
Toplam AB	390	1	688	7	508	3	3461	10	20941	28	22508	35	21951	53
-Almanya	0	0	6	0	273	2	2114	6	13087	18	13454	21	12640	30
-Fransa	343	1	665	7	235	1	1181	3	6385	9	6355	10	7119	17
-İtalya	0	0	0	0	0	0	166	0	1468	2	2422	4	1797	4
-Diğer AB	47	0	17	0	0	0	0	0	1	0	277	0	395	1
Toplam U.Doğu	27071	85	8096	85	14081	88	29798	84	49795	67	39166	61	18143	43
-G.Kore	15417	48	3846	40	8907	55	16843	47	20714	28	10094	16	6120	15
-Japonya	11654	37	4250	45	5174	32	12955	37	29081	39	29072	45	12023	29
Toplam D.Avrupa	4379	14	765	8	1470	9	2232	6	3732	5	2914	5	1406	3
-Çek Cumhuriyeti	3749	12	693	7	1470	9	2195	6	3732	5	2914	5	1406	3
-Rusya	162	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
-Diğer D.Avrupa	468	1	63	1	0	0	37	0	0	0	0	0	0	0
Toplam İthalat	31840		9540		16059		35491		74468		64588		41728	

3.2.2.2.3 Otomotiv Yan Sanayii

Tamamen otomotiv ana sanayiine bağlı olarak gelişen otomotiv yan sanayiinin kuruluş aşamasında yerli katkı oranının artırılması, talebin yerli üretimle karşılanması ve azami döviz tasarrufu gibi politikalar sonucu 1980'li yıllara gelindiğinde, firma sayısı artmış, iç pazara dönük üretim yapısı oluşmuş, gelişmiş modeller devreye alınmamış ancak otomotiv yan sanayii hızla gelişmiştir. 1980'li yıllarda liberal politikaların uygulamaya koyulması neticesinde modern teknoloji kullanımı artmış, ekonomik ölçeklerde üretim yapılmaya ve uluslararası rekabete uygun fiyat ve kalite sistemleri uygulanmaya başlanmıştır.

Otomotiv Yan Sanayii Arz ve Talep Dengesi (milyon Dolar)

	1995	1996	1997	1998
Üretim	3.080	3.107	3.947	3.737
İthalat	1.500	1.697	2.282	2.341
İhracat	724	809	916	1.081
İç Satışlar	3.856	3.995	5.313	4.997
Dış Ticaret Açığı	-776	-888	-1.366	-1.260
İthalat / İç Satışlar (%)	39	42	43	47
İhracat / Üretim (%)	24	26	23	29
İhracat / İthalat (%)	48	48	40	46

Yukarıda yer alan tablodan da görüldüğü gibi, ithalat 1998 yılında 1995'e göre %56 oranında artış göstermiştir. Bu gelişmenin Gümrük Birliği dışında da sebepleri olmasına karşın, Gümrük Birliği nedeniyle AB ülkelerinden yapılan ithalata uygulanan gümrük vergilerinin ortadan kalkmış olması ve üçüncü ülkelere AB'nin ortak gümrük tarifesi uygulanmaya başlaması, Türkiye'de dünya aracı olarak üretilen otomobillerde yerli parça kullanımının düşük olması ve doğu Asya menşeli üretimlerin, teşvik belgelerinde öngörülen kapasitelerin altında üretim yaparak, çok büyük oranda ithal parça kullanmaları gibi nedenlerin yan sanayi ithalatının artmasında büyük ölçüde payı olduğu ifade edilebilir.

Yine tablodan görüleceği gibi, Gümrük Birliği sonrasında ihracat ve ihracatın üretim içindeki payı da artış kaydetmiştir. İhracat 1998 yılında 1995'e oranla %49 oranında artış göstermiştir. Ancak yine de, ithalatın artış hızı, ihracatın artış hızından fazla olmuştur. Bunun yanı sıra, son on yılda teknolojik altyapısını geliştiren sektör, dünya standartlarında üretim yapabilecek düzeye ulaşmış, sektöre yabancı sermayenin ilgisi artmıştır. Tüm bu gelişmeler neticesinde otomotiv yan sanayii ihracatı toplam otomotiv sektörü ihracatı içerisinde önemli bir pay sahibi olmuştur.

Otomotiv Ana ve Yan Sanayii İhracatı**(1000 Dolar)**

	1993	1996	1997	1998	1999/11
Toplam Ana Sanayi	154.208	565.847	389.221	414.435	919.363
Toplam Yan Sanayi	352.875	809.072	915.542	1.081.290	1.075.955
Toplam	507.083	1.374.919	1.304.763	1.495.725	1.995.319
Yan Sanayii Payı (%)	69	59	70	72	54

Tablodan görüldüğü üzere, 1993 yılında toplam otomotiv sanayii ihracatı içinde %69'luk bir paya sahip olan yan sanayi, 1998 yılında payını %72'ye çıkarmıştır. Sektör ihracat payını artırmasının yanı sıra, dış pazar çeşitlenmesi de sağlamıştır. 1998 yılında toplam 160 ülkeye ihracat yapan otomotiv yan sanayii ihracatının %46'sı AB ülkelerine, %50'nin üzerindeki bir bölümü ise genel olarak Avrupa ülkelerine yöneliktir.

Yukarıda sayılan hususların dışında Gümrük Birliği neticesinde otomotiv yan sanayinin üretim gamı da genişlemiştir. Mamul üretim kapasitesi, çeşitliliği ve ulaşılan standartlar, taşıt araçları imalat sektöründe en az %90 oranında yerli parça kullanımını sağlayabilecek düzeye ulaşmıştır.

Global düzeyde üretici firma sayısı azalıp, firma ve model başına üretim ölçekleri büyürken Türkiye'de sektörün arz ve talep yapısı yeterince incelenmeden verilen teşvikler sonucu üretici ve satıcı sayısı artmakta, firma ve model başına üretim adedi düşmektedir. İthal araçlarla rekabet etmek için, yerli üreticiler daha az sayıda yerli parça kullanarak model geliştirmeye yönelmektedirler. Yan sanayide istihdam gerilerken, sektör ekonomik olma özelliğini yitirmekte, yatırımlar ise azalmaktadır. Sayılan tüm bu sorunların doğrudan Gümrük Birliği ile ilgisi bulunmamakla birlikte, Gümrük Birliği ortamında rekabet etmeye çaba gösteren yan sanayi üretici firmaları açısından zorlu koşullar oluşturmaktadır.

Gümrük Birliği ile kalite anlayışının sadece ürüne yönelik olarak değil, yönetim, davranış ve çalışanlara da yansımaları; maliyet hesabının global bir planlama çerçevesinde yapılması; teslimatın zamanında gerçekleşmesi ve firmalararası işbirliğinin artırılması gerekmektedir. Globalleşmenin etkisi altında ancak globalleşmenin tersine bir gelişim göstermekte olan yan sanayinin öncelikle rekabet gücünü ve verimliliğini artırması gerekmektedir. Bu çerçevede sektörün devletten beklentileri; sektöre sağlanan teşviklerin, rekabet gücünü artırmak ve teknolojik gelişmeyi sağlamak doğrultusunda düzenlenmesi; stratejik plan hazırlanmasına önderlik edilmesi; nihai ürünlerdeki yerli katkı payının gerçekçi (en az %60-70) bir oranda belirlenmesi; AB ülkelerinin söz konusu sanayi için uyguladığı önlemlerin takip edilmesi ve özellikle KOBİ tanımında değişikliğe gidilerek, AB sistemine uydurulmasıdır.

Sektörde faaliyet gösteren firmaların ise, yapısal değişime uyum sağlamak ve finansal yapılarını güçlendirmek için kendi modül, sistem ve markalarını yaratabilmeleri, ayrıca işbirliği olanaklarını geliştirmeleri gerekmektedir.

3.2.2.2.4 Elektronik Sanayii

Son yıllarda elektronik sanayii, bilgi teknolojileri sanayiine dönüşerek büyük gelişmeler göstermektedir. Jenerik teknolojilerinin en önemlilerinden biri olan bilgi teknolojileri, gelişmiş ülkelerin rekabet üstünlüğü sağlamada kullandıkları en önemli araç haline gelmiştir. Bu durum karşısında 21. yüzyılda Türkiye'nin gelişmiş ülkeler arasında yer almasında bilgi teknolojilerini özümseyip bir üst seviyede üretir hale gelmesi vazgeçilmez bir koşuldur.

Türk elektronik sanayiine dünya ölçeklerinde ve Türkiye ekonomisindeki payı açısından bakıldığında, her ne kadar istenilen boyutlarda olmadığı görülmekte ise de, elektronik sanayi sektörünün dinamizmi, geleceğe ümitle bakılmasını sağlamaktadır.

Elektronik Sanayii Göstergeleri (milyon Dolar)

Yıllar	Üretim	İthalat	İhracat
1995	1.231	2.235	502
1996	1.576	3.017	687
1997	2.181	3.886	849
1998	2.341	4.399	1.257

Türkiye'nin 1998 yılındaki toplam ithalatı içerisinde elektronik sanayiinin payı %9.6, toplam ihracat içerisindeki payı ise %4.7 olmuştur. Elektronik sanayii üretimi içerisindeki en büyük paya ise toplam üretimin %51.9'unu kapsayan tüketim cihazları sahip olmuştur.

Esasen tüketici elektroniğinde dünya pazarında en büyük paya sahip olan Avrupa, rekabetin en yoğun yaşandığı bölgedir. Avrupa ile Türkiye'nin birbirlerine her alanda son derece yakın olması, Türkiye'nin söz konusu alt sektörde en büyük pazarının Avrupa olmasına neden olmuştur. Türkiye ile AB tüketici elektroniği sektörleri arasındaki bu yoğun entegrasyonun temel nedenlerinden biri de 1.1.1996 tarihinde tamamlanan Gümrük Birliği olmuştur. AB'nin Uzak Doğu firmalarına 1990'lı yılların başından itibaren uygulamakta olduğu çeşitli anti-damping tedbirleri de Türk ürünlerinin AB piyasasındaki rekabet gücünü artırmış durumdadır.

Tüketici elektroniği konusunda Avrupa pazarının %25'ine sahip olan Türk elektronik sektörü, tüketici elektroniği ve bilişim sektörlerinin birbirine yakınlaştığı günümüz koşullarında Türkiye açısından önemli bir husus olarak ortaya çıkmaktadır. Yabancı pazarlarda tanınan ve güçlü bir satış, pazarlama sistemine sahip olan Türk elektronik sektörü ürünlerinin, teknolojik gelişmeleri daha yakından takip etmeleri halinde, sahip oldukları rekabet gücünü daha da artırabilmeleri mümkündür. Son derece teknoloji yoğun bir sanayi olan elektronikte, teknoloji yarışına adapte olmak, ürün yenilenmesinin çok süratli olduğu bu sektör açısından zor değildir.

3.2.2.2.5 Kimya Sanayii

Gümrük Birliği sürecinde imzalanan serbest ticaret anlaşmaları AB ile olan ticarete ve özellikle hammadde açısından sektörü genelde olumlu etkilemiştir. Aşağıdaki tabloda Sektörün 1998 yılında Avrupa ile yaptığı ithalat-ihracat rakamları görülmektedir.

Kimya Sektörü Dış Ticareti (1998)

ÜLKE	İHR. (Dolar)	İTH. (Dolar)
Almanya	14.142.362	1.100.379.596
Avusturya	1.801.944	70.043.615
Belçika & Lüksemburg	34.898.645	382.467.144
Danimarka	5.460.702	51.278.811
Finlandiya	4.901.355	33.520.102
Fransa	15.339.536	507.605.385
Hollanda	8.552.184	439.219.429
İngiltere	11.472.554	441.547.713
İrlanda	234.537	115.448.706
İspanya	44.885.077	270.515.984
İsveç	2.403.542	57.557.471
İtalya	42.690.935	543.319.173
Portekiz	1.986.637	10.567.673
Yunanistan	11.353.226	45.423.845
Eski Yugoslavya Ülkeleri	7.523.958	5.137.035
İsviçre	10.933.022	346.182.952
Norveç	1.112.294	17.291.683
TOPLAM	219.692.510	4.437.506.317
1998 YILI TOPLAM	1.029.837.595	6.545.378.016
BATI AVRUPA %	21	68

Kimya Sektörünün alt sektörlerinde AB'nin uyguladığı tarife dışı engeller nedeniyle bilhassa tüketim maddeleri ihracatında problemler yaşanmaktadır. AB sanayiine sunulan yatırım imkanları ve teşviklerin Türkiye'de olmayışı ve üretim sahalarındaki altyapı ile bunların getirdiği bürokratik sorunlar, AB ve üçüncü ülkelerle olan rekabete etkisi açısından çözümlenmesi gereken diğer iki konudur.

Piyasada merdiven altı denilen şekilde faaliyet gösteren küçük ve orta ölçekli firmaların kalitesiz üretim ve ihracat hamleleri, aynı konuda üretim yapan kuruluşların rekabet edebilirliklerini ve dolayısıyla ihracatlarını olumsuz yönde etkilemektedir.

Bununla birlikte, gerekli düzenlemelerin, gerek devlet gerek özel sektör tarafından zamanında yapılması durumunda, ihracatta önemli artışlar olacağı ve AB'den hammadde ithalatının olumlu etkileneceği muhakkaktır.

Türkiye, AB üyesi olduğu takdirde üçüncü ülkelere kredili mal verme imkanı ile ihracatını artıracak ve sahip olduğu uluslararası belgelerle mal satma kabiliyeti yükselecektir.

Gümrük Birliği ve AB üyeliğine adaylık sürecinde AB ile yapılacak toplantı ve görüşmeler öncesinde özel sektör kuruluşları ile ortak çalışılması, adaylık sürecinde Türkiye'nin AB'nin tüketim pazarı haline dönüşmemesi için bazı kısıtlayıcı önlemler getirilmesi ve gerekirse AB'den geçici tavizler alınmaya çalışılması çok faydalı olacaktır

Kimya sektörü sermaye ve teknoloji yoğun bir sektördür. Bu nedenle AB üyesi ortaklarına ihtiyacı vardır. Kendisini en kısa sürede gerek istihdam gerek altyapı bakımından her türlü işbirliğine hazır hale getirmelidir.

Bunun yanı sıra, Türkiye, Kimya Sanayicileri Derneği'nin özel bir kanunla sektöre ve Devlet kurum ve kuruluşlarına hizmet üretecek bir sisteme kavuşturulmasında da yarar vardır.

3.2.2.2.6 Makina İmalat Sanayii

Makina imalat sanayi, son yıllarda gösterdiği oldukça istikrarlı gelişmeyi 1997 yılında da sürdürmüştür. Toplam satışlar sabit fiyatlarla 1996 yılında %17.7 artmış iken, 1997 yılında bu artış %18.52 olmuştur. İhracat ise; 1996 yılında %13.84, 1997 yılında %13.47 oranında artmıştır. Makina ithalatında ise 1997 yılında %9.2 artış olmuştur. Makina imalatının emek yoğun yapısı sonucu, firmalardaki toplam istihdam %19 ve işçi sayısı da %25.8 artmıştır. Makina imalatı yapan firmaların kendi tasarımlarını uygulamaya önem vermeleri, yurtiçi ve yurtdışı rekabetin artması, mühendislik bölümlerinin de geliştirilmesini gerektirmiş ve istihdam edilen mühendis sayısı da %11.12 oranında artmıştır.

1995 yılında, ekonomideki daralma sonucu, imalat sanayiinde genel olarak yaşanan satış düşmesini makina imalat sanayii dış pazarlara yoğun ilgi göstererek aşmaya çalışmış ve 1995 yılında ihracat artışı %33 gibi hızlı bir gelişme göstermiştir. Bu özel dönem dışında sektörün, son 4-5 yılda imalat ve satışlarını %17-18 ve ihracatını da %13-15 mertebesinde ve istikrarlı bir şekilde geliştirdiği görülmektedir.

Yatırım malı olan makineler içinde ihracatını en çok artıran grup %43.8 artış ile sac işleme makineleri imalatıdır. Bu sektörde de toplam satışların %8.56 oranında artmasına karşın ihracat %44 artış göstermiştir. Sonuçta iç pazarda bir satış yavaşlaması, buna karşın ihracatta önemli artışlar meydana gelmiştir. Özellikle son yıllarda kurulan ve tevsi edilen otomotiv kuruluşlarında, halen yerli imalatı olan preslerin dahi yabancı sermayenin etkisi ile ithalat yoluyla karşılanması, iç pazarın gelişmesini önlemekte, bu açık ise ihracatla kapatılmaya çalışılmaktadır. Söz konusu mal grubundaki ihracat son yıllarda devamlı ve hızlı olarak artmaktadır. 1996 yılında da bir önceki yıla göre %40.3 lük bir ihracat artışı sağlanmıştır. Sac işleme makineleri ihracatının ithalatı karşılama oranı ise, 1996 yılında %46.3 iken, 1997 yılında %54.8'e ulaşmış bulunmaktadır.

Sac işleme makineleri imalatçıları, son yıllarda yurtdışında düzenlenen makina fuarlarına en çok katılan firmalardır. Dolayısıyla, Dış Ticaret Müsteşarlığı'nın son zamanlarda artırdığı fuar desteklerinin yararı bu mal grubunda açık olarak görülmektedir.

Talaşlı imalat yapan tezgahların imalatında 1997 yılında sabit fiyatlarla %23.8'lik bir artış olmuştur. Son yıllarda CNC tezgahların imalatına öncelik verilmekte oluşu, bu grupta da gerek toplam imalatın gerek ihracatın daha hızlı bir artış göstermesine imkan verecektir. Bu mal grubunda da imalatçılar önemli yurtdışı ve yurtiçi fuarlara devamlı olarak katılmaktadır. Bu çabanın kısa zamanda olumlu etkileri görülebilecektir. İhracat rakamları ise, henüz oldukça düşük olmakla birlikte, ihracattaki artış 1997 yılında %48.5 olmuştur. Söz konusu makinelerin ithalatındaki artış ise %15.1 düzeyindedir.

İhracatta ikinci büyük artışın kesici takımlarda olduğu görülmektedir. Bu alt grupta toplam satışlar %15.48 artarken, ihracat %31.79 artış göstermiştir. Dolayısıyla firmalar iç pazardan çok, dış pazara öncelik verir hale gelmişlerdir. Bunun bir nedeni de, özellikle kesici takımların küçük oluşu, gümrük denetiminden kolayca kaçırılabilmesi ve birçok kalitesiz malın denetimsiz olarak ülkeye girmesi, küçük atölyelerin kaliteye bakmadan fiyatı ön planda tutması sonucu, ikinci kalite mallarla iç pazarda rekabet yerine üretimi ihracat yolu ile artırma çabasına dayanmaktadır.

Gıda sanayi ve ambalaj makineleri imalat ve ihracatında da olumlu gelişmeler gözlenmekte, hem satışlar hem ihracatta %18 düzeyinde bir artış sağlanmaktadır.

İnşaat makineleri imalatında ise gerek kamu ihalelerindeki azalma, gerek kamu kurumları ile belediyelerin, dış borçlanma yoluyla ithal edilen makineler ile çalışmayı tercih etmeleri, imalat ve satışlarda düşmeye yol açmıştır.

Sektörün gelişmesinin hızlanması için bazı önlemlerin alınması gerekmektedir. Kamu ve belediyelerin yatırım makineleri alımlarında, çoğunlukla yerli üretici firmalar adeta dışlanmakta ve öncelik ithal makina ve donanıma verilmekte; şartnamelerin hazırlanması aşamasında, yerli makineler yeteri kadar incelenmemektedir. Esasen bu uygulama fiyat ve kalite sorunlarından kaynaklanmamaktadır. Bazı kuruluşlar, makina, hammadde ve çok değişik mal türlerini tek bir paket halinde ihaleye çıkarmakta ve kısmi teklif verilmesine engel olmaktadır. Bu durumda, imalatçı kuruluşların kendi imal etmedikleri malları kapsayacak şekilde teklif vermeleri mümkün olmamakta ve sonuçta sanayicilerden çok, bu ihalelerde etkin rol oynayan bazı pazarlama şirketleri paket içinde yer alan malları piyasadan toplayarak teklif vermektedirler. Bu durumda, sanayicilerin daha uygun fiyat verme imkanları da engellenmiş olmaktadır.

Japon KEIDANREN kuruluşunun Nisan 1994 (No.144) tarihli raporunda, Avrupa Birliği ülkelerinde kamu alımlarında ithal kaynaklı malların sadece %2 oranında yer aldığı, Japonya'daki kamu alımlarında ise ithal mal oranının %14-15 civarında olduğu belirtilmektedir. Aynı raporda Amerika Birleşik Devletleri'nde bu oranın %14'ün altında olduğu ifade edilmektedir. Araştırmalara göre Türkiye'de, özellikle kamunun makina alımlarındaki ithal payı %80-85'i aşmaktadır.

Türkiye'de de imal edilen bir çok hizmet aracı, inşaat makinası ve kompresör, satın almalarda, yerli sanayiye öncelik verilmemesi ve hazırlanan şartnamelerde öne sürülen basit bazı özellik farkları nedeniyle, ithal edilmektedir.

Çeşitli çalışmalara karşın, Avrupa Birliğinde zorunlu uygulamada olan yönergelerin Türkiye'de uygulanmaması önemli ölçüde haksız rekabet yaratmaktadır. İhracat yapan bir çok kuruluş, gerek AB'de yürürlüğe giren yönergelere uyum gerek belgelendirme konusunda çaba sarfetmişlerdir. AB ülkeleri için geçerli olan bu düzenleme, AB dışı bir çok ülkede de kabul görmüş ve satın almalarda CE işareti aranan bir kriter oluşturmuştur. Buna karşılık,

Türkiye'ye gelen ithal mallarında hemen hiç bir kriter uygulanmamaktadır.

Bazı makine türlerinde AB içerisinde ilgili yönergelere uygun yapılan üretim neticesinde ortaya çıkan ürünler daha yüksek fiyatla satılmakla, Türkiye'ye ve gelişmekte olan ülkelere satılan aynı tür ve aynı model makinalarda ise yönergelere uygun üretim söz konusu edilmediği için daha düşük fiyatlandırma yapılmaktadır.

Dolayısıyla, AB direktiflerinin uygulanmasına imkan verecek Çerçeve Kanun ile diğer mevzuat düzenlemelerinin en kısa zamanda tamamlanması ve yönergelerin, Türkiye'de de kanun niteliğinde uygulamaya koyulması büyük önem taşımaktadır.

Genellikle dile getirildiği gibi, yeni teşvik arayışlarından daha önemli olan husus, uygulanmakta olan teşviklerin işlerlik kazanması ve zaman kaybetmeden yatırımcıya ulaşmasıdır.

Banka kredilerinde ve teminat mektubu ihtiyaçlarında, doğrudan firma sahibinin gayri menkul ipoteginin öngörülmesi, hatta Eximbank kredilerinde de bu uygulamanın yapılması, orta ve küçük ölçekli sanayici için ciddi bir sorundur. Firma varlıklarının teminat olarak kabul edilmesi, işletme ipotegi verilmesi ve/veya proje bazında firmanın geçmiş performansı değerlendirilerek kredi verilmesi, imal süresi gerektiren makina imalatında, kredilerin ipotek yerine, imalatın seyrine göre istihkak şeklinde ve kademeli olarak ödenmesi bir çözüm getirecektir. Bu konuda sağlanacak imkanlar, özellikle makina gibi, birim değeri yüksek malları imal eden, orta ölçekli ve ihracata yeni yönelen firmalar için büyük yarar sağlayacaktır.

Diğer yandan, makina gibi belirli bir imal süresi gerektiren, sevk öncesi, hammadde ve ara malları için önemli ödemeler yapılan konularda Eximbank'ın sevk öncesi kredileri önemli bir destek sağlamaktadır. Bu bakımdan, Eximbank'ın sevk öncesi kredileri için yeni kaynaklar sağlanmasında büyük yarar bulunmaktadır.

Halen uygulanmakta olan sigorta kesintileri oranları yüksektir ve bu durum kaçak işçi çalıştırmayı teşvik etmektedir. Kaçak işçi çalıştıran bazı kuruluşların, ürünlerini de kayıt dışı sattığı dikkate alınır, haksız rekabet daha ciddi boyutlara ulaşmaktadır.

Vasıflı eleman bulunmasındaki zorluklar nedeniyle, Teknik Meslek Okulları açılmasına öncelik verilmeli, vatandaşlarca hibe edilecek okullar arasında bu tür okullara da yer verilmesi için Milli Eğitim Bakanlığı yönlendirici rol almalıdır.

Dış ticaretle ilgili istatistiklerin, gerek haksız rekabet ve dumping araştırmaları, gerek sektörde faaliyet gösteren firmalar için önemi büyüktür. Bu bilgilerin kısa zamanda sağlanabilmesi için gümrüklerde gerekli gelişim sağlanmalıdır.

Diğer ülkelerde, hatta Avrupa Birliği ülkelerinde uygulanan yatırım teşvikleri sebebiyle, Türkiye'den makina alan bazı kuruluşlar, devletten aldıkları teşvikleri büyütebilmek amacıyla, faturaların gerçek değerinin üzerinde düzenlenmesini şart koşmakta, bu uygulama Türk firmalarının pazar kaybetmelerine yol açmaktadır.

Makina ve aksam ithalatında menşenin belirtilmesi şart koşulmalıdır. Günümüzde bazı makina ve aksam imal edildiği ülke ve imalatçısının markası yerine, etiketi üzerine yazılan farklı marka ile ve farklı bir ülke malı olarak ithal edilebilmektedir. Bu durumda, bir hata halinde imalatçıya rücu etme imkanı bulunmamaktadır.

İhalelerde ve makina satışlarında yaşanan ihtilafları önlemek üzere, Avrupa Birliği ülkelerinde uygulanan, Birleşmiş Milletler Avrupa Ekonomik Komisyonu tarafından hazırlanan ve Makina İmalatçıları Birliği tarafından, Türk mevzuatı da dikkate alınarak adapte edilen “Komple Tesis ve Makinaların Satış ve Kuruluşu ile İthal ve İhracatında Uygulanacak Genel Şartlar” isimli şartnamenin uygulanmasına öncelik verilmelidir.

Makina İmalat Sanayii İhracatı

(Milyon Dolar)

Sektör Adı	1997	1998	1999
Güç makinaları	3.8	8.1	4.2
Tarım Alet ve Makinaları	31.2	54.2	54.3
Metal ve Ağaç İşleyen makinalar	70.0	98.7	111.4
Özel Sanayi makinaları	182.1	166.9	147.7
Büro, Hesap ve Bilgi İşlem Makinaları	29.9	43.8	61.1
Diğer Makina ve Cihazlar	452.4	489.5	595.8
Makina İmalat Sanayii Toplam	769.4	861.2	974.4

Kaynak: DİE

Makina İmalat Sanayii İthalatı

(Milyon Dolar)

Sektör Adı	1997	1998	1999
Güç makinaları	306.3	372.3	143.8
Tarım Alet ve Makinaları	121.3	118.9	101.3
Metal ve Ağaç İşleyen makinalar	728.4	751.8	552.6
Özel Sanayi makinaları	3385.8	2861.7	1414.6
Büro, Hesap ve Bilgi İşlem Makinaları	878.9	1029.9	1177.6
Diğer Makina ve Cihazlar	452.4	489.5	595.8
Makina İmalat Sanayii Toplam	8306.6	8059.9	5734.2

Kaynak: DİE

3.2.2.2.7 Dayanıklı Tüketim Malları Sanayii

Türkiye’de Dayanıklı Tüketim Sektörü, gelişen teknolojisi, her geçen gün artan üretimi, ihracat kapasitesi ve bunlara bağlı olarak genişleyen yan sanayi, servis, bayi ağları ve istihdam imkanları açısından Türk ekonomisine önemli katkılarda bulunmaktadır. Tüketicinin bilinçlenmesi ve araştırma geliştirme çalışmalarına verilen önemin artmasıyla başlayan kalite yarışı ve rekabet ortamı son 10 yılda Dayanıklı Tüketim Sektörünün büyük aşamalar kaydetmesini sağlamıştır. Beyaz ve elektronik eşyada yıllar içinde sağlanan iyileştirmeler ve geliştirilen teknolojilerle ulaşılan kalitenin yanı sıra, kullanımdaki enerji tasarrufu ortalama %40'lara varmıştır. 90'lı yılların başına kadar kapasitesinin büyük bir kısmını iç pazar için kullanan Dayanıklı Tüketim Sektörü özellikle bu tarihten itibaren yurtdışı pazarlara da yönelmiş, uzun vadeli ve kalıcı bir müşteri ağı oluşturmuştur. Bugünkü durumda, sektörün

ihracatının %80'i Avrupa Birliği ülkelerine yapılmaktadır.

6 Mart 1995 tarihinde Ortaklık Konseyi Kararı ile 1 Ocak 1996 tarihinde Avrupa Birliği ile Gümrük Birliği'ne geçilmiştir. Sanayi mallarındaki gümrüklerin kaldırılması ile bir çok Avrupalı üretici Türkiye'de pazarlama faaliyetlerine başlamış ve Türkiye pazarı Gümrük Birliği'nin getirdiği bir rekabet ortamına girmiştir. Yıllarca kapalı ve korumacı bir yapı sayesinde kendilerini geliştirerek ölçek ekonomisine ulaşmış yerli sektörlerin Gümrük Birliği ile başlayan yeni rekabet ortamından etkilenmediğini söylemek pek doğru olmayacaktır. Dolayısıyla, Gümrük Birliği'nin ilk yılları yabancı firmaların Türkiye pazarına yerleşmek için pazarlama ve servis teşkilatlarını oluşturmak amacıyla hazırlık yaptıkları bir dönem olmuştur. Türk sanayinde bu dönemde, sektördeki firmalar, satış ve servis örgütlerinin geliştirilmesi, yeni üretim tesisi yatırımları gibi uzun vadeli hazırlık faaliyetlerinde bulunurken, reklam ve promosyon faaliyetleri ve çeşitli satış uygulamaları ile tüketici bilinci oluşturma, markalarını yerleştirme ve satışlarını artırma çalışmalarına hız vermişlerdir. Aynı dönemde Türk mevzuatının AB mevzuatına uyum çalışmaları da büyük bir hızla devam etmiştir. Özellikle Rekabet Kurumu'nun oluşturulması ve Tüketicinin Korunması Kanunu'nun AB Kanunları ile uyumlaştırılması sağlıklı bir rekabet ortamınının tesis edilmesi açısından atılmış önemli adımlardır.

Rekabeti etkileyen ana unsur ise hiç şüphesiz gümrük oranlarındaki değişikliklerin piyasaya yansımadır. Gümrük Birliği yürürlüğe girmeden bir sene önce gümrük oranları nihai üründe %10 civarına gerilemişti. Gümrük Birliği'nin yürürlüğe girmesi ile bu oranlar sıfırlanmış ve bunun yanı sıra Avrupa'dan ithal edilen komponent ve parçalardaki gümrüğün sıfırlanması sonucu yerli üreticilere maliyetlerde %2 oranında bir fayda sağlamıştır. Toplamda Avrupalı üreticiler Türk üreticiler karşısında %8 oranında net bir avantaj elde etmişlerdir. Avrupalı firmaların cirolarına incelendiğinde, ciroları 5 – 7 milyar Dolar arasında olan global şirketlerin ve bu firmaların pazara girmek için özel fiyat uyguladıkları da belirlenmiştir, bu da rekabeti etkileyen bir başka olumsuz unsur olmuştur.

İthalattaki artış kısa vadede sektörün rekabet gücünü olumsuz etkilemiş gibi görünse de, sektördeki firmaların verimlilik, teknoloji, kalite, pazarlama, servis gibi müşteri memnuniyetinin temelini oluşturan unsurlardaki iyileştirmeleri firmaların rekabet gücünü daha da artıracaktır. Gümrük Birliği iç piyasada firmaların büyümelerini önlemiş buna karşılık yerli üreticilerin ihracatı artırma yönündeki çabalarını olumlu yönde etkilemiştir.

Sektör ihracatının büyük bölümü Avrupa ülkelerine gerçekleşmektedir. Bu sebeple, Gümrük Birliği sonrası, AB dışı ülkelerle rekabet açısından sektörün olumsuz etkilendiği söylenemez. Ancak, üçüncü ülkelerle yapılan ticarete gümrüklerin AB'nin uyguladığı oranlara çekilmesiyle Uzakdoğu kökenli malların girişinde, özellikle elektronik eşya, buzdolabı, klima gibi ürünlerde hızlanma olmuştur. Bu da yatırım ve üretimden çok ithalatı artırmış ve döviz kaybını hızlandırmıştır.

AB ile oluşturulan Gümrük Birliği ve AB'nin üçüncü ülkelere uyguladığı gümrük tarifeleri neticesinde, 1995-1999 yılları arasında iç satışta ithalatın payı, buzdolabında %5'den %25'e çamaşır makinasında %1,5'dan %15'e bulaşık makinasında %1,2'den %40'a, fırında ise %0,5'den %10'a çıkmıştır. Üretici firmaların bir çoğu, bir veya iki ürünü üretmekte, diğerlerini ise ithal etmektedir. Bu oranlara ithalatçıların ve üretici firmaların ürün gamlarını genişletmek amacıyla yaptıkları ithalat da dahildir.

Gümrük Birliği çerçevesinde Serbest Ticaret Anlaşmaları ile Anlaşma imzalanan ülkelerin AB ve diğer üçüncü ülkelerle mevcut anlaşması kapsamında tanıdığı tavizli rejimi

Türkiye'ye yansıtması sayesinde, Türk sanayicilerinin söz konusu ülke pazarlarında eşit rekabet koşullarına sahip olması sağlanmıştır. Bunun yanı sıra, AB'nin tercihli rejimler kapsamında uygulamakta olduğu tavizler ile Türkiye'nin uyguladığı Ortak Gümrük Tarifesi arasındaki farkın neden olabileceği trafik sapmasının önlenmesini ve hammaddelerini Anlaşma yapılan ülkelerden sağlayan Türk sanayicilerinin üretim maliyetlerinin azaltılması sağlanmıştır. Genel olarak bakıldığında Serbest Ticaret Anlaşmalarının akdedilmesi olumludur. Ancak, bu anlaşmaların gecikmeli olarak yapıldığı düşünüldüğünde bu ülkelere yapılan ihracatta rakiplere oranla geri kalındığı söylenebilir. Anlaşmaların bütün ülkeler ile tamamlanması ile ihracat ve yatırımda zaman içinde anlaşmaların olumlu etkileri daha da net bir şekilde görülecektir.

AB ekonomik bütünleşmesini dört temel üretim faktörünün serbest dolaşımı ilkesi üzerinde inşa etmiştir. Bunlar; malların, kişilerin, hizmetlerin ve sermayenin serbest dolaşımıdır. Taraflar arasında sanayi mallarının serbest dolaşımının sağlanmış olmasına karşın, Türkiye'nin AB üyesi olmaması sebebi ile askıda tutulan kişilerin ve hizmetlerin serbest dolaşımı hakları, üreticileri dezavantajlı durumda bırakmaktadır. Rakip firmaların tüm çalışanları Türkiye'ye girişte herhangi bir sorunla karşılaşmazken, Türk iş adamları vize uygulaması sebebi ile dezavantajlı bir durumda kalmaktadırlar. İş adamları ve üreticilere vize uygulamasının kaldırılması hususunda çalışmalar yapılması şarttır.

Dayanıklı tüketim malları sanayini genel olarak etkileyecek hususlardan biri de kanunların uyumlaştırılması sonrasında yaşanan uygulama farklılıklarıdır. Mevzuat uyumu sırasında, Türkiye ile AB arasında birtakım yapısal farklılıkların dikkate alınmaması, kanunların Türkiye'de farklı uygulanmasına sebebiyet vermekte, bu da Türk üreticilerini zaman zaman zor durumda bırakmaktadır. Bu uygulama farklılıklarından doğan ve özellikle elektrik/elektronik eşya üreticilerini etkileyen uygulamalardan biri de üreticinin devlete ödediği vergilerin ödenme şeklidir. Yerli üreticiler yurtdışından aldıkları elektrik/elektronik eşyanın üretimi esnasında kullanılan komponentler için tüm gerekli fon ve KDV'yi bu komponentlerin ülkeye girişi esnasında yapmaktadırlar. AB'de ise, üretici ürünü üretip sattıktan sonra sattığı ürünün vergisini ödemektedir. Bu tür uygulama farklılıkları gözden geçirilerek üreticinin AB ile eşit şartlarda rekabet etmesinin sağlanması gerekmektedir.

Türkiye'ye özgü şartlardan kaynaklanan; enerji fiyatları, finansman maliyetleri ve KDV oranlarındaki yükseklik gibi dezavantajlar yerli üreticilerin Avrupalı üreticiler ile rekabetini olumsuz etkilemektedir. Bu hususlarda da gerekli düzenlemelerin yapılması, AB ile Türkiye arasındaki rekabet şartlarının eşitlenmesi açısından önemlidir.

Gümrük Birliği'nin dayanıklı tüketim malları sanayini etkileyen en önemli konulardan biri de artan ithalattır. Türkiye'nin ekonomik koşullarında ithalatın karlı olduğu bir gerçektir ve Gümrük Birliği'nin gelecek dönemlerinde, Türkiye açısından ithalatın daha da artması beklenmektedir. Dayanıklı tüketim mallarında pazarın doymuş olması, AB raporlarında Türkiye'nin hedef pazar olarak gösterilmesi rakip girişlerini artıracak ve piyasada daha agresif davranmalarına sebep olacaktır, bu da ithalatı artıracak diğer bir unsurdur. Bunların yanı sıra, Gümrük Birliği sonrasında piyasada perakende fiyatlar Dolar bazında gerilemiş ve karlılık oranları da düşmüştür.

Genel olarak bakıldığında, Gümrük Birliği'nin dayanıklı tüketim sektörünü kısa dönemde bazı konularda dezavantajlı duruma soktuğu görülmekle birlikte, uygulanacağı ümit edilen aktif politikalarla bu dezavantajların uzun dönemde avantaja dönüşeceğini tahmin edilmektedir.

Yeni, modern üretim teknolojileri ve üretim kapasiteleri, sektör firmaları tarafından gerçekleştirilen ihracatın büyük bir bölümünün AB ülkelerine yapılması ve AB ile mevcut ilişkiler doğrultusunda kalite, standartlar vb. konularda AB mevzuatına uyumun gerçekleşmiş olması, ayrıca iç piyasada kar marjının AB ortalamalarının üzerinde oluşu, Türk dayanıklı tüketim sektörünün Gümrük Birliği çerçevesindeki güçlü yönlerini oluşturmaktadır.

Bununla beraber, rakiplerin dünya çapında, büyük ölçekli firmalar oluşu, ithal mallarda kalite ve standartlar açısından denetimin yetersizliği, iç pazara satılan ürünlerde AB standartlarına uyumun getireceği ek maliyetler, gümrüklerde uygulanan fon ve KDV, dayanıklı tüketim mallarının, lüks tüketim malları olarak vergilendirilmesi, sektörde kullanılan makina kalıplarlarının amortisman sürelerinin uzun olması ve elektronikte teknolojik bilgi birikiminin yetersiz olması ise sektörün Gümrük Birliği çerçevesindeki zayıf yönleri olarak ortaya çıkmaktadır.

Sektörün 1996 yılı başından finansman maliyetinin yüksek olması, Türk malı imajı sebebiyle ihracat fiyatlarının düşük oluşu, teknolojik gelişimin hızlı olması, kritik komponent ve hammadelerde ithalat oranının yüksekliği, ithalatın artması ile yerli üreticilerin pazar payı kaybı, henüz imzalanmamış olan Serbest Ticaret Anlaşmalarının, o ülkelerdeki rakiplere ticari avantajlar sağlaması, AB'de muhtelif adlar altında uygulanan teşviklerin Türkiye'de de uygulanmaması (teknoloji, çevre, istihdam, eğitim gibi) ve Eximbank kredilerinin yeterince çalıştırılmaması şeklinde sıralanabilir.

Dayanıklı Tüketim Malları İhracatı

(Milyon Dolar)

		1997	1998	1999
570110	Yünden/ince kıldan düğümlü sarmali halılar,yer kap.	110.0	97.2	74.0
570190	Diğer dokumaya elverişli maddeden halılar,yer kapl.	40.6	39.8	29.1
570242	Sentetik/suni elyaftan kadife şeklinde dokunmuş hal.	91.1	69.7	62.1
570330	Suni/sentetik tuftu halı-yer kaplamaları	57.6	78.0	53.7
711319	Diğer kıymetli metal-kaplamalarından mücevherci eş.	161.6	209.8	287.7
732111	Yemek pişirme cihazları	19.6	20.0	23.9
841821	Ev tipi buz dolabı-kompresörlü	111.9	120.1	145.9
841840	Dolap tipi (dikey) dondurucular	11.4	18.9	18.5
842211	Evlerde kullanılan bulaşık yıkama makinaları	21.5	18.1	18.1
845011	Tam otomatik çamaşır yıkama makinaları	15.9	22.4	30.2
850910	Elektrik süpürgeleri	7.7	8.7	10.9
851629	Herhangi bir mahalli ısıtan elektrikli cihazlar	30.3	20.8	18.3
851640	Elektrik ütüleri	8.5	9.1	6.1
851650	Mikro dalgalı fırınlar	0.5	1.0	0.6
851660	Diğer elektrikli fırınlar,ocaklar,ızgaralar vb	84.0	93.9	90.4
852812	Renkli televizyon alıcıları	388.3	735.8	674.5
	Diğer	156.0	187.2	203.0
	TOPLAM	1316.3	1750.4	1746.8

Kaynak: DİE

Yukarıda sıralanan tehditlerin yanı sıra bugünkü durumda, dayanıklı tüketim sektörünün önündeki başlıca fırsatlar ise; Türkiye’de işçiliğin görece ucuz olması, Serbest Ticaret Anlaşması imzalanan üçüncü ülkeler ile oluşacak yeni ticari ilişkiler, Türkiye’nin kara ve deniz lojistik altyapısının gelişmiş olması, finansman piyasalarının gelişmiş olması ve tüm bunların yanı sıra Avrupa’ya nazaran doymamış olan pazarın hızlı büyümesidir.

Dayanıklı Tüketim Malları İthalatı

(Milyon Dolar)

		1997	1998	1999
570110	Yünden/ince kıldan düğümlü sarmalı halılar, yer kap	12.9	9.6	9.4
570320	Naylon/diğer poliamidlerden tuftel halı-yer kaplama	14.1	17.3	16.1
711319	Diğer kıymetli metal-kaplamalarından mücevherci eş.	30.9	49.3	28.5
841821	Ev tipi buz dolabı-kompresörlü	88.3	115.9	82.3
842211	Evlerde kullanılan bulaşık yıkama makinaları	39.7	55.4	44.7
845011	Tam otomatik çamaşır yıkama makinaları	92.3	77.0	47.6
850910	Elektrik süpürgeleri	67.0	47.6	40.1
851640	Elektrik ütöleri	7.9	10.0	10.2
851650	Mikro dalgalı fırınlar	4.5	3.5	6.5
851660	Diğer elektrikli fırınlar, ocaklar, ızgaralar vb	10.8	20.1	16.5
852721	Motorlu taşıtlarda kullanılan kombine alıcı radyolar.	27.2	33.5	24.8
852731	Radio yayınlarını alıcı diğer kombine cihazlar	75.1	56.6	42.1
852812	Renkli televizyon alıcıları	66.5	83.2	98.0
	Diğer	471.4	501.9	475.0
	TOPLAM	1008.6	1080.9	941.7

Kaynak: DİE

3.2.2.2.8 Deri Sanayii

Türk deri sanayi gerek üretim değeri, gerek ihracat potansiyeli açısından Türkiye'nin önemli sektörlerinden biridir. Sahip olduğu deneyim, rekabet gücü ve yüksek üretim kapasitesi ile sektör dünya devleri ile yarışmaktadır. Diğer taraftan Türk deri sektörü teknolojik açıdan da gelişmiş, teknik bilgi ve donanım ile ihraç edebilecek düzeye erişmiştir.

Türkiye’de deri ve deri mamulleri sanayi son 15 yılda hızla gelişmesini sürdürmüş ve yurtiçi geniş ham deri kaynaklarının yanı sıra önemli ölçüde ithal hammadde kaynaklarını da kullanarak önemli tutarda deri ürünleri ihracatı gerçekleştirmek suretiyle uluslararası pazarlarla bütünleşmeyi büyük oranda başarmıştır.

Avrupa’daki çevre baskısı nedeniyle Fransa, İtalya ve İspanya gibi ülkeler dabhane işletmesinden kaçarken, Türkiye bir yandan bu boşluğu doldurmuş, bir yandan da yoğun bir çevre baskısı ile karşılaşmıştır. Bu nedenle çevreye uygun arıtmalı dünyada örnek olarak gösterilen deri sanayi bölgeleri oluşturulmuş (Tuzla, Menemen, Çorlu Deri Sanayi Bölgeleri) ve teknoloji yenileyerek talebe cevap verilmeye çalışılmıştır.

Türkiye'de Deri ve Deri Mamulleri Sanayii Üretimi

	1994	1995	1996	1997	1998*
Küçükbaş mamul deri (mil.dm.kare)	3465	3725	4627	3886	3969
Yüzlük (mil.dm.kare)	863	1274	1482	1471	1506
Kösele (bin ton)	5	8	8726	8780	9051
Deri giyim eşyası (bin adet)	7925	8366	10835	9683	9788
Ayakkabı (mil.çift)**	105	129	148	166	175
Deri ayakkabı	37	50	56	58	59
Plastik ayakkabı	12	17	24	34	39
Tekstil ayakkabı	12	14	15	16	16
Terlik	43	49	52	58	60

Kaynak :DPT Yıllık programlar

*1998 rakamları tahminidir ** lastik ahşap hariç

Türk deri sanayi, dünya deri işleme kapasitesindeki %22'lik payı ile bu alanda ikinci ülke konumundadır. Deri ve deri mamulleri sektörü imalat sanayindeki %2.2, toplam sanayi istihdamındaki %1.5'lik payları ile Türkiye'nin 10. büyük sanayi koludur. Türkiye, Avrupa'nın yanı sıra Rusya Federasyonu, BDT ülkeleri ve Eski Doğu Bloku ülkelerinden gelen deri ürünleri talebini de karşılamaktadır.

Deri ve deri mamulleri sektöründe kapasite kullanım oranı, istikrarsız pazar hareketleri ve plansız kapasite artırımları nedeniyle düşmektedir. Sektörün kapasite kullanım oranı 1998 yılında %50-60 arasında gerçekleşmiştir. Genelde, Türk deri sanayii altyapı, teknoloji ve ihracata yönelik performansı dikkate alındığında belirli bir rekabet gücüne sahiptir. Ancak deri sektörünün temel girdisi olan ham derinin ülke içi üretiminin yeterli olmaması nedeniyle, ham ve yarı işlenmiş deri talebi ithalat yolu ile karşılanmakta, ithalatın önemli bölümü AB ülkelerinden gerçekleştirilmektedir.

Son yıllarda artış gösteren deri ve deri mamulleri ithalatı 1998 yılında gerilemiş ve 753 milyon Dolar olarak gerçekleşmiştir. İthalatın büyük kısmı ham deriden oluşmaktadır. 1998 yılında yapılan 513.2 milyon Dolarlık ham deri ithalatı toplam deri ithalatının yaklaşık %68.2'sine karşılık gelmektedir. Ham deri kaynaklarının yetersiz olması nedeniyle kullanılan büyükbaş hayvan derisinin %46'sı, küçükbaş hayvan derisinin de %75'i ithal edilmektedir. Bu alım gücünün, fiyat ve kalite belirlemede Türkiye lehinde kullanılması sağlanmalıdır.

Sovyetler Birliği ve Doğu Bloku'nun dağılması sonrasında serbest piyasa ekonomisinin yaygınlaşması, deri ticaret ve sanayinde de dengelerin değişmesine neden olmuştur. Bugün dünya deri üretiminin ağırlık noktası Asya'dır. Emek yoğun bir niteliğe sahip bulunan deri sanayinin Asya ve Amerika kıtasına kaymasının nedenleri:

- artan üretim ve işçilik maliyetleri,
- gelişmiş ülkelerin düşük maliyetli mamul deri ithalatını artırmaları ve

- giderek artan çevre koruma önlemleri nedeniyle ortaya çıkan yüksek maliyetlerdir.

Sektör tek bir ana pazara bağlı olarak gelişimini hızla sürdürmüştür. 1998 yılında Rusya Federasyonu'nda yaşanan ekonomik kriz, azalan deri giyim eşyası ihracatının 1999'da daha da düşmesine yol açmıştır. Bu bakımdan, pazar çeşitlenmesine gidilmesi, katma değeri daha yüksek olan kaliteli ürünlere yönelmesi gerekmektedir. Batı Avrupa ülkelerinde 1990'lı yıllarda görülen ekonomik durgunluğun talepte yarattığı azalmanın yanı sıra Pakistan, Çin ve Hindistan gibi ülkelerin ucuz fiyatlarla Avrupa ve dünya piyasalarına girmelerinden dolayı rekabette güçlüklerle karşılaşmaktadır.

Üçüncü ülkelerle rekabette karşılaşılan sorunlardan biri, üçüncü ülkelere ithal edilen işlenmiş derilerin AB ülkelerine ihracatında küçükbaş deride %3.5, büyükbaş deride %6.5 oranındaki vergidir. Bu durum üçüncü ülkelerle rekabette engel oluşturmaktadır.

Son yıllarda, Türkiye'nin deri giyim eşyası ihracatı en önemli pazar olan AB ülkelerinde pazarın doyuma ulaşmış olması ve rakip ülkelerin yoğun rekabetinden dolayı gerilemektedir. 1998 yılında deri giyim ihracatı 289.5 milyon Dolar'dır. 1998 yılındaki %22'lik artışa rağmen, deri ihracatı 1992'den beri düşmektedir. Türkiye'nin deri giyim eşyası ihraç ettiği ülkelerin başında %43 pay ile Almanya gelmektedir. Ancak bu ülkeye yapılan ihracat 1994 yılından itibaren düşme eğilimine girmiştir.

Sektör, deri üretiminin yapıldığı yerlerin değişmesi ve organize sanayi içinde tekrar üretime başlanmasının getirdiği geçici üretim düşüşleri, toplu sözleşmelerin etkisiyle artan işçi maliyetleri ve yüksek enflasyondan olumsuz etkilenmektedir. Ayrıca, gelen turist sayısındaki azalma yurtdışı satışlarda önemli kayıplara neden olmaktadır.

Son yıllarda özellikle Rusya Federasyonu ve BDT ülkelerinden gelen turistlere yönelik satışlar net döviz girdisi sağlar hale gelmiştir. Ayrıca Rusya Federasyonu son yıllarda deri giyim eşyası ihraç edilen önemli pazarlardan biri olmuştur. Söz konusu pazar, deri sanayiini özellikle kürk/süet giysilerde dünyanın en fazla üretim yapan ülkesi haline getirmiştir. Ancak bu ülkede özellikle son yıllarda İtalya ve Japonya'nın markalı ürünlerinin rekabeti söz konusudur.

Çoğunlukla deri konfeksiyon ürünlerine dayanan deri sektörü ihracatı, gelişmiş Avrupa ülkelerine yönelmiştir. Bu sektörün ihracatında yer tutan ilk on ülkeden altısı Avrupa Birliği üyesi, üçü AB dışında kalan Avrupa ülkeleri ve ABD'dir.

AB ülkeleri, kişi başına düşen yüksek gelir ve tüketime açık özellikleriyle, Türk deri sanayii için çok önemli bir pazardır. En önemli rakip olan İtalya ve ucuz işgücü nedeniyle Batılı ülkelerin yoğun olarak yatırım yaptığı Çin, Hindistan ve Pakistan gibi ülkeler, bu pazarda Türkiye'den oldukça başarılıdır. Bu ülkelere yönelik pazara giriş stratejisinin belirlenmesi gereklidir. Söz konusu pazarlar hakkında bilgi ve tecrübeye sahip firmalar ile kurulacak ticari ortaklıklar yoluyla pazardaki etkinliğin istenen seviyeye çıkarılması mümkündür.

Sektörün performansı büyük ölçüde ihracata bağlıdır. Bu nedenle yurt dışı taleplerdeki değişiklikler sektörün başarısını etkilemektedir. Sektör, kayıtlı ihracat tutarı ile Türkiye'nin toplam ihracatında %2.5'lik bir paya sahiptir, bavul ticareti rakamlarının da bu tutara eklenmesi ile payını yaklaşık %10'lara çıkarmaktadır. Gümrük Birliği sürecinde deri sektöründe olumlu etkiler gözlenmiştir. Deri işlemede kullanılan kimyasal madde ithalatında %40'lara varan verginin Gümrük Birliği ile sıfırlanması sonrasında, sektör ve yardımcı yan

sanayi yatırımlarını geliştirmiş ve istihdamlarını artırmıştır.

Deri sanayicilerinin AB ile rekabette üçüncü ülkelere karşı koruma altına alınması gereklidir. Ağır rekabet baskısı altında olan sektörde korumacı ve destekleyici önlemlerin önemi giderek artmaktadır. Bir başka konu ise sanayi-üniversite işbirliğinin önemidir.

Türk sanayinin girdi ihtiyacı nedeniyle, Türkiye-AB dış ticareti ithalat ağırlıklı bir gelişme göstermiştir. Bu durumun ihracat lehine çevrilmesi gerekmektedir. Türkiye'nin ülke ve mal bazında ihracatını çeşitlendirmesi ve üretim kalitesini artırmaya hız vermesi gereklidir.

Türk deri sanayi uluslararası ticaretin serbestleştiği ve dünya pazarlarının önündeki engellerin giderek ortadan kalktığı bir süreçte pazar araştırmalarına hız vermeli, her pazarın kendine has özelliğini yakından inceleyerek, o ülkelerdeki tüketici eğilimlerini saptamalıdır. Bu pazarlara içte önem taşıyan kalite ekseninde marka gücünün oluşturulması amacıyla üretimin yakından takip edilmesi, kötü imaj yaratacak kalitesiz üretimin engellenmesi ve otokontrolün güçlendirilmesi gereklidir.

3.2.2.2.9 Çimento ve Toprak Ürünleri Sanayii

Çimento ve toprak ürünleri sektörü başlıca çimento, seramik ve cam alt sektörlerinden oluşun; inşaat sektörüne önemli oranda girdi sağlayan ve ülke ekonomisinde etkin bir yeri olan sanayi dalıdır. Türkiye, çimento ve toprak ürünleri sektöründe üretim ve ihracat bakımından başta Avrupa olmak üzere dünya genelinde hızla büyümekte ve rekabet şansını artırmaktadır.

Dış Ticaret Müsteşarlığı verilerine göre; çimento ve toprak ürünleri sektörü 1997 yılında 834 milyon Dolar değerinde ihracat gerçekleştirirken, 1998 yılında sektörün ihracatı %1 oranında artarak 843,8 milyon Dolar seviyesinde gerçekleşmiştir. Türkiye'nin çimento ve toprak ürünleri ithalatı ise 1997 yılında 393 milyon Dolar iken, 1998 yılında %15 artarak 450,3 milyon Dolar seviyesine çıkmıştır. 1999 yılı Ocak-Haziran döneminde ise çimento ve toprak ürünleri sektörü ihracatı bir önceki yılın aynı dönemine göre değer bazında %4,8 oranında azalarak 406,4 milyon Dolar seviyesinde gerçekleşmiştir.

3.2.2.2.10 Çimento Sanayii

Türk çimento sektörü üretimde Avrupa'da birinci, iç tüketimde ikinci sırada bulunmaktadır. Özelleştirme çalışmaları sonucunda sektörde faaliyet gösteren KİT'ler özel sektöre devredilmiştir. Özelleştirilen fabrikaların bir kısmı yabancı sermaye, (ağırlıklı olarak Fransız) tarafından satın alınmıştır.

1998 yılı itibariyle çimento öğütme kapasitesi 57.348.000 ton, çimento üretimi ise 37.448.058 tondur. Buradan da görüldüğü gibi, 2000'li yıllarda yeni kapasiteye ihtiyaç bulunmamaktadır. Ancak, Türk çimento sektöründe maliyet açısından en önemli sorun girdi maliyetlerindeki sürekli artıştır.

Çimento sanayii, problemlerinin çözümünde bilim ve teknolojiye en geniş şekilde yararlanan sanayi kollarından biridir. Teknolojik düzey açısından AB ülkeleri ile ABD gibi gelişmiş ülkelerdeki çimento teknolojileriyle yarış edebilir konumdadır.

Türkiye'de çimento satış fiyatları AB ülkeleri içinde en düşük düzeydedir. Sektörde

Türk üreticileri Türkiye pazarında yabancı menşeli çimento ile de başarı ile rekabet edebilecek durumdadır. Ancak, özellikle doğu ve güneydoğudaki gümrüklerden Türkiye'ye girişi sağlanan ve maliyetleri sübvansede edilerek düşük tutulan ve ucuz satışıyla haksız rekabete yol açan İran çimentoları yöre çimento fabrikalarının üretimlerini olumsuz etkilemiş, haksız rekabet ortamı yaratılmıştır.

Buna karşılık, ihraç edilecek çimentolar için AB ülkelerinin uygulamakta oldukları homologasyon sıkıntı yaratmaktadır. Ancak, ihracat yapan Türk üreticilerinin ISO 9002 belgesi almış olmaları, hatta bir kısmının ISO 14000 çalışmalarını tamamlamaları, üretilen çimentolardan herhangi bir kalite sorunu yaşanmayacağını göstermektedir.

Sektörün mali girdilerinin %30'unu yakıt oluşturmaktadır. Fabrikalar, gelişen teknolojilere uyum sağlayarak döner fırınlarda ortalama 5500 Kcal/kg değerinde kömür kullanmaktadır. Türkiye'de bu kalorifik değerde kömür bulunmadığından, yerli linyitleri azami ölçüde kullanabilmek için yüksek kalorifik değere sahip steamcoal ve petrokok ithal edilerek doğrudan veya karışım şeklinde yakılmaktadır. Ancak, Çevre Bakanlığı'nın izniyle ithal edilebilen bu yakıtlar yıllık ihtiyaç oranında getirilebilmekte ve stok tutma konusunda inisiyatif tanınmamaktadır. Zaman zaman dalgalanma gösteren dünya yakıt piyasasında oluşan ucuzluktan istifade etmek isteyen üreticiler bu imkandan yararlanamamaktadır. Rakip ülkelerin yararlandığı bu imkanın kullanılmaması 140-150 milyon Dolar döviz girdisi sağlayan sektörün dış pazardaki şansını azaltmaktadır. Bu nedenle; yıllık klinker kapasitelerine göre Çevre Bakanlığı tarafından tahsis edilen petrokok ithalatının istenilen şartlara uyması ve fabrika stoklarının denetime açık tutulması söz konusu yakıtların depolanmasının serbest bırakılması gerekmektedir.

Çimento ve Klinker İhracatı

(milyon USD)

	1996	1997	1998
Çimento	106.4	134.7	135.5
Klinker	28.7	36.2	22.6
Toplam	135.1	170.9	158.1

Özet olarak; Türk çimento sektörü AB çimento sektörlerine kıyasla kapasite, üretim, üretim teknolojisi, maliyet ve verimlilik açısından belirli bir dezavantaj sergilememektedir. Ancak; altyapı, ülkenin genel ekonomik koşulları ve insan kaynağı niteliklerinden kaynaklanan sorunları bulunmaktadır. Türkiye'nin AB ile Gümrük Birliği'ni tamamlamış olduğu tarihten günümüze kadar geçen süre içerisinde, yaşanan tecrübelerden Gümrük Birliği'nin sektörde bir sıkıntı yaratmadığı görülmüştür.

2000 yılı çimento standartları açısından çok önemli bir yıl olacaktır. Bir yandan Avrupa çimento ürün standardı prEN 197-1 ile uygunluk değerlendirmesi standardı prEN 197-2 nihai taslak statüsünden "EN" yani zorunlu standart statüsüne geçerken, diğer yandan da Gümrük Birliği çerçevesinde teknik mevzuat uyumu sağlanması için öngörülen geçiş süreci 31.12.2000'de sona erecektir. Bu nedenle, TSE öncülüğünde aşağıdaki çalışmaların yapılması gereklidir.

- Genel çimentolar ürün standardı (prEN 197-1), test standartları (EN 196-1...21) ve uygunluk değerlendirmesi standardı (prEN197-2, bir bütünün parçaları halindedir. Bu nedenle, yürürlükteki Türk Standartları'ndan Avrupa Standartları'na geçiş, ilgili bütün standartları kapsamlı ve eş zamanlı olarak yapılmalıdır.
- Öncelikle Avrupa çimento test standartları zorunlu uygulamaya koyulmalı ve makul bir geçiş süresi saptanmalıdır. Daha sonra genel çimentolar için ürün standardı ve uygunluk değerlendirmesi standardı eşzamanlı olarak yürürlüğe girmelidir. Geçiş süresi 6 ay veya 1 yıl olarak belirlenebilir.
- Türk Akreditasyon Kurumu Yasası 4.11.1999 tarihinde yayınlanarak yürürlüğe girmiştir. Genel Kurulu yapılarak organlarının oluşturulması işlemleri hızlandırılmalı ve bir an önce faaliyete geçmesi sağlanmalıdır. Bu şekilde çimento ürünlerinin CE markası belgelendirme prosedüründe yer alan belgelendirme kuruluşları, test laboratuvarları ve gözetim firmaları akreditasyon işlemlerinin, AB mevzuatına (EN 45 000 serisi standartlar) uygun olarak yapılması mümkün olacaktır.
- Türkiye'nin AB standardizasyon çalışmaları içinde yer alan komite ve çalışma gruplarında halen iki temsilcisi bulunmaktadır. Türkiye Avrupa'nın en büyük çimento üreticisidir. Bu nedenle yukarıda sözü edilen komite ve çalışma gruplarına daha fazla katılım sağlanmalıdır. Bu şekilde Türkiye'nin de uygulamayı taahhüt etmiş olduğu AB çimento teknik mevzuatının oluşmasında daha fazla söz sahibi olunması mümkün olabilecektir.
- Türk Standartları Enstitüsü; çimento üreticileri, hazır beton üreticileri, inşaat şirketleri, prefabrik üreticileri, Bayındırlık Bakanlığı, Karayolları, DSİ gibi ilgili özel ve kamu kuruluşları ile daha sıkı ve organize işbirliği içinde olmalıdır. Bu şekilde, oluşturulacak görüşler daha etkin bir sekreteryaya hizmeti ile AB karar organlarına aktarılmalıdır. Çimento standardizasyonu konusunda AB kurumları ile yakın işbirliği içinde olunması ve gelişmelerin yakından izlenmesi gerekmektedir.

3.2.2.2.11 Seramik Sanayii

Özellikle 1990'lı yıllardan itibaren hızla büyüyen ve gelişen Türk seramik sektörü, 1998 yılı itibarıyla 1,3 milyar Dolar ticaret hacmine sahiptir. Seramik sektöründe bugün 60'a yakın firmada yaklaşık 20 bin kişi istihdam edilmektedir. Sektörde ayrıca, yerel üretim yapan çok sayıda üretici firma ve atölye de mevcuttur.

Son yıllarda artan üretim kapasitesi ve ihracat olanaklarıyla seramik kaplama malzemeleri alt sektörü dünyada rekabet şansını artırmıştır. Türkiye bu alt sektörde dünya genelinde üretimde beşinci, tüketimde sekizinci, ihracatta da üçüncü sıraya yerleşmiştir. Avrupa'da ise hem üretim hem de ihracatta İtalya ve İspanya'dan sonra üçüncü ülke konumundadır.

Seramik sağlık gereçleri (vitrifiye) alt sektöründe de dünya genelinde önemli bir konuma sahip olan Türkiye, Avrupa'da üretim ve ihracat bakımından beşinci sırada yer almaktadır.

Türk seramik sektörü 1998 yılında 274,4 milyon Dolar ihracat ve 124,7 milyon Dolar da ithalat gerçekleştirmiştir. Bir önceki yıla göre, 1998 yılında ihracat %3, ithalat da %6 oranında artış göstermiştir. 1999 yılı ilk altı ayında ise seramik sektörünün ihracatı bir önceki

yılın aynı dönemine göre değer bazında %3,8 oranında artış kaydederek 143,7 milyon Dolar seviyesinde gerçekleşmiş, ithalat ise %17 oranında azalarak 50,4 milyon Dolar seviyesine düşmüştür. Türkiye'nin seramik sektörü ihracatında en önemli pazarı Almanya'dır. İhracatının %60'a yakını AB ülkelerine gerçekleştiren Türk seramik sektörü 1998 yılında en çok Almanya, İngiltere, ABD, Fransa ve İsrail'e ihracat gerçekleştirmiştir. En çok ihracat yapılan alt sektör olan seramik kaplama malzemelerinde, 1998 yılı içerisinde en fazla ihracat gerçekleştirilen ülkeler sırasıyla Almanya (44,2 milyon Dolar), İngiltere (15,9 milyon Dolar), ABD (15,2 milyon Dolar) ve Fransa (9,9 milyon Dolar) olmuştur.

Gümrük Birliği çerçevesinde seramik sektörünün sahip olduğu fırsatlar; talebin artacak olması, yan sanayinin gelişmesiyle birlikte sektörde ihtisaslaşma sağlanma ihtimalinin güçlenmesi, rekabet gücünü artıran altyapı, yardımcı madde, AR-GE, kalite, standardizasyon ve tasarım gibi konularda çalışmalara ve ortaklıklara ağırlık verilerek dünya pazarındaki etkinin artması, sektörde yer alan firmaların genellikle yeni olması nedeniyle ileri teknolojiyle üretim yapılması, sektörün üretim kapasitesinin gerek iç, gerek dış pazarlardan gelecek talepleri karşılayabilecek seviyede olması, kapasitenin artmasıyla birlikte sektörde işbirlikçi rekabetin artması ve sektörün örgütlenmesi ile Türk malı imajının yaratılmasının kolaylaşması, Türk seramik sektörünün Avrupa ile entegrasyon sürecinde ortak yatırımlar, dağıtım kanallarının reorganizasyonu sayesinde ihracatını artırmasıdır.

Türk seramik sektöründe bugün yaşanan temel sorunlar ise genel olarak ülke ekonomisindeki belirsizliklerden ve altyapı yetersizliklerinden kaynaklanmaktadır. Özellikle son yıllarda meydana gelen siyasi belirsizlik ülke ekonomisini de olumsuz yönde etkilemekte, 1970'li yıllardan beri devam eden yüksek enflasyon seramik firmalarının üretim maliyetlerini sürekli artırmakta, altyapı eksiklikleri nedeniyle üretim maliyetlerinin artması, bağlı olduğu inşaat sektöründe yaşanan olası bir durgunluğun seramik sektörünü de olumsuz etkilemesine yol açmaktadır (özellikle, 1998 yılının son aylarında ve 1999 yılında sektörün artan üretim kapasitesine rağmen kapasite kullanım oranları önemli ölçüde düşmüş ve firmaların stokları artmıştır). Bunların dışında, son yıllarda artan üretim kapasitesiyle birlikte seramik sektöründe arz-talep dengesizliği yaşanmakta ve seramik sektörü, üretim teknolojilerinden dolayı pazarda yaşanan durgunluğa göre üretimini kısa sürede ayarlayamamaktadır (pazarda bir daralma olduğu zaman üreticiler iki seçenekle karşı karşıya kalmaktadır. Birinci yol üretim hatlarının ve fırınların bazılarını kapatmak, ikinci yol ise üretime devam edip, daha düşük kar marjlarıyla satışları artırmaktır. 1998 yılında sektörde yaşanan durgunlukta üretici firmaların birçoğu üretimlerini kısmak yerine, satış fiyatları ve ödeme vadelerini daha cazip hale getirerek krizi aşma yoluna gitmiştir).

Ülkede sermaye birikimi rakip ülkelere göre kısıtlıdır. Bundan dolayı sektör aracı şirketlerinin ve bayilerin finansman olanakları yetersizdir. Bu nedenle, vadeli yapılan satışların büyük bir bölümünü üreticiler finanse etmektedirler. Enflasyonun yüksek olması ve son aylarda satışların uzun vadelerle yapılması üretici firmaların çok büyük bir finansman yükü altına girmelerine neden olmuştur. Özellikle kredi borcu olan firmalar, sektördeki durgunluktan dolayı çok zor durumda kalmaktadırlar. Bugün talebin düşük olduğu seramik pazarında firmalararası rekabetin artması ile üreticilerin çoğunluğu maliyetlerinin altında ve uzun vadelerle satış yapmaktadırlar. Gerek yurtiçi fiyatlar ve gerek ihraç fiyatları her yıl bir önceki yıla göre reel olarak düşüş göstermektedir. İhracatta meydana gelen miktar artışları, değer artışlarından genelde fazla olmaktadır. Ülkenin içinde bulunduğu enerji darboğazı ve enerji maliyetlerinin yüksekliği diğer sektörleri olduğu gibi seramik sektörünü de olumsuz etkilemektedir. Seramik sektöründe üretim maliyetleri içinde enerjinin payı diğer sektörlerin enerji maliyetlerine oranla oldukça yüksektir. Bu nedenle, seramik sektörünün rekabet gücünü

sürdürebilmesi, ucuz ve kaliteli yakıt kullanabilmesi ve verimliliğini artırabilmesiyle doğru orantılıdır. Seramik sektöründe kullanılan iki ana yakıt olan LPG ve doğalgaz fiyatları istikrarlı bir seyir izlememektedir. LPG kullanan üretici firmaların yakıt maliyetleri genelde doğalgaz kullananlara oranla daha fazladır. Bu durum, aynı sektörde üretim yapan firmalar arasında maliyetlerin farklılaşmasına neden olmaktadır. 1999 yılı Şubat ayı fiyatları ve kalori bazında yapılan karşılaştırmada LPG ile doğalgaz maliyetleri arasındaki farkın %35 düzeyinde olduğu görülmektedir.

Seramik üretim teknolojisinde ürün kalitesine olumlu katkısı nedeniyle doğalgaz en iyi yakıt türüdür. Ancak, Türkiye’de doğalgaz dağıtım ağı halen birçok bölgeye ulaşmamıştır. Kamudan sağlanan hammadde ve diğer girdi fiyatlarının yüksekliği önemli bir sorundur. Bor mineralleri seramik kaplama malzemeleri üretiminde kullanılan en önemli hammaddelerden biridir. Dünya bor mineralleri rezervlerinin %60’dan fazlası ise Türkiye’de bulunmaktadır. Bu durum ne yazık ki bugüne kadar Türk üreticiler için bir avantaj olmak yerine dezavantaj yaratmıştır. Boraks ve asit borik yurtiçi satış fiyatları uzun süre ihraç fiyatlarının üstünde olmuştur. Hammadde kaynaklarının homojen ve yeterli olmaması sektördeki diğer önemli bir sorundur. İstihdam üzerinden alınan vergi ve fonların yüksekliği işçilik maliyetlerini artırmaktadır. Türkiye’de işgücü verimliliği rakip ülkelere göre oldukça düşüktür. Seramik sektöründe taşımacılık maliyetleri, seramik ürünlerin niteliğinden dolayı toplam maliyet içinde çok önemli bir yer tutmaktadır.

Teknolojide dışa bağımlı olunması ve AR-GE faaliyetlerinin yetersiz kalması, sektörün gelişimini olumsuz etkilemektedir. Ayrıca, sektörde patent, tasarım korunması, fikri ve sınai mülkiyet hakları vb. mevzuat konularında AB’ye uyumda yetersizlik de mevcuttur. Türk seramik kaplama malzemeleri sektörü ürün kalitesi açısından rakip ülkelerle aynı düzeyde olmasına rağmen, “*Türk malı imajı*” yaratılamadığı için ve Türk firmaları arasında yaşanan rekabet nedeniyle ihraç fiyatları başta İtalyan ve İspanyol olmak üzere rakip ülkelerin ihraç fiyatlarından çok daha düşüktür. Dış pazarlarda Türk firmaları arasındaki rekabet, ihraç fiyatlarının giderek düşmesine neden olmaktadır. Ayrıca, Uzak Doğu ve Doğu Avrupa ülkelerinin yarattığı haksız rekabet Türkiye’yi olumsuz yönde etkilemektedir. Türkiye’de seramik sektörünün kısa dönemde daha yoğun bir rekabet yaşayacağı; uzun dönemde de gerek iç piyasada gerek ihracatta olumlu gelişmelerin olacağı beklenmektedir. Bugün Türkiye’de seramik sektöründe yaşanan yoğun rekabet dolayısıyla kar marjları giderek azalmakta, ancak firmalar üretim maliyetlerini satış fiyatlarına yansıtamamaktadırlar. Seramik sektöründe bugün yaşanmakta olan durgunluğun temelinde inşaat sektöründe ortaya çıkan gelişmeler yatmaktadır. 1998 yılında inşaat sektöründe bir önceki yıla oranla yaklaşık %20’lik bir küçülme olmuştur. Bu küçülmenin seramik sektörüne etkide bulunacağı, dolayısıyla 1999 yılının ilk yarısında yurtiçi talepte kayda değer bir canlanmanın olmadığı göz önüne alınırsa, sektör için ihracat hayati önem taşımaktadır. Ancak, yurtiçi ve yurtdışı satış karlarının çok düşük seyretmesi küçük ve orta ölçekli firmaları, özellikle de finansal yapısı güçlü olmayan firmaların karşıkarşıya oldukları sorunları artırmaktadır.

Uzun dönem için seramik sektörünün bir değerlendirmesi yapıldığında ise; ülkede nüfusun ve dolayısıyla şehirleşme oranının hızla artması konut talebini, buna bağlı olarak da seramik ürünlere olan talebi artıracaktır. Ayrıca, seramik ürünlerin kullanım alanlarının giderek çeşitlenmesi de talebi olumlu yönde artıracaktır. Türkiye’de ekonomiye bağlı olarak seramik ürünlere olan talepte zaman zaman yavaşlamalar olsa da uzun vadede tüketimin artması beklenmektedir. Türk seramik kaplama malzemeleri sektöründe faaliyet gösteren fabrikalar genel olarak yeni kurulmuş, üretim teknolojileri yeni ve büyük ölçekli tesislerdir. Fabrikalar girdilerin çok büyük bir kısmını yuridinden temin etmektedirler ve işçilik rakiplere

göre ucuzdur. Bu avantajlar sayesinde gelecekte Türk seramik sektörü rekabet gücünü koruyacaktır. Dünya genelinde seramik ürünlerin tüketiminde ve ticaretinde yaşanan artışa paralel olarak, Türkiye rekabet edebilme gücü sayesinde ihracatını daha da artıracaktır. Bu gelişmeler ışığında, Türk seramik kaplama malzemeleri sektörünün geçmiş yıllar kadar olmasa bile gelecek beş yıllık dönemde gelişimini sürdüreceği tahmin edilmektedir. Türkiye’de bugün kişi başına seramik kaplama malzemeleri tüketiminin 1,6 m², Avrupa’da ise ortalama 3 ile 4 m² civarında olduğu dikkate alındığında; Türkiye’de potansiyel bir talebin bulunduğu görülmektedir. Gelecek üç yıllık dönemde Türkiye’de olağanüstü ekonomik veya siyasi bir kriz yaşanmadığı sürece yurüçi tüketimin yıllık %5-6 oranında artması beklenmektedir. Dış pazarlarda ise Türkiye, rekabetin daha da artmasına rağmen ihracatını artıracaktır. Çünkü Türkiye, dünyanın en fazla seramik ürün tüketicisi olan Avrupa Kıtası’na yakınlığı, diğer rakiplere göre fiyatların ucuzluğu, kaliteli ürün ve tasarımdaki çeşitliliği sayesinde dünya seramik pazarından önemli oranda bir pay alabilecektir. Ancak, uzun vadede Türk seramik sektörünün yapması gereken; yabancı pazarlarda kendisine sağlam bir yer edinecek politikalar uygulamasıdır.

3.2.2.2.12 Refrakter Sanayii

Refrakter sektörü, ağır ve temel sanayi kollarının ana üretim ünitelerindeki uygulamaları nedeniyle sanayileşme açısından stratejik bir öneme sahiptir. Bazı ürün grupları üretiminde atıl kapasitenin oluşması ve bazı refrakter ürünlerinin yeterince üretilmemesi, sanayicilerin refrakter ürünlerini ithal etmesine neden olmaktadır. Ayrıca, eşdeğer kalitede refrakter malzemeleri Türkiye’de üretilirken bazen kredi temini ve yatırım teşvikinden yararlanmak için ithalat yoluna gidildiği de bilinmektedir.

Genel olarak refrakter sektörü ithalatı, ihracatından yüksektir. Türkiye’de üretilmeyen refrakter ürünlerinden özel şekilli tüyer blokları, sürgü kapakları, döküm deliği blokları, tuğla setleri vb. prefabrik refrakter ürünleri ve özel kalitede zirkonlu, spinelli, ergitilmiş refrakter malzemeli ürünler ithal edilmektedir.

Üreticiler, Gümrük Birliği öncesi, ithalatla temini zorunlu olan girdilerin (reçine, alümino ve magnesia-krom spinel, kimyasal katkı maddeleri, boksit, flint kil, andaluzit) ve yatırım mallarının gümrük vergileri nedeniyle pahalıya mal olduğunu ifade etmişlerdir. Bu durum AB ile gümrük vergilerinin sıfırlanması ve üçüncü ülkeler için OGT uygulaması nedeniyle hem ürünlerde ucuzlamaya hem de ithalatta artışa neden olmuştur. Gümrük Birliği, Türkiye’de üretilmeyen hammadde, nihai mamul ve yatırım malları ithalatı için gümrük vergilerinin sıfırlanmasından dolayı ithalatta maliyeti düşürmüş, fakat Türkiye’de üretilen ve ihraç edilen ürünlerin ithalatı açısından rekabette yaşanan zorluklar nedeniyle zararlı olmuştur. Türkiye’de imalatı olmayan mamullerin üretiminin teşvik edilmesi döviz kaybını önlemek açısından gereklidir.

Türk refrakter sektörü gelişmiş AB ülkeleri ile eşit ve adil pazar koşulları sağlandığı takdirde rekabet edebilecek konuma gelebilecektir. Genelde Türk refrakter sektörü, teknoloji yaratma, ürün çeşitliliği, işçi ve enerji verimliliği, hammadde ve nihai ürün taşıma maliyetleri açısından rakiplerinden ileride değıldir. Gümrük Birliği ile artan rekabetin sektöre dinamizm kazandırması beklenmektedir.

Son dönemde Uzak Doğı’da yaşanan kriz dolayısı ile, Uzak Doğı menşeli ürünlerin fiyatları oldukça gerilemiştir. Çin Halk Cumhuriyeti sinter fiyatlarında damping yapmaktadır. AB ülkeleri, Çin menşeli ürünlere antidamping vergisi uygulaması getirmiş, ancak pratikte bu ülke menşeli ürünlerin ucuz fiyatlarla ithalatı engellenememiştir. Özellikle Çin Halk

Cumhuriyeti elektrofused sinter ihracatında çok düşük fiyatlar uygulamaktadır.

Son yıllarda, Türk demir çelik sektörü de bazı sıkıntılar yaşamaktadır. Demir çelik sektörüne girdi sağlayan bir sektör olan refrakter sektörüne verilecek bir teşvik dolaylı olarak demir çelik sektörünü de olumlu etkileyecektir. Bu amaçla, demir, çelik sektörüne enerji kullanımında tanınan kolaylıkların refrakter sektörüne de tanınması önerilmektedir.

Kalitesiz ve ucuz ithal ürünlerin üretimini ve ithalatını kontrol edebilmek amacı ile, manyezit krom refrakter tuğlalar TSE tarafından hazırlanan zorunlu standart kapsamına alınmıştır. Söz konusu mecburi standart Tebliği, 13 Aralık 1998 de Resmi Gazete’de yayınlanmış olup, 13 Mayıs 1999 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Bu Tebliğin eksiksiz uygulanması sağlanmalıdır.

Sonuç olarak, refrakter sektörü son yıllarda sıkıntılı bir dönem yaşamaktadır ve sorunların kısa vadede çözülmesi zor görünmektedir. Sektörün kapasite kullanımı önümüzdeki birkaç yıllık dönemde de düşük olacaktır. Ancak ağır sanayimize, hayati önemi olan sektörlerle girdi sağlayan ve ülkemizde yaklaşık 3.500 kişiye istihdam yaratan refrakter sektörünün yaşatılması gerekmektedir.

Bilindiği gibi, gerçek rekabet normal koşullarda değil, çeşitli destek ve koruma sistemleri çerçevesinde oluşmaktadır. Bu nedenle AB'nin bu sektöre sağladığı teşvik sistemi ayrıntılı bir biçimde incelenerek ona paralel bir teşvik sistemi bir an önce uygulamaya koyulmalıdır. AB’de sanayi sektörüne her yıl üye devlet bütçelerinden 80 milyar ECU, Birlik bütçesinden de 20 milyar ECU subvansiyon sağlanmaktadır. AB'nin kendi sanayine sağladığı türden desteklerin, benzer biçimde aynı etkiyi yaratacak ölçüde Türk sanayine verilmesi, hem AB ile Türkiye arasında herhangi bir sorun yaratmadan özel sektörün devlet tarafından desteklenmesini sağlayacak, hem AB ile entegrasyon aşamasında sorunsuz bir geçişi gerçekleştirecektir.

Türk sanayiinin ve Türk ekonomisinin Avrupa Birliği'ne girerken takip edeceği politikalar kesin ve uzun vadeli belirlenmedikçe sektör ile ilgili geleceğe yönelik çalışmalar devamlı belirsizlik içinde kalacaktır. Bunun için konuya sektörel bazda açıklık getirilmelidir. Sektör de bu belirginlik içinde uzun vadeli planlamasını yapmalıdır.

AB ülkeleri kendi sanayilerini korumak üzere genellikle serbest piyasa ekonomisi kurallarına ters çeşitli uygulamaları yapmaktadırlar. Bu durum refrakter sektörünün korunması ve geliştirilmesi konusunda ne tür önlemlerin alınması gerektiğini açıkça göstermektedir. İthalat, üretimi olumsuz yönde etkilemeyecek şekilde kontrol altında bulundurulmalıdır. Eşdeğer kalitede refrakter malzeme Türkiye’de üretilirken bazen kredi temini veya yatırım teşvikinden yararlanmak için ithalat yoluna gidilmektedir.

Yatırım teşvikleri ise yeni yatırımlar için değil sadece modernizasyon ve rehabilitasyon için verilmeli, sektörün rekabet gücünün artırılması için üretim faaliyetlerinde maliyeti artıran tüm unsurlar ortadan kaldırılmalıdır. Refrakter sektörünün uluslararası rekabet gücünün artırılabilmesi için mevcut yönetim yapısı nedeniyle verimli olarak işletilmeyen kamuya ait Konya, Kümaş ve Filyos fabrikaları en kısa zamanda verimli hale getirilmelidir. Ayrıca sektörün gelişmesi açısından AR-GE teşviği sağlanması yararlı olacaktır. Bu bağlamda bir Seramik ve Refrakter Enstitüsü kurulması düşünülmelidir.

Türkiye’de magnezit cevheri hariç refrakter hammaddeleri azdır. Bazik refrakter üretiminde kullanılan bu kıymetli cevherin ise ham olarak ihracatının teşviki önlenmeli ve katma değerini yurtiçinde kalması için bu cevherden üretilen mamullere teşvik sağlanmalıdır.

Ham magnezit cevheri ihracından ise vazgeçilmesi sektör açısından son derece faydalı olacaktır.

Refrakter sektörü için planlanan yatırımların optimize edilmesi, genel maliyetlerin düşürülmesi, ihracatın artırılması gerekmektedir. Ekonominin zayıf büyüme seyri, finans baskısı, 2000 yılının sanayi sektörleri için zor bir yıl olacağını göstermektedir.

Gümrük Birliği çerçevesinde sektörün güçlü yönleri; teknolojik açıdan ve genel olarak rekabet gücüne sahip olması, sektörün önemli yatırımlarını tamamlamış olup gelecek yıllardaki talebi karşılayabilecek kapasiteye erişmiş olması olarak belirlenmiştir. Zayıf yönleri olarak ise, AR-GE çalışmaları yeterli düzeyde olmaması, yabancı teknolojiye ve özellikle alümino-silikat grubu hammadde temini açısından ithalata bağımlı olması, ihtisaslaşmanın yeterli olmaması, ihracat pazarlarında Türk refrakter malzemelerinin yeterli düzeyde tanınmamış olması ve ürün çeşitlendirmesinin yeterli olmaması sayılmaktadır.

Gümrük Birliği çerçevesinde sektörün karşısında bulunan fırsatlar ise; komşu ülkelere ihracat potansiyelinin yüksekliği, Türkiye'nin kromit, dolomit ve magnezit, gibi bazik refrakter malzeme üretiminde kullanılan yeterli miktar ve evsafa hammadde kaynaklarına sahip olması ve kamu ağırlıklı olan bu sektördeki şirketlerin özelleştirilmesinin sektöre ivme kazandırmasıdır. Aynı bağlamda ortaya çıkan tehditler ise; çevre gruplarının baskıları ile yasal yükümlülüklerin maliyeti artırması ve Gümrük Birliği sonrası Avrupa ülkelerinden yapılan ithalatın rekabet koşullarını zorlaştırması olarak ortaya çıkmaktadır.

3.2.2.2.13 Cam Sanayii

Türk Cam Sanayii, Gümrük Birliği Kararı'nın yürürlüğe girmesinden önce globalleşme süreciyle ortaya çıkan rekabet ve global liberalleşme ortamına hazırlanmaya başlamıştır. Diğer bir anlamda, Türk Cam Sanayii, Gümrük Birliği'nden çok daha önce Avrupa Birliği ile entegre olma yönünde adımlar atmıştır. Nitekim, "*Hızlı Büyüme ve Dışa Açılma Dönemi*" olan 1960-1990 yıllarında ürün çeşitlendirmesine gidilmiş, hızlı kapasite artışları sağlanmış ve dünya pazarlarına açılmıştır. Küreselleşmenin tekrar ön plana çıktığı 1990'larda ise "*Yeniden Yapılanma ve Global Vizyon*" dönemine giren cam sanayii, en ileri teknolojileri bünyesine katmış, kapasite artırımları ile uluslararası ölçüklere ulaşmış, stratejik işbirlikleri ve ortak girişimlere yönelmiş, maliyet düşürme ve verimlilik artışına yönelik kapsamlı projeler yürütmüş, rekabet yeteneğini yitiren eski tesisler kapatılmıştır.

Globalleşme sürecine hazırlıkta girilen bu yeniden yapılanma döneminde planlanan yatırımlar, Gümrük Birliği Kararı ile eşzamanlı olarak gerçekleşmeye başlamıştır. Nitekim, 1994-1999 döneminde, cam üretim kapasitesi 500 Bin ton'un üzerinde artış göstermiştir.

Cam sanayii üretimi, son beş yılda ortalama %5,6 oranında büyüyerek, bugün 1,4 Milyon ton/yıl'ın üzerinde üretim gerçekleştirir duruma gelmiştir. Sektörde faaliyet gösteren belli başlı kuruluşlar Şişecam (düzcamlar, cam ev eşyası, cam ambalaj, cam yünü, cam tülü), Koncam (cam ev eşyası), Güral (cam ev eşyası), Toprak (cam ev eşyası), Marmara Cam (cam ambalaj) ve İzocam (cam yünü) olarak sıralanabilir. Ayrıca, sektörde emniyet camı, yalıtım camları, ayna gibi cam işleme ürünleri üreten irili ufaklı pek çok kuruluş bulunmaktadır. Düzcamları girdi olarak kullanan bu cam işleme kuruluşları üretiminin, cam sanayii toplamına dahil edilmesinin yaratacağı mükerrer işlem dikkate alınarak, üretim toplamına dahil edilmemiştir.

Son yılların ekonomik koşullarına karşın toplam satışlar 1,1 Milyar \$, ihracat ise 356 Milyon \$'ın üzerine çıkmıştır. İhracatın 1995-1999 dönemde, miktar bazında gösterdiği artış hızı 7,5'dur. Türk Cam Sanayii bugün 119 ülkeye ihracat yapar konumdadır. İhracatın %67'si Avrupa, %10'u Afrika, %7'si Amerika, %8'i Asya ve Afrika, diğer %8'i ise O.Doğu ülkelerine yapılmaktadır. Gelişmiş ve istikrarlı Avrupa pazarları, ihracatın ağırlıklı bölümünü kapsamaktadır.

Gümrük Birliği Kararı'nın ani etkisi, Karar'ın yürürlüğe girdiği 1996 yılında yaşanmıştır. Nitekim, 1996'da ithalat %40 oranında artmıştır. İthalatın,1995-1999 dönemi yıllık ortalama artışı %14,5 düzeyindedir. Özellikle Uzak Doğu ülkelerinden cam ev eşyası; Doğu Avrupa, Ukrayna ve Rusya'dan düzcam ithalatı büyük sıçrayış göstermiştir. Bu gelişmede, izabe teknolojisine dayanan sektörün dumping uygulamalarına zemin oluşturması, bu ülkelerdeki sosyal dumping olgusu ve BDT ülkelerinin yüksek döviz gereksinimlerinin bileşik etkisi sökonusudur. Ayrıca, özellikle dünya doğal gaz rezervlerinin %40'ına sahip Endonezya'da enerji fiyatlarının çok düşük olması yanısıra, üretimin yoğun devlet destekleri teşvik edilmesi, Uzak Doğu ülkelerinin agresif büyüme ve agresif pazarlama stratejileri doğrultusunda ülkemiz pazarında haksız rekabet ortamı doğmuştur.

Gelişmiş Batı ülkelerinden yapılan ithalat ise, daha çok katma değeri yüksek ve Türkiye'de üretilmeyen ürünleri kapsamaktadır. Örneğin; Türkiye'de üretilmeyen kaplamalı veya kalın düzcamlar; uzman üretim hatlarında üretilen, kalite seviyesi yüksek ve navlun maliyeti nisbeten düşük ilaç şişeleri ve küçük kavanozlar; Türkiye'de henüz ekonomik ölçeğe ulaşılmadığı için üretilmeyen otomatik kristal cam ev eşyası; benzer şekilde ülkemizin her tüketici kesiminde henüz yeterince kullanım alışkanlığı bulunmayan ve Batı Avrupa'da oligopol piyasasının hakim olduğu ısıya dayanıklı cam ev eşyası (opal/sade cam) bunlar arasındadır.

Sektör, gelişmiş batı ülkelerinin tüm avantajlarına rağmen, bu ülkelerin kendi pazarlarında rekabet edebilecek ölçeklere ulaşmıştır. 1994-1999 döneminde yapılan toplam 1,215 milyon Dolarlık yatırım ile toplam cam üretiminde yıllık %5,8, sektörün temel hammadde soda üretiminde ise yıllık %8,8'lik bir artış sağlanmıştır. İhracatında istikrarlı bir büyüme göstererek, 356 milyon Dolar'a çıkmıştır. Gelişmiş ve istikrarlı Avrupa pazarları, sektörün toplam ihracatının %67'si ile ağırlıklı bölümünü oluşturmaktadır. Aynı şekilde büyüme potansiyeli bulunan bölgesel pazarlarda da lider olma yönünde ilerlemektedir. AB'ye göre görece düşük maliyetli ancak kaliteli, kaliteli ve yetenekli bir işgücüne sahiptir.

Sektörde düzcam, cam ev eşyası, ambalaj ve kimyasallar olmak üzere farklı faaliyet alanlarının bulunması, söz konusu iş birimlerinin pazarlarının çeşitlilik göstermesi, gerek yurtiçi, gerek uluslararası platformda farklı müşteri bazlarına sahip bulunması esneklik ve istikrar sağlamaktadır. Sektör inşaat, otomotiv, turizm, içki, meşrubat, gıda, beyaz eşya gibi pek çok sektöre girdi sağladığı için ülke ekonomisi için lokomotif konumundadır.

Türk cam sektörü yapılanma, modernizasyon ve AR-GE faaliyetleri doğrultusunda verimliliğini artırmakta, üretim teknolojisini sürekli yenilemekte, katma değeri yüksek ürünlere önem vermekte, uluslararası standart ve kalitede üretim yapmaktadır.

Gelişmiş batı ülkelerinde cam üretim tesislerinin yakın çevresinde cam sanayiine girdi veren sektörlerin yanı sıra, yan sanayi ve müteahhitlik hizmetlerinin oldukça gelişmiş olması önemli maliyet avantajı yaratmaktadır. Ayrıca söz konusu ülkelerde kumun saflık derecesinin yüksek oluşu gibi bazı doğal avantajlar, cama girdi olarak hammadde hazırlık maliyetini azaltmaktadır. Türk cam sanayiinde ise ülke altyapısının getirdiği sorunlara entegrasyon ile

çözüm bulmaya çalışılmış, bu da batıdaki benzerlerinden farklı bazı olumsuzlukları beraberinde getirmiştir. Enerji tasarrufu bağlamında hammadde olarak cam kırığının kullanımı Türkiye’de batı ülkelerinde olduğu gibi gelişmiş bir cam kırığı toplama sistemi olmadığından yetersiz düzeyde kalmaktadır.

Gelişmiş batı ülkelerinde sektöre ara eleman yetiştiren teknik okulların varlığı işgücünün verimi ve kalitesini Türk cam sektörüne göre farklı kılmaktadır. Bu eksiklik Türkiye’de işbaşı eğitimle giderilmeye çalışılmaktadır.

Türk cam sektörü Gümrük Birliği’ne hazırlıkta öncelikle organizasyondan, müşteri tatmini sağlayacak hizmet bütününe kadar radikal bir değişim geçirmiştir. Bu bağlamda, bürokratik ve merkeziyetçi yönetim anlayışından, hızlı ve etkin yönetim anlayışına geçilmiş, yetki delegasyonuna olanak sağlayan örgüt yapısına kavuşulmuştur. Üretimde ve pazarlamada geçmişin üretim odaklı anlayışından, müşteri ve pazara odaklanmış, eski teknolojilerin, tesislerin yeteneğini yitirmesi nedeniyle rekabet gücü kaybeden tesisler kapatılmıştır.

Sektör, AR-GE çalışmalarına cirosunun önemli bir payını ayırmakla birlikte Batı ülkelerinin söz konusu çalışmalara ayırdığı pay bunun 2-3 katına varmaktadır. Bu ülkelerde AR-GE çalışmaları yüksek oranlı devlet sübvansiyonu ile desteklenmektedir.

Türk cam sanayii, kalite ve teknoloji bakımından AB ülkeleriyle hemen hemen aynı düzeyde olup, rekabet gücü yüksektir. Bununla birlikte, sektörün ulaşım, çevre, finansman maliyetlerinin yanı sıra makro-ekonomik dengesizliğin yarattığı sorunlar nedeniyle dezavantajlı duruma düşmemesi açısından altyapı sorunlarının giderilmesi gerekmektedir.

Gümrük Birliği Kararı’nda öngörülen devlet yardımları ile ilgili düzenlemeler halen tamamlanmamış olduğu gibi, Karar’da öngörülen bazı hususlara netlik kazandırılması gerekmektedir. Örneğin; üç tür bölgesel yardımı kapsayan hükümler, yapısal uyum yardımları, münferit yardımlarda bilgi verme mekanizmalarının işleyişine yönelik konulara açıklık getirilmelidir.

Bunun yanı sıra, Gümrük Birliği Kararı kapsamında olmakla birlikte henüz tamamlanmamış konulara öncelik verilmesi beklenmektedir. Örneğin; ham olarak ithal edilen petrol ürünlerinden rafineri çıkışında alınan gümrük vergisinin kaldırılması, elektrik enerjisi tarifeleri üzerinden yapılmakta olan Hazine payı, TRT payı ve belediye tüketim vergisi kesintilerinin kaldırılması, enerji yoğun bir sektör olan cam sanayiinin rekabet gücü açısından yararlı olacaktır.

Cam Sanayii Üretimi (Ton)

	1995	1996	1997	1998	1999
Düzcamlar 2/	518,000	596,000	629,000	671,000	613,000
Float1/	404,000	481,000	530,000	608,000	551,000
Adi Düzcamlar 3/	53,000	55,000	40,000	-	-
Buzlucam	61,000	60,000	59,000	63,000	62,000
Cam Ev Eşyası 4/	194,885	228,118	305,062	301,549	244,300
Cam Ambalaj 5/	319,000	377,000	450,000	456,000	423,000
Cam Lifleri	31,387	27,898	36,509	44,109	41,517
Cam Elyafı 6/	15,985	14,563	21,340	25,206	25,200
Cam Tülü 6/	110	145	140	50	8
Cam Yünü7/	15,292	13,190	15,029	18,853	16,309
Cam Sanayii Toplamı	1,063,272	1,229,016	1,420,571	1,472,658	1,321,817

1/ Float camlar inşaat sektöründe pencere camı olarak kullanıldığı gibi, G.T.İ.P. 70 07 pozisyonundaki emniyet camları (Örneğin; otomotiv camı,beyaz eşya ve inşaat sektörü için temperli camlar vb), G.T.İ.P. 70 08 pozisyonundaki çok katlı yalıtım camları (Örneğin; ısıcam), G.T.İ.P. 70 09 pozisyonundaki ayna üretiminin de ana girdisini oluşturmaktadır.

2/ Şişecam üretimi yanısıra ithal düzcamları girdi olarak kullanarak emniyet camları, çok katlı yalıtım camları ve aynaureten pek çok irili ufaklı kuruluş bulunmaktadır. Ancak, sözkonusu cam işleme ürünlerinin, cam sanayii toplamına dahil edilmesinin yaratacağı mükerrer işlem dikkate alınarak, sadece Şişecam üretimine yer verilmiştir.

3/ Eski teknolojiye dayalı düzcamların üretimi 1997 yılından itibaren terk edilmiştir.

4/ Şişecam ve Koncam verilerine, Güral ve Toprak için yapılan tahminler dahil edilmiştir.

5/ Şişecam üretimidir. Yıllık üretim kapasitesinin 15-20 Bin olduğu tahmin edilen Trakya'da muhkim Marmara Cam'dan bilgi temin edilemediğinden, üretime dahil edilmemiştir.

6/ Şişecam üretimidir

7/ İzocam üretimidir

Tüketim (Üretim+İthalat-İhracat) (Ton)

	G.T.İ.P.	1995	1996	1997	1998	1999
Düzcamlar	70 03+70 04+70 05	435,249	530,718	512,912	627,241	561,800
Cam Ev Eşyası	70 13	130,950	150,078	168,775	151,071	133,900
Cam Ambalaj	70 10	302,734	367,571	407,479	403,521	398,400
Cam Lifleri	70 19	16,899	16,763	17,376	19,733	22,967
Toplam		885,832	1,065,130	1,106,542	1,201,566	1,117,067

1/ 1996, 1997, 1998 DPT, DTM ve DİE verileri arasında bazı önemli farklılıklar vardır. Bu nedenle, farklı kaynaklardan temin edilen veriler kullanılmıştır.

2/ Tahmini verilerdir.

3.2.2.2.14 İşlenmiş Tarım Ürünleri Sektörü

Roma Antlaşması'nın tarım ürünlerini belirleyen II sayılı ekinde yer almayan, temel tarım ürünlerinin işlenmesi ile elde edilen ve bünyesinde süt, hububat ve şeker ihtiva eden ürünler "işlenmiş tarım ürünleri" olarak tanımlanmaktadır. Bu işlenmiş tarım ürünlerinin listesi AB'nin 3448/93 sayılı Konsey Yönetmeliği'nin ekinde yer almaktadır. Diğer taraftan, bu ürünler, 1/95 sayılı Türkiye-AT Ortaklık Konseyi Kararı'nın ekinde de listelenmiştir.

Sözkonusu ürünler, bir yandan ihtiva ettiği tarım ürünü dolayısıyla "tarımsal koruma", diğer yandan bunların elde edilmesi için geçirdiği işlem dolayısıyla "sınai koruma"ya tabi tutulmaktadır.

Temel tarım ürünü olarak tanımlanan hububat, süt ve şekerin işlenmesi ile elde edilen "işlenmiş tarım ürünleri", içerdikleri tarım payı ile değil, sanayi payı itibariyle Gümrük Birliği kapsamına girmektedir. İşlenmiş tarım ürünlerinin içinde bulunan ve 1/95 sayılı OKK ile belirlenmiş temel tarım ürünleri şunlardır:

- Ekmeklik buğday,
- Durum buğdayı (sert buğday),
- Çavdar,
- Arpa,
- Mısır,
- Pirinç,
- Toz şeker,
- İzoglukoz (yalnızca),
- Melas,
- Yağsız süt tozu (yalnızca),
- Tereyağı (yalnızca).

Gümrük Birliği'nin modalitelerini belirleyen 1/95 Sayılı Ortaklık Konseyi Kararı'na göre Türkiye ile AB arasındaki ticarete işlenmiş tarım ürünlerindeki gümrük tedbirlerinin sanayi payı itibariyle 1.1.1996 tarihinde sıfırlanması; tarım payı itibariyle ise "hedef tarım payı" olarak adlandırılan orana, üç liste halinde belirlenmiş bir takvim çerçevesinde ulaşılması öngörülmüştür. Takvime uygun olarak gerçekleştirilen indirimler neticesinde, Karar'da öngörüldüğü gibi, 1.1.1999 tarihinde tüm listelerde hedef tarım payına ulaşılmıştır.

1997 yılında işlenmiş tarım ürünleri Türkiye'nin toplam ithalatının %0.2'sini, ihracatının ise %2.5'ini oluşturmuştur. Aynı yıl için Türkiye'nin AB ile olan ticaretinde işlenmiş tarım ürünlerinin payı (hem ihracat hem ithalat için aynı oran) %0.3 olarak gerçekleşmiştir.

Türkiye'nin İşlenmiş Tarım Ürünleri Dış Ticareti (milyon Dolar)

	İTHALAT			İHRACAT		
	1995	1996	1997	1995	1996	1997
AB ile Ticaret	50.6	63.0	76.6	537.2	651.2	668.0
Toplam Dış Ticaret	55.7	68.4	90.2	25.0	28.6	32.8
AB'nin payı (%)	91	92	85	5	4	5

Yukarıdaki tablodan anlaşıldığı gibi, işlenmiş tarım ürünlerinin AB ile ticaretinde Türkiye ithalatçı bir ülke konumundayken toplam dış ticaret verileri çerçevesinde ihracatçı bir ülke konumundadır. AB ile işlenmiş tarım ürünleri ticaretinin gerek ithalat gerek ihracat açılarından düzenli bir artış kaydetmesi "hedef tarım payı"na ulaşmak için gerçekleştirilen indirimlerin ticaret üzerinde etkili olduğuna işaret etmektedir.

Burada üzerinde durulması gereken husus, hedef tarım payına 1.1.1999 itibariyle ulaşılmış ürün gruplarının Türkiye açısından "hassas" olarak nitelendirilen ürünler olmasıdır. Bu nedenle Gümrük Birliği'nin işlenmiş tarım ürünleri üzerindeki etkilerinin tam olarak anlaşılabilmesi için 1999 yılı ve daha sonraki yıllardaki gelişmelerin takip edilmesi gerekmektedir. Bunun yanı sıra, işlenmiş tarım ürünlerinin muhteviyatında bulunan temel tarım ürünleri AB'de yüksek oranlarda korunmaktadır. Bu çerçevede, işlenmiş tarım ürünleri konusunda da Türkiye ile AB arasında tam bir entegrasyon sağlanabilmesi için, AB'nin Ortak Tarım Politikası'na, tüm tarım sektörü bağlamında uyum sağlanması gerekmektedir. Bu husus da Türkiye'nin AB'ye tam üyeliği neticesinde gerçekleşebilecektir.

Rapor çalışmaları kapsamında işlenmiş tarım ürünleri alt sektörlerinden, Gümrük Birliği çerçevesindeki gelişme ve değişikliklerden ne şekilde etkilendiklerini değerlendiren bilgiler talep edilmiştir. Elde edilen raporlar, sektörlerin Gümrük Birliği'nden değil, genel ekonomik değişikliklerden ve özellikle GATT Uruguay Round Tarım Anlaşması yükümlülüklerinden kaynaklanan beklenti ve sorunlar üzerinde yoğunlaşmıştır. Makarna, süt ve şekerleme sektörlerinden elde edilen bilgiler, hammadde ithali ve üretim izinleri, AB'nin GATT Tarım Anlaşması yükümlülüklerini yerine getirmeye başlaması nedeniyle karşılaşılan sorunlar ve süt sektörü açısından hayvancılık ve yem sektörlerindeki sorunlar ile AB'nin Ortak Tarım Politikası'na uyum sağlanması ihtiyacı gibi hususlar ve genel nitelikli çözüm önerileri olmuştur.

3.2.2.2.15 Demir Çelik Sanayii

Türk Demir-Çelik Sektörü'nün AB ile Gümrük Birliği ilişkisi, Türkiye ile Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu (AKÇT) arasında, 25 Temmuz 1996'da imzalanan ve 1 Ağustos itibariyle yürürlüğe giren, Serbest Ticaret Anlaşması şeklinde olmuştur. Söz konusu anlaşmanın genel hükümleri, aşağıda özetlenmiş bulunmaktadır.

1. AB ülkeleri, çelik ürünlerindeki gümrük vergi oranlarını ve eş etkili vergileri, Anlaşmanın yürürlüğe girdiği tarihten itibaren sıfırlayacaktır.

2. Türkiye’de üretim fazlası olan uzun ürünler ile üretimi olan vasıflı çelik için, Türkiye’nin uygulamakta olduğu gümrük vergileri, Anlaşma’nın yürürlüğe girdiği tarihten itibaren 3 yıl içerisinde kademeli olarak sıfırlanacaktır. Vergi indirimleri, gümrük ve eş etkili vergilerin (Toplu Konut Fonu gibi) toplamı üzerinden yapılacaktır. Buna göre anlaşmanın yürürlüğe girmesini takiben gümrük vergilerinde;
  - 1. yıl % 50,
  - 2. yıl % 25 ve
  - 3. yıl % 25,oranlarında indirime gidilecektir.
3. Diğer ürünler üzerindeki vergiler ise, Anlaşma’nın yürürlüğe girdiği tarihten itibaren sıfırlanacaktır. Yassı ürünler bu kategoride yer almaktadır.
4. Türkiye üçüncü ülkelere uygulayacağı gümrük vergi oranlarında serbest olacaktır.
5. Anlaşmanın yürürlüğe girmesinden itibaren 5 yıl içinde, yeniden yapılanma çerçevesinde, toplam sıcak hadde kapasitesinin üzerine çıkılmaması ve belli şartların sağlanması kaydıyla, sektöre Devlet yardımı yapılabilecektir. Yeniden yapılanma çerçevesinde Türkiye’nin toplam sıcak haddeleme kapasitesi 26.9 milyon tondur. Söz konusu süre içerisinde Erdemir, mevcut 4.5 milyon ton sıcak hadde kapasitesi ile uyumlu ve gerekli sıvı çelik ile sıvı demir kapasitelerini devlet yardımı olarak artırabilecektir.
6. AB’nin uyguladığı her türlü koruma ve teşvikler, Türkiye’de her zaman uygulanabilecektir. Bunları ;
  - Araştırma geliştirme
  - Çevre koruma
  - Tesis kapatma
  - Sosyal amaçlı devlet yardımlarışeklinde özetlemek mümkündür.
7. Devlet yardımı almadan yapılacak yatırımlarda ise, herhangi bir engelleme bulunmamaktadır.
8. Anlaşma hükümlerinin uygulanmasından doğabilecek uyuşmazlıkların çözümü ve özellikle anti-damping tedbirlerinin alınmasında yetkili kılınmak üzere, Türkiye-AKÇT Ortaklık Komitesi kurulacak ve taraflar önemli kararlar öncesinde, bilgi alışverişinde bulunacaktır. Anlaşmanın uygulanmasında sorun çıkması halinde, taraflar Komiteye başvurabileceklerdir. Aşağıda yer alan tablolarda demir- çelik sektörü üzerinde, gerek AKÇT Ticaret Anlaşması’nın gerek Gümrük Birliği’nin etkileri gözlenmektedir.

Türkiye' nin Bölgelere Göre Toplam Ürün İhracatı (1996 - 1999)														
	1996		1997		1998		98/97% Değ.		1998(9ay)		1999(9 ay)		99/98% Değ.	
	ton/tons	1000 \$	ton/tons	1000 \$	ton/tons	1000 \$	ton	1000 \$	ton/tons	1000 \$	ton/tons	1000 \$	ton/tons	1000 \$
UZAK DOĞU	2.665.957	704.317	2.773.614	714.091	925.520	220.468	-67	-69	812.947	197.451	726.321	133.053	-10,66	-32,61
ORTA DOĞU	1.556.899	423.954	1.750.609	459.753	1.618.737	381.098	-8	-17	1.221.432	296.778	1.474.150	287.863	20,69	-3,00
ABD	315.972	95.691	752.376	237.541	865.012	235.302	15	-1	354.133	105.479	331.094	75.043	-6,51	-28,86
K.AFRİKA	734.421	213.731	422.647	120.399	970.410	231.774	-	-	602.848	148.596	460.829	95.523	-23,56	-35,72
BDT	7.946	3.666	2.076	1.594	5.765	2.392	178	50	5.393	2.205	646	336	-88,02	-84,76
AB	438.441	143.215	890.897	280.911	1.306.856	354.677	47	26	973.408	277.559	1.561.083	332.132	60,37	19,66
DİĞERLERİ	5.931.267	1.654.431	304.773	93.601	352.507	98.887	16	6	542.157	149.707	572.236	57.650	5,55	-61,49
TOPLAM	5.931.267	1.654.431	6.896.992	1.907.890	6.044.807	1.524.598	-12	-20	4.512.318	1.177.775	5.126.359	1.051.600	13,61	-10,71

Türkiye' nin Bölgelere Göre Toplam Ürün İthalatı (1996 - 1999)												
	1997		1998		98/97% Değ.		1998(9ay)		1999(9 ay)		99/98% Değ.	
	ton/tons	1000 \$	ton/tons	1000 \$	ton	1000 \$	ton/tons	1000 \$	ton/tons	1000 \$	ton/tons	1000 \$
UZAK DOĞU	53.491	36.042	197.161	99.641	269	176	56.544	28.629	70.674	29.202	24,99	2,00
ORTA DOĞU	1.355	769	229	228	-83	-70	59	112	12.700	2.595	21.425,42	2.216,96
ABD	27.844	137.811	67.423	27.137	142	-80	16.426	11.650	8.457	9.012	-48,51	-22,64
K.AFRİKA	0	0	20.052	4.533	-	-	6.363	1.288	1.100	159	-82,71	-87,66
BDT	2.918.982	777.076	2.972.803	725.077	2	-7	2.457.822	615.506	1.746.657	315.506	-28,93	-48,74
AB	1.217.504	779.497	1.085.791	721.616	-11	-7	787.659	548.242	550.611	336.117	-30,10	-38,69
DİĞERLERİ							830.794	265.465	642.844	177.707	-22,62	-33,06
TOPLAM	4.923.926	1.818.929	5.204.441	1.835.411	6	1	4.155.667	1.470.892	3.033.043	870.298	-27,01	-40,83

1996-1999(9 ay) Döneminde AB Ülkelerine Yapılan Toplam Demir Çelik İhracatı

ÜLKELER	1996		1997		1998		1998 (9 ay)		1999 (9 ay)		99/98 % Değişim		1999 % Pay	
	ton	1000 \$	ton	1000 \$	ton	1000 \$	ton	1000 \$	ton	1000 \$	ton	1000 \$	ton	1000 \$
Fransa	3.479	1.510	113	89	3.258	938	3.079	829	14.428	3.759	368,59	353,44	0,93	1,14
Almanya	22.242	8.080	31.223	10.774	25.051	9.813	16.685	7.475	9.072	3.920	-45,63	-47,56	0,58	1,18
Avusturya	1.444	557	2.309	1.141	4.786	2.094	3.676	1.559	3.699	1.464	0,63	-6,09	0,24	0,44
Belika-Lux	6.079	3.220	38.660	11.856	57.740	17.279	56.853	16.879	8.758	2.359	-84,60	-86,02	0,56	0,71
Danimarka	-	-	-	-	181	45	22	10	3	8	-86,36	-20,00	0,00	0,00
Finlandiya	6	35	2	4	86	56	60	40	12.909	2.767	21.415,00	6.817,50	0,83	0,84
Hollanda	17.250	9.363	70.325	24.539	49.609	18.008	30.868	11.459	143.863	32.183	366,06	180,85	9,24	9,72
İngiltere	50.648	17.192	118.861	39.910	147.327	41.191	125.532	35.728	261.410	55.032	108,24	54,03	16,79	16,62
İrlanda	2.168	716	468	173	8.518	2.668	8.399	2.580	14.135	3.001	68,29	16,32	0,91	0,91
İspanya	31.918	10.748	47.431	16.727	59.872	17.038	34.672	10.494	159.777	34.774	360,82	231,37	10,26	10,50
İsveç	49	138	16	12	143	164	85	82	3.311	745	3.795,29	808,54	0,21	0,23
İtalya	233.773	71.444	338.880	106.826	509.567	135.241	342.923	98.536	423.319	89.251	23,44	-9,42	27,18	26,96
Portekiz	18.578	5.628	28.181	8.194	62.106	15.851	50.387	12.993	125.278	27.614	148,63	112,53	8,04	8,34
Yunanistan	50.807	14.584	214.428	60.666	378.613	94.291	293.957	75.914	377.385	74.210	28,38	-2,24	24,23	22,41
TOPLAM	438.441	143.215	890.897	280.911	1.306.857	354.677	967.198	274.578	1.557.347	331.087	61,02	20,58	100,00	100,00

AKÇT ile Serbest Ticaret Anlaşması imzalanmasının üzerinden yaklaşık 3.5 yıllık bir süre geçmiş ve gümrük vergileri tümüyle sıfırlanmıştır. Gümrük vergilerinin sıfırlanması nedeniyle, demir-çelik sektörünün AB pazarındaki rekabet gücü olumlu yönde etkilemiş ve yukarıdaki tablolardan da anlaşılacağı gibi, AB ülkelerine yönelik demir-çelik ürünleri ihracatı, son üç yıl içerisinde önemli ölçüde artmıştır. Buna göre;

- 1996 yılında 438000 ton olan Türkiye'nin toplam ihracatı, 1997 yılında 891000 tona, 1998 yılında 1306000 tona, 1999 yılının ilk 8 ayında ise 1357000 tona ulaşmıştır. Öyle ki 1996 yılında toplam ihracatın miktar yönünden %7.3'ünü değer yönünden %8.6'sını teşkil eden AB'ye yönelik ihracat, miktar yönünden %30.5 değer yönünden ise, %30.6'lık bir seviyeye ulaşmış bulunmaktadır.
- Nervürlü Demir (72.14) ihracatı, 1996 yılındaki 61000 ton seviyesinden, 1997 yılında 234000 tona, 1998 yılında 374000 tona, 1999 yılının ilk 8 ayında ise, 626000 tona ulaşmıştır. Söz konusu rakamın, yıl sonu itibariyle 1200000 tona ulaşması beklenmektedir
- Nervürlü demir ihracatının sırasıyla, Yunanistan, İngiltere, Portekiz ve İtalya'da yoğunlaştığı görülmektedir.
- Nervürlü demir ile aynı oranda olmasa bile, filmaşın ihracatında da önemli artışlar gözlenmiş bulunmaktadır. Filmaşın ihracatında damping soruşturması açılmış olması, ihracattaki hızlı artışı yavaşlatmış olsa bile tümüyle durduramamış ve 1999 yılının ilk 8 aylık ihracatında bir önceki yılın aynı dönemine göre %69 oranında artış kaydedilmiştir.

AB'ye yönelik ihracatta özellikle STA sonrasında gözlenen yüksek orandaki artış, aslında beklenen bir sonuç iken, AB ülkelerinin itirazları ile karşılaşmıştır. Bu çerçevede, 1999 yılı ortalarında Türk filmaşın ihracatına karşı bir anti-damping soruşturması başlatılmıştır. Aynı şekilde AB'li üreticilerin Türkiye'den yapılan inşaat demiri ithalatından da rahatsız oldukları ve koruma tedbiri aldırma çabası içinde buldukları bilinmektedir. Türkiye halen, gerek yassı hadde mamulleri, gerek demir çelik üretimi ile ilgili makine aksamı ve hurda demir açısından, AB'nin önemli pazarları arasında yer almaktadır. AB Komisyonu ile ilişkilerde bu durumun sürekli bir şekilde gündemde tutularak, yukarıda bahsedilen uygulamalar konusunda engelleyici girişimlerde bulunulması, Türk demir-çelik sektörü açısından hayati önem taşımaktadır.

Diğer taraftan, AB pazarına ihracat yapılabilmesi için, hemen hemen tüm üye ülkeler kendi standart kurumlarından sertifikasyon şartı koşmaktadırlar. Ciddi maliyetler getiren bu sertifikasyonlar, ancak son derece titiz ve uzun testlerden sonra alınabilmekte ve düzenli bir şekilde, sık aralıklarla denetim yapılmaktadır. Bu sertifikasyonların eksiksiz bir şekilde sağlanmasına rağmen, halen AB ülkelerinde Türk mamullerinin kalitesi hakkında, haksız spekülasyon yapılması bir anlamda bu ülkelerin kendi kurumlarıyla çelişmeleri sonucunu doğurmaktadır.

Mevcut durum itibariyle AB dahilinde Tek Pazar koşulları oluşmuş olmasına ve tek paraya geçiş sürecinde bulunulmasına rağmen, her ülkenin kendi teknik kontrol mekanizmalarını devam ettirmesi ve örneğin; inşaat demiri ihracatında mal Almanya'ya gidecekse, Alman makamlarından, İspanya'ya gidecekse İspanyol makamlarından kalite uygunluk belgesi alınması zorunluluğunun bulunması, ciddi sıkıntılara yol açmaktadır. Oysa

ki mal, dolaşım belgesi ile AB'ye girdikten sonra, serbest hareket edebilir olmalıdır. Bunun için de, AB'de Uygunluk Belgesini veren ya tek bir makam olmalı veya herhangi bir AB üyesi ülkeden alınan Uygunluk Belgesi, diğer AB ülkelerinde de geçerli sayılmalıdır.

AKÇT ile yapılan Serbest Ticaret Anlaşması çerçevesinde yeniden yapılanma kapsamında gerçekleştirilmesine müsaade edilen devlet yardımlarının, İSDEMİR ve ERDEMİR'in özelleştirilmesine ilişkin prosedürün devam ediyor olması sebebiyle, en az 3 yıl süreyle uzatılmasında fayda görülmektedir.

Bugün Türkiye'nin AB ülkelerine yönelik ihracatı, Ortadoğu ve Körfez ülkeleri ile birlikte, toplam demir-çelik ürünleri ihracatında en yüksek paya sahip bulunmaktadır. Halen toplam ihracat içindeki payı %30'u aşmış bulunan AB'ye yönelik ihracatın, anti-damping soruşturmaları ve tarife dışı engellerle sınırlandırılmaması için, ihtiyaç duyulan çok yönlü devlet desteğinin sağlanması, Türk demir-çelik sektörü için, büyük önem taşımaktadır.

Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğunu Kuran 18 Nisan 1951 tarihli Paris Antlaşmasının süresi 2002'nin Temmuz ayında sona erecektir. Henüz AB içerisinde kesin bir karara varılmış olmakla birlikte bu antlaşma kapsamında yer alan ürünlerin de Gümrük Birliğindeki ürünler gibi serbest dolaşıma konu olması beklenmektedir.

3.2.2.3 Gümrük Birliği'nden Dolaylı Olarak Etkilenen Sektörler

Raporun giriş bölümünde de belirtildiği gibi, Gümrük Birliği'nin kapsamı içinde yer almayan ancak, söz konusu oluşumun Türk ekonomisinde yarattığı değişikliklerden dolayı olarak etkilenen sektörler de yer verilebilmesi açısından, bazı hizmet sektörleri ile madencilik sektörüne ait değerlendirmeler aşağıda bulunmaktadır.

3.2.2.3.1 Müteahhitlik Hizmetleri

İnşaat, gerek milli gelire, gerek istihdama katkısı açısından dünyanın hemen her yerinde önemli bir ekonomik faaliyet dalıdır. 1972 yılından bu yana faaliyetlerini yurtdışında da sürdürmeye başlayan Türk İnşaat sektörünün GSYİH içindeki payı %7, toplam sivil istihdam içindeki payı ise %5-6 dolaylarındadır.

Türkiye Müteahhitler Birliği (TMB) Avrupa Konut Yapımcıları ve İnşaatçıları Federasyonu'nun 1992 yılından beri üyesidir. Federasyon'un AB dışındaki tek üyesi olan Türkiye 1999-2000 yılları için Federasyon'a başkanlık edecek, böylece Türkiye'nin AB'nin alt komisyonlarında söz sahibi olması kolaylaşacaktır. Bunun yanı sıra Avrupa Müteahhitler Federasyonu ile 1998'de imzalanan ve Türkiye'ye özel üyelik statüsü veren işbirliği anlaşması 2000 yılının Mart ayında tam üyelik anlaşmasına dönüşecektir.

Sadece sanayi mallarının Türkiye ile AB arasındaki serbest dolaşımını kapsayan Gümrük Birliği, Türk inşaat sektörünü doğrudan etkileyen konuların başında gelen hizmetlerin serbest dolaşımını içermemektedir. Esasen hizmetlerin serbest dolaşımı da sağlandığı takdirde bu durum, uluslararası alanda rekabet gücü kanıtlanmış olan Türk inşaat sektörü açısından faydalı sonuçlar doğuracaktır.

Hizmetlerin serbest dolaşımı 6 Mart 1995 kararları dışında tutulmuş olmasına karşın kamu alımlarının rekabete açılması konusunda niyet beyan edilmiştir. Bu bağlamda Trans-Avrupa ağları, enerji, ulaştırma, telekomünikasyon gibi alanlarda Türkiye ile AB arasında

kurulacak işbirliğinin önemli inşaat boyutlarının olacağı açıktır.

İlk etapta Gümrük Birliği'nin inşaat sektörüne etkisi, gümrük ve fonların kaldırılması dolayısıyla AB'den ithal edilen inşaat malzemesi, ekipman ve makinaların ucuzlaması böylece inşaat maliyetlerinin düşmesi şeklinde olmuştur. Helsinki kararları doğrultusunda Türkiye'nin aday ülke olarak belirlenmesi neticesinde ise özellikle Mali İşbirliği'nin işletilmesinin mümkün oluşu ile "önkatılım prosedürü" çerçevesindeki destek sektöre faydalı olacaktır.

Gümrük Birliği ve ardından AB tam üyelik sürecinde, Türk kamu ihale sistemi, AB mevzuatı ile uyumlu hale getirilmelidir. Devletin istihdam ve döviz sağlayan, taşımacılığı ve ihracatı teşvik eden ve Türkiye'nin uluslararası tanıtımını yapan dış müteahhitlik sektörünün nabzını tutması gerekmektedir. Hatta sektöre özgü Başbakanlığa bağlı çalışan bir müsteşarlık oluşturulursa, sorunlar global bir yaklaşımla çözümlenebilecektir. Türkiye ile AB arasında hizmetlerin serbest dolaşımı konusundaki çerçeve anlaşmanın 2000 yılında ayrıntılarının belirlenerek uygulamaya koyulması sırasında müteahhitlik hizmetlerinin serbest dolaşımı mutlaka yer almalıdır.

Gümrük Birliği bağlamında Türk inşaat sektörünün, kullanılan teknolojilerin yenilenmesi, malzeme kalitesi ve standardizasyonun AB düzeyine erişmesi, işçi ve personel eğitimine önem verilmesi, şirketlerin sermaye yapılarının iyileştirilmesi ve firmalararası işbirliğinin teşvik edilmesi, AB inşaat sektörünün ve firmalarının yakından tanınması ve izlenmesi, ortaklık ve işbirliği olanaklarının araştırılması, AR-GE faaliyetlerinin artırılması, çevre sorunları konusunda gerekli duyarlılığın gösterilmesi ve Gümrük Birliği çerçevesinde alınan yardımdan sektörün optimum yararlanabilmesi için hükümet nezdinde girişimlerde bulunarak, projeler geliştirilmesi konularında önlemler alması gerekmektedir.

3.2.2.3.2 Denizcilik Sektörü

1996 yılında Türkiye'nin ihracatı 23.1 milyar Dolar, ithalatı ise 42.5 milyar Dolar olarak gerçekleşmiştir. Gümrük Birliği'nin ithalat artışına etkisi ile dış ticaret açığı bir önceki yıla göre %37 oranında artarak ülke ekonomisinin en yüksek seviyesine ulaşmıştır. (19.4 milyar USD) Aynı yıl Türkiye'nin denizyolu taşımacılığı incelendiğinde, 1995 yılına göre ihracat taşımacılığının 20.1 milyon tondan 18.8 milyon tona düştüğü, ithalat taşımacılığının ise 64.0 milyon tondan 72.8 milyon tona yükseldiği gözlemlenmektedir. 1996 yılında toplam dış ticaret denizyolu taşımacılığı ise yaşanan ithalat artışının da etkisiyle 84.1 milyon tondan 91.6 milyon tona yükselmiştir. 1997 yılında, Türkiye'nin ihracatı %13 oranında Dolar düzeyinde gerçekleşmiştir. 1997 yılı denizyolu taşımacılığı ise ihracat 37 milyon ton, ithalat 75.3 milyon ton olmak üzere toplam 112.3 milyon ton düzeyine yükselmiştir. 1998 yılında ise ihracat %2.4 artarak 26.8 milyon Dolar, ithalat ise ekonomide yaşanan daralma paralelinde %5.4 azalarak 45.9 milyon Dolar olarak gerçekleşmiştir. Denizyolu taşımacılığı ise 24 milyon ton ihracat, 79.3 milyon ton ithalat olmak üzere 104.7 milyon ton düzeyindedir.

Bu gelişmeler incelendiğinde Gümrük Birliği'nin başlangıç tarihinden itibaren dış ticarete ve buna paralel olarak denizyolu taşımacılığında, 1998 yılında yaşanan global Asya ve Rusya krizinin etkisiyle aynı yıl için ihracat taşımacılığında bir önceki yıla göre bir azalma söz konusu olmakla birlikte, genel olarak büyüme yaşandığı gözlemlenmektedir.

Dünya dış ticaretinin değer ve miktar olarak çok büyük bir kısmının denizyolu ile yapılması, sektöre yapısal olarak uluslararası bir karakter kazandırmakta, dünya üzerinde

deniz taşımacılığı yapan her ülkeyi yılda ikiyüz milyar Dolar'a ulaşan bu pastadan pay alma gayreti içine itmektedir. Türkiye, Gümrük Birliği'nden önce de dünya piyasalarında yaşanan serbest rekabet ortamı içerisinde yalnız AB ile değil tüm dünya ülkeleri ile de dünya deniz ticaretinden pay alma ve bu durumu gerçekleştirmek için gereken dünya denizcilik normlarına sahip olma gayreti içinde olmuştur. En büyük ticari ortakları OECD ülkeleri ve Avrupa Birliği ülkeleri olan ve dış ticaret taşımalarının %90'ı denizyolu ile yapılan bir ülke olduğu göz önüne alındığında, dış ticaret yüklerinin Türk Bayraklı gemiler tarafından taşınmasının ekonomik önemi ortaya çıkmaktadır.

AB ve Türkiye'de teşvik sistemi yapısal farklılık göstermektedir. Bunun nedeni, iki değişik ekonomik yapının bugünkü görünümüleriyle farklı üretim faktörleri bileşimlerini kullanmakta, korumakta ve desteklemekte olmalarıdır. AB Komisyonu, üye ülkelerde uygulanan teşviklerin birbiri aleyhinde sonuçlar doğuracak nitelikte olmaması ve uyum içinde olması için teşvik uygulamalarını Roma Antlaşması'nın öngördüğü şekilde denetlemektedir. Gerçekte ise artan rekabet karşısında üye ülkeler gemi inşa sanayi ve denizcilik sektörlerini gizli ve açık olarak teşvik etmektedirler. Türkiye, nispeten zayıf durumda olan AB ülkelerinin başvurabildiği telafi edici mekanizmalardan da istifade edememesi nedeniyle AB ve dünya rekabet normlarına uyum sağlamanın maliyetini de karşılamak durumunda kalmaktadır.

Türkiye'de denizcilik sektörü planlı dönemin başladığı yıllardan itibaren teşvik görmüş ancak, 1980 yılından sonra gerçekleştirilen Deniz Ticaret Filosu'nun Geliştirilmesi ve Gemi İnşa Tesislerinin Teşviki hakkındaki 2581 Sayılı Kanun dışında yeterince realize edilememiştir. Yeni tersanelerin inşası ve mevcut olanların revize edilmesi için gereken öz kaynak birikimi sağlanamadığı gibi, özel tersanelerin kıyı mevzuatı ve teminat darboğazı aşılamadığından yoğun talebe rağmen %20 kapasite ile çalışmak durumunda kalmışlardır.

Türkiye'de gemi inşa sanayii sektörü günümüzde gelişme, modernizasyon ve AB normlarına uygun yeni gemilerin inşası açısından bir darboğaz içindedir. Bu konuda en büyük sıkıntı finansman temini yönünden yaşanmış ve yaşanmaktadır. Sektör İhtisas Bankası olan Denizcilik Bankası'nın kapatılması da gemi inşa sektörü açısından ciddi sıkıntılara neden olmuştur. Gemi inşa sanayi desteklediği ve geliştiği ülkelerde önemli bir istihdam potansiyeli yaratmakta, çok sayıdaki yan sanayi dallarının da ekonomik fayda yaratmasına imkan hazırlamaktadır.

Yatırım teşviklerinin Dünya Ticaret Örgütü ve Gümrük Birliği normlarına kanalize edilmesi kapsamında 31.05.1995 tarihli Yatırım Devlet Yardımları Hakkındaki Karar'da yer alan denizcilik sektörü ile ilgili teşvikler sektörün rekabeti sağlaması için yetersiz kalmaktadır.

Türkiye'de 1980 sonrasında başlatılan, ihracat yüklerinin Türk bayraklı gemiler tarafından taşınması durumunda ihracatçıya ödenen Uzak Yol Navlun Primi uygulamasının teşviklerin azaltılması programı çerçevesinde 1 Ocak 1995 tarihi itibarıyla kaldırılması, deniz taşımacılığını son derece olumsuz etkilemiştir (1998 yılı için dış ticaret yüklerinin taşınmasında yabancı bayraklı gemi payı %67.5'dir).

Ulusal Deniz Ticaret Filosu'nun korunması, geliştirilmesi ve güçlendirilmesi bir Plan ilkesidir. Türkiye'deki halihazırdaki uygulamada ise gemi inşa sanayicileri, almak durumunda oldukları yeni gemi siparişlerinin karşılığında kurmuş oldukları tersanelerini teminat olarak gösterememektedirler. Türk Medeni Kanunu'nun 768. maddesi gayrimenkullerin tescili için tapuya tescil edilmiş olmasını şart koşmaktadır. Tersaneler İrtifak Hakkı statüsünde olmaları

nedeniyle tapuya tescil edilemediğinden rehin ve banka teminat mektubuna karşılık olarak ipotek edilememektedir.

Türk deniz ticaret filosu'nun ortalama 20-25 yaşlarına ulaşmış olması ve günümüzde yürürlüğe giren uluslararası kurallar, bu gemilerin yenilenmesini kaçınılmaz hale getirmiştir. Diğer taraftan Liman Devleti Kontrolü yönünden ve Klas Kuruluşları'nca aranan standartlara bağlı olarak gemilere yapılması gereken teknolojik yatırımlar maliyeti yükseltmektedir. Uluslararası rekabet, daha genç ve daha yeni teknolojiye sahip, dolayısıyla yatırım maliyeti yüksek gemilerden oluşan bir filoya sahip olmanın önemini ortaya koymakta, bu yönde devlet yardımlarını AB'de olduğu gibi kaçınılmaz kılmaktadır.

Tuzla Tersaneler Bölgesi'nde yer alan tersanelerin yıllık kapasitesi ortalama olarak, 30 adet çeşitli tip ve tonajda gemi ve 300.000 Dwt'luk inşaa kapasitesidir. Günümüzde bu kapasitenin %100 esasıyla doldurulması için yıllık ortalama 350 Milyon Dolar kaynak ihtiyacı bulunmaktadır.

Denizcilik sektörünün ayrılmaz bir parçası olan gemi inşa sanayiinde verimliliğin sağlanması için diğer önemli bir husus da Tuzla Gemi İnşa Sanayii Serbest Bölgesi'nin tesis edilmesi olarak ortaya çıkmaktadır. Böylelikle her türlü deniz taşıtlarının, onarımı ve inşası ile malzeme ithali serbest hale gelecek, maliyet açısından dış pazarlarla rekabet gücü önemli ölçüde artacaktır.

3.2.2.3.3 Bankacılık Sektörü

AB ile Türkiye arasında oluşturulan Gümrük Birliği hizmet sektörünü kapsamamaktadır. Bu nedenle bankacılık sektörüne olan etkisi dolaylı yoldan olmuştur. Türkiye'nin AB ile olan dış ticaret payının yüksek olması ve ekonomik ilişkilerin yoğunluğu, bankacılık sektörünü uluslararası ödemelerin daha çok bankalar kanalıyla yapılması nedeniyle etkilemiştir.

Türk bankacılık sektörü ile AB bankacılık sektörü arasındaki rekabet gücü konusunda, kamu müdahalesinin azaltılması, banka grupları içinde yapılanma, kamu bankalarının paylarının azaltılması, sektörde kârlılık ve verimlilik, işletme giderleri, aktif kalitesi, mali yapı, özkaynak büyüklüğü ve yeterliliği, tahsili gecikmiş alacaklar, sunulan hizmetler ve finansal ürünler, yeni finansal piyasalar, küreselleşme ve sınır ötesi genişleme, organizasyon ve insan kaynakları yönetimi, elektronik bankacılık ve diğer konularda karşılaştırmalara gidilerek, Türk bankacılık sektörünün eksikleri belirlenmeli ve bunların giderilmesi yoluyla sektörün rekabet gücünün artırılması yolları araştırılmalıdır. Aynı şekilde tek Avrupa parası Euro'nun da Türk bankacılık sektörü üzerindeki etkileri araştırılarak, özellikle Euro'nun fizik olarak tedavüle çıkarılacağı 2002 yılı ve sonrası için gerekli tedbirler alınmalıdır.

Türk bankacılık sektörü verimlilikte uluslararası standartların gerisinde kalırken, kârlılıkta uluslararası standartların üzerinde yer almaktadır. AB ile Gümrük Birliği oluşturulması devlet yardımlarının denetlenmesini ve teşvik sisteminin rekabeti bozmayacak bir niteliğe kavuşturulmasını gerektirmektedir. Bu durumda kamu bankalarının "görev zararı" adı altında kamuya kullandırdığı kredilerin AB'deki uygulamalara uygun hale getirilmesi gerekmektedir. Bu durum bankacılık sektöründeki rekabeti dengeleyecektir. Görev zararlarının azalması Hazine'nin borçlanmasını azaltacak, bu durum da bankaların yüksek gelir getiren kamu borçlanma araçlarına yatırım yaparak gelirlerini artırma imkânını azaltacağından, kârlılık düşecek, böylece aktifler reel sektörlere yönlendirilebilecektir.

Özellikle önümüzdeki dönemde hizmetlerin serbest dolaşımının Türkiye-AB Gümrük Birliği kapsamına alınmasıyla sektörde rekabetin artması gündeme gelecektir. Türk bankalarının diğer önlemler yanında, bünyelerini güçlendirici devir ve birleşme operasyonlarına şimdiden başlamaları yerinde olacaktır. Bu amaçla gerekli her türlü özendirici önlem alınmalıdır. Mevduat sigortası alanında, AB düzenlemeleri ile ülkemizde geçerli uygulama arasında uyumsuzluk söz konusudur. Bu dönemde bu alanda da uyum çalışmaları başlatılması gerekecektir.

AB ve Türkiye'nin Bazı Ekonomik Göstergeleri

	2000 (AB)	2000 (Türkiye)
Büyüme oranı (%)	2.7	5.5
İşsizlik Oranı (%)	9.2	14.2
Enflasyon (TÜFE) (%)	1.6	25.0
İthalat Artış Oranı (%)	6.7	14.4
İhracat Artış Oranı (%)	6.2	8.7

Türkiye ile AB'nin makro ekonomik büyüklüklerinin birbirine yakın olmadığı aşağıdaki tabloda görülmektedir. Burada en büyük sorun enflasyon olarak belirtilebilir. Maastricht Kriterlerine göre; "Toplulukta en iyi performans (en düşük enflasyon oranına) sahip üç üye ülkenin yıllık enflasyon oranlarının ortalaması ile ilgili üye ülkenin enflasyon oranı arasındaki farkın 1.5 puanı geçmemesi" esası doğrultusunda; 1998'de %3 olan ve 1999 yılı için de %1.3 olarak gerçekleşmesi beklenen enflasyon oranı ile Türkiye'nin 1999 yıl sonunda %68.8 olarak gerçekleşen (TÜFE) enflasyon oranı arasında büyük bir fark olduğu açıktır.

Türkiye'nin 1998 yıl sonu itibariyle %3.8 olarak gerçekleşen büyüme oranının 1999 yılı sonunda %(-4.5) olarak gerçekleşmiştir. 2000 yılı büyüme oranının ise %5.5'i yakalaması hedeflenmiştir. Aynı tablodan, 2000 yılı hedefleri arasında işsizlik oranının %14.2, ithalat artış oranının %14.4, ihracat artış oranının ise %8.7 olarak öngörüldüğü anlaşılmaktadır.

Son iki yıldır dünyada sıçramalarla yayılan büyük ekonomik krizler Türk dış ticaretini de etkilemiştir. Bu büyük krizler sonrasında genel olarak yaşanan durgunluk, özellikle gelişmekte olan ülkeleri tüm yoğunluğu ile etkilemiştir. Ardarda gelen bu ekonomik krizlerin gelişmekte olan ülkelerde yaşanan olumsuz etkileri, bu ülkelerin çoğunda piyasalarda güvenin yeniden sağlanmaya başlaması ile faiz oranları üzerindeki baskıların da azalması sonucunda yerini 1999'un ilk yarısından itibaren ekonomik canlanmalara bırakmıştır.

Genel olarak tüm dünyada etkileri hissedilen krizlerden sonra piyasaların olumlu bir gelişme sürecine girmesi ile Türkiye'de 1999 yıl sonunda %(-3.6) oranında gerçekleşmesi beklenen ihracat artış oranının 2000 yılı tahminleri, bu olumlu havanın da etkisiyle %8.7 olarak belirlenmiştir.

Dünyada 1999 yılında başlayan ekonomik iyileşme dalgalarından, Türkiye'nin yüksek

oranda faydalanamadığı görülmektedir. Bunun sebeplerinin başında, yaşanan doğal felaketlerin Türk ekonomisine getirdiği yük gösterilebilir. Ancak, dünyada ekonomik alandaki olumlu gelişmeler ve özellikle 10-11 Aralık 1999'da yapılan Helsinki Zirvesi sonuçlarının getirdiği olumlu havanın da etkisi ile ekonomide 2000 yılında büyük değişimler yaşanacağı beklenmekte ve makro planlar bu yönde geliştirilmektedir. Nitekim, Tablo 12'deki Maastricht Kriterlerine bakıldığında söz konusu rakamlara ulaşmak için ekonomimizde çok yoğun ve istikrarlı çalışmalar yapılması gerektiği açıkça görülmektedir.

Maastricht Kriterleri ve Türkiye Karşılaştırması

	Maastricht Kriterleri*	Türkiye**
Enflasyon	3	64.0
Bütçe Açığı/GSYİH	-3	-8.4
Toplam Borç/GSYİH	60	68.0
Faiz (%)	7.5	65.5

* 1998 yıl sonu

** : 1999 yıl sonu gerçekleşme tahmini

Kaynak: European Monetary Institute (1998), Annual Report, Halkbank

Tabloda, Maastricht Kriterleri'ne göre AB'nin 1998 rakamları ile Türkiye'de bu rakamların 1999 yıl sonu gerçekleşme tahminleri yer almaktadır. Buna göre AB'nin bütçe açığının GSYİH'ye oranı %(-3) iken, Türkiye'de bu oranın yıl sonunda %(-8.4) olarak gerçekleşmesi beklenmektedir.

Toplam borçların GSYİH'ye oranının da Türkiye'de %68 olduğu görülürken, Topluluk standardı olan % 60'a çekilebilmesi için, Merkez Bankası'nca çalışmalara başlandığı belirtilmiş ve 9 Aralık 1999'da açıklanan yeni para politikaları ile de bunun ilk işaretleri verilmiştir.

AB ülkelerinin bazı ekonomik göstergelerinin son üç yıllık verilerinin ve yine Maastricht Kriterleri'nin bir arada verildiği Tablo 13 ile Türkiye rakamlarının yer aldığı Tablo 12 karşılaştırıldığında kamu borçları/GSYİH oranının ülkemizde olduğu gibi AB'ye üye ülkelerde de çok düşük olmadığı görülebilir. Bununla beraber diğer oranlar için Türkiye ve AB'ye üye ülkelerin rakamları arasında çok büyük farklar mevcuttur.

GSYİH'sı adaylar arasında en yüksek olan 203.9 milyar dolar ile Türkiye iken, kişi başına düşen GSYİH'da Türkiye nüfusunun yoğunluğuna rağmen 3.213 Dolar ile 7. sırada yer almaktadır. GSYİH artışında da Türkiye'nin %3.80 ile yine 7. sıradadır. Türkiye 2000 yılında GSYİH'da %6.0'luk bir artış öngörmektedir.

AB Ülkeleri Bütçe Dengesi, Kamu Borçları, Enflasyon, Faiz Oranları ve Maastricht Kriterleri

	Bütçe Dengesi (GSYİH'ya Oranı)			Kamu Borçları (GSYİH'ya Oranı)			Enflasyon Oranı			Faiz Oranları		
	1996	1997	1998	1996	1997	1998	1996	1997	1998	1996	1997	1998
Al.	-3.4	-2.9	-2.6	60.4	61.6	61.3	1.2	1.5	1.5	6.2	5.7	5.5
Fra.	-4.1	-3.0	-2.9	55.7	57.0	58.5	2.1	1.3	1.6	6.3	5.6	5.5
Lük.	2.6	1.6	1.0	6.6	6.7	6.9	1.2	1.4	1.6	6.3	5.7	5.5
Be.	-3.2	-2.3	-2.0	126.9	123.0	120.0	1.8	1.5	1.6	6.5	5.8	5.6
Av.	-3.8	-3.0	-3.0	69.5	66.1	65.6	1.8	1.2	1.4	6.4	5.7	5.5
Hol.	-2.3	-2.0	-1.9	77.2	73.4	71.5	1.4	1.9	1.9	6.2	5.6	5.5
İrl.	-0.4	-0.6	-0.5	72.7	65.8	61.0	2.0	1.2	2.3	7.3	6.3	5.7
Fin.	-3.1	-1.4	-0.2	58.0	59.0	57.3	1.0	1.2	2.7	7.0	5.9	5.6
İt.	-6.8	-2.9	-2.7	123.8	123.0	122.0	4.0	1.9	2.3	9.4	6.8	5.7
İsp.	-4.7	-2.8	-2.5	70.1	68.1	97.0	3.6	1.9	2.5	8.7	6.4	5.7
Por.	-3.2	-2.9	-2.5	65.6	64.5	63.0	3.0	1.9	1.8	8.6	6.4	5.7
Dan	-0.8	1.0	1.0	71.6	67.5	62.2	1.9	2.0	2.3	7.2	6.2	5.9
İng.	-4.9	-2.5	-1.1	54.4	52.9	51.5	2.4	1.9	1.7	7.8	7.0	6.3
İsv.	-3.7	-1.5	-0.2	77.8	77.2	75.2	0.8	1.9	2.5	8.0	6.6	6.0
Yun	-7.6	-4.2	-3.1	112.6	108.9	106.4	7.9	5.4	5.1	14.0	9.3	8.6
*	-3.0	-3.0	-3.0	60.0	60.0	60.0	2.5	2.7	3.0	9.1	8.0	7.5

* Kritik Değerler

Kaynak: European Monetary institute (1998), Annual report, Frankfurt am Main

Türkiye'nin ekonomik büyüklükleri şimdilik AB standartlarına tam olarak uymasa da halen AB'ye aday ülkeler arasında ilk sıralarda bulunmaktadır. Bununla birlikte Türkiye'deki çift haneli enflasyon oranı, Maastricht kriterlerine göre 1998 rakamlarıyla %3 olan AB ülkelerinin ortalama yıllık enflasyonundan bir hayli yüksektir.

Enflasyonun düşürülmesi hedefi doğrultusunda, maliye ve gelir politikaları ile desteklenecek para ve kur politikalarıyla, 2000 yılı sonuna dek enflasyonun TÜFE ve TEFEBI bazında ortalama 2/3 oranında düşürülmesi beklenmektedir.

AB'ye Aday Ülkelerin Ekonomik Göstergeleri (1998)

	GSYİH*	Kişi Başı GSYİH**	Nüfus***	GSYİH artışı (%)	Enflasyon (%)
Bulgaristan	12.30	1464	8.40	3.50	22.3
Çek Cum.	55.10	5350	10.30	2.30	10.8
Estonya	5.20	3447	1.50	4.00	10.6
GKRY	8.80	-	0.75	-	3.6
Letonya	6.40	2560	2.50	3.80	4.7
Litvanya	10.70	2892	3.70	5.10	5.1
Macaristan	47.70	4676	5.10	10.20	14.3
Malta	4.70	-	0.38	-	3.3
Polonya	157.70	4075	38.70	4.80	11.8
Romanya	41.00	1806	22.70	7.30	64.0
Slovak Cum.	20.20	3741	5.40	4.40	6.8
Slovenya	19.80	9899	2.00	3.90	8.0
Türkiye	203.90	3213	65.30	3.80	64.0

*: Milyon Dolar, **: Dolar, ***: milyon

Kaynak: The World in 2000, November 1998; DTM

1998 sonu itibariyle %3.8 olan büyüme oranı 1999'da ilk dokuz aylık dönemde %(-6.1) olarak gerçekleşmiştir. Ancak alınacak tedbirler doğrultusunda Türkiye'nin büyüme rakamının 2000'de %5.5 dolayında olacağı tahmin edilmektedir.

1 Ocak 1996'dan bu yana geçen 4 yıllık sürede alınan idari tedbirlerle Gümrük Birliği zorluklarla, ancak AB ile bir uyumsuzluk yaşanmaksızın sürdürülmüştür. Bu durum da göstermektedir ki ekonomimiz, değişimlere açık ve yeniliklere uyum sağlamak için gayret sarfeden işletmelerce geliştirilmektedir. Ancak, bu değişim ve gelişim çabalarını istikrarlı bir tabana oturtmak, çok önemli bir kriter olarak karşımıza çıkmaktadır. Çünkü AB, Türkiye'de her dönem de makro ekonomik istikrar arayışını isteklerinin başında göstermiştir.

Türkiye'de makro ekonomik anlamda sağlanacak istikrar, ülke içinde olumlu gelişmeler yaratacağı gibi yabancı sermayeye de bu anlamda verilecek güven, Türkiye'ye yapılacak yabancı yatırımları artıracaktır. Hem yurtiçi piyasalara hem de yurtdışı piyasalara güven sağlanması ülkemizin kredibilitésini de yükseltecektir. Ayrıca piyasalarda oluşması

beklenen bu gelişmelerin, istikrarı artırıcı bir görev yapacağı da beklenebilir.

Ülkedeki istikrar programlarının uygulanmasında ve ekonomik büyüme ve kalkınma açısından alınacak dış kaynakların değerlendirilmesinde bankalara da büyük görevler düşmektedir. Bankalar üzerinde gerek son dönemde yapılan ve hala değişim süreci devam eden yapısal reformlar, gerek sektörde yaşanan hızlı teknolojik gelişmeler, bu sektörün sadece AB standartlarına değil, dünya standartlarına da uyum sağlamasına yardımcı olmuştur. AB standartlarına en çabuk uyum sağlaması beklenen sektörlerin başında bankacılık sektörü gelmektedir.

Bankacılık sisteminde devam eden yapısal reformların, sisteme olan güvenin tazelenmesi ve kayıt dışı değerlendirilen tasarrufları mali sisteme kazandırması sağlanabileceği gibi, bu gelişmeler ayrıca kaynaklarda önemli bir artış sağlayarak, sektördeki büyümenin hızlanmasını da beraberinde getirebilecektir.

Türk bankacılık sektörüne genel olarak bakıldığında; insan kaynaklarındaki yüksek kalite ve gelişmiş teknoloji kullanımının hizmet kalitesini yükselttiği ve uluslararası piyasalarla entegrasyonu artırdığı bu doğrultuda da sektörün genel olarak büyüme eğiliminde olduğu bir daha görülebilmektedir.

3.2.2.3.4 Müşavirlik, Mühendislik ve Mimarlık

AB pazarına girebilmek için en büyük engel, yabancı firmaların hizmet ile mal satışını birlikte pazarlamak istemeleri ve bunda başarılı olmalarıdır. Bir dış ihalede mal satışı ile teknik müşavirlik hizmetleri yabancı firmalar tarafından verilmektedir.

Sorumluluk Sigortası uygulamaları açısından Türkiye ile AB arasında farklılıklar bulunmaktadır. Sektörde bu konuyla ilgili çeşitli çalışmalar sürdürülmekte olup, 2000 yılının ilk aylarında bütün üyelerin Sorumluluk Sigortasına sahip olacakları öngörülmektedir. Böylece Türk müşavirlik firmalarının AB üyesi müşavir firmalarıyla risk alma açısından aynı düzeye getirilerek rekabet şanslarının artırılması planlanmaktadır. Bu enstrüman Türkiye' de henüz kullanılmamaktadır.

Gümrük Birliği'nin müşavirlik sektörüne olumlu gelişmeler sağlaması beklenmektedir. AB ülkelerinde müşavirlik işi yapan firmalarla oluşturulacak işbirliklerinin hem mesleki birikim hem iş potansiyeli konusunda katkılar getireceği tahmin edilmektedir.

Türkiye'nin modernleşmek anlamındaki ana hedefleri ile çakışan batı standartlarının bireyler tarafından da paylaşılan uygulamalar haline gelmesi gibi bir gelişmenin Gümrük Birliği ile daha da hızlanacağı, sektörün AB firmalarının rekabeti karşısında daha da güçleneceği varsayılmaktadır. Bunun da ötesinde, AB firmaları ile büyük projelerde işbirliği oluşturma imkanı ortaya çıkabilecektir.

Türk müşavirlik firmalarının, Avrupa bankaları tarafından finansmanı sağlanan mühendislik hizmetleri işlerinde tek başlarına liste başı olmaları çok zordur. Bu AB ve üçüncü ülkeler için de geçerlidir.

Gümrük Birliği çerçevesinde sektörün güçlü yönleri; AB aracılığıyla dünyaya entegre olunması, iş alma olasılığının artması, teknik bilgi ve deneyim açısından teknik elemanların kapasite ve kalite bakımından AB ülkeleri düzeyinde ve bazı yönlerden daha iyi olması, teknik eleman ücretlerinin AB ülkelerinden çok düşük olması neticesinde Türk firmalarının

%100 parasal değerlendirmeli ihalelerde çok avantajlı olmaları, AB ülkelerindeki rakip firmaların fiyat standartlarının rekabet edebilecek fiyatlar oluşturulmasına imkan vermesi, Türkiye’de üstyapı ve altyapı projelendirmesi, ihale dosyası hazırlanması proje yönetimi ve inşaat kontrolü konularında tecrübeli çok sayıda müşavirlik firmasının bulunması olarak sıralanmaktadır.

Sektörün zayıf yönleri ise, Avrupa standardındaki işleyiş uyum sağlamadaki güçlükler, profesyonel sorumluluk sigortasının Türkiye’de henüz uygulanmaya başlanmamış olması nedeniyle küçük firmaların karşılaştıkları zorluklar, AB’de müşavir firma önseçimlerinde EBRD kriterleri kullanılması ve bugüne kadar yapılan ön seçimlerde Türk firmalarının tek başına yeterlilik alamamış olmaları, ancak bir Avrupa firmasıyla ortaklık kurulması durumunda yeterlilik alabilmeleri, Türk firmalarının özellikle firma tecrübeleri ve iş ekibi kriterlerinde düşük puan almalarının tam üyelik sürecinde müşavirlik ihalelerinde ön yeterlilik alma konusunda Türk firmalarının çeşitli sorunlarla karşılaşacak olmalarıdır.

Türkiye’de konusunda yetişmiş ve yeterli birçok müşavirlik firması vardır. Büyük projelerde yabancı müşavir firmaları yerine Türk müşavir firmalarına iş imkanı sağlayarak destek olunması, sektörün rekabet gücünü artırabilmesi açısından faydalı olacaktır. Bunun yanı sıra, halen AB’de müşavirlik sektörü ile ilgili uygulamalar, kullanılan ön seçim kriterleri, standartlar ve yönetmelikler, ihale yöntemleri, hakkında kamunun sektörü bilgilendirmesi de faydalı sonuçlar doğuracak bir uygulama olacaktır.

3.2.2.3.5 Madencilik Sektörü

Türkiye, dünyada madencilikte 132 ülke arasında toplam üretim değeri itibariyle 28., üretilen madenlerin sayısı itibariyle 10. sırada yer almaktadır. Dünya metal maden rezervlerinin %0.4’ü, kömür rezervlerinin %0.6’sı, endüstriyel hammadde rezervlerinin %2.5’i, jeotermal potansiyelin ise %0.8’i Türkiye’de olup, dünya maden rezervleri içindeki payı yaklaşık %0.5’dir. Jeolojik yapının bir sonucu olarak Türkiye oldukça çeşitli maden yataklarına sahiptir. Ancak zengin maden çeşitliliğine karşın, büyük rezervlerin sayısı sınırlıdır. Günümüzde 40 çeşidin üzerinde ekonomik boyutta maden üretimi yapılmaktadır. Geçmiş yıllarda üretilen volfram, civa, fosfat gibi bazı madenler ise bugün üretilmemektedir.

1992 yılında 335 milyon Dolar olan Türkiye'nin maden ürünleri ihracatı 1998 yılında 531 milyon Dolar olarak gerçekleşmiştir. Maden ihracat ve ithalat değerleri karşılaştırıldığında, ihracatın ithalatı genellikle karşılayamadığı görülmektedir. Toplam ihracat ve ithalat içinde madencilik sektörünün payı %2 civarındadır. Maden ihracatının ilk üç sırasını bor, mermer, krom ve konsantreleri oluşturmaktadır. Mermercilik, 2000’li yıllarda çıkışını sürdürerek maden ürünleri ihracatında ilk sırayı almaya aday bir sektördür.

Ülkelerin kalkınmasında lokomotif görevi üstlenmiş olan madencilik sektörünün Türkiye'nin GSYİH’si içindeki payı uzun yıllar %1.5 ile %2.5 arasında kalmıştır. Günümüzde ise 2.2 milyar Dolar ile %1.1’in altına düşmüştür. Madencilik’in ülke ekonomisine katkısı incelenirken madencilik faaliyetleri, üretilen hammaddeleri son ürünlere dönüştüren sektörlerle beraber değerlendirilmelidir. Madencilik’in ekonomiye olan katkısının düşük görünmesinin nedeni bu değerlendirilmenin yapılmamasıdır.

Türkiye maden kaynakları açısından birçok Avrupa ülkesinden iyi durumdadır. Maden kaynaklarının çeşitliliği ve dağılımlarının gelişmeye uygunluğu da önemli avantaj sağlamaktadır. Madenlerin küçük ve orta boyutta olmasına ve bazılarının teknoloji sorunları

bulunmasına karşın verimli üretim tekniklerinin geliştirilmesi güç değildir. Bugüne kadar aramaların sınırlı alanlarda yapıldığı, sanayi madenlerine yönelik arama çalışmalarının yeni başladığı göz önüne alındığında Türkiye’de madencilik sektörünün gelişme potansiyeli bulunduğu anlaşılmaktadır.

Türkiye'deki maden üretimi, rezervlere oranla düşüktür. Toplam maden üretimi talebin %48’ini karşılayabilmekte, geri kalan %52’si ithalat yolu ile karşılanmaktadır. Ancak ithalat ve ihracat rakamları karşılaştırıldığında, maden ihracatından elde edilen dövizin, maden ithalatı için harcanan dövizi karşılamadığı, hatta kömür ve demir cevheri ithalatına dahi yetmediği görülmektedir. AB ülkelerine yapılan ihracatın Türkiye'nin toplam maden ihracatı içindeki payı %40 dolayındadır. AB ülkelerine olan ihracatın yüksek olması, ihracatta ilk on sırayı alan ülkelerden 6’sının AB üyesi olmasından kaynaklanmaktadır.

Türkiye AB’ye üye olduğu takdirde hammadde olarak rekabet gücüne sahip olduğu minerallerin bazılarının mamül ve yarı mamüllerinde rekabet olanağı sınırlanabilecektir. Nihai ürünlerinin gümrüksüz ve miktar kısıtlaması olmadan Türkiye’ye girmesi, bazı işletmelerin rekabet gücünü azaltacak ve Özellikle tam üyelik sonrasında madencilik sektöründe kendisinden çok ileri teknolojilere sahip ülkelerle rekabet etmek zorunda kalacaktır.

Türkiye'nin doğal kaynak üstünlüğüne sahip olduğu bor, trona, perlit, bentonit, barit, manyezit, mermer, pomza ve krom madenlerinde rekabet gücü bulunmaktadır. Feldspat, kaolin jips, fluorit, diatomit ve dolomit madenlerinde ise bazı önlemler almak koşulu ile rekabet gücü sağlanması mümkündür.

Gümrük Birliği’nin pek çok sektörde olduğu gibi enerji, madencilik ve metalurji sektörlerinde de doğrudan veya dolaylı etkileri söz konusudur.

AB çerçevesindeki yükümlülüklerin madencilik sektörü üzerindeki potansiyel etkilerinin en aza indirilmesi ve bu büyük pazardan daha fazla pay alınabilmesi için, ekonominin bütün sektörlerinde olduğu gibi madencilik sektöründe de uyum çalışmalarına gereken önemin verilmesi yanında, bugüne kadar gerçekleştirilen uygulamalardan elde edilen sonuçların çok iyi değerlendirilerek gelecek için yapısal çözümler üretilmesi gereklidir.

Gümrük Birliği çerçevesinde 3213 sayılı Maden Yasası gereğince ithalat ve ihracattan alınan madencilik fonu kesintileri 1996 yılından itibaren kaldırılmıştır. Ayrıca kaynaklar ve üretim olanakları elverişli olmasına karşın her yıl artan miktarlarda kömür, demir cevheri, kromit konsantresi ve çinko konsantresi üçüncü ülkelerden fon ve vergiye tabi olmaksızın ithal edilmektedir. Türkiye’de madencilik sektöründe faaliyet gösteren firmalar, diğer sektörlerin vermiş oldukları vergilere ilave olarak brüt karlarının %15’i oranında fazla vergi ödemektedir. Bu durum ise ithalatta haksız rekabete neden olmaktadır.

Türk madencilik sektörünün Gümrük Birliği'nden fazla etkilenmemesi, pazar payını ve rekabet gücünü artırabilmesi amacıyla vergi ve fonlar makul seviyelere indirilmeli, verimliliğin artırılması ve uç ürün üretimine yönlendirilmesi için de belirli bir süre selektif teşvik tedbirleri uygulanmalıdır.

AB Ülkelerine yapılan maden ihracatı

AB Ükleleri	1996		1997		1998	
	Değer (000\$)	Dağılım (%)	Değer (000\$)	Dağılım (%)	Değer (000\$)	Dağılım (%)
Almanya	19.796	10.06	27.027	11.48	20.636	8.51
Avusturya	27.451	13.95	28.153	11.96	26.467	10.91
Belçika	24.865	12.42	27.438	11.66	30.524	12.58
Danimarka	425	0.22	359	0.15	1.204	0.50
Finlandiya	5.391	2.74	4.105	1.74	8.568	3.53
Fransa	8.417	4.28	5.584	2.37	4.269	1.76
Hollanda	19.901	10.11	40.803	17.33	28.704	11.83
İngiltere	16.069	8.16	16.182	6.87	17.668	7.28
İrlanda	129	0.06	349	0.15	67	0.03
İspanya	16.856	8.56	20.897	8.88	21.513	8.87
İsveç	1.763	0.90	5.324	2.26	7.736	3.19
İtalya	52.238	26.54	53.462	22.71	67.889	27.98
Lüksemburg	639	0.32			7	0.00
Portekiz	981	0.50	885	0.38	2.282	0.94
Yunanistan	1.898	0.96	4.835	2.05	5.063	2.09
TOPLAM	196.819	100	235.403	100	242597	100
Maden İhracatı	498.244		538.737		531.637	
AB'nin Payı (%)	39.50		43.70		45.63	

Kaynak : Maden İhracatçıları Birliği

AB'den yapılan maden ithalatı

	1996	1997	1998
AB'den İthalat (000\$)	162.696	195.051	197.606
Genel İthalat (000\$)	1.050.452	1.141.761	1.076.196
AB'nin Payı (%)	15.49	17.08	18.36

Kaynak : DTM

3.2.2.3.6 Gümrük Birliği'nin Küçük ve Orta Boy İşletmeler Üzerindeki Etkileri

Türkiye'de imalat sanayiinde 197.775 adet işletme faaliyet göstermektedir. (DİE, 1997) Bu işletmelerin çok büyük bir çoğunluğu küçük veya orta ölçekli sınıfındadır. DİE'nin 1997 yılı değerlerine göre 1-49 arası işçi çalıştıran 194.546 işletme bulunmakta, bu da toplamın %98.3'üne karşılık gelmektedir.

İşletmelerin Büyüklüklerine Göre Dağılımı

1-10	arası işçi çalıştıran	187.116
10-24	“ “ “	4.005
25-49	“ “ “	3.108
50-99	“ “ “	1.780
101-150	“ “ “	743
151-249	“ “ “	222
251-500	“ “ “	490
501'den fazla	“ “ “	311

Görüldüğü gibi sanayi işletmelerinin %98.3'ünü oluşturan KOS işletmelerinin içinde 1-10 arası işçi çalıştıran çok küçük işletmelerin oranı %94.6 gibi büyük bir değere sahiptir.

KOS İşletmelerinin Sektörlere Göre Dağılımı (DİE 1994 yılı verileri)

%29	Dokuma, Giyim Eşyası ve Deri
%25	Metal Eşya-Makina ve Teçhizat, Ulaşım Aracı, İلمي ve Mesleki Ölçme Aletleri
%22	Orman Ürünleri ve Mobilya
%11	Gıda, İçki ve Tütün
%4	Taş ve Toprağa Dayalı
%3	Kağıt, Kağıt Ürünleri ve Basım
%3	Kimya
%4	Diğerleri

Gümrük Birliği'ne girerken, 1995 yılı sonlarında yapılan tespitlere göre KOS'ların sorunları:

- 1- Finansman kaynaklarına ulaşım
- 2- Üretim ve yönetim teknolojileri
- 3- Vasıflı eleman
- 4- Enformasyon, ihracat ve uluslararası ilişkiler ve
- 5- Mevzuat yükü

olarak beş ana başlık altında tespit edilmiştir. Aradan geçen dört yıla rağmen bu ana sorunlar geçerliliğini korumaktadır. Geçen zaman içerisinde finans alanında bazı gelişmeler (KOBİ kredileri) olmakla birlikte, bu konu halen KOS'ların en önemli sorunlarının başında gelmektedir.

Gümrük Birliği sürecinin başlamasından önce çeşitli kesimler, sanayinin Gümrük Birliği'nden olumsuz etkilenebileceği yönünde endişelerini dile getirmişler, ancak özellikle 1996 yılında bazı sanayicilerin Gümrük Birliği'nin sağladığı gümrük vergisi avantajlarını kullanarak makina, tezgah ve teçhizatlarını modernize ettikleri gözlenmiştir. Bu eğilim 1997 yılında da devam etmiştir.

1998 yılında başlayan ve 1999 yılında devam eden Rusya Federasyonu'ndaki gelişmelerden kaynaklanan kriz, KOBİ'leri çok ciddi bir şekilde etkilemiştir. KOS'ların yoğun olarak faaliyet gösterdikleri dokuma, giyim eşyası-deri sektörü Gümrük Birliği'nden olumsuz etkilenmemiş olmakla birlikte, Rusya krizi nedeniyle büyük zorluklar yaşamışlardır. İkinci büyük grup olan metal eşya, makina teçhizat, ulaşım aracı, ilmi ve mesleki ölçme aletleri grubu, geniş bir yelpazede üretim gerçekleştirmektedir. Bu grupta otomotiv yan sanayicileri, makina imalatçıları, beyaz eşya ve yan sanayicileri, döküm sektörü, metal

konstrüksiyon gibi önemli iş kolları bulunmaktadır. Otomotiv yan sanayinin Gümrük Birliği'nden olumsuz etkilenmesinin nedeni otomobil ithalatındaki artışın yanı sıra yerli otomotiv sanayinin ülkeye giren ithal otolarla rekabet edebilmek için yeni modellere süratle geçmesi ve yeni modelleri ithal girdi kullanarak üretmesidir. Bu grubun diğer önemli bir sektörü olan makina imalat sanayinde ise durum farklıdır. Bu sektörde yer alan ve İstanbul, Ankara, İzmir, Bursa, Konya, Kayseri, Gaziantep gibi illerde faaliyet gösteren KOS'ların imal ettiği makineler çeşitlilik arz etmektedir. Fiyat yönünden AB ülkelerinde üretilen benzerlerine karşı önemli bir rekabet üstünlüğü olan bu firmaları önümüzdeki dönemde fikri ve sınai mülkiyet hakları ile ilgili olarak bazı sıkıntıların beklediğini söylemek mümkündür. Bunun yanı sıra çok önemli diğer bir konu da 2001 yılından itibaren makina imalat sanayi ürünleri için AB mevzuatı uyarınca zorunlu hale gelecek CE işareti uygulamasıdır. Makina imalat sektörü ve ürünlerinde CE işareti zorunluluğu bulunan elektronik, elektromekanik, tıbbi cihazlar vb. üreticilerin standartlara uygunluk için bir an önce çalışmalara başlaması gerekmektedir.

KOS'ların faaliyet gösterdiği üçüncü önemli sektör olan orman ürünleri ve mobilya sanayinde ise Gümrük Birliği sürecinin başlamasıyla ithal mobilyaların iç pazar payı artmıştır. Bu durumun sektöre hem olumlu hem olumsuz etkileri görülmüştür. Gümrük Birliği'nin mobilya sektörüne olumlu etkileri kaliteli hammadde ve malzeme temini imkanlarının ve teknoloji transferinin artması, sektörün kalite ve fiyat açısından Avrupa ile rekabet edebileceğinin anlaşılması, ihracat imkanlarının artması, işletmecilik ufkunun gelişmesi, kapasite kullanımının artması olarak belirlenmiştir. Gümrük Birliği'nin sektöre olumsuz etkileri ise düşük fiyatla ithal ürünlerin piyasaya girmesi, ithal ürünlerin kalite açısından rekabet üstünlüğü olması, yerli ürünlere talebin azalması olarak saptanmıştır. Gümrük Birliği nedeniyle ülkeye girişi artan ithal mobilyalar başlangıçta yerli üreticilerin pazar payını daraltmakla birlikte Türk sanayicileri Gümrük Birliği'nin kendilerine, özellikle ithal girdiler konusunda sağladığı avantajları da kullanarak Avrupalı firmalarla rekabet edebilecek duruma gelmişlerdir.

Yapılan rekabet düzenlemeleri KOBİ'lere rekabet gereklerini öğrenme zorunluluğu getirmekte, bunu sağlayacak programlara katılım, konu ile ilgili eksikliklerin giderilmesini mümkün kılmaktadır. AB'nin zorunlu standartlarına uyum dolayısıyla esnaf-sanatkar ve küçük işletmeler standartlara uygun, kaliteli ve rekabet edebilir mal ve hizmet üretmeye yöneltilmektedir. Bu durum maliyeti artırsa da AB pazarına ve uluslararası pazarlara giriş imkanı ve rekabet avantajı sağlayacaktır. Ayrıca yapılan yardımlar her anlamda daha nitelikli mal ve hizmet üretimini teşvik etmektedir. Bu, zincirleme olarak tüketici hakları, kaynakların verimli kullanılması, çevre koruma, sürdürülebilir kalkınma ve toplumsal barış konularında olumlu sonuçlar sağlayacaktır.

Gümrük Birliği'nin Türk esnaf-sanatkar ve küçük işletmeleri üzerindeki bir diğer etkisi de sektördeki işletmelerin AB pazarına girişin zorluğunu görüp başka pazarlara yönelerek, yerel pazarlara bağımlılıktan kurtulmanın önemini anlamış olmalarıdır. Ayrıca, küçük ölçekli olmaktan kaynaklanan sorunların üstesinden gelebilmek için birlikte hareket etmenin bilgi ve deneyimi paylaşma gereğinin anlaşılmaya başlanmış olması da başka bir olumlu etkidir (sektörel dış ticaret şirketleri, ortak kullanım atölyeleri, ortak tedarik ve pazarlama şirketleri v.b. oluşumlar). Küçük firmalar, mesleki örgütler aracılığıyla, ilgili yasal düzenlemelerde menfaatlerine yönelik hükümlerin yer almasını sağlamak için daha katılımcı olmuşlar ve bunu uluslararası örgütler bünyesinde de devam ettirmişlerdir.

Mesleki eğitimin önemini anlaşılması gerek devletin, gerek esnaf-sanatkar ve küçük işletmeler ile bağlı oldukları örgütlerin mesleki eğitime yaptıkları yatırımları artırmıştır. Bu,

aynı zamanda örgün eğitim dışında kalan gençlerin sosyalleşme olanağı bulmalarına katkı sağlamaktadır.

AB'nin, esnaf sanatkar ve KOBİ'lere yönelik olarak uyguladığı kapsamlı bir teşvik sistemi bulunmaktadır. Oysa Gümrük Birliği'ne geçiş sırasında Türkiye'deki esnaf sanatkar ve KOBİ'ler aynı imkanlara sahip olmadıklarından Avrupalı rakiplerine göre zayıf durumda kalmışlardır. Bunun yanı sıra özellikle AB'nin, KOBİ'lerin rekabet edebilirliğini sağlamak ve korumak amacıyla taahhüt ettiği fonlar, siyasi engeller nedeniyle kullanılamamıştır.

Genellikle hizmet sektöründe emek yoğun üretim yapan Türk esnaf ve sanatkarlarının istihdam ettiği işgücü Avrupa'ya göre ucuz ama verimlilik açısından hayli zayıftır. Bir başka nokta da, Gümrük Birliği hizmetlerin serbest dolaşımına imkan tanımadığından, emek yoğun çalışan esnaf ve sanatkarların Avrupa pazarına girememesi, vize uygulaması nedeniyle de ticari amaçlı seyahatleri zorlaştığından rekabet edebilirliklerin zayıf kalmasıdır.

AB kefalet ve garanti sistemine benzer bir sistemin Türkiye'de de uygulanmaması söz konusu işletmelerin istihdam yaratacak yatırımları gerçekleştirmelerini ve rekabet edebilirliklerini güçleştirmektedir.

Türkiye'de ekonomik ve siyasi istikrarın olmayışı Türk esnaf-sanatkar ve KOBİ'ler için istikrarlı ve olumlu bir girişim ortamının oluşmasını engellemektedir. Bu da Avrupalı rakipleri ile rekabet edebilirliklerini zayıflatmaktadır. Helsinki Zirvesi'nde öngörülen mali yardım paketi bu sorunun çözülmesinde önemli bir adımdır; ancak sonuç vermesi zaman alacaktır.

Türk esnaf-sanatkar ve küçük işletmelerin Gümrük Birliği çerçevesinde gelişme kaydedebilmesi için kendilerini ilgilendiren konularda AB ile yapılan görüşmelerde önceden görüşlerinin alınması faydalı olacaktır.

Gümrük Birliği kapsamında, yabancı yatırımların getireceği hareket dikkate alınarak, Türkiye pazarına yönelik yatırım yapan yabancı sermayenin yerli yan sanayii kullanabileceği konusunda Avrupalı girişimcilerin Türkiye tarafından bilgilendirilmesi gerekmektedir.

Tam üyelik süreci çerçevesinde AB'nin MDAÜ'lere yönelik olarak uyguladığı kurumsal ve yapısal yardım programları, esnaf-sanatkar, KOBİ ve meslek kuruluşlarını da içerecek şekilde Türkiye için de en kısa zamanda uygulanmalıdır. Aynı şekilde Türkiye'deki AR-GE ve yenilikçi faaliyetlerin AB fonlarından desteklenebilmesi için Avrupa Birliği AR-GE ve Teknoloji Çerçeve Programına katılım sağlanmalı; AB'nin bu kapsamda KOBİ'lere yönelik destek programları Türkiye'ye uyarlanmalı; KOBİ'lere yönelik hizmet veren kurum ve kuruluşların finansal ve teknik olarak güçlendirilmesi, üniversitelerle işbirliğinin geliştirilmesi sağlanmalıdır. Esnaf-sanatkar ve KOBİ'lerin faaliyet alanlarından hangilerinin gelecekteki gelişmelerle birlikte rekabet edebilir oldukları belirlenmeli, bu alanlara yönelik teşvik programları geliştirilmelidir.

AB mevzuatına uyum kapsamında büyük ve orta ölçekli işletmeleri esas alarak hazırlanan yasalara esnaf-sanatkar ve küçük işletmelerin uyum sağlamanın zor olacağı ve onlara aşırı mali yük getireceği göz önünde bulundurulmalı ve uyum için yeterli süre tanınmalıdır. Esnaf-sanatkar ve KOBİ'lerin faaliyetlerini, hem yerel hem küresel boyutu dikkate alarak sürdürmesi gerekmektedir. Bu husus hem pazar çeşitlendirmesi sağlayacak, hem ürün geliştirilmesine yardımcı olacaktır. Bu konuda bilgi ve iletişim ağı oluşturulması ve küçük girişimcilere danışmanlık hizmeti sağlanması son derece faydalı olacaktır.

3.2.2.3.7 Tarım ve Tarıma Dayalı Sanayii

1998 yılında GSMH içerisinde %13.5'lik bir paya sahip olan tarım sektöründe uygulanan politikanın temel amacı; artan nüfusun dengeli ve yeterli beslenmesinin sağlanması, ihracatta mukayeseli üstünlüğe sahip olunan ürünlere ağırlık vererek verimliliğin ve üretimin artırılması, üreticilerin gelirlerinde istikrar sağlanması ve kamu kaynaklarının daha rasyonel kullanılabilmesidir. 1997 yılında %1.7 oranında küçülen tarım kesimi, 1998 yılında %7.6 oranında büyüme göstermiştir. Tarım sektöründe yaşanan bu yüksek oranlı büyüme, başta hububat, meyve ve sebze sektörleri olmak üzere tarım kesimi genelinde gerçekleşen yüksek rekolteleden kaynaklanmıştır. Tarım sektörü içerisindeki ağırlıkları, toplamın yarısından fazlasını oluşturan hububat, meyve ve sebze üretimi geçtiğimiz yıl sırasıyla %16.8, %25.5 ve %12.6 oranında artmıştır.

Tarım Sektöründe Büyüme Hızları (%)

	Büyüme Hızları		Tarım İçindeki Payı	
	1997	1998	1997	1998
Çiftçilik ve Hayvancılık	-2.1	8.2	92.6	93.5
Ormancılık	-3.7	-2.2	5.1	4.4
Balıkçılık	8.0	5.6	2.3	2.1
Tarım Kesimi Toplamı	-2.0	7.6	100	100
GSMH	8.3	3.8	-	-

Tarımın GSYİH İçindeki Payı

(Sabit Üretici fiyatlarıyla %olarak)

Sektörler	1996	1997	1998	1999 ⁽¹⁾	2000 ⁽²⁾
Tarım	15,0	14,6	13,3	13,9	13,5
Sanayi	28,4	28,4	29,2	28,9	29,0
Hizmetler	56,6	57,0	57,5	57,2	57,5

DİE, DPT

(1) Gerçekleşme

(2) Program

1998 yılında destekleme alımları kapsamında ürün fiyatlarının belirlenmesinde 1998 yılı programında öngörülen hedefler dikkate alınmakla birlikte, temel tarım ürünlerinde

rekoltenin oldukça yüksek olması, destekleme kapsamında alınan ürün miktarının artmasına yol açmıştır. 1994 yılında başlatılan hububat, şeker pancarı ve tütün dışındaki ürünlerin destekleme alımları kapsamı dışında tutulması uygulamasına 1998 yılında da devam edilmiştir.

1998 yılında çıkarılan bir kararname ile, 1998 yılında çiftçilerin, kuraklık, sel, taşkın, hastalık, afet vb. nedenlerle gördükleri zarar nedeniyle Ziraat Bankası, Tarım İşletmeleri Genel Müdürlüğü ve Tarım Kredi Kooperatifleri'ne olan 1998 vadeli ve 1999 yılına sarkan zirai kredi borçları vade tarihinden itibaren bir yıl süre ile faizsiz olarak ertelenmiştir.

Tarım sektöründe üretici örgütlerinin üretici kesiminin temsil edilmesinde, üreticilere hizmet verilmesinde, ürünlerin pazarlanmasında daha etkin rol oynamalarını sağlamak üzere 1997 yılında hazırlanmış olan "Tarım Satış Kooperatifleri" ve "Üretici Birlikleri" yasa tasarıları TBMM'ye sunulamamıştır.

Ürün borsalarının geliştirilmesi projesi için Dünya Bankası kaynaklarından 4 milyon ABD Doları tutarında kredi sağlanmıştır. 1998 yılı sonunda başlayarak 2001 yılında tamamlanacak olan bu proje ile hububat ve pamuk ile ilgili borsalar olan Adana, Edirne, İzmir, Konya, Polatlı, Şanlıurfa ve Eskişehir ticaret borsalarının modern ürün borsaları haline getirilmesi amaçlanmaktadır. Ürün borsalarının geliştirilmesi ve bu borsalarda vadeli işlemlerin yapılabilmesi için 1997 yılında 5590 sayılı Kanuna ek bir madde içeren bir kanun çıkarılmıştır. Ancak daha sonra Vadeli İşlem Borsaları'nın anonim şirket olarak kurulmaları uygun görüldüğünden, Sermaye Piyasası Kanunu'nda ve 4233 sayılı Kanun'da bu yönde değişiklik yapılması hususu gündeme gelmiştir.

Tarım sektörü ilk çeyrekte %0,6, son çeyrekte ise %16,5 oranında büyümüştür. Tarım hariç tüm sektörlerde yüksek büyüme hızıyla başlanan yılda, daha sonraki çeyreklerde ani düşüşler görülmüştür. Yıllık bazda bakıldığında, en yüksek büyüme hızına sahip sektör tarımdır. Hayvancılıkta yaşanmakta olan kriz kendisini %3,6'lık bir gerilemeyle göstermiştir. Yine de, tarımsal üretimde gerçekleşen artış nedeniyle tarım sektörü içinde en yüksek oranlı artış %8,2 ile çiftçilik ve hayvancılık alt sektöründe yaşanmıştır. Tarım sektöründe ormancılık %2,2 oranında gerilerken, balıkçılık 1998'de %5,6 büyüme kaydetmiştir.

Türkiye'nin adaylık sürecinde tarım sektöründe yapması gereken çalışmalar 15-16 Haziran 1998 tarihinde yapılan Cardiff Zirvesi'nde onaylanan "Türkiye İçin Avrupa Stratejisi Raporu" nda belirlenmiştir.

Birinci aşama, Komisyon'un, Türk makamlarına, piyasa ve sağlık kuruluşlarının çeşitli yönleri ile, yönetim için gerekli tüm araçlar ve kurumlarla ilgili başlıca hukuki belgelerin envanterini sağlamasını içermektedir. Türkiye ise, tarım politikasının anlaşılmasını sağlamak üzere, Komisyon'a gerekli bütün bilgileri verecektir. İkinci aşama, AB Ortak Tarım Politikası ile Türk tarım politikasının çeşitli yönleri hakkında görüşmeleri öngörecektir. Üçüncü aşamada, çeşitli sektörlerde, AB Ortak Tarım Politikası ile Türk tarım politikası arasındaki farklılıkların bir özeti hazırlanacaktır. Bu sürecin sonunda Türkiye'den, AB'ye Topluluk müktesebatının benimsenmesine yönelik bir çalışma programı sunulması istenecektir.

Bu bölümde ayrıca, Topluluğun mali ve teknik yardımının, Türk tarımının yeniden yapılanması ve AB Ortak Tarım Politikası'na uyarlanması için önemli bir unsur olduğu belirtilmekte ve bu çerçevede, Türkiye'nin Komisyon'a öncelikli önlemlerinin bir listesini vermesi öngörülmekte ve söz konusu liste görüşüldükten sonra, bir teknik yardım

programının hazırlanabileceği ifade edilmektedir.

Strateji raporunda öngörülen üç aşamalı sürecin uygulanan tarım politikaları ve mevzuat hakkında karşılıklı bilgilenmeyi ve değerlendirmeyi içeren birinci aşaması 1998 yılının sonunda başlatılmıştır.

Bugüne kadar tarla bitkileri, sığır eti, balıkçılık ve yaş meyve, sebze mevzuatı karşılıklı iletilmiş olup, değerlendirme çalışmaları sürdürülmektedir. Veteriner Hekimlere ilişkin mevzuat; bitki sağlığı; FEOGA; tarımsal yapılara ilişkin mevzuat; süt ve süt ürünleri mevzuatı; koyun ve keçi eti mevzuatı; domuz eti mevzuatı; yumurta ve kanatlı eti mevzuatı; albuminler ve bal ile ilgili mevzuat; pirinç, işlenmiş ürünler, şeker, şarap, muz, tütün, tohum, kuru yem, nişasta, pamuk, zeytinyağı ile ilgili mevzuatlar; tarımsal istatistikler, uluslararası anlaşmalar ile ilgili çalışmalara henüz başlanmamıştır.

Uyum çalışmaları ile ilgili çeşitli aşamalardan geçilmiştir. Örneğin, tüketici sağlığını ve ekonomik çıkarlarını koruyan, bu amaçla 1995 yılında gıdaların güvenli şartlarda üretimi ve işlenmesini sağlayan 560 sayılı Gıdaların Üretimi, Tüketimi ve Denetlenmesine dair Kanun Hükmünde Kararname ve buna ilişkin kontrol yönetmeliği, Türk Gıda Kodeksi Yönetmeliği ve ürün Tebliği çıkarılmıştır. Mera alanlarının bozularak tarla haline getirilmesi, hayvanların bilinçsizce otlatılmaları gibi nedenlerle gittikçe azalan mera alanlarının korunmasını sağlamak maksadıyla 25 Şubat 1998 tarihinde yeni bir Mera Kanunu çıkarılmıştır. Bu kanunun mera sorununa orta ve uzun vadede çözüm getirmesi beklenmektedir.

Ancak Türkiye'de politik ve yasal düzenlemelerin uygulanma sürecinde zaman zaman problemler yaşanmaktadır. Burada yapısal düzenlemelerdeki yetersizliğinde rolü bulunmaktadır. Mevzuat açısından uyum sağlanan konularda dahi ithalat-ihracat, üretim-tüketim politikalarında istikrarlı ve uzun dönemli planlar içeren kararlar alınmamaktadır.

Türkiye'nin OTP koşulları ile birlikte AB'ye girişi Türk tarımının ekonomik döngü ve pazarını önemli ölçüde değiştirecektir. Sektör için yeni fırsatlar ortaya çıkacak, buna göre yeni tanımlar, düzenlemeler ve özellikle yeni bir fiyatlandırma sistemi söz konusu olacaktır. Bu çerçevede, OTP'nin üretici, tüketici ve işleyici bazında Türk tarımına olabilecek etkisi, tarım alt sektörleri itibariyle ayrı ayrı irdelenmelidir. Gümrük Birliği ile tarımdaki ulusal yapı politikaları arasında çok hassas bir ilişki bulunmaktadır. Tarım ürünlerinde Gümrük Birliği'nin sağlanması tarım alt sektörleri itibariyle uzmanlaşmayı gerekli kılmaktadır.

Bilindiği gibi, Türkiye ile AB arasında işlenmiş tarım ürünlerinin içerdikleri sanayi payı itibariyle kademeli olarak serbest dolaşıma girmeleri öngörülmüştür. 1997 yılında 2,5 milyar Dolar düzeyinde bulunan işlenmiş tarım ürünleri ihracatı, 1998 yılında %18 düşüşle 2,1 milyar Dolar seviyesine gerilemiştir. Söz konusu düşüşte Türkiye'nin en önemli pazarlarından biri olan BDT ülkelerinde yaşanan ekonomik kriz büyük rol oynamıştır.

Sektörel bazda Türkiye'nin işlenmiş tarım ürünleri ihracatı incelendiğinde; şeker ve şeker mamullerinde 1998 yılında bir önceki yıla oranla miktar bazında %19 artış, çikolata ve kakao içeren gıda müstahzarları ihracatında da 1998 yılında bir önceki yıla oranla gerek değer gerek miktar bazında %25 oranında düşüş, hububat ve unlu mamuller ihracatında, 1998 yılında bir önceki yıla göre değer bazında %35 düşüş gerçekleşmiş (miktar bazında %40), meyve-sebze konserveleri ihracatı ise 1998 yılında aynı kalmıştır (miktar bazında %4 artış). Domates konserveleri ihracatı 1998 yılında bir önceki yıla göre değer bazında %4 artışla (miktar bazında %3) 139 milyon Dolar düzeyine ulaşmıştır. Bu arada, AB ile gerçekleştirilen

Tarım Teknik Komitesi müzakereleri sonucunda taviz listesine alınan 30,000 tonluk domates salçası tarife kontenjanının çeşitli nedenlerle AB tarafından askıya alınması ihracat potansiyelinin tam olarak kullanılmamasına neden olmaktadır. Bu grupta diğer önemli ihraç kalemi olan meyve suları ihracatında 1998 yılında değer bazında %16 (miktar bazında %53) artış gerçekleşmiş ve ihracatı 63 milyon Dolara yükselmiştir. Meşrubat ve alkollü içkiler ihracatı 1998 yılında değer bazında %25 düşüşle 55 milyon Dolar düzeyinde gerçekleşmiştir.

Şekerli ve çikolatalı mamullerde ihracatın ithalata oranı 1994 ve 1995 yıllarında ortalama 22 kat olarak gerçekleşmiştir. 1996 yılında ithalatın 15,6 katı olan ihracat, 1997'de 11 kat düzeyine inmiştir. 1998 yılında ithalat bir önceki yıla göre %4,5 azalmış olmasına rağmen, ihracatta meydana gelen %26'lık azalma nedeniyle, ihracatın ithalatı karşılama oranı 8,5 kat olarak son yılların en düşük düzeyinde gerçekleşmiştir. Şekerli ve çikolatalı mamuller sektörü, ana hammaddesi olan kakao açısından ithalata bağımlıdır. Kakao ve kakao ürünleri (tatlandırıcı madde katılmış kakao tozu hariç) 1997 yılı toplam ithalatı 45,3 milyon Dolar, 1998 yılı toplam ithalatı ise 51,3 milyon Dolar olarak gerçekleşmiştir. Şekerli ve çikolatalı mamuller ithalatının tamamına yakını Avrupa Birliği ülkelerinden gerçekleştirilmekte ve ithalatın %75'ini çikolatalı mamuller oluşturmaktadır. Gümrük Birliği kapsamında işlenmiş tarım ürünleri olarak ele alınan şekerli ve çikolatalı mamuller, içerdikleri hububat, şeker ve/veya süt miktarına göre tarım payı itibariyle vergiye tabi tutulmaktadır. Gümrük Birliği sonrasında şekerli ve çikolatalı mamuller ithalatında artışlar görülmekle birlikte, bu artışlar sektörü olumsuz etkileyecek düzeylere ulaşmamıştır. Sektörün 1996 yılı ithalatı 1995 yılına göre %56, 1997 yılı ithalatı bir önceki yıla göre %38 oranında artış gösterirken, 1998 yılı ithalatı ise, bir önceki yıla göre %4,5 oranında azalmıştır.

Türkiye'de makarna üretimi yurtiçi talebi karşıladığından makarna ithalatı oldukça düşük düzeyde gerçekleşmekte çoğunlukla İtalya'dan yapılmaktadır. Aynı zamanda bazı İtalyan markalı makarnalar da Türkiye'de üretilmeye başlamıştır. İtalya'dan ithal edilen makarna fiyatlarının yüksek olması, tüketiciler tarafından tercih edilmemesine yol açmaktadır. Bahsedilen nedenle İtalyan firmaları promosyon faaliyetlerine başlamıştır. Konserve meyve ve sebze ithalatı ise çok düşük miktarlarda yapılmaktadır. İthalat özellikle Türkiye'de üretilmeyen çeşitlerden oluşmaktadır.

Türkiye'nin domates salçası ithalatı önemsenmeyecek düzeydedir. Ancak, yukarıda da verildiği üzere, 1997 yılında üretimde görülen düşüş, ithalatın 6 milyon Dolar düzeylerine çıkmasına neden olmuştur. Bu rakam 1998 yılı itibariyle 2 milyon Dolar düzeyine dönmüştür. İthalat, özellikle reeksport veya yurtiçi açığı kapatmak amacıyla gerçekleştirilmekte ve daha çok Çin ile Yunanistan ve İran gibi komşu ülkelere yapılmaktadır.

Meyve suyu sektöründeki ithalat 1997 yılına kadar devamlı bir artış içindedir. Ancak, 1998 yılında miktar olarak %56 ve değer olarak ise %39'luk bir azalış kaydedilmiştir. 1992 yılında 985 bin Dolar ve 697 ton olan meyve suyu ithalatı, 1992 - 1998 yılları arasında miktar olarak 7, değer olarak ise yaklaşık 4 kat artarak 1998 yılında 3696000 Dolar ve 4 882 ton olarak gerçekleşmiştir. 1996 yılında, meyve suyu sektörü Türkiye'nin toplam ithalatından %0,02'lik, 1997 yılında %0,016'lık bir pay almıştır. Bu oran 1998 yılı için %0,23 olarak gerçekleşmiştir. Meyve suyu sektörünün toplam gıda sanayi ürünleri ithalatı içindeki payı yıllar itibariyle incelendiğinde ise bu oranın 1995 yılında %0,7, 1996 yılında %1, 1997 yılında %1 ve 1998 yılında %0,10 olarak gerçekleştiği görülmektedir. 1998 yılında 22 ülkeden ithalat gerçekleştirilmiş olup, Brezilya %32,4'lük payı ile toplam meyve suyu ithalatının gerçekleştirildiği en önemli ülke konumundadır. İran da, Türkiye'nin meyve suyu ve konsantresi ithalatında önemli bir paya sahip ülke olarak ön plana çıkmaktadır. İran'ın

Türkiye'nin toplam meyve suyu ve konsantresi ithalatındaki payı miktar olarak 1996 ve 1997 yıllarında sırasıyla %32 ve %10,5'dir. Bu oran, 1998 yılında %13,7 olarak gerçekleşmiştir. Ekonomik kriz yaşayan Uzak Doğu ülkelerinden özellikle karışık meyve suları üretiminde kullanılmak üzere tropikal meyveler ithal edilmektedir.

Avrupa Birliği'nin en karmaşık politikalarından biri olarak tanımlanan Ortak Tarım Politika'sına Türkiye'nin de, uzun vadede de olsa, uyum gösterme zorunluluğu bulunmaktadır. Bu çerçevede ağırlıklı olarak fiyat müdahaleleri ve girdi destekleri şeklinde uygulanan tarımsal destekleme politikalarının, Dünya Ticaret Örgütü kuralları ile Topluluk Ortak Tarım Politikasına uyum çalışması bağlamında yeniden gözden geçirilerek, sektörde kamunun ağırlığının azaltılması ve Topluluk üyesi ülkelere kıyasla önemli farklılık gösteren yapısal konulara ağırlık verilmesi gerekmektedir. Bu çerçevede, özellikle ürün borsaları, tarım ürünleri sigorta sistemi ve stok idaresi gibi risk yönetimi araçlarının etkin bir şekilde uygulamaya konması sağlanmalıdır.

Tarımla ilgili bütün kuruluşların bir çatı altında toplanması, tarım politikalarının tek elden belirlenerek, uygulanması, bu kapsamda Tarım Bakanlığı'nın reorganizasyonu, Bakanlık kuruluşlarının AB konularında yetişmiş yeterli sayıda personelle desteklenmesi ve mevcut personelin eğitilmesi gerekmektedir. Türkiye'nin dünya tarımındaki gelişmelere paralel olarak, tarımla ilgili devlet düzenlemelerini güncelleştirmesi gereksinimden öte bir zorunluluk haline gelmiştir. Halen Türkiye'de tarım politikalarına yön veren organizasyon sayısı onun üzerindedir. Örneğin tütün, tütün mamülleri, tuz, alkollü içecekler (Tekel), Maliye ve Gümrük Bakanlığı'nın; şeker, çay ve bazı işlenmiş tarım ürünleri Sanayi ve Ticaret Bakanlığı'nın; tarım ve alt sektörleri itibarıyla planlar, makro ve sektörel hedefler Devlet Planlama Teşkilatı'nın; tarımın dış ticaret rejimi Dış Ticaret Müsteşarlığı'nın uygulanmasında bulunmaktadır. Bu bağlamda Ortak Tarım Politikasına göre yapılması gereken ilk uyum çalışması, tarım sektörünün yönetim ve organizasyon açısından yeniden yapılanmasıdır.

Bunun yanı sıra, AB'deki Üretici Birliklerine benzer yapıda üretici birliklerinin kurulması gerekmekte, AB'deki Tarımsal Garanti ve Yönlendirme Fonu (FEOGA) benzeri bir Fon'un kurulması, müdahale kuruluşlarının belirlenerek geliştirilmesi, Türkiye'deki hayvan-bitki sağlığı şartlarının AB ile karşılıklı ticarete konu olabilecek seviyeye çıkarılması, tarımsal işletmelerin optimal büyüklüğe kavuşturulması gerekmektedir.

Türk tarım sektörünün geliştirilmesi yönünde en önemli adımlardan birisi de ürün borsalarının kurulmasıdır. Tarımsal üretimde kalite ve verimliliğin artması, çok taraflı dünya ticaret sistemine uyumun sağlanması, doğal kaynakların korunması, çevreyle uyumlu tarımsal alt yapının oluşturulması ile sürdürülebilir bir tarımsal kalkınmanın sağlanması ülke ekonomisi açısından önem arz etmektedir.

AB'ye üye ülkeler, tarımsal yapılarına göre farklı uyum süreçleri geçirmişlerdir. Tarım sektörleri gelişmiş olan ve altyapı sorunları bulunmayan ülkeler, üyelikle birlikte AB'nin Ortak Tarım Politikasına dahil edilmişlerdir. Tarım sektörleri yeterince gelişmemiş, tarım nüfusu yüksek ve altyapı sorunları bulunan İspanya, Portekiz ve Yunanistan gibi ülkeler, üyelikle birlikte AB'nin Ortak Tarım Politikası'na uyum için 5-7 yıllık bir geçiş sürecine tabi tutulmuşlardır. Bu ülkeler bu süre içerisinde AB'nin teknik ve mali (Tarımsal Garanti ve Yönlendirme Fonu) imkanlarından faydalanmışlardır.

Diğer taraftan, AB'ye üyeliğe aday olarak kabul edilen ülkelere AB tarafından tarımsal altyapılarının güçlendirilmesi için teknik ve mali yardımlar yapılmaktadır. Dolayısıyla, Helsinki Zirvesi'nde adaylığının kabul edilmesinden sonra Türkiye'nin de

tarımsal altyapısının güçlendirilmesi için AB'nin teknik ve mali yardımından faydalandırılması beklenmektedir.

Türk tarım sektörünün içinde bulunduğu durum ve AB'nin Ortak Tarım Politikası bağlamında Türk tarım sektöründe yapılması gerekenler hakkında yukarıda yer alan değerlendirmeler çerçevesinde, Gümrük Birliği'nin Türk ekonomisine etkileri açısından bazı tarım sanayii sektörlerine ait bilgiler aşağıda yer almaktadır.

Tütün Sektörü

Ortalama 250.000 tonluk üretimi ve 500 milyon Dolar'lık ihracatı ile Türkiye, dünyadaki en önemli şark tipi tütün üreticisi ve ihracatçısı ülke konumundadır. Türkiye'de yaklaşık 500.000 üretici bu ürüne kanalize olmuş durumdadır. Türkiye'de üretilen tütünün temel alıcısı Tekel olmakla birlikte, ihracat amaçlı olarak tütünü alan özel sektör kuruluşları da bulunmaktadır. Söz konusu kuruluşlar gerek standardizasyon ve işletme teknikleri gerek ilaçlama ve modernizasyon faaliyetleri açısından alıcı istekleri doğrultusunda faaliyet göstermektedir.

Esasen halen yürürlükte olan 1177 sayılı Tütün ve Tütün Tekeli Kanunu günün ihtiyaçlarını karşılayabilecek düzenlemeleri içermemektedir. Üretici derneklerinin görüşü ise Meclis'deki yeni kanunun da üretici, ihracatçı ve sigara imalatçıların beklentilerini karşılayamayacak olduğu şeklindedir.

Tütün üretimi açısından en belirgin sorun, fiyatlandırmanın ekonomik değil, sosyal içerikli olarak gerçekleştirilmesidir. Bu çerçevede sektörün zayıf yanları üretim fazlalığı, fiyat politikalarının sosyal nitelikli olması, uzun vadeli makro politika eksikliği ve yasal düzenlemelerin hazırlanma sürecine sektöreki tüm tarafların katılımının sağlanamaması olarak ortaya çıkmaktadır. Bugün önemli bir sorun teşkil etmemekle birlikte, tütünde ilaç kalıntısı konusu ile de Türkiye'nin ileride karşılaşabileceği düşünülmektedir.

Sigara karşıtı kampanyaların talebi düşürmesi nedeniyle ürün fiyatlarına zam yapılması eğilimi, Asya krizinin söz konusu ülkelerden gelen talebin azalmasına neden olması, Türkiye'deki tütün politikaların yeniden gözden geçirilmesi gerekliliğini doğurmaktadır. Bunun dışında, sosyal amaçlı olarak belirlenen fiyatlardan ve özellikle kotasız alım yapılan yıllarda devlet tarafından satın alınan fazla tütünün yakılması, Hazine üzerinde ciddi bir mali yük oluşturmaktadır.

Türkiye'nin tütün ihracatının %30'u (yaklaşık 150 milyon Dolar) AB ülkelerine gerçekleştirilmektedir. Bu çerçevede özellikle, Türkiye'nin uyguladığı et ithalatı yasağına karşı AB'nin tütün ve salatalık turşusunda askıya aldığı gümrük vergisini yeniden uygulamaya başlaması, sektör açısından önemli bir sorun teşkil etmektedir.

Türkiye'nin, çok önemli ihracat kalemlerinden birini oluşturan tütün sektörünün rekabet gücünü artırabilmek için, özellikle aynı tür tütünü üreten Yunanistan'da AB ile uyumlu olarak tütün sektörüne uygulanan ve genel tarım destekleri kapsamında yer alan destek sisteminin araştırılması faydalı olacaktır. Bunun yanı sıra, iç problemler sonucu oldukça pahalı hale getirilen ve politik kararlar nedeniyle her an değişebilir bir sosyal fiyat politikasına bağlanan Türk tütüncülüğünün uzun vadeli ve kararlı politikalar ile sistemli bir hale getirilmesi gerekmektedir.

Zeytinyağı Sektörü

Zeytinyağı sektöründe, son yıllarda sürekli zeytin sıkma tesislerine yapılan yatırımlar, yeni rafineri yatırımları ve know-how transferleri sayesinde UZK ve AB standartlarında zeytinyağı üretimine başlanmıştır. Sektör ayrıca laboratuvar alanında yaptığı yatırımlar sayesinde zeytinyağı analizlerinde de AB seviyesine ulaşmıştır.

Zeytinyağı ile ilgili olarak Türkiye'nin belli bir politikasının olmaması ciddi bir sorun olarak nitelendirilebilir. Stok kurumunun eksikliği nedeniyle ihracatçılar uzun vadeli büyük miktarlarda bağlantılara girememektedir. Bu iki temel sorun nedeniyle 1999/2000 sezonunda olduğu gibi üretimin az olduğu sezonlarda zeytinyağı temin edememe nedeniyle mevcut pazarlara her yıl istikrarlı mal arzı mümkün olamamaktadır.

Sanayi ürünlerinde olduğu gibi, tarım ürünleri konusunda da AB ile tam bir entegrasyon sağlanması halinde AB menşeli zeytinyağları Türkiye'ye gümrük vergisi ödmeden girebilecek, böylece Türkiye, iç piyasada önemli rakiplerle mücadele etmek zorunda kalacaktır. Bunun yanı sıra, Türk menşeli zeytinyağları AB'nin üçüncü ülkelere uyguladığı yüksek gümrük vergisinden muaf olacak, dolayısıyla Türk üreticileri AB pazarında rekabet edebilecektir. Esasen, AB'nin üçüncü ülkelere ithal ettiği zeytinyağlarına uyguladığı gümrük vergileri nedeniyle halihazırda Türkiye'nin AB'ye zeytinyağı ihracatı yapması mümkün olamamaktadır.

Bilindiği üzere, DTÖ Tarım Tavizleri Görüşmeleri çerçevesinde gümrük vergisi ödenmeksizin bitkisel yağların (Ayçiçek yağı, Mısırozü yağı, Soya yağı) AB'den ithalatına izin verilmiştir. Türkiye, tarım tavizleri nedeniyle gümrük vergisini almamayı kabul ederken AB'nin Türk menşeli zeytinyağına taviz uygulamaması sektör açısından sorun yaratmaktadır.

Türkiye, AB ülkeleri ile rekabet edebilmek amacıyla kendi zeytinyağı sektörü için AB'deki destekleme sistemine benzer bir sistem kurulması ve stok kurumunun oluşturulması beklenmektedir. Bunun dışında, gerek üreticilerin gerek sanayicilerin üretim koşulları ve mal kalitelerini yükseltme çalışmalarına devam etmeleri gerekmektedir.

Tavukçuluk Sektörü

Türkiye ile AB arasında 1.1.1996 tarihinde tamamlanmış olan Gümrük Birliği tavukçuluk ürünlerini kapsamamakla birlikte, AB ile entegrasyon çerçevesindeki yasal düzenleme ve uygulamaların söz konusu sektör için de yapılması gerekmektedir. Esasen, adaylık perspektifi bağlamında yapılacak olan mevzuat düzenlemeleri sektörü de etkileyecektir. AB mevzuat ve yönergelerine uyum düzenlemelerini gerçekleştirecek kamu kurumlarının özel sektör ile işbirliği içinde çalışması, sektör açısından faydalı olacaktır.

En kaliteli ve ucuz hayvansal protein kaynağı olan tavukçuluk ürünlerinin Türkiye'de kişi başına tüketim oranları AB'nin hayli gerisindedir. AB ülkelerinde yıllık kişi başı kanatlı et tüketimi 20 kg. civarındayken bu sayı Türkiye için 10 kg.'dır. AB ülkelerinin yıllık kişi başı yumurta tüketimi 240 adet, Türkiye'nin ise 100 adet'dir. Türkiye'nin 1998 yılı piliç eti ihracatı 5461 ton (buna ek olarak 7000 ton tavuk ayağı), yumurta ihracatı ise 615 milyon adettir. 1999 yılının Ocak - Temmuz dönemindeki piliç eti ihracatı 1265 ton, yumurta ihracatı 262 milyon adet olarak gerçekleşmiştir.

Tarım ürünleri konusunda oldukça müdahaleci bir yaklaşımı olan AB, toprağa ve iklim koşullarına bağlı olmaksızın her bölgede ve her iklim koşulunda sürdürülebilir kümes

hayvancılığı üretimini serbest sisteme almış, hayvancılığın diğer sektörlerine uyguladığı sıkı denetleme sisteminin dışında bırakmıştır. Ancak kümes hayvancılığı sektörünün temel girdisi durumunda olan yemlik tahıl maliyeti sübvansede edilmektedir. Bu sübvansiyon ya fazla olan hububatın ucuzlatılarak yemlere katılması için ek prim ödenmesi ya da proteinli yem hammaddelerinin ve kuru yemlerin teşvik edilerek yemişleme tesislerine parasal yardım sağlanması şeklinde gerçekleşmektedir.

Türkiye'de de kümes hayvanları yetiştiriciliğine herhangi bir teşvik uygulanmamakta ve AB'de olduğu gibi yemlik tahıl üretimi desteklenmektedir. Ancak bu destek taban fiyatı ile alımı kapsadığı için sonuçta bu tahılı kullanan hayvancılık sektörünün maliyetlerini yükseltmekte ve onu dış pazarlarda rekabet edemez durumda bırakmaktadır. Bu haliyle destek hayvansal üretimi değil, bitkisel üretime olmakta bir başka deyişle hayvansal üretimin bitkisel üretimi desteklemesine yol açmaktadır.

AB'nin Tarımsal Destekleme ve Garanti Fonu (FEOGA) tavukçuluk sektörüne yıllar itibariyle 169 - 252 milyon ECU arasında değişen miktarlarda ödeme yapmaktadır. Bu tip destekler konusunda da AB ile Türkiye arasında bir uyum sağlanması sektörün geleceği açısından son derece yararlı olacaktır.

Sağlık ve bitki sağlığı (sanitary and phytosanitary - SPS) ile ilgili tedbirler, dünya tarım ürünleri ticaretinin gittikçe liberalleşmesini öngören önlemler çerçevesinde azalan vergi, fon vb. tedbirlerin ortadan kalkmasından sonra dahi, tarife dışı engel oluşturabilecektir. Kümes hayvanları ticareti açısından AB Türkiye'den bazı koşulları yerine getirmesini talep edebilir. Bunlar:

- Veteriner hizmetlerinin değerlendirilmesi,
- Ülkenin hastalıklı, hastalıktan arındırılmış ve araştırılan (survey) bölgelerinin araştırılması,
- Veteriner teşhis laboratuvarlarının durumu ve bu labortuavarlar ile analizlerin tanınması,
- İlgili yasal düzenlemeler, kontrol prosedürleri ve bunlarla ilgili kurum ve kuruluşlar ile yeterliliklerinin belirlenmesi.

AB, gerek kendi içinde, gerek üçüncü ülkelerle canlı hayvan ve ürünlerinde yapacağı ticarete, sağlık ve temizlik kurallarını en ince ayrıntısına kadar belirleyen bir mevzuata sahiptir. Mevzuatlar arasında bir beraberlik olduğu, gelişen ve değişen durumlara göre sürekli yenilendiği görülmektedir. AB mevzuatı ile Türk mevzuatı arasında bazı konularda uyum bulunmakla beraber, uyum bulunan konulara yönelik uygulamalarda dahi problemler yaşanmaktadır. AB standartları ile tam bir uyum içinde bulunmayan Türk Standartlarının uygulama mecburiyeti de bulunmamaktadır. AB mevzuatında olmasına rağmen Türk mevzuatında yer almayan bir çok husus bulunmakla beraber, mevcut olanların uygulanmasında ve hatta yenileme girişimlerinde de büyük bir karışıklık yaşanmaktadır.

Sektörü ilgilendiren Türk mevzuatı içerisinde AB ile uyumlu olmayanlar aşağıda yer almaktadır:

- Yem kanunu,
- Gıda maddeleri tüzüğü,
- Kasaplık kanatlı hayvan kesim yerlerinin asgari teknik ve temizlik şartlarını gösterir yönetmelik,

- Gayri sıhhi müesseseler yönetmeliği,
- Hayvan sağlığı ve zabıtası kanunu,
- Kuluçkahane ve damızlık işletmelerin sağlık kontrol yönetmeliğidir.

Kuru Meyve Sektörü

Türkiye'nin kuru meyve sektörünün en önemli ürünleri çekirdeksiz kuru üzüm, kuru incir ve kuru kayısı'dır. Türkiye 250 bin ton civarında rekoltesi ile çekirdeksiz kuru üzüm üretiminde ABD'den sonra dünya ikincisi, 200 bin ton civarında ihracatı ile dünya birincisidir. AB ülkeleri içinde tek çekirdeksiz kuru üzüm üreticisi ülke Yunanistan'ın bağlarındaki filoksera hastalığı nedeniyle rekoltesi 30-35 bin tonlara düşmüştür. AB'nin yardımları ile bağlarını yenileme ve kalitesini yükseltme çalışmalarını sürdürmektedir. Bu nedenle yakın gelecekte Türkiye ile rekabet edebilecek seviyeye ulaşması beklenmemektedir. Bu ülke ile yapılacak işbirliği sonucu AB pazarının çekirdeksiz kuru üzüm talebi Türkiye ve Yunanistan tarafından karşılanabilir. Türkiye kuru incir ve kuru kayısı konusunda gerek üretim, gerek ihracat açısından AB ve diğer tüketici ülke pazarlarında hakim ülke konumundadır. Kuru kayısı konusunda ise AB içinde Yunanistan, İtalya, İspanya ve Portekiz'de incir üretimi olmakla beraber, Türkiye ile miktar ve kalite bakımından rekabet olanağı bulunmamaktadır. Kısacası sektörde AB içinde herhangi bir rakibi bulunmayan Türkiye'nin genel anlamdaki en önemli rakibi İran'dır.

Diğer taraftan bilindiği üzere, fındık ülkemizin geleneksel ihraç ürünleri arasında önemli yer tutmaktadır. Ülkemiz yıllık ortalama 500.000 ton üretim ile dünya üretiminin % 80'ini ve dünya ticaretinin ise, % 75'ini sağlamaktadır. Bu yönü itibariyle ülkemiz üretim ve arz miktarı dünya piyasalarını belirleyici özellikte bulunmaktadır. Ülkemizin ardından diğer önemli üretici ülkeler, İtalya (120-130.000 ton), İspanya (20-25.000 ton) gelmektedir.

Ülkemizde iç tüketim yaklaşık 60.000 ton düzeyinde olup, üretilen fındığın büyük bir bölümü ihraç edildiğinden fiyat istikrarının oluşumunda "Destekleme" önemli bir faktör olarak karşımıza çıkmaktadır. Nitekim 1994 yılı 5 Nisan kararlarına dek fındık, destekleme kapsamında tutulmuştur. 5 Nisan 1994 tarihli ekonomik istikrar tedbirlerini müteakip 1993/94 sezonunda \$/kg bazında fındık fiyatı belirlenmiş olup, Fiskobirliğin DFİF'ten temin edilen kaynaklarla kredilendirilmesi suretiyle fındığın dolaylı olarak desteklenmesi yoluna gidilmiştir.

1998 Ürünü fındık fiyatı, Ağustos ayı içinde 675.000 TL/Kg ilan edilerek (yaklaşık 2.46 \$/Kg), aylık artışlar halinde Ocak ayına 775.000 TL /kg ile girilmiş olup, sezon sonu itibariyle de 875.000 TL/Kg ile tamamlanmıştır.

1997/98 sezonunda Fiskobirlik 64.664 ton kabuklu fındık alımında bulunurken, alım miktarı 1998/99 sezonunda yüksek rekolte sebebiyle rekor miktarda 238.774 ton'a ulaşmış olup, sözkonusu alımların bedeli 184 trilyon TL'yi aşmıştır.

Diğer taraftan, 1999/2000 sezonu alım dönemi için 1.020.000 TL/Kg. alım fiyatı ilan edilmiş olup, Aralık ayı itibariyle alım fiyatı 1.070.000 TL/Kg.'a yükseltilmiştir. 20.3.2000 tarihi itibariyle Fiskobirlik, sözkonusu fiyatlardan 142.348 ton alım yapmıştır. Bu alımların bedeli 153.7 Trilyon TL olup, üreticiye alım bedelinin 153.6 Trilyon TL'lik bölümü ödenmiştir.

Öte yandan dahili borsa fiyatları, 1.046.000 TL/Kg(Giresun) ve 950.000TL/Kg

(Ordu) arasında değişmektedir.

Ortalama üretim maliyeti 1-1.50 \$/kg seviyesinde olan fındıkta ilan edilen yüksek alım fiyatları, fındık toplama maliyetlerinde de aşırı artışı beraberinde getirerek üretici maliyetlerini yükseltmektedir. Diğer taraftan, yüksek fiyat ilanı halen söz konusu olan arz fazlası üretimin körüklenmesine neden olduğu düşünülmektedir.

Sezonlar İtibariyle Fındık İhracatımız

SEZON	MİKTAR (TON, İÇ)	MİKTAR (TON KABK.)	DEĞER 1000 \$	ORT.İHR. FİY. \$/KENTAL	DEĞİŞİM MİKTAR%	DEĞİŞİM BİR. FİY. %
1993/94	174.952	349.904	691.376	395	-	-
1994/95	243.283	486.566	798.378	326	39	15
1995/96	209.439	418.878	625.126	298	-14	-21
1996/97	186.511	373.022	733.536	393	-12	17
1997/98	212.652	425.304	964.226	453	14	31
1998/99	173.718	347.436	719.384	414	-23	-10
1998/99*	139.614	279.228	574.140	403	-	-
1999/00*	152.279	304.558	525.912	352	-	-

(*) 1 EYLÜL-24 MART

İhracatımız ise, sezonlar itibariyle ortalama 200-210.000 ton (en fazla 242.000 ton/iç düzeyine kadar çıkabilmiştir.) düzeyinde iken, 1996/97 döneminde yüksek fiyat politikası nedeniyle bir miktar gerileyerek, 186.511 ton düzeyinde kalmış ve karşılığında 733 Milyon \$ döviz girdisi temin edilebilmiştir. 1997/98 sezonu ihracatımız büyük bir artış göstererek, 212.652 ton ve 964 milyon \$'a ulaşmıştır. Bununla birlikte, 1998/99 sezonunda 173.718 ton ve 719 milyon \$'lık ihracat kayda alınmıştır. Öte yandan, 1998/99 sezonu 1 Eylül-24 Mart döneminde 139.614 ton ve 574 milyon \$'lık ihracat kayda alınırken, 1999/2000 sezonunda aynı dönem itibariyle 152.279 ton ve 525.9 milyon \$'lık fındık ihracatı kayda alınmıştır.

Hamburg Borsası fındık fiyatları, sezon içerisinde dalgalanma göstererek, 365-370 \$/kental olan sezon başlangıcı fiyatından 340 seviyelerine gerilemiş olup, icinde bulunduğumuz hafta itibariyle de 375-380 \$/kental seviyelerinde seyretmektedir.

Ülkemiz, dünya fındık üretiminde ilk sırada yer almakla birlikte, iç tüketimimiz 60.000 ton/yıl düzeyinde seyretmektedir. Fındık üretimimizin yıllar itibariyle artış göstermesine karşılık, iç tüketimimizin artmaması, fındık tüketimini artırıcı politikalar izlenmesini gerekli kılmıştır. Ancak, ülkemizde fındık daha çok çikolata ve bisküvi sektöründe tüketilmektedir. İthalatçı ülkelerde ise, genelde fındık çikolata sanayiinde kullanılmakta olup, tüketimin ancak % 10-15'lik kısmı çerezlik olarak kullanılmaktadır. Dünya fındık tüketimine ilişkin çok kesin bir rakam olmamakla birlikte, dünya üretim ve ihracatından hareketle tüketiminin de yaklaşık 600-650.000 ton düzeyinde olduğu tahmin edilmektedir.

Fındık ihracatımız; iç, işlenmiş ve kabuklu olarak gerçekleştirilmektedir. Son üç yıllık ihracatımız incelendiğinde, yaklaşık % 70-75 iç, % 25-30 işlenmiş ve % 0.1-0.3 kabuklu olarak ihracatımızın gerçekleştirildiği görülmektedir.

136.176 ton ve 576.285.000 \$ olarak gerçekleşen 1998 yılı iç fındık ihracatımızın %40.65'i Almanya'ya, %12.87'si İtalya'ya, %9.47'si Fransa'ya, %6.70'i Belçika-Lüksemburg'a gerçekleştirilirken, %6 ile %2 arasında değişen oranlarda da İsviçre, İspanya, Hollanda, ABD ve İngiltere'ye gerçekleştirilmiştir.

54.329 ton ve 253.341.000 \$ olarak gerçekleşen 1998 yılı işlenmiş fındık ihracatımızın %33.68'i Almanya'ya, %12.70'i Fransa'ya, %10.76'sı İngiltere'ye, %9.42'si Hollanda'ya gerçekleştirilirken, %5 ile %2 arasında değişen oranlarda da Avusturya, Belçika-Lüksemburg, İsveç, İspanya, A.B.D. ve İtalya'ya gerçekleştirilmiştir.

Öte yandan, dünyanın belirli antep fıstığı üreticilerinden biri olan ülkemiz, dünya üretiminin yaklaşık % 15'ini gerçekleştirerek, İran ve ABD'nin arkasından üretimde üçüncü sırada yer almaktadır. Ülkemizin antep fıstığı üretimi yıllık ortalama 35.000 ton seviyesinde gerçekleşmektedir. Dünya antep fıstığı üretiminde İran ortalama 200.000 ton düzeyindeki üretimiyle birinci sırada yer almaktadır.

1982-90 yılları arasında ortalama 15-20 Milyon \$ düzeyinde gerçekleşen antep fıstığı ihracatımız, 1990-93 yılları arasında 5 Milyon \$ seviyesine gerilemiştir. Öte yandan, 1997 yılında 19 milyon \$ seviyesine kadar yükselen ihracatımız, 1998 yılında tekrar 7 milyon \$ düzeyine gerilemiştir.

Badem üretiminde ise, ABD yılda ortalama 300.000-350.000 ton ile dünya badem üretiminin %75'ine sahiptir. İspanya (60-70.000), İtalya(10-15.000) ve Yunanistan(10-12.000) diğer önemli üretici ülkeler arasında yer almaktadır. Ülkemiz badem üretimi 10.000 ton seviyesinde gerçekleşmekte olup, yılda ortalama 200 ton ihracat yapılmaktadır.

ABD badem ihracatında da yılda ortalama 200.000 ton ile birinci sırada yer almaktadır. İspanya, İtalya ve Yunanistan'ın yıllık ortalama ihracat miktarları sırasıyla, 40.000 ton, 2.000 ton ve 1.000 ton'dur.

Türkiye'nin AB ile entegrasyon sürecinde tarım ürünlerinde serbest dolaşım sağlanması halinde her üç üründe de mevcut avantajlı durumunu devam ettireceği, önemli bir pazarlama sorunu ile karşı karşıya kalmayacağı düşünülmektedir. Ancak, halen AB'nin gümrük vergisi uygulamaması nedeniyle diğer üretici ülkelere karşı önemli bir avantaj elde etmiş olmayacaktır.

AB'ye çekirdeksiz kuru üzüm, kuru incir, kuru kayısı ihracatında en önemli konu olarak AB'nin insan sağlığına yönelik aldığı önlemler ve bu çerçevede belirlediği standartlar görülmektedir. Bunların başında ağır metaller, mikotoksinler (aflatoksin, okratoksin A, küf ve mayalar gibi) ve kükürt dioksit konuları için belirlenen limitler gelmektedir. Türkiye üretim koşulları itibarıyla AB veya diğer ülkelerin istediği limitlerin yanı sıra Türk Gıda Kodeksi'ne dahi uyamamanın sıkıntısını çekmektedir.

Türkiye, AB üyeliğine bağımlı olmaksızın tarımda gerekli önlemleri en az AB'nin istediği düzeyde alma zorunluluğu ile karşı karşıyadır.

AB'nin ilgili komisyon ve alt komisyonlarında sektör temsilcilerinin katılımı yoluyla karar mekanizmasına dahil olunmasında yarar görülmektedir.

Türkiye'de tarım ürünlerinin Türk Gıda Kodeksi'nde öngörülen özelliklere uygun hale getirilmesi; tarım ilaçlarının bilinçli kullanımı amacıyla üretici eğitimlerinin yoğun ve sürekli

olması; tarım ilaçlarına ruhsat verilirken seçici davranılması, öncelikle aynı ürün için başlıca tüketici ülkelerde ve diğer üretici ülkelerde ruhsat alınmış olmasının ön koşul olarak aranması, Kodeks tarafından belirlenmiş bir limiti bulunan ilaçların tercih edilmesi; tarım ilaçlarının üreticilere reçete ile satılması; tarım ilaçları satan işyerlerinin denetimlerinin yoğun ve sürekli olması; ürünlerin bir sertifikaya bağlanması ve bu sertifikalarda üründe kullanılan tarım ilaçları ve kalıntı miktarlarının belirtilmesi; tarım ürünlerini ihracata ve iç pazara sunmaya hazır hale getiren işletmelerin denetimlerinin yoğun ve sürekli olması; Türk Gıda Kodeksi'ndeki hükümlerin AB standartlarına uyumlu hale getirilmesi konularında Tarım ve Köyişleri Bakanlığı'nın gerekli önlemleri alması beklenmektedir.

3.2.2.4 Gümrük Birliği'nin Etkileri: Daha Önce Yapılmış Çalışmaların Değerlendirilmesi

Gümrük Birliği'nin Türk ekonomisi üzerine etkilerini ele alan hayli az sayıda çalışma yapılmış bulunmaktadır. Bu bölümde, bir yandan bu konuda yapılan en son çalışma olması, diğer yandan, politika belirleyicilerine referans olabilme amacı taşıması nedeniyle ağırlıklı olarak İktisadi Kalkınma Vakfı (IKV) tarafından yaptırılmış olan (Bayar, A., 2000, "Gümrük Birliği'nin Türkiye Ekonomisi Üzerine Etkileri, İlk Dört Yılın Analizi" İktisadi Kalkınma Vakfı Yayınları, 159 :) çalışmaya yer verilmiştir.

Bu çalışmada esas olarak, Gümrük Birliği'nin ilk dört yıllık uygulamasının Türk sanayii üzerinde yarattığı etkilerin başlıca ekonomik göstergeler ve sektörler bazında incelendiği belirtilmektedir. Diğer taraftan, IKV'nin adı geçen raporunda, bu konuda daha önce yapılan çalışmalar da değerlendirilmiştir. Bu çalışmaların çok kısa bir özetine ilgilenele referans teşkil edebileceği düşüncesiyle bu bölümde yer verilmiştir.

IKV'nin yukarıda sözü edilen çalışmasında kullanılan model, eksik rekabete dayalı çökuluslu bir genel denge modelidir. Bu ekonomik modelleme tipi fazla sayıda ekonomik konunun incelenmesinde önemli bir araç oluşturmaktadır. Bu model uluslararası ticaretin çok yönlü liberalizasyonu, ekonomilerin bölgesel entegrasyonu ve bunların enerji ve çevre standartları açısından etkileri gibi konularda yorum yapabileme imkanını vermekte, dolayısıyla politika belirleyicilere referans olabilme amacını taşımaktadır.

Türkiye-AB Gümrük Birliği Kararının klasik bir ticaret anlaşmasının çok ötesine giden hükümlerinin olduğu herkesçe bilinen bir gerçek olmakla birlikte, geçtiğimiz dört yıl içinde bu Kararın hükümlerinin tümüyle ve daha ileri düzeyde yakınlaşmaya hizmet edecek bir karşılıklı anlayışla uygulandığını söyleyebilmek çok güçtür. Hem uygulamadaki bazı eksiklikler hem geçtiğimiz yıllarda makroekonomik dengelerin sağlanmasında karşılaşılan güçlükler, Gümrük Birliğinden beklenen faydaların tam anlamıyla elde edilmesini engellemiştir.

Bu durum göz önünde bulundurularak, çalışmada sadece ilk dört yılda ortaya çıkan etkilerin tespiti ile yetinilmemiş, Kararın içerdiği hükümlerin tamamen ve karşılıklı iyi niyetle uygulanması ve makroekonomik dengelerin iyileşmesi halinde neler olacağı da modelde çeşitli senaryo seçenekleri uygulanarak saptanmaya çalışılmıştır. Söz konusu senaryo seçeneklerinin ortaya koyduğu sonuçlar şunlardır:

- Simulasyon sonuçlarına göre GB'nin kısa vadeli etkileri son derece düşük olmuştur. Refah düzeyi sadece 31 milyon dolar artmış ve reel olarak GSYİH % 0.04 oranında yükselmiştir. Tarım, tekstil, giyim eşyası, deri ve mineral ürünler

sektörleri kısa vadede olumlu etkilenen sektörlerdir. Makine, motorlu taşıtlar ve elektronik sanayi ürünleri olumsuz yönde etkilenen sektörlerdir. İhracat bu sektörlerde azalmış, tekstil, giyim eşyası, deri, kağıt, plastik ve mineral sektörlerinde artmıştır.

- Uzun vadede, riskin azaldığı ve yabancı sermaye girişinin artmış olduğu varsayımları altında yapılan simülasyon sonuçları, hemen hemen tüm sektörler için olumlu sonuçlar vermekte, ulaştırma sektörü dışındaki tüm sektörler için üretimin arttığını göstermektedir. Yabancı sermaye girişi nedeniyle sermaye oluşumu ve ihracat da artmaktadır.
- Kredibilitenin artmasıyla da Türkiye'nin GB'den olumlu sonuçlar elde edebileceğine işaret edilmektedir. Reel GSYİH artışı %3 olarak belirlenmekte, refah artışının ise 1995 yılı GSYİH'sının %2.6'sı kadar olacağı beklenmektedir (44 Milyar Dolar).
- GB'nin yeni teknolojiler ve Know - How transferi gerçekleştireceği varsayımı altında ise simülasyon sonuçları benzer olumlu sinyalleri vermektedir.
- Öngörülen ideal senaryo ise, Türkiye'nin uluslararası mali piyasalarda artan kredibilitesinin uzun dönemli etkilerinin yanı sıra, GB'yi takiben teknolojik değişimlerdeki artışa da yer vermektedir. Bu çerçevede yapılan simülasyonlar, Türkiye'nin ekonomik ve kurumsal reformlarını gerçekleştirerek ekonominin yeni teknolojileri uygulamada başarı göstermesi durumunda, uzun dönemde GB'nin potansiyel faydalarını son derece geniş olacağını göstermektedir. Bu durumda reel GSYİH'nin %5.5 oranında artacağı ve refah artırıcı etkinin 7.7 milyar Dolara yükseleceği tahmin edilmektedir.

Çalışmanın genel sonuç bölümünde ise, Gümrük Birliğinin tamamlanmasından önce üçüncü ülkeler aleyhine yüksek oranlı bir ticaret sapması olasılığı; Gümrük Birliğinin Türk ekonomisi üzerinde ciddi boyutlu bir olumsuz ekonomik şok yaratma tehlikesi ve Türk firmalarının buna dayanma kapasitesi olmak üzere, Türk kamuoyunu meşgul eden iki temel ekonomik endişenin bulunmakta olduğu belirtilmiştir. Ancak, dört yıllık süre içinde Gümrük Birliği çerçevesinde yukarıda sözü edilen endişe doğurucu sonuçların ortaya çıkmadığının gözlemlendiği, tam tersine son gelişmelerin Gümrük Birliğinin potansiyel olumlu etkilerinin hayli geniş kapsamlı olduğunu teyid ettiği vurgulanmıştır.

Öncelikle Türkiye ile AB arasında tamamlanan Gümrük Birliğinin Türk ticaret sistemindeki serbestleşme sürecine yeni bir ivme kazandırarak uzun vadeli ve kapsamlı değişikliklerin yapılmasına neden olduğu belirtilmiştir. Bu doğrultuda Türkiye'nin Gümrük Birliğini uygulamak için ticaret politikası ve rekabet ile fikri mülkiyet hakları gibi bağlantılı alanlarda da kapsamlı reformları gerçekleştirdiği ve Gümrük Birliğinin üçüncü ülkeler aleyhine bir ticaret sapmasına yol açmadığı ifade edilmiştir.

Gümrük Birliğinin tamamlanmasından önce Türk kamuoyunu meşgul eden ikinci endişe açısından da Türk ekonomisinin herhangi bir önemli olumsuzluk yaşamadığı belirtilmekte, Gümrük Birliğinin kısa vadeli etkilerinin düşük olduğu belirtilmektedir.

Bu çalışmanın sonuçların ortaya koyduğu genel eğilime refah üzerine etkileri açısından bakıldığında ise, mevcut durumda Gümrük Birliği'nin refah etkisi 30,8 milyon Dolar olarak hesaplanırken, tam uygulama ve makro ekonomik dengelerin iyileştirildiği

koşullarda refah etkisinin 7,7 milyar Dolara yükseleceği tahmin edilmekte ve uzun dönemde ortaya çıkması beklenen potansiyel faydalarının büyük olabileceği vurgulanmaktadır.

İKV Raporunda Yer Alan ve Gümrük Birliğinin Türk Ekonomisine Etkilerini İnceleyen Diğer Çalışmalar:

- Erzan, R. ve A. Filiztekin, 1997, Competitiveness of Turkish SMEs in the Customs Union, *European Economic Review*, 41, 881-892:

Bu çalışmada Gümrük Birliğinin büyük firmalara oranla küçük ve orta ölçekli firmaları daha olumsuz etkileyeceğine dair genel inancın doğru olup olmadığı araştırılmıştır.

Elde edilen sonuçlar, 1980'lerde ve 1990'ların başlarında imalat sanayiinde gerek katma değer, gerek verimlilik artışındaki değişimlerde, ölçeğin önem taşıdığını (ölçek büyüdükçe katma değer ve verimlilik artışının daha fazla olması), ancak sanayi özellikleriyle karşılaştırıldığında daha az önemli olduğunu ortaya koymuştur.

- Mercenier, J. ve E. Yeldan 1997, On Turkey's Trade Policy: Is a Customs Union with Europe Enough?, *European Economic Review*, 41:

Bu çalışmada; Türkiye'nin AB ile Gümrük Birliğini gerçekleştirmesi ve Türkiye'nin Avrupa Tek Pazarına girmesi olmak üzere iki farklı ticari birliğin etkileri değerlendirilmiştir. Bu iki birliğin refah, üretim ve istihdam düzeyi üzerindeki zaman ve sektörler arası etkileri bir genel denge modeli ile incelenmiştir.

- Harrison, G.W., T. F. Rutherford and David Tarr, 1993, Trade Reform in The Partially Liberalized Economy of Turkey, *The World Bank Economic Review*, 7(2), 191-217:

1985 yılı girdi-çıkış tablosu kullanılarak, küçük ve açık bir ekonomi için statik genel denge modeli ile, Türkiye'nin AB'nin Ortak Gümrük Tarifesine uyumu açısından Gümrük Birliğinin etkileri değerlendirilmiştir.

- Harrison, G.W., T.F. Rutherford and David Tarr, 1996 – 1997, Economic Implications for Turkey of a Customs Union with the European Union, *European Economic Review*, 41:

Karşılaştırmalı bir statik genel denge modeli kullanılarak ve 1993 yılında ekonominin dengede olduğu varsayılarak, Gümrük Birliğinin Türkiye'nin refahı üzerindeki etkisi değişik senaryolar uygulanarak hesaplanmıştır. Söz konusu model, geleneksel tarife değişikliklerinin yanı sıra ürün standartlarına uyum ve ticaret giderlerinin azaltılması gibi Gümrük Birliğinin "derin entegrasyon" yönlerini sayısal anlamda kapsamaması nedeniyle, bilinen küçük, açık ekonomi genel denge modellerinden farklı bir özellik sergilemektedir. Ayrıca, Gümrük Birliğinin karşılıklı tercihli ticaret anlaşmaları ile AB ve üçüncü ülke piyasalarına girişi kolaylaştırarak, toplam refahı etkileyeceği tahmin edilmektedir.

- De Santis, R.A., The Impact of a Customs Union with the EU on Turkey's Welfare, Employment and Income Distribution: An AGE Model with Alternative Labor Structures, University of Warwick:

Türkiye ile Avrupa Birliği arasındaki Gümrük Birliği'nin ekonomik etkilerini genel denge modeli uygulayarak inceleyen bir diğer çalışma ise De Santis'indir. Çalışmada ele

alınan ticaret modeli çok sektörlü, çok haneli ve birden fazla kişinin istihdam edildiği bir statik genel denge modelidir.

Bu çalışma diğer çalışmalardan farklı olarak konuyu, istihdam ve gelir dağılımı üzerindeki etkisi açısından incelemektedir.

Sonuçlar, işgücü piyasasına ilişkin varsayım dikkate alınmaksızın, Türkiye'nin mukayeseli avantajının olduğu tekstil, konfeksiyon, deri ve kürk giyim sektörlerinin büyüdüğünü, buna karşılık kimya ve ulaşım ekipmanı sektörlerinin daraldığını ortaya koymaktadır. Ayrıca, Gümrük Birliği, kaynakların imalat sanayileri lehine yeniden dağılımını sağlamakta, imalattaki ticaret hacmini genişletmekte ve ticaret sapması yaratmamaktadır.

- Sayan, S. ve N. Demir, 1998, Measuring the Degree of Block Interdependence Between Agricultural and Non-Agricultural Sectors in Turkey, Applied Economics Letters, 5, 329-332:

Bu çalışma da De Santis'in tarım sektörüne ilişkin bulgularını destekleyen sonuçlara ulaşmaktadır. Yapılan hassaslık analizlerinin genelde Türkiye'de tarım sektörünün diğer sektörlerden ayrı tutulamayacağı savını desteklediği belirtilmektedir. Diğer taraftan, tarım ticareti Türkiye-AB arasındaki Gümrük Birliği kapsamında bulunmamakla birlikte, Gümrük Birliği kararının tarım sektörlerinin yanı sıra tarım dışı sektörler üzerinde de önemli etkisi olacağını gösterdiği vurgulanmaktadır.

- Köse, A.H., (1996), Gümrük Birliğinin Türkiye Ekonomisi Üzerine Etkileri: Hesaplanabilir bir Genel Denge Modeli Çalışması, Yayınlanmamış Doktora Tezi:

Çalışmasında kullanılan model 26 imalat sektörü, iki işgücü kategorisi ve merkezi hükümeti kapsamaktadır, ithalat talebi AB'den ithalat ve dünyanın geri kalanından yapılan ithalat olarak ayırt edilmiştir.

Analiz sonuçlarına göre, Gümrük Birliği'nin yol açtığı kullanılabilir kamu gelirindeki kayıp yaklaşık %16'dır. Bu sürecin ulusal gelir üzerindeki olumlu etkisi sadece ulusal ekonominin mükemmel derecede rekabetçi ve aşırı derecede küçük (%0,1) olması halinde ortaya çıkmaktadır. Gümrük Birliği sürecinin neden olduğu dış ticaretteki değişiklikler; ihracatta %2 ve toplam ithalatta %1.6 artıştır.

- Krueger, A., O. Aktan, P. Dolhman, C. Özden, J. Whalley (1995), Industrial and Fiscal Effect on Turkey of a Customs Union with the European Union, Hazine Müsteşarlığı & Dışticaret Müsteşarlığı.

Gümrük Birliği'nin Türk sanayii ve mali dengeler üzerindeki olası etkilerini değerlendirmeyi amaçlamaktadır. Çalışmada nominal ve efektif koruma oranları "en fazla etkilenen sanayiler" in belirlenmesinde kullanılmıştır. Efektif koruma oranları 1990 yılı girdi-çıkı tabloları kullanılarak hesaplanmıştır.

Sonuçlar TEKEL ürünlerinin (tütün ürünleri, içkiler ve etil alkol, malt likörü ve malt) "en fazla etkilenen sanayiler" arasında olduğunu ortaya koymaktadır. TEKEL ürünleri dışında gerek ticaret sapması ,gerek ticaret yaratılması bakımından en fazla hassas durumda bulunan sektör motorlu taşıtlar sektörüdür. Elektrikli olmayan makine ve ekipman, kağıt hamuru ve kağıt, elektrikli ev gereçleri, lastik ve boru, bazı gıda işleme sanayileri de ithalattan kaynaklanan rekabete karşı hassas olacaklardır. Diğer taraftan potansiyel olarak en kazançlı

çıkacak olan sektör ise tekstil ve hazır giyim olacaktır, cam ve cam ürünleri, çimento, gıda sanayii ürünleri ve inşaatla kullanılan kil ürünleri de belirgin maliyet indirimleri neticesinde kazançlı çıkacaktır.

Çalışmanın diğer sonuçları, İstanbul'da belirli sanayilerde faaliyette bulunan işadamlarıyla yapılan görüşmeleri içermektedir. Çalışmada, "en fazla etkilenen sanayiler" olarak tanımlanan sektörlerden seçilmiş 47 temsilci firma yer almıştır. Görüşme sonuçları şu şekildedir:

- Firmaların büyük bir kısmında Gümrük Birliği konusunda belirgin bilgi eksikliğinin olduğu görülmüştür.. Bazı istisnalar olmakla birlikte kişilerin çoğunluğu Gümrük Birliğinden az etkileneceklerini ya da etkilenseler de uyum sağlamak için önlem alacaklarını (veya aldıklarını) belirtmişlerdir.
- En fazla bilgi sahibi görünen firmalar, Türk ve AB pazarında karşılaşacakları artan rekabetle mücadele etmek için önlem geliştiren firmalar olmuştur.
- Görüşmelerin gerçekleştirildiği birçok kişi Türkiye'deki enerji fiyatlarının AB'ye göre oldukça yüksek olduğundan şikayet etmiştir.
- Kaygıları dile getiren kişilerin doğru bilgiye sahip olmadıkları belirlenmiştir.

• Togan, S., 1997 Opening up the Turkish Economy in the Context of the Customs Union with EU, Journal of Economic Integration, 12(2), 157-179:

Bu çalışmada, 1990 girdi-çıkıtı tablosundan hareketle Gümrük Birliği'nin kaynak dağılımı etkilerini incelemektedir. 1994 (Gümrük Birliğinden önceki dönem olarak) ve 2001 (Türkiye'nin AB'nin tüm tercihli anlaşmalarını kabul etmiş olacağı GB tamamlandıktan sonraki dönem olarak) yılları için efektif koruma oranları hesaplandığında iki koruma oranı arasındaki fark Gümrük Birliğinin sektörel katma değer üzerindeki etkilerini vermektedir. Buna göre, işlenmiş tütün, alkollü ve alkolsüz içecekler, petrol işleme, ahşap mobilya, ayakkabı, plastik ürünler, çimento, motorlu taşıtlar ve ağaç ürünleri sektörlerinde katma değerde azalma gözlemlenebilir. Dolayısıyla bu 10 sektör Gümrük Birliği sürecine en hassas olan sektörlerdir. Diğer taraftan, öğütülmüş ürünler, giyim ve tarım katma değerinde artış beklenebilecek sektörler arasında sıralanmaktadır.

• Karluk, R., (1996), Avrupa Birliği ve Türkiye, İstanbul Yayınları, İstanbul:

Bu çalışmada İstanbul Sanayi Odası tarafından yürütülmüş bir araştırmaya değinilmektedir. Araştırma İstanbul Sanayi Odası'nın tüm üyelerini ve Türkiye'nin en büyük 500 firmasını içermiştir. Araştırmanın sonuçları şu şekildedir:

- Tüm ölçekler için geçerli olmak üzere/ işletmelerin yarısından fazlası Gümrük Birliği'nin firmaları olumlu bir şekilde etkilemesini beklediklerini açıklamaktadır. Ancak sektör düzeyinde araştırıldığında, görüşülenler arasında belirgin görüş ayrılıkları ortaya çıkmaktadır;
- Teknolojinin gözden geçirilmesi, ürün geliştirilmesi ve pazarlama, firmaların Gümrük Birliği yükümlülüklerine girmeden önce üzerinde yoğunlaşılmasını istedikleri öncelikli konuları oluşturmaktadır;

- Birçok küçük ölçekli firmanın Avrupa Birliği'nin düzenleme ve standartları hakkında hemen hemen hiçbir bilgisi yoktur. Uygulamada sorun olacağı beklenmektedir;
- rekabet gücü olamayan sektörlerdeki sorunlar, işsizlik artışı ve ithalat artışının yol açtığı ticaret açığındaki artış olarak sıralanmaktadır;
- Gümrük Birliğinin yeni teknoloji elde etme imkanında, kalitede ve AB'ye ihracat artışa neden olacağı belirtilmektedir.

• İstanbul ve Kocaeli illerinde “GB'nin Türk Ekonomisi Üzerindeki Etkilerini İzleme Projesi” DİE ve DPT, 1998:

DİE ve DPT'nin ortaklığında gerçekleştirilen, İstanbul ve Kocaeli illerinde “GB'nin Türk Ekonomisi Üzerindeki Etkilerini İzleme Projesi” ,İstanbul'da 1213 ve Kocaeli'nde 310 imalat sanayii iş yerinde yapılan anket sonuçlarına dayanmaktadır. Bu sonuçlara göre, firmaların yaklaşık %70'i GB'nin ürün kalitesi, ürün çeşidi, üretim miktarı, kârlılık, pazarlama sorunları ve bürokratik işlemler gibi parametreler üzerinde bir etki yaratmadığını belirtmişlerdir. Üretim miktarının olumsuz yönde etkilendiğini ifade eden firmalar ise bu etkinin öncelikli olarak, piyasa payındaki daralma, hammadde teminindeki güçlükler, ithalattaki artış ve ihracat güçlüklerinden kaynaklandığını düşünmektedirler. Her iki ilde de firmaların yaklaşık %55'i gelecekte, üretim miktarı, ihracat potansiyeli ve yeni yatırımlarda artış meydana geleceği, % 34 - 40'ı ise söz konusu parametrelerde değişiklik oluşmayacağı beklentisinde olduklarını belirtmişlerdir.

İstanbul'daki işyerlerinin GB'den önce karşılaştıkları en önemli sorunlar sıralamasında, ilk sırayı %25.43 payla yatırım konusundaki sorunlar, ikinci sırayı %20.54 payla hammadde konusundaki sorunlar ve üçüncü sırayı ise %12.55 payla ihracat konusundaki sorunların aldığı gözlenmiştir. GB sonrasında ise bu sıralama %21.73 ile yatırım, %12.62 ile pazarlama ve %10.65 payla ihracat konularında olmuştur. Sorulara verilen yanıtlardan, işyeri ölçeği büyüdükçe ihracat yapma oranının da arttığı ve GB sonrasında İstanbul'da iş yerlerinin %62'sinin, Kocaeli'ndeki iş yerlerinin ise %64'ünün mevcut ihracat potansiyellerinde bir değişiklik meydana gelmediği anlaşılmaktadır. İstanbul'da iş yerlerinin %50'si Kocaeli'nde ise %53'ü AT ile GB oluşturulmasının ihracat potansiyelini artıracığı görüşünü ifade etmektedir.

İstanbul ve Kocaeli illerinde ankete cevap veren iş yerlerinin ortalama olarak %91'i personel sayısında herhangi bir azalış olmadığını belirtmişlerdir. İş yerlerinin İstanbul'da %5'i, Kocaeli'nde %6'sı çalıştırdığı personel sayısında artış, sırasıyla %4 ve %3'ü azalış olduğunu ifade etmiştir. Artan işçi sayısının imalat sanayinde çalışan toplam işçi sayısına oranı, İstanbul'da %3.5, Kocaeli'nde %2.1, azalan işçi sayısının toplam işçi sayısına oranı ise aynı illerde sırasıyla %1.4 ve % 0.5 olarak gerçekleşmiştir.

3.3 Sonuç

Türkiye ile Avrupa Birliği arasında kırk yıla yakın bir süredir devam eden ilişkiler, 1963 yılında imzalanan Ankara Anlaşması ve 1971'de imzalanan Katma Protokol ile Gümrük Birliği temeline dayanan bir entegrasyon modeli üzerine inşa edilmiştir. 1 Ocak 1996 tarihinde tamamlanan ve AB ile Türkiye arasında sanayi mallarının serbest dolaşımını öngören Gümrük Birliği uygulamasının ise dördüncü yılı tamamlanmış bulunmaktadır.

Esasen Gümrük Birliği'nin Türk ekonomisine etkilerini bu süre içerisinde meydana gelen diğer ekonomik etkili gelişmelerden ayrı değerlendirebilmek mümkün değildir. Burada yapılan çalışma, ekonominin çeşitli sektörlerinin dört yıllık süre içerisinde kaydettikleri gelişmeler çerçevesinde bugün geldikleri durumun Gümrük Birliği ile bağlantılı olarak incelenmesi olmuştur.

Türk özel sektörünün temsilci kuruluşlarının görüşleri çerçevesinde derlenen değerlendirmeler bağlamında, özel sektörün Gümrük Birliği çerçevesinde karşılaştığı sorunlar, elde ettikleri fırsatlar ve beklentileri aşağıdaki şekilde özetlenebilir:

Sorunlar

Türk ekonomisi içinde faaliyet gösteren sektörlerden bazıları, eğitilmiş işgücüne ihtiyaç duyduklarını ifade etmişlerdir.

Sermaye yetersizliği ve teknoloji açığı için en uygun çözüm yabancı sermaye yatırımlarıdır. UNCTAD verilerine göre, 1991 yılında 161 Milyar Dolarlık yabancı sermaye dolaşımı mevcut iken, bu rakam 1998 yılında 644 Milyar Dolara yükselmiştir.

Türkiye, dış ticaret, kambiyo ve yabancı sermaye mevzuatına liberal bir tutum kazandırmış olmasına rağmen, gümrük birliği ertesinde dahi beklediği kadar yabancı sermaye çekememiştir.

Nitekim, Ekim 1999 tarihine kadar, 25.2 Milyar Dolar seviyesinde yabancı sermaye izni verilmiş, ancak 12.2 Milyar Dolarlık fiili sermaye girişi sağlanmıştır. Fransa, Almanya, ABD, Hollanda, İsviçre, İngiltere, İtalya ve Japonya gibi ülkeler bu konuda önde gelmektedirler. AB ülkelerinin payı yüzde 70, OECD'nin yüzde 92, İslam ülkelerinin yüzde 4 eski doğu blokunun payı ise yüzde 1 seviyesindedir.

Hizmet sektörü, gelen yabancı sermayenin yüzde 40'ını alırken, sanayi sektörü yüzde 55-60 pay almakta, tarım ve madencilik ise yüzde 3 pay düşmektedir.

Türkiye'nin bu konudaki temel hedefi, global rekabette üstünlük sağlamak amacıyla "stratejik iş merkezi" olmak şeklinde özetlenmelidir.

Doğal olarak, böyle bir hedef, istikrarlı siyasal ve ekonomik bir düzen, teknolojik bakımdan gelişmiş ve dışa açık bir sanayi yapısı ile buna uygun ulaşım ve iletişim hizmetleri ve gelişmiş bir bankacılık sistemi aracılığıyla sağlanabilir.

Mevzuat uyumunun tam olarak sağlanamadığı alanlarda Türk firmalarının çeşitli sorunlar yaşadığı açıktır. Teknik mevzuat uyumunun sağlanamadığı konularda ve özellikle CE işaretindeki uyum çalışmalarının en kısa sürede tamamlanması beklenmektedir.

İthalatın artışı ve özellikle yerli üretimin mevcut olduğu ürünlerde girdi olarak da ithal malların kullanılmaya başlanmış olması ile teşvik sisteminin AB ile tam uyumlu hale getirilmemesi gibi hususlar da firmalar için zorluklar yaratmaktadır.

Hemen hemen tüm sektör birliklerinin üzerinde önemle durduğu bir diğer husus ise, AB ülkelerinin vize politikaları ve göçü engellemek üzere uyguladıkları önlemlerin herhangi bir ayırım yapılmadan uygulanması gibi nedenlerle, serbestçe ticareti yapılan malları üreten kişilerin vize problemleri ile karşı karşıya kalması olarak ifade edilmiştir.

Ayrıca, gerçekleştirilen uyum çalışmalarına rağmen, bazı alanlarda AB'nin uygulamaya devam etmekte olduğu çeşitli teknik engeller, Türk ihracatçıların AB pazarındaki rekabet gücünü azaltmaktadır.

Tüm bunların dışında, Türk ekonomisi içinde faaliyet gösteren tüm firmaların karşı karşıya kaldıkları sorunlar, firmaları Gümrük Birliği çerçevesinde de olumsuz yönde etkilemektedir. Bunlar arasında; Türkiye içindeki vergilerin yüksek oluşu, yüksek enflasyon oranı, enerji maliyetlerinin yüksekliği, uygun Eximbank kredisi bulunamayışı ve özellikle kalitesiz mal girişine karşı denetlemelerin daha sıkı yapılabilmesi için gümrük idarelerindeki denetimlerin artırılarak modernizasyonun sağlanması gereği yer almaktadır.

Fırsatlar

Yukarıda belirtildiği gibi, Türk firmalarının Gümrük Birliği çerçevesinde çeşitli sorunlarla karşılaştıkları ve bu sorunların çözümü için gerek özel sektörün, gerek devletin gerekse AB'nin çeşitli önlemler almasını bekledikleri anlaşılmaktadır. Ancak, Gümrük Birliği çerçevesinde rekabet gücünü asla kaybetmeyen ve öncesindeki bazı tahminlerin aksine geçtiğimiz dört yıl içinde son derece iyi bir performans gösteren Türk firmaları açısından Gümrük Birliği'nin yarattığı çeşitli fırsatlar da bulunmaktadır.

Öncelikle, Türkiye'nin AB'nin tercihli ticaret sistemine uyum sağlayabilmek amacıyla imzalamakta olduğu Serbest Ticaret Anlaşmaları'nın ticaret yelpazesini genişlettiği ve firmalara yeni pazarlara açılım imkanı tanıdığı ifade edilmektedir.

Bunun yanı sıra, daha önce firma bazında çok yoğun ilişkiler olmaması nedeniyle yakından tanınmayan AB firmalarının yapısı, ve üretim şekillerinin daha iyi tanınarak, ortaklıklar kurulması da Gümrük Birliği'nin yarattığı fırsatlar arasında bulunmaktadır.

Bazı sektörler için yetişmiş işgücü eksikliği Gümrük Birliği çerçevesinde karşılaşılan sorunlar arasında yer alırken, bazı sektörler için de vasıflı işgücünün varlığı AB'li rakipler karşısında Gümrük Birliği bağlamında rekabet gücü yaratan bir unsur olarak ifade edilmektedir.

Bunun yanı sıra, ithalat artışından daha düşük oranlarda olmasına karşın, ihracatta da önemli artışlar yaşanması, uzun vadede Gümrük Birliği'nin ihracatı artırıcı etkisinin daha net hissedileceğinin işaretini vermektedir. Türkiye'nin Pan-Avrupa menşe kümülasyon sistemine dahil olması ihracatı kolaylaştırmış, ayrıca ülkenin coğrafi konumu, genç nüfusu ve önemli pazarlara olan yakınlığı AB firmalarıyla rekabet açısından sayısız fırsatlar yaratmıştır.

AB mevzuatına ve uygulamalarına uyum sağlanması nedeniyle, Türk üreticilerinin sağlık ve temizlik kurallarına daha sıkı riayet etmesi de olumlu bir gelişme olarak değerlendirilmektedir. Büyük firmalarda olduğu kadar, küçük ve orta ölçekli firmalarda da kendini gösteren toplam kalite anlayışının, üretimden satış sonrasına kadar uzanır hale gelmesi, Türk firmalarının rekabet gücünü artıran gelişmeler arasında yer almaktadır.

Gümrük Birliği ve Serbest Ticaret Anlaşmaları nedeniyle hammadde temininin kolaylaşmış ve ucuzlamış olması da üretim maliyetlerini düşüren bir unsur yaratmaktadır.

Türkiye'de gelişmiş finans piyasalarının varlığı da sektör temsilcileri tarafından Gümrük Birliği içerisinde rekabet gücünü artıran fırsatlar arasında sayılmıştır.

Son olarak, Türk imalat sanayiinin %99'unun KOBİ'lerden oluşması ve söz konusu firmaların dinamik ve esnek yapılarıyla her türlü değişikliğe kolay uyum sağlamaları, Türk sanayiinin sahip olduğu önemli fırsatlar arasında yer almaktadır.

Gümrük Birliği'nin tamamlanmasından sonra belirli ölçüde bir ticaret sapmasının ortaya çıktığını gözlemleyen Türk sanayiine göre, söz konusu ticaret sapması güvenli ve geniş bir pazar olan AB ile olan ticareti artırması açısından Gümrük Birliği'nin olumlu sonuçları arasında yer almaktadır.

Öneriler

Sektör temsilcilerinin bu aşamada devletten en önemli beklentisi, mevzuat uyumu çalışmalarında devletin ilgili sektör temsilcileriyle yakın bir eşgüdüm içinde çalışması ve mevzuat uyumu ile tercihli ticaret sistemine uyumun en kısa sürde tamamlanmasıdır. Ayrıca;

- sektör temsilcilerinin AB'nin Türkiye'nin de katılımına açık teknik komitelerde yer almasının teşvik edilmesi,
- AB fon ve programlarından yararlanmak isteyen sanayicilerin bu konularda bilgilendirilmesi,
- yasaların özellikle çok küçük işletmelerin de uygulamasını kolaylaştıracak şekilde basitleştirilmesi,
- Türk standartları belgesinin AB tarafından tanınmasının sağlanması için gerekli teknik düzenlemelerin gerçekleştirilmesi gereği üzerinde durulmaktadır.
- sanayicilerin devletten beklentileri arasında, demiryolu ağlarının geliştirilmesi, altyapı yatırımlarının teşvik edilmesi, KDV oranlarının sanayi yapısı Türkiye ile benzerlik gösteren AB ülkelerinin ortalamasında düzenlenmesi yer almaktadır.

Bilindiği gibi, gerek Ankara Anlaşması ve Katma Protokol, gerek 1/95 sayılı Ortaklık Konseyi Kararı, Türkiye ile AB arasında tamamlanan Gümrük Birliği'ni basit bir uluslararası işbirliği modelinden çok daha farklı ve geniş açılımları olan bir ilişki olarak tanımlamıştır.

1 Ocak 1996 tarihinde tamamlanan Gümrük Birliği, Türkiye'nin nihai analizde AB üyesi olması yolundaki bir ara amaç olarak değerlendirilmelidir. Geçtiğimiz yıllarda ilişkilerde yaşanan durgunluk, AB'nin Lüksemburg Zirvesi'nde yaptığı hatayı nihayet Helsinki Zirvesi'nde telafi ederek, Türkiye'ye adaylık statüsü tanınması ile yeniden oluşturulabilecektir.

Türkiye'nin yüksek reform yeteneği ve Türk sanayiinin AB perspektifine olan inancı ile, Gümrük Birliği, öngörüldüğü gibi gelişerek, Türkiye'nin kalkınma ve sanayileşme hedefi açısından en önemli yollardan biri olan AB tam üyeliğinin gerçekleşmesini sağlayacaktır. Bu perspektif doğrultusunda gelişen ilişkiler ise, entegrasyonun çeşitli ayaklarından birini oluşturan Gümrük Birliği'nin uzun vadede Türk sanayiini açısından bugün olduğundan çok daha geniş fırsatlar yaratmasına yol açacaktır.

4. AVRUPA BİRLİĞİ'NDE GENİŞLEME VE DERİNLEŞME HAREKETİ VE TÜRKİYE

Avrupa Birliği, kuruluşundan itibaren, gerek temel hedefi olan birleşik Avrupa'nın tesisi ve mevcut bütünleşmenin etkinliğinin korunabilmesi için üye devletler arasındaki entegrasyonu ve eşgüdümü geliştirmek amacıyla derinleşme hareketi gerek Avrupa kıtasındaki refah ve istikrar alanını yayabilmeyi teminen genişleme süreci yaşayan dinamik bir bölgesel oluşum olmuştur. Raporun bu bölümünde, AB'nin her iki yöndeki gelişimine ve üye devletlerin ulusal hukuklarını bir anlamda ikame ederek AB'nin temellerini oluşturan "Ortak Politikalara" değinilmiştir.

4.1 Avrupa Birliği'nde Genişleme Hareketi

Roma Antlaşması'nın 1958 yılı başında yürürlüğe girmesinden sonra, her üç Topluluk (AKÇT, EURATOM, AET) bakımından, özellikle de Roma Antlaşması'nın uygulanması açısından başarılı olarak nitelendirilebilecek bir dönem başlamıştır. Üye devletler arasındaki gümrük birliği, Roma Antlaşması'nda öngörülen tarihten bir buçuk yıl önce, 1 Temmuz 1968'de gerçekleşmiş, ulaştırma ve enerji alanlarındaki gecikmelere rağmen AET, "geçiş dönemi" adı verilen ilk uygulama devresinin sonunda 31 Aralık 1969 tarihinde Antlaşma ile saptanan hedeflerin çoğuna ulaşmayı başarmıştır.

Ancak, kurucu ülkeler Avrupa kıtası üzerindeki bu tür bir uluslarüstü oluşumun dışı açık ve dinamik bir yapı arz ederek dünya çapında bir oluşum haline gelebileceği düşüncesinden hareketle, üye sayısını artırma ve gelen üyelik taleplerine cevap verme yoluna gitmişlerdir. Diğer taraftan, Toplulukların kendi ayakları üzerinde durabildiğini ve bölgede önemli bir ekonomik ve siyasi güç halini almaya başladığını fark eden bölge ülkeleri Topluluklara üye olma niyetlerini adaylık başvuruları ile göstermişlerdir.

Bu bağlamda, 1969 yılında La Haye'de yapılan Zirve'de, Topluluklara katılma talebinde bulunan İngiltere, İrlanda, Danimarka ve Norveç ile konuya ilişkin müzakerelerinin başlatılması kabul edilmiştir. İki yıl süren müzakerelerden sonra İngiltere, İrlanda ve Danimarka tam üye olarak, 22 Ocak 1972 tarihinde Topluluğa katılmışlar, Norveç'in katılma anlaşması ise, adigeçen ülkede yapılan bir referandum ile reddedilmiştir. 1981 yılında Yunanistan'ın da Topluluğa katılmasıyla üye sayısı 10'a çıkmıştır. 1.1.1986 tarihinde İspanya ve Portekiz'in katılmasıyla Topluluğun üye sayısı 12'ye yükselmiştir. Ardından, üyelik için başvuruda bulunan ülkelerin sayısında da artış gözlenmiştir. Bu kapsamda, Türkiye'nin de içinde bulunduğu 18 ülke AB'ne üyelik başvurusunda bulunmuştur. 1 Ocak 1995 tarihi itibarıyla, daha önce Avrupa Serbest Mübadele Bölgesi (EFTA) üyesi olan, Avusturya, Finlandiya ve İsveç AB'ne tam üye olmuşlardır.

Öte yandan, 1990'lı yılların başında Doğu Avrupa'daki komünist rejimlerin yıkılması ile birlikte, Merkezi ve Doğu Avrupa ülkeleri, bugün sekizinci yılını doldurmakta olan, "devletçi ekonomiden pazar ekonomisine geçiş" sürecini yaşamaya başlamışlardır. Bu sürecin başlarında yaşanan sıkıntılar yerini yavaş yavaş yeniden yapılanmanın getirdiği reformlara bırakırken, tarihten gelen bağları ve coğrafi yakınlıkları nedeni ile Avrupa Birliği de komşularında yaşanan bu gelişmelere seyirci kalmamış ve gerek siyasi, gerek ticari ve ekonomik anlamda bir yakınlaşma içerisine girmiştir.

AB'NİN GENİŞLEME SÜRECİ VE AB'YE TAM ÜYELİK BAŞVURULARI

ÜLKELER	TAM ÜYELİK MÜRACAATI	KOMİSYON GÖRÜŞÜ	ÜYELİK MÜZAKERESİ	AB ÜYELİĞİ
<i>I. GENİŞLEME¹</i>				
İngiltere	Mayıs 1967	Ekim 1960	Haziran 1970	1 Ocak 1973
İrlanda	Mayıs 1967	Ekim 1960	Haziran 1970	1 Ocak 1973
Danimarka	Mayıs 1967	Ekim 1960	Haziran 1970	1 Ocak 1973
Norveç ²	Mayıs 1967	Ekim 1960	Haziran 1970	1 Ocak 1973
<i>II. GENİŞLEME</i>				
Yunanistan ³	Haziran 1975	Ocak 1976	Temmuz 1976	1 Ocak 1981
<i>III. GENİŞLEME</i>				
Portekiz	Mart 1977	Mayıs 1978	Kasım 1978	1 Ocak 1986
İspanya	Temmuz 1977	Kasım 1978	Şubat 1979	1 Ocak 1986
<i>IV. GENİŞLEME</i>				
İsveç	1 Temmuz 1991	31 Temmuz 1992	1 Şubat 1993	1 Ocak 1995
Finlandiya	18 Mart 1992	4 Kasım 1992	1 Şubat 1993	1 Ocak 1995
Avusturya	17 Temmuz 1989	1 Ağustos 1991	1 Şubat 1993	1 Ocak 1995
<i>BAŞVURULAR</i>				
Türkiye	14 Nisan 1987	18 Aralık 1989	-	-
G.Kıbrıs Rum K.	4 Temmuz 1990	30 Haziran 1993	31 Mart 1998	-
Malta ⁴	16 Temmuz 1990	30 Haziran 1993	-	-
İsviçre	20 Mayıs 1992	-	-	-
Norveç	25 Kasım 1992	24 Mart 1993	5 Nisan 1993	-
Macaristan	31 Mart 1994	15 Temmuz 1997	31 Mart 1998	-
Polonya	5 Nisan 1994	15 Temmuz 1997	31 Mart 1998	-
Romanya	22 Haziran 1995	15 Temmuz 1997	-	-
Slovakya	26 Haziran 1995	15 Temmuz 1997	-	-
Letonya	13 Ekim 1995	15 Temmuz 1997	-	-
Estonya	24 Kasım 1995	15 Temmuz 1997	31 Mart 1998	-
Litvanya	8 Aralık 1995	15 Temmuz 1997	-	-
Bulgaristan	14 Aralık 1995	15 Temmuz 1997	-	-
Çek Cumhuriyeti	17 Ocak 1996	15 Temmuz 1997	31 Mart 1998	-
Slovenya	10 Haziran 1996	15 Temmuz 1997	31 Mart 1998	-

¹ İrlanda'nın 31.7.1961, Danimarka'nın 9.8.1961, İngiltere'nin 10.8.1961 ve Norveç'in 30.4.1962 tarihlerinde Topluluğa yaptıkları ilk katılma müracaatları reddedilmiştir.

² Norveç'in Katılma Anlaşması Eylül 1972'de gerçekleştirilen referandum sonucunda, % 53.5 olumsuz oyla reddedilmiştir.

³ AT-Yunanistan Ortaklık Anlaşması 9.7.1961 tarihinde imzalanmış ve 1.11.1962 tarihinde yürürlüğe girmiştir.

⁴ 26.10.1996 tarihinde tam üyelik başvurusunu donduran Malta, Eylül 1998'de başvurusunu yinelemiştir.

Bu dönemde, komünist bloğun dağılması ile bağlantısız ülkeler safında yer alan, ancak, gerek siyasi gerek sosyo-ekonomik olarak tek başlarına istikrar ve refahı yakalayamayacaklarının bilincinde olan MDAÜ de AB'ye karşı kayıtsız kalmamıştır. Anılan ülkeler, 1994 yılından itibaren AB'ye tam üyelik başvurusunda bulunmaya başlamışlardır.

AB'nin 1958 yılından itibaren dört genişleme hareketinde toplam 9 ülkeyi 37 yıl içerisinde üyeliğe kabul etmiştir. Bu kez, beşinci kuşak genişlemesiyle, tüm Merkezi ve Doğu Avrupa Ülkeleri ile Türkiye, Malta ve Güney Kıbrıs Rum Yönetimini kapsayan, tarihinde görülmemiş büyüklükte bir genişleme hareketi içerisine girmiştir.

Raporun bu bölümünde de, AB'nin beşinci kuşak genişlemesine yukarıda ifade edilmeye çalışılan nedenlerle, ayrıntılı bir şekilde yer verilmiş ve Birliğin bu kapsamlı genişleme sürecinin önemli bir bölümünü MDAÜ'ler ile olan ilişkilerinin seyri genişleme perspektifinden değerlendirilmiştir.

4.2. Avrupa Anlaşmaları Çerçevesinde AB ile Merkezi ve Doğu Avrupa Ülkeleri (MDAÜ) Arasındaki İlişkiler

Merkezi ve Doğu Avrupa ülkelerinde piyasa ekonomisine geçiş ve demokratikleşme yönünde başlayan çabalar sonucunda, 1989 yılı başında biraraya gelen AT üyesi ülkelerin Dışişleri Bakanları reform hareketlerinin desteklenmesine karar vermişlerdir. Bu amaçla Komisyon bir belge hazırlayarak, bu ülkelerle yapılacak Ortaklık Anlaşmaları'nın niteliğini ve çerçevesini belirlemiş, sözkonusu belgede öncelikle mevcut Ekonomik ve Ticari İşbirliği Anlaşmaları'nın yerine geçmek üzere aktedilecek Ortaklık Anlaşmaları'nın, "Avrupa Anlaşmaları" olarak isimlendirilmesi benimsenmiştir.

Bu doğrultuda başlatılan çalışmaların ve müzakerelerin sonucunda AB, Macaristan, Polonya ve Çekoslovakya ile 16 Aralık 1991 tarihinde ilk Avrupa Anlaşmaları'nı imzalamıştır. Ancak, anlaşmaların, AT'nun ve ilgili ülkelerin Parlamentolarında onaylandıktan sonra yürürlüğe girecek olması ve bu işlemlerin de zaman alması nedeniyle, Avrupa Anlaşmaları'nın ticari hükümlerinin geçici anlaşmalarla (Interim Agreements) yürürlüğe girmesi kabul edilmiştir.

Geçici Anlaşmalar, Topluluk ile sözkonusu ülkeler arasında serbest ticaretin oluşturulması amacı çerçevesinde, en fazla 10 yıl olarak belirlenen geçiş dönemi sonunda gümrük vergileri ve diğer kısıtlayıcı önlemlerin kaldırılmasını öngörmektedir. Avrupa Anlaşmaları'nda nihai amaç, "Topluluk üyeliği" olarak ifade edilmektedir. Benzer yapıda, ancak, farklı yükümlülükler ve bu yükümlülüklerin farklı süreler içerisinde gerçekleştirilecek olması nedeniyle "asimetrik" olarak nitelendirilen Avrupa Anlaşmaları aşağıdaki unsurları içermektedir:

- siyasi diyalog,
- serbest ticaret (tarafklar arasında, 1 Ocak 2001 yılında serbest ticaret bölgesi kurulacak biçimde ve asimetrik indirim takvimleri ile hareket edilecektir),
- ekonomik ve teknik işbirliği (bu üç ülkenin ekonomilerinin, serbest piyasa ekonomisi biçiminde yeniden yapılanmasına yardımcı olunacaktır),
- kültürel işbirliği,
- mali işbirliği (AYB'den kredi şeklinde yardım yapılacak ve bu üç ülkenin makro-ekonomik dengesizliklerini gidermek üzere belirli bir dönem destek sağlanacaktır),

- ödemeler dengesi ve sermayenin serbest dolaşımı,
- işgücünün dolaşımı ve hizmetler,
- rekabet kuralları, diğer ekonomik ve ticarete ilişkin genel önlemler,
- mevzuatın yakınlaştırılması,

Diğer taraftan, ilk defa, Roma Antlaşması'nın 238 inci maddesine dayanılarak, AB-ABD ilişkilerinde kullanılan bir 'zirve formülü' ile Ortaklık Anlaşmalarına bir siyasi diyalog boyutu eklenmiştir. Avrupa Anlaşmaları, ayrıca, yerleşme hakkından, rekabet politikasına, sınai mallarda ticaretin liberalizasyonundan mevzuatın uyumlaştırılmasına kadar AB yetkisinde bulunan tüm alanlarda hükümler içermektedir.

Macaristan ve Polonya Anlaşmaları, imzalanmalarından yaklaşık olarak iki yıl sonra 1 Şubat 1994 tarihinde yürürlüğe girmişlerdir. Çekoslovakya'nın ayrılmasından sonra Topluluk, her iki tarafla ayrı ayrı Avrupa Anlaşmaları müzakare etmiş ve bu Anlaşmalar 4 Ekim 1993 tarihinde imzalanmıştır. Söz konusu Anlaşmalarla çerçevesi çizilen ortaklığın ötesine gidilmesi ve önemli alanlarda Anlaşma hükümlerinin iyileştirilmesi hususlarına (siyasi diyalog, asimetrik ticaret liberalizasyonunun hızlandırılması, işçilerin serbest dolaşımı, teknik ve mali işbirliği gibi) ilk defa Komisyon tarafından Edinburg Zirvesi'nde sunulan raporda yer verilmiştir. Topluluk ile MDAÜ arasındaki ortaklık ilişkileri, artık mevcut ikili Avrupa Anlaşmaları'nın gözden geçirilmesinden ziyade, bu ülkelere yeni tavizler verilmesi ve Topluluk kurumları ile 'yapısal ilişki' tesis edilmesi yönünde gelişecektir. Bu yaklaşım, ikili yapının yanına çok taraflı bir yapıyı da ekleyecektir.

Topluluk-MDAÜ arasındaki ilişkiler bakımından son dört Topluluk Zirvesi özel önem arz etmektedir. Bu çerçevede, özellikle Kopenhag ve Essen Zirveleri'nde alınan kararlar; ilişkilere ivme kazandıran, Avrupa Anlaşmaları ile verilen tavizlerin takvimini öne alan ve "yapısal ilişki"yi tanımlayan bir kapsama sahiptir. AT ile sözkonusu ülkeler arasındaki bu gelişmeler karşısında Türkiye, bir taraftan, Doğu Avrupa ülkelerinde gözlenen liberalleşme ve reform hareketlerinin yarattığı ekonomik canlanmanın bu ülkelerle olan dış ticareti ve ekonomik işbirliğini olumlu yönde etkileyeceğini, diğer taraftan, AT'nin genişleme alanı içinde EFTA ülkelerinden sonra Doğu Avrupa ülkelerinin de AT'na üye olmalarının öngörülmüş olması nedeniyle, Topluluğun, Türkiye'nin üyelik başvurusu ile ilgili karar alma sürecini hızlandıracağını düşünmüş ve Doğu Avrupa ülkeleri ile serbest ticaret anlaşması imzalamak konusunda araştırıcı nitelikteki temaslara başlamıştır.

4.3 Genişleme Sürecinde Topluluk Zirve Toplantıları

Topluluk-MDAÜ ilişkileri, 21-22 Haziran 1993 tarihlerinde Danimarka Dönem Başkanlığında yapılan Kopenhag Zirvesi ile yoğunlaşma sürecine girmiştir. Zirve sonrasında yayımlanan sonuç belgesinde, Avrupa Konseyi, arzu eden MDAÜ'nin Topluluğa tam üye olabileceklerini açıkça kaydederek, tam üyeliğin, üyelik için gerekli ekonomik ve siyasi koşulları (demokrasi, hukukun üstünlüğü, insan hakları ve azınlıkların korunmasını teminat altına alan kurumlarda istikrarın sağlanması, işleyen bir piyasa ekonomisinin varlığı ve AB içindeki piyasa güçleri ve rekabet baskısı ile başa çıkabilme yeteneği) yerine getiren ortak üye ülkeler bakımından, mümkün olan en kısa sürede gerçekleşeceğini vurgulamıştır.

Bu çerçevede, Topluluk, güçlendirilmiş ve kapsamı genişletilmiş bir çok-taraflı diyalog kurulması ve ortak menfaatleri ilgilendiren konularda birlikte hareket edilmesinin kabulü çerçevesinde, MDAÜ'nün AB kurumlarıyla yapısal bir ilişki içine girmesini önermektedir. Zirve Sonuç Belgesi'ne eklenen, 'Tam Üyelik Hedefine Yönelik Olarak

MDAÜ ile Tesis Edilecek İşbirliği' başlıklı II sayılı Ek'te ise, sözkonusu diyalog ve ortak menfaat alanlarına ilişkin geniş bir düzenlemeye yer verilmektedir. Zirve'de Topluluk, özellikle PHARE programı aracılığıyla MDAÜ'ye ayrılan bütçe kaynaklarının önemli bir kısmını tahsis etmeye devam edeceğini açıklamıştır. Topluluk, aynı zamanda, MDAÜ'nü de içine alan Trans-Avrupa Şebekeleri kapsamındaki projelerinin finansmanı için AYB'nın geçici kredi imkanlarından bu ülkelerin tam anlamıyla yararlandırılmasını sağlamayı öngörmektedir. Ayrıca, bazı altyapı projelerinin kısmen PHARE programı kaynaklarından karşılanması da kararlaştırılmıştır.

24-25 Haziran 1994 tarihlerinde Korfu'da gerçekleştirilen Zirve'de, Topluluğa katılmak isteyen MDAÜ'nün belirli yükümlülükleri yerine getirdiklerinde üye olabilecekleri hususu teyid edilmiştir. Avrupa Anlaşmaları'nın ve Kopenhag Zirvesi'nde alınan kararların, ilişkilerin derinleştirilmesi yönünde bir çerçeve teşkil ettiği kaydedilen Zirve'de, siyasi diyaloga ilişkin kararların öncelikli olarak ve etkili bir şekilde uygulanması gerektiği vurgulanmıştır.

9-10 Aralık 1994 tarihlerinde Essen'de toplanan Avrupa Konseyi'nde, Kopenhag ve Korfu Zirveleri'nde MDAÜ'ne yönelik olarak tesbit edilen Topluluk iradesi teyid edilmiş, MDAÜ'nin Topluluğa tam üyelikleri ile ilgili hazırlıkların hızlandırılması gereği vurgulanmıştır. Korfu Zirvesi'nde alınan kararlar uyarınca, Komisyon ve Konsey tarafından hazırlanan ve bu ülkelerin tam üyeliğe hazırlanmasında uygulanacak stratejileri belirleyen kapsamlı bir rapor kabul edilmiştir. Zirve Sonuç Belgesi'nde, Avrupa Konseyi, Komisyon'dan bir sonraki Zirve için konu hakkında bir rapor hazırlamasını, ayrıca, tam üyeliğe hazırlık stratejisinin uygulanmasında ve özellikle Tek Pazar kurallarının tedricen benimsenmesi sürecinde kaydedilen gelişmelerle ilgili olarak, yıllık bazda Genel İşler Konseyi'ne raporlar sunmasını talep etmiştir. Essen Zirvesi, MDAÜ'nün tam üyelik öncesi stratejilerinin belirlendiği bir Zirve olması nedeniyle büyük önem taşımaktadır. Bu kapsamda, Zirve Sonuç Belgesi'nin IV sayılı Eki, bu stratejinin uygulanma modalitelerini ayrıntılı bir şekilde ortaya koyarak, bir anlamda Topluluğun MDAÜ'ne yönelik yaklaşımını konsolide etmiştir.

Essen Zirvesi sonuçları uyarınca, Komisyon'un MDAÜ'nün özellikle Tek Pazar ile bütünleştirilmesi amacına yönelik bir rapor hazırlamakla görevlendirilmesinden sonra, Komisyonun, Cannes Zirvesi'ne sunulmak üzere, Mayıs 1995 başında Beyaz Belge isimli rapor üzerindeki çalışmalarını tamamlamıştır. Sözkonusu Belge'de;

- Birinci bölümde, Beyaz Belge'nin kapsam ve yaklaşımı tanımlanmaktadır.
- İkinci bölümde, yapılan çalışmanın genel bir resmi çizilmekte, tek pazarın başlıca özellikleri belirtilerek, önemi açıklanmaktadır. Bu bağlamda, serbest dolaşım önündeki çeşitli engellerin kaldırılmasına karşı Topluluk mevzuatının ne şekilde oluşturulduğu tanımlanmakta ve tek pazar ile ilişkisi çerçevesinde rekabet politikasının bu yapılanmadaki ana rolü tartışılmaktadır.
- Üçüncü bölümde, Beyaz Belge'nin amaçları çerçevesinde, tek pazarın yaratılması ve idame ettirilmesine ilişkin mevzuatın nasıl seçildiği ve önceliklendirildiği açıklanmaktadır.
- Dördüncü bölümde, MDAÜ'deki mevcut durum, mevzuat ve yapılar ile ilişkisi itibarıyla genel anlamda ele alınmakta ve bu ülkelerin Topluluk kural ve uygulamaları ile uyum sağlarken karşılaşılabilecekleri bazı özel zorluklara işaret edilmektedir.

- Beşinci bölümde, MDAÜ'nün Tek Pazara hazırlanmak adına gösterdikleri gayretleri desteklemek üzere, Topluluğun devam eden yardımları konusuna değinilmekte ve mevcut AB tedbirlerinin güçlendirileceği ve daha açık hale getirileceği yeni bir çerçeve ortaya konulmaktadır.
- Altıncı bölümde, Beyaz Belge'de yer verilen tavsiyelerin uygulanmasından beklenen yararlar açıklanmakta ve bu yararların gerçekleştirilmesinde Komisyon, MDAÜ ve üye ülkeler tarafından alınması gereken tedbirlere değinilmektedir.
- Son olarak, sözkonusu Belge'nin Eki'nde, ilgili Topluluk mevzuatının anahtar maddeleri sektörel bazda incelenmekte, her sektörde mevzuatın amacı ve gelişimi açıklanmakta, bu mevzuatın uygulanmasının temini için gerekli yapılar tanımlanmakta ve her sektördeki mevzuatın uyumlaştırılma sırası konusunda öneriler getirilmektedir.

Beyaz Belge, MDAÜ ile Topluluk arasında daha geniş bir entegrasyon sürecine yeni bir ivme kazandıracak ve ticareti teşvik edecektir. Katılım öncesi strateji hakkında 13 Temmuz 1994 tarihli Komisyon Bildiriminde belirtildiği gibi, MDAÜ tarafından rekabet ve devlet yardımları politikalarının, Topluluk hukukunun ilgili diğer bölümleri ile birlikte tatminkar bir şekilde uygulanması halinde, AB, bu ülkeler menşeli sanayi mallarına karşı ticari koruma araçlarının kullanımını tedricen azaltacaktır. Beyaz Belge, belirlenmiş sınıai standartlarla, malların uygunluk testlerinin karşılıklı olarak tanınması hakkında anlaşmalar akdedilmesi yönünde bu ülkeler lehine şartlar yaratmak suretiyle de ticareti kolaylaştıracaktır. Bu anlaşmaların amacı, AB'de ve MDAÜ'de sınıai standartlarla ilgili teknik kurumların belgelerinin, uygunluk işaretlerinin ve test raporlarının karşılıklı kabul edilmesini teminat altına almaktır. Karşılıklı tanıma anlaşmalarının müzakere edilmesine, MDAÜ'de belgelendirme enstitülerinin, test laboratuvarlarının veya benzeri kurumların uyguladıkları prosedürlerin Topluluktaki sistemle aynı çizgiye getirilmesi üzerine başlanacaktır. Beyaz Belge, bunun ne şekilde yapılabileceğine ışık tutmaktadır.

26-27 Haziran 1995 tarihleri arasında Cannes'da gerçekleştirilen Avrupa Konseyi Zirve toplantısında, MDAÜ'nün de hazır bulunmalarının, bunların Birliğe katılma yolunda olduklarının bir teyidi olduğu söylenebilir. Cannes Zirvesi'nin en önemli özelliklerinden biri toplantılara ilk kez üye devletler dışında ülkelerin de davet edilmiş olmasıdır. Merkezi ve Doğu Avrupa ülkeleri, Baltık ülkeleri, Kıbrıs ve Malta'nın gözlemci olarak çağrıldıkları Zirve'de, gerek Kıbrıs ve Malta ile tam üyelik müzakerelerinin başlatılması, gerek MDAÜ ile Baltık ülkelerinin Birliğe katılmalarının hızlandırılması yönünde bu ülkelere karşı gösterilen istek ve kararlılık çarpıcı olmuştur. Nitekim, bu ülkeler için öngörülen mali işbirliği miktarı bile (6.693 MECU) Akdeniz ülkelerine sağlanması öngörülen yardım miktarının (4.685 MECU) çok üstünde seyretmiştir. Ayrıca, Birlik, uzmanlarına hazırlattığı Beyaz Kitap ile, MDAÜ ve Baltık ülkelerinin Tek Pazar'a zorlanmadan geçişlerine ve Birliğe üyeliklerinin kolaylaştırılmasına ortam sağlamıştır.

Aralık 1995'te gerçekleştirilen Madrid Zirvesi'nde, genişleme süreci ile Birlik Antlaşması olarak da anılan Amsterdam Antlaşması'nın şekillenmesine imkan tanıyan "Hükümetlerarası Konferans"ın Mart 1996 tarihinde başlatılması kararlaştırılmıştır. Bir yılı aşkın bir süre devam eden Hükümetlerarası Konferans süreci sonrasında hazırlanan ve Amsterdam Zirvesi'nde sunulan AGENDA-2000 başlıklı AB Komisyon Raporu ile AB'nin 21 inci yüzyılda uygulamayı öngördüğü politikalar belirlenmiş ve 10 MDAÜ+Güney Kıbrıs Rum Yönetimi'nin Birliğe katılmalarına imkan tanıyacak olan yol açılmıştır.

Ardından, 12-13 Aralık 1997 tarihlerinde Lüksemburg'da yapılan Avrupa Birliği Devlet ve Hükümet Başkanları toplantısı tüm Avrupa'nın geleceği için tarihi bir dönüm noktası teşkil etmektedir. AB'nin genişleme sürecinin ilanı, geçmişteki bölünmüşlüğe kesin bir biçimde son veren yeni bir dönemin başlangıcı olmuştur. Buna mukabil ülkemizin bu genişleme içerisinde yer almayacağı açık bir şekilde yine bu zirvede ortaya konmuştur. Lüksemburg Zirvesi'nde ayrıca, MDAÜ ve Güney Kıbrıs Rum Yönetimi Devlet ve Hükümet Başkanları ile AB'nin genişleme sürecine ilişkin olarak bir toplantı gerçekleştirilmiştir.

Bu kapsamda Konsey, AB'nin genişleme sürecinin başlatılmasına ilişkin olarak gerekli kararları almıştır. Zirve sonucunda aday ülkelerin Topluluğa katılmalarını ve genişlemenin en iyi koşullarda gerçekleştirilmesini sağlamak ve genişleme sürecinin, her aday ülkenin kendi hazırlık aşamasını gerçekleştirdiği ölçüde, dönemler halinde, global ve evrimsel niteliklerde olması kararlaştırılmıştır. Avrupa Konseyi ayrıca, Avrupa ülkelerinin iç ve dış hedeflerini ve değerlerini paylaşmak amacı ile bu ülkelerin yanı sıra AB'ye üye ülkelerin de katılacağı Avrupa Konferansı'nın gerçekleştirilmesini karara bağlamıştır.

AB'nin genişleme perspektifi kapsamında öncelikle; Polonya, Macaristan, Çek Cumhuriyeti, Slovenya, Estonya ve Güney Kıbrıs Rum Yönetimi ile müzakerelere başlanması, ikinci grupta kalan Romanya, Bulgaristan, Slovak Cumhuriyeti, Litvanya ve Letonya'nın da bu süreçte müzakerelere hazırlanması öngörülmüştür.

Son olarak, 10-11 Aralık 1999 tarihlerinde Helsinki'de gerçekleştirilen Zirve toplantısından alınan kararlar çerçevesinde AB'nin ve aday ülkelerin genişleme sürecinde atacağı adımlar daha somut bir biçimde ortaya konmuş ve yine aynı toplantıda ülkemize de resmen adaylık statüsü tanınmıştır.

4.4 Avrupa Birliği'nin Derinleşmesi

AB, 1985 yılında gerçekleştirdiği üçüncü genişleme dalgasının ardından, 1995 yılına kadar kendi içine kapanarak, kendi temel sorunlarına çözüm arayışına girmiş, bu çerçevede, bir yandan Ortak Pazar çerçevesinde tamamlanamayan çalışmaları, "Tek Pazar" çatısı altında bitirmeye yönelirken, öte yandan Topluluk entegrasyonunun derinleştirilmesi doğrultusunda "Ekonomik ve Parasal Birlik" hedefini yeniden canlandıracak arayışlara girmiştir.

4.4.1 Tek Avrupa Pazarı

Tek Pazar, 80'li yılların başında Avrupa Birliği hükümet ve devlet başkanlarının Avrupa hedefleri ile bütünleşme iradelerinin neticesinde başlatılan politik süreç olarak değerlendirilebilir. 70'li yılların ekonomik krizinin Topluluk yapılaşmasında bir durgunluğa yol açmış ilk genişleme sonrasında yönetsel mekanizmalar üzerinde ortaya çıkan tartışmalar çözüme kavuştuktan sonra, Avrupa Tek Senedi ile, Roma Antlaşması'nın ilk reformu üzerinde karar verilmesinin ardından, devlet ve hükümet başkanları Roma Antlaşması ile tesis edilen hedeflerin gerçekleştirilmesi ile ilgili taahhütlerini teyid etmişlerdir.

Roma Antlaşması'nın, Tek Avrupa Senedi ile getirilen değişiklikler çerçevesinde düzenlenen, yeni 8A, 8B ve 8C maddeleri (Tek Avrupa Senedi'nin 13, 14 ve 15 inci maddeleri) iç pazarın tanımının yapıldığı ve bu pazarın kurulumu ile ilgili prensiplerin düzenlendiği maddelerdir. Antlaşma'nın yeni 100A ve 100B maddelerinde ise, bu hedeflerin gerçekleştirilmesinde kullanılacak yeni "uygulama mekanizmaları" hükme bağlanmıştır. 8A maddesinde Topluluğun amacının, 31 Aralık 1992 tarihinde sona erecek olan dönem süresince "iç pazarın aşamalı olarak kuruluşunu sağlamak" olduğu ifade edilmekte ve iç

pazarın “malların, kişilerin, hizmetlerin ve sermayenin Roma Antlaşması hükümlerine uygun olarak serbest dolaşıma kavuşturulduğu iç sınırlardan arındırılmış bir alan” olduğu belirtilmektedir.

1987 yılında yürürlüğe giren Tek Senet ile öngörülen Konsey içindeki oylama sisteminin basitleştirilmesi, 1992 yılı sonu itibariyle erişilmesi istenen bir hedef program içinde malların, kişilerin, hizmetlerin ve sermayenin serbestçe dolaştığı, tüm iç sınırların kaldırıldığı bir mübadele alanı olarak tanımlanan Tek Pazar’ın gerçekleştirilmesi için oluşturulan çalışma programının (Beyaz Kitap-White Paper) hızla uygulanmasına imkan tanımıştır. Bu çerçevede; fiziki, teknik ve mali engellerin kademe kademe kaldırılması suretiyle daha ileri büyüme fırsatları, yeni istihdam olanakları, ölçek ekonomileri, yüksek üretkenlik ve kârlılık, sağlıklı rekabet, iş ve meslek mobilitesi, istikrarlı fiyat ve tüketici tercihine ulaşılması şüphesiz iç pazar gerçeğinin nihai amacı olmuştur. Tek Pazar’ın gerçekleştirilmesinin önündeki engelleri üç ana başlık altında sınıflandırmak mümkündür:

4.4.1.1 Fiziki Engellerin Kaldırılması

Fiziki engelleri, Topluluğun coğrafi sınırlarının üye ülkeler arasında kalan kesimlerdeki gümrük kapılarında uygulanan fiziki kontroller teşkil etmektedir. Topluluğun iç sınır kapılarında yapılmakta olan fiziki kontroller, üye ülkeye giriş yapmakta olan yabancı uyrukluların denetimi yanında, malın kullanım güvenilirliği, standart denetimi amaçlarına da yöneliktir. Fiziki engellerin ekonomik gerekçelerle kaldırılması gereğinin yanı sıra, bu engellerin, üye ülkeler arasında nihai aşamada gerçekleştirilmesi düşünülen “siyasi birlik” fikri ile bağdaşmaması, kaldırılmaları için diğer bir zorunlu neden teşkil etmektedir.

4.4.1.2 Teknik Engellerin Kaldırılması

Malların, kişilerin, hizmetlerin ve sermayenin serbest dolaşımını sınırlayan teknik engelleri, üye ülkelerin sağlık, standartlar, çalışma, güvenlik, tüketicinin korunması veya çevre koruması mülâhazaları ile belirlemiş oldukları ulusal mevzuatlarının, amaçları aynı bile olsa, birinden diğerine farklılık göstermesinin yarattığı güçlükler şeklinde tanımlamak mümkündür.

Özellikle Tek Pazar hedefinin gündeme geldiği günlerde standardizasyon, sertifikasyon ve diğer teknik mevzuatı tek elden yürütmeyi amaçlayan Avrupa Birliği, teknolojik ve ticari açıdan-dayanağını Beyaz Kitap’tan alan görüşler doğrultusunda- daha ileri derecede bir entegrasyona gitmesi gerektiğinin bilinciyle, teknik mevzuat uyumu konusunu diğer Tek Pazar mevzuatı içinde önemli bir yere oturtmuştur.

4.4.1.3 Mali Engellerin Kaldırılması

Tek Pazar’ın tamamlanmasını geciktiren ve serbest dolaşım ilkesini de zedeleyen mali engeller, genelde, üye ülkelerin dolaylı vergi (katma değer vergileri) tahsilatını denetlemek üzere aldıkları ve özellikle gümrük kapılarında yoğunlaştırdıkları tedbirlerden ileri gelen çeşitli güçlükler olarak tanımlanabilir. Tek Pazar’ın tamamlanması sürecinde, gümrük kapılarında kontrollerin kaldırılmasıyla, takipleri güç bir noktaya varacak olan bu tür mali denetimlerin gümrük kapıları dışında yapılabilmesi için çeşitli çözüm yolları aranmaktadır.

Tek Pazar programı çalışmaları kapsamında, Avrupa Tek Senedi’nin 8A maddesi gereğince Topluluk genelinde malların, sermayenin, kişilerin ve hizmetlerin üye ülkeler arasında herhangi bir engel olmaksızın serbest dolaşımının sağlanması için alınacak tedbir ve

düzenlemeler teorik olarak tamamlanmış ve “Avrupa Tek Pazarı”, 1 Ocak 1993 tarihi itibarıyla işlerlik kazanmıştır. Avrupa Birliği, 1993 yılı başında Avrupa Tek Pazarı’nın tamamlanması çalışmalarını büyük ölçüde sonuçlandırmış ve bu tarihten itibaren daha entegre bir ekonomik yapıya ulaşarak daha ileri derecede bir entegrasyona gitmesi gerektiği bilinciyle tek pazar mevzuat uyumu konusuna özellikle önem vermiştir. Tek Pazar’ın başarılı bir şekilde gerçekleştirilmesi ancak Tek Pazar Direktiflerinin onaylanması ve en önemlisi mevcut Topluluk mevzuatının Üye Ülkeler iç hukukuna aktarılmasının ardından mümkün olacaktır.

4.4.2 Ekonomik ve Parasal Birlik ve Tek Para Uygulamasına Geçiş

Avrupa Birliği içerisinde temelleri 1980’li yıllarda atılmış olan Ekonomik ve Parasal Birlik (EPB), kişilerin, malların, hizmetlerin ve sermayenin serbest dolaşımının yanısıra, milli paralar arasında kesin olarak tespit edilmiş sabit kurlar ve nihayet tek bir para biriminin kabulü anlamına gelmektedir.

Topluluk EPB’ye ulaşıldıktan sonra dahi farklı ekonomik, sosyal, kültürel ve politik özellikler arzeden milli devletlerden oluşma özelliğini devam ettirecektir. Bu çoğulcu yapının var olması ve korunabilmesi için üye ülkelere ekonomik karar alma mekanizmasında belli ölçüde bir otonomi verilmesi gerektiğinden, Topluluk ve üye ülkelerin yetkileri arasındaki hassas dengenin sağlanması hususu bu aşamada büyük önem kazanacaktır. Çoğulcu yapının korunmak istenmesi nedeniyle mevcut federal devlet örneklerinde gözlenen yapının dışında yeni bir yaklaşım oluşturulmaya çalışılmaktadır. EPB’in sağlanması esnasında üye ülkelerin Topluluğa devrettikleri egemenlik haklarının bir sonraki aşama olan siyasi birliğin önemli bir denemesi olduğu düşünülmektedir. Parasal birlik ise, ortak makro ekonomik hedeflere ulaşılabilmesi için politikaların birlikte uygulandığı bir para alanını ifade etmektedir.

Bu amaçlara ulaşmak için, ortak para politikası, ekonomik politikaların yakınlaştırılması ve başta maliye politikası olmak üzere birçok alanda uyum sağlanması gibi hususları da EPB’nin temel unsurları arasında saymak mümkündür. Bu tanımla EPB’nin Avrupa’nın ekonomik entegrasyonu sürecinin son aşamasını teşkil ettiğini söylemek mümkündür.

Birinci aşama: 1 Temmuz 1990 tarihinde başlamıştır. Bu aşamanın en önemli unsuru sermaye hareketlerinde tam liberalizasyonun sağlanması ve üye ülke ekonomi ve maliye politikalarının birbirine yaklaştırılmasıdır. Bu aşama, 31 Aralık 1993 tarihinde sona ermiştir.

İkinci Aşama: 1.1.1994 tarihinde başlayan ikinci aşamada bir Avrupa Para Enstitüsü kurulması ve Parasal Birliğin tamamlanması ile birlikte bu kurumun, Avrupa Merkez Bankasına dönüşerek özerk bir şekilde Topluluk para politikasını yönlendirmesi öngörülmüştür. Bu aşamada en önemli unsur Avrupa Merkez Bankasına dönüşmesi beklenen Avrupa Para Enstitüsünün kurulmasıdır.

Üçüncü ve son aşama: Maastricht Zirvesi’nde varılan karar uyarınca, üçüncü aşamaya, en erken, 1 Ocak 1997’de, en geç 1 Ocak 1999’da geçilmesi öngörülmüştür. Bu çerçevede, EPB’nin son aşaması 1 Ocak 1999 tarihinde başlatılmıştır. Bu aşamada, Avrupa Merkez Bankası faaliyete geçmiş ve tek Avrupa parası, EURO, 1.1.1999 tarihinden itibaren kaydi olarak yürürlüğe konulmuştur. Ancak, EURO’nun üye ülke paralarının yerini alması için 3 yıllık bir geçiş süreci tanınmış, EURO banknot ve madeni paraların, 1.1.2002 tarihinde dolaşıma çıkması ve en geç 1.4.2002 tarihinde tamamen ulusal paraların yerini alması kararlaştırılmıştır.

15 Kasım 1995 tarihinde gerçekleştirilen Madrid Zirvesi sonucunda, Ekonomik ve Parasal Birliğin üçüncü aşamasına 1.1.1999 yılı itibariyle geçilmesi ve bu tarihten itibaren Maastricht Antlaşması'nda da öngörüldüğü gibi Para birliğine katılan üye ülkelerde ulusal paraların yerine geçecek olan Tek Para biriminin "EURO" olarak adlandırılması kararlaştırılmıştır.

Bu çerçevede, 2-3 Mayıs 1998 tarihinde ECOFIN toplantısında tek para uygulamasına dahil olacak üye ülkeler Maastricht kriterlerine uyum açısından katettikleri mesafe dikkate alınarak nitelikli çoğunlukla tespit edilmiştir. Böylelikle 11 üye ülkenin (Belçika, Almanya, İspanya, Fransa, İrlanda, İtalya, Lüksemburg, Hollanda, Avusturya, Portekiz ve Finlandiya) tek paraya geçiş kriterlerini yerine getirdiği cihetle anılan ülkelerin 1.1.1999 tarihinde başlayacak son aşamaya geçişine imkan tanınmıştır. Ekonomik ve parasal birliğe dahil 11 ülke arasında tek para birimi uygulamasına 1.1.1999 tarihi itibariyle geçmiş olup, bu tarihten itibaren, söz konusu ulusal paralar ile EURO arasındaki dönüşüm kurları geri dönülmez bir şekilde sabitleştirilmiştir.

Öte yandan, Danimarka, İsveç ve İngiltere Maastricht kriterlerini büyük ölçüde yerine getirmekle birlikte bir süre daha beklemeyi tercih ettikleri ve Yunanistan ise ekonomik kriterlerin hiç birine uyum sağlayamaması sebebiyle 1.1.1999 tarihinde resmen başlayan para birliğinin bu aşamada dışında kalmışlardır.

AB'nin derinleşme sürecinde Roma Antlaşması üç kez revize edilmiştir. Bu kapsamda ilk olarak Antlaşma, 1 Temmuz 1987 tarihli Tek Avrupa Senedi ile önemli değişikliklere uğramıştır. Bu değişikliklerin temelinde Avrupa Parlamentosu'nun yetkilerini arttırma ve Topluluğun Tek Avrupa Pazarı'nın tamamlanmasına dönük engellerin giderilmesi için karar alma sürecinin kolaylaştırılması düşüncesi bulunmaktadır.

Ardından, 1992 yılında imzalanan ve 1993 yılında yürürlüğe konulan Maastricht Antlaşması ile aşağıda sıralanan alanlarda yeni düzenlemeler getirilmiştir.

- Birlik vatandaşlığı
- Ekonomik ve parasal birlik
- Avrupa merkez bankası, avrupa merkez bankaları sistemi, avrupa para enstitüsü
- Eğitim, Kültür
- Kamu sağlığı
- Tüketicinin korunması
- Trans-avrupa şebekeleri
- Sanayi
- Ortak karar prosedürleri
- Ombudsman müessesesi
- Bölgeler komitesi
- Ortak dış politika ve güvenlik politikası
- Hukuk ve iç işleri alanında işbirliği

- Avrupa parlamentosu'na yeni yetkiler tanınması
- İkame etme prensibi (subsidiarity)

Son olarak 1997 yılında imzalanan ve 1999 yılında yürürlüğe konulan Amsterdam Antlaşması ile; özgürlük, güvenlik ve adalet, Avrupa Birliği ve Avrupa vatandaşlığı, uyumlu ve etkin bir dış politika, Birliğin kurumları, Daha sıkı işbirliği ve etkinlik, Antlaşmaların basitleştirilmesi ve düzenlenmesi gibi alanlarda yenilikler getirilmiştir.

4.5 Avrupa Birliği Politikalarına Genel Bakış

Avrupa Birliği'nin kurulmasındaki temel prensiplere bağlı kalınarak, öngörülen hedeflere ulaşılabilmesi ve üye ülkelerin mevzuat ve uygulamaları arasında yeknesaklığın sağlanabilmesi amacıyla, bazı alanlarda ortak politikalar tespit etmiştir. Söz konusu politikalar, Topluluk müktesebatının en kapsamlı bölümlerini teşkil etmekte olup, genel hatları ile aşağıda özetlenmektedir.

4.5.1 Ortak Tarım Politikası

Toplulukta, tarımsal üretimi arttırmak, üreticilere daha iyi bir yaşam seviyesi yaratmak ve piyasaları istikrara kavuşturarak arzın devamlılığını sağlamak hedeflerini gerçekleştirmek üzere, 1960 yılında tesis edilen Ortak Tarım Politikası üç ana prensibe dayandırılmıştır:

- Topluluk tercihi
- Ortak bir pazar kurulması
- Mali dayanışma

Bu üç prensip çerçevesinde, her bir sektör için tesis edilen "Ortak Piyasa Düzenleri" yoluyla tarımsal ürünlerin üretimi, desteklenmesi, dış ticaretine ilişkin politikalar yürütülmektedir. Söz konusu piyasa düzenleri; fiyat ve müdahale, Topluluk içi serbest dolaşım, üçüncü ülkelerle ticaret, rekabet ve finansman politikalarını içermektedir. İlk ortak piyasa düzeni, 1962 yılında, hububat sektöründe yürürlüğe girmiş olup, halen tahıllar, pirinç, şeker, zeytinyağı, sığır eti, domuz eti, koyun ve keçi etleri, kümes hayvanları etleri, yumurta, şarap, süt ve sütlü ürünler, yaprak tütün, su ürünleri, taze sebzeler ve sofralık meyveler, tahılların işlenmesinden sağlanmış ürünler, meyve ve sebzelerin işlenmesinden sağlanmış ürünler, keten ve kenevir, şerbetçi otu, kurutulmuş hayvan yemleri, tohumluklar, yağlı tohumlar, ipek böceği ve muz kapsayan 23 ürün/ürün grubu için Ortak Piyasa Düzeni ihdas edilmiş bulunmaktadır.

Avrupa Topluluğu, çiftçi gelirlerini arzu edilen seviyede tutmak üzere, iki temel mekanizmayla desteklemektedir:

- Topluluk sınırında gümrük vergisi ve prelevman (*Uruguay Round çerçevesinde tarifeye dönüştürülerek sabitlenmiştir.*) tahsili yoluyla, ithal edilen ürünlerin, Topluluk içi piyasalarda oluşması amaçlanan "hedef fiyat" düzeyinin altındaki fiyatlarla satılması önlenmekte,
- Piyasa fiyatlarının, müdahale fiyatlarının altına düşme eğilimi göstermesi halinde, piyasadaki fazlalık ürünün satın alınması yoluna gidilmektedir.

Hedef Fiyat: Toplulukta bütün piyasa destekleme mekanizmaları "hedef fiyat" (ürünlere/sektörlere göre değişik isimler alabilmektedir) prensibine dayanmaktadır. Bu fiyat, üretici için arzu edilen gelir seviyesini göstermektedir.

Müdahale Fiyatı: Piyasa fiyatlarının "hedef fiyat" düzeyinde tutulabilmesini teminen bir "müdahale fiyatı" (temel fiyat ya da referans fiyatı da denilmektedir) belirlenmekte, piyasa fiyatları, bu seviyenin altına düştüğünde, Topluluk müdahale mekanizmaları işletilmekte ve sadece belirlenmiş kalite standartlarına uygun ürünlerin satın alınması yoluna gidilmektedir.

Eşik Fiyat: Yukarıda açıklanan iç desteklemenin, Topluluk dışından yapılan düşük fiyatlı ithalat tarafından zayıflatılmasını önlemek üzere, ithalatta bir prelevman sistemi öngörülmüştür. Bu sistem ile üçüncü ülke kaynaklı ithal fiyatlarının "eşik fiyat" ın altına düşmemesi ve bu yolla Topluluk ürünlerinin tercih edilmesi amacıyla, Topluluk dışından gelen bir ürün, ithalat vergileri (prelevman) yoluyla eşik fiyat düzeyine yükseltilmektedir. Uruguay Round ertesinde, değişken nitelikli vergiler tarifeye dönüştürülerek sabitlendiğinden, eşik fiyat da yürürlükten kaldırılmış bulunmaktadır.

İhracat Desteği: Dünya piyasa fiyatları Topluluk piyasa fiyatlarının altında olduğundan Topluluk ihracatçılarına dünya piyasalarında eşit rekabet imkanı sağlamak amacıyla ihracat iadeleri ödenmektedir. Buna karşılık, nadiren de olsa dünya piyasa fiyatlarının Topluluk içi fiyatların üzerine çıkması durumunda da, Topluluk üretiminin dışarıya akışını önlemek üzere Topluluk ihracatçılarından prelevman tahsil edilmesi yoluna gidilmektedir. İhracat iade ve prelevmanları, dünya fiyatlarındaki dalgalanmalara göre haftada yahut onbeş günde bir belirlenmektedir. Dünya Ticaret Örgütü çerçevesindeki taahhütleri uyarınca, AB, ihracat desteklerinin hacmini (ve/veya harcamalarını) altı yıllık bir süre boyunca indirime tabi tutacaktır. Ayrıca, Uruguay Round çerçevesinde, korumada şeffaflık ilkesi uyarınca, değişken nitelikli vergilerin uygulanmaması öngörüldüğünden, prelevmanlar tarifeye dönüştürülerek sabitlenmiştir.

Ortak Tarım Politikası'nın Reformu

Ortak Tarım Politikası'nın uygulanması çerçevesinde, zamanla, üretim fazlası, bu üretimin stoklanması, çiftçi gelirlerinin dağılımı gibi konularda sorun yaşanmaya başlamış ve bu sorunlara Topluluğun her genişlemesiyle tarım politikasının karşılaştığı yeni olgular da eklenmiştir. Giderek artan sorunların çözümü amacıyla OTP, çeşitli mekanizmaları açısından reforma tabi tutulmuştur.

Ancak, uygulanan reformlar genel olarak OTP'de radikal değişiklikler öngörmediğinden istenilen sonuçlara ulaşılamamış, Topluluğun piyasada günden güne çoğalan fazlalık ürünleri karşısında ticaret ortaklarından gördüğü baskının yanısıra, çiftçilerin de politikaya karşı güvenleri sarsılmıştır. Bunlara ek olarak, AB'nin diğer organlarının, özellikle bütçe açısından yarattığı baskılar ve uluslararası gelişmeler (DTÖ, Millenium Round görüşmeleri gibi) de gözönüne alınarak, AB, tarihindeki en kapsamlı ve radikal reformu hazırlayarak uygulamaya koymuştur.

Gündem 2000 adlı belge kapsamında hazırlanan bu reform çerçevesinde, gerek Topluluğun Merkezi ve Doğu Avrupa Ülkeleri'nin tam üyeliği, gerek DTÖ'nün yeni çoktarafli müzakereleri (Millenium Round) için yapılması gereken düzenlemeler yer almaktadır.

4.5.2 Ortak Ticaret Politikası

Ortak Ticaret Politikası, gümrük birliği çerçevesinde giderek gelişen bir şekilde ortak kuralların geçerli olduğu bir birleşik pazar yaratmak amacıyla bir araya gelen üye ülkelerin dış ticaret politikalarının, Topluluk organlarının münhasır yetkisi dahilinde ortak kurallar ve politikalar haline getirilmesi zorunluluğundan doğmuştur. Ortak Ticaret Politikası, dış ticaretin tüm üyeler için haiz olduğu önemi göz önünde bulundurarak, özellikle üçüncü ülkeler kaynaklı malların iç pazarda serbest dolaşımını ilkesinin herhangi bir şekilde bozulmasını ve ortaya çıkabilecek trafik sapmalarının üye ülkeler arasında sorun yaratmasını engelleme amacını gütmektedir. Dış ticarete karşılaşılmaması muhtemel haksız uygulamaların neden olabileceği rekabeti bozucu etkilere karşı tüm üyeleri koruyucu önlem alınması gereği ve arzusu da Ortak Ticaret Politikasına yön veren önemli bir noktayı oluşturmaktadır. Bunun dışında, üye ülkelerin ihracat politikalarının koordinasyonunun sağlanması yoluyla, üye ülkelerin üçüncü ülke pazarlarında kendi aralarındaki rekabeti bozucu haksız eylem girişimlerinin önlenmesi de Ortak Ticaret Politikasının amaçlarından biridir.

Ortak Ticaret Politikasının uygulanmasına yönelik araçların çoğu ithalatta ortaya çıkabilecek ve Topluluk üreticileri üzerinde ciddi zarar veya zarar tehdidi yaratabilecek durumların önlenmesine ilişkindir. GATT müzakereleri neticesinde tarifelerin iç piyasaları düzenleyici etkisinin büyük ölçüde ortadan kalkmış olması sonucunda, hem hassas olarak algılanan sektörlerin korunması, hem de rekabetin sürdürülmesi gayesine yönelik olarak, ithalatta serbest dolaşımını en az etkileyecek ve iç pazarı dış ortamın olumsuz yönlerinden koruyacak ortak korunma araçlarına ihtiyaç duyulmuştur. Tek Pazar ile oluşturulan ölçek ekonomisinin Topluluk üreticilerine gereken faydayı sağlaması ancak bu yolla mümkün olabilecektir. Ortak Ticaret Politikası ve ortak korunma araçları bu bakımdan Topluluk için büyük önem taşımaktadır.

Diğer taraftan, üye ülkelerin ikili veya çok taraflı uluslararası ilişkileri çerçevesinde, birbirlerinden bağımsız olarak anlaşma müzakerelerine girişmeleri ve bunları uygulamaya koymaları durumunda, bu anlaşmaların içerdikleri tarife tavizleri ve diğer ticari hükümler nedeniyle ortak pazarda sorunlarla karşılaşılmaması kaçınılmazdır. Topluluk organlarına, üye ülkeler adına anlaşma müzakereleri yürütme ve akdetme yetkisinin tanınması, bu durumun önlenmesi açısından bir gereklilik olarak ortaya çıkmaktadır.

Ayrıca, tek ve büyük bir pazarın varlığı, üye ülkeleri bir bütün olarak dünyanın en büyük ticari bloğu haline getirmekte, bu kapsamda ticari konulardaki ortak hareket uluslararası ticaret alanındaki müzakerelerde, gerek GATT görüşmelerinde gerekse ikili veya çok taraflı tercihli ticaret görüşmelerinde, çıkarların daha güçlü korunmasını sağlamaktadır. Keza, birlikte hareket edilmesi, otonom önlemlere maruz kalan ülkelerin çıkarlarının zedelenmesi kaygısıyla anlaşma zemini aramasını çabuklaştırmakta, Topluluğa karşı ekonomik misillemelere gidilmesini engellemektedir.

Bu çerçevede, Ortak Ticaret Politikasının amacının kısaca, Topluluğun dış ticari ilişkilerinin Topluluk çıkarlarına en fazla hizmet edecek şekilde düzenlenmesini sağlamaya yönelik olduğu, bu bakımdan ulusal ticaret politikalarından ayrı bir amaç taşımadığı söylenebilir.

Kapsamı

Ortak Ticaret Politikası, esas olarak, doğrudan ticaretin yönünün ve hacminin düzenlenmesine yönelik bir politika olarak ele alınmaktadır. Bu nedenle, doğrudan ticaret politikasının hacmine veya yönüne etkisi olmayan diğer ekonomik politika ve araçlar, (standartlar veya insan, hayvan ve bitki sağlığı) ticaret politikası kapsamında değerlendirilmemektedir. Bu bakımdan, malların niteliklerine yönelik Topluluk düzenlemeleri (belgeleme ve standart zorunlulukları) Ortak Ticaret Politikası alanına girmemektedir.

Diğer taraftan, tarım ürünleri ticareti, esas olarak, Ortak Ticaret Politikası kapsamı dışında tutulmuştur. Ortak Tarım Politikası, tarım ürünlerinin üretim, dağıtım, dış alım ve dış satımını yönlendiren bir bütün olarak ele alınmaktadır. Hassas sektörlerin başında kabul edilen tarım kesimi, bu kapsamda yüksek koruma duvarlarının (gümrük vergileri, eş etkili önlemler, korunma önlemleri) arkasına alınmıştır.

Ayrıca, Roma Antlaşması'nın 113 üncü maddesinde Ortak Ticaret Politikasının hizmet ticareti açısından da geçerli olduğu yönünde açık bir hüküm bulunmamaktadır. Amsterdam Antlaşması ile hizmetler ve fikri mülkiyet haklarına ilişkin müzakere ve anlaşmalar da 113 üncü madde kapsamına dahil edilmiştir.

Araçları

Ortak Ticaret Politikasının uygulanması ancak Topluluk organlarının yetki alanında gerekli ve yeterli araçların bulunması ile mümkün olabilir. Bu nedenle, Komisyon ve Konsey Antlaşmalardan aldıkları yetkilerle çeşitli araçlar istihsal etmişlerdir. Bu araçlar, başta ortak gümrük tarifesi olmak üzere, öncelikle ithalatın düzenlenmesine yönelik ticari korunma araçlarını ve ihracatın arzu edilen serbesti ve rekabet ortamında yapılabilmesine ilişkin yönetmeliklerden oluşmaktadır. Ortak Gümrük Tarifesi, ithalatın tümünü kapsadığından en geniş kapsamlı uygulama aracıdır. Tarife-dışı önlemler olarak da adlandırılan ithalattaki diğer yasal düzenlemeler arasında gözetim ve korunma önlemleri, anti-damping ve anti-sübvansiyon yönetmelikleri önde gelenler olarak sıralanabilir. Bu kapsamda, ticaret politikası araçları şöyle sıralanabilir:

1. Ortak gümrük tarifesi

2. İthalata yönelik önlemler:

i) gözetim ve korunma önlemleri,

- genel gözetim ve korunma önlemleri,

- belirli üçüncü ülkelere karşı uygulanan gözetim ve korunma önlemleri,

- tekstil ve konfeksiyon sektöründe uygulanan gözetim ve korunma önlemleri,

- diğer korunma önlemleri,

ii) kotaların dağıtımına ilişkin ortak kurallar,

iii) anti-damping önlemleri,

iv) anti-sübvansiyon önlemleri,

v) haksız ticari uygulamalara karşı Topluluk çıkarlarının korunması,

vi) Diğer önlemler (ticari yaptırımlar),

3. İhracata yönelik önlemler

- i) ihracatta ortak kurallar,
- ii) resmi destekli ihracat kredileri,

4. Anlaşmalar
5. Genelleştirilmiş Preferanslar Sistemi
6. Diğer uygulamalar.

Bunlar dışında, ikili veya çok taraflı tercihli ticaret anlaşmaları, tek taraflı otonom uygulamalar (Genelleştirilmiş Preferanslar Sistemi gibi) Topluluğun ticari ilişkilerini yönlendiren belli başlı diğer araçlardır.

4.5.3 Ortak Rekabet Politikası

Ortak Rekabet Politikası'nın temelini; monopolleşme, sübvansiyon gibi belirli konularda getirilen kısıtlayıcı hükümler oluşturmakla birlikte, gerek tarım, gerek sanayi sektöründe çeşitli muafiyetler de getirilerek, belirli koşullara uyulması halinde, şirket birleşmeleri de desteklenmektedir. Ortak Rekabet Politikası'na ilişkin hükümler Roma Antlaşması'nın 85-94. maddelerinde yer almaktadır. Bu maddelerde göze çarpan genel amaçlar arasında; rekabeti önlemeye, sınırlamaya veya bozmaya yönelik işletmeler arası anlaşmaların ve monopollerin oluşumunun ve piyasaya hakim olmalarının önlenmesi; devletin sübvansiyon uygulamalarının kısıtlanması veya yasaklanması bulunmaktadır.

Ortak Rekabet Politikası'nı düzenleyen maddelerden biri olan 85. maddede işletmelere uygulanacak kurallar belirlenmektedir. Bu maddede yatay ve dikey anlaşmaların yasaklanması sözkonusudur. Ancak, bu yasaklamanın da istisnaları mevcuttur (örneğin, genelde küçük ve orta ölçekli işletmelerin kendi aralarında yapmış oldukları anlaşmaların ihmal edilebilecek mahiyette olmaları nedeniyle yasak kapsamı dışında tutulmaları /de minimis/ kuralı).

Madde 86, piyasada, hakim durumun kötüye kullanılmasının önlenmesine yönelik olup, monopol ve oligopollerin piyasayı bütünüyle ele geçirmesini engelleme hedefi gütmektedir.

AB Rekabet Politikası, Birlik hukukunun ayrılmaz ve önemli bir parçasını oluşturmaktadır. Avrupa Topluluğunu oluşturan Roma Antlaşmasının 85-94 üncü maddeleri Avrupa Rekabet Politikası ve hukukunun temelidir. Bu maddeler ile hedeflenen, Ortak Pazarın tüm kurumlarıyla en iyi biçimde işlemesi ve üye ülkeler arasındaki hukuksal uygulamaların uyumlaştırılması için ortak bir baz yaratılmasıdır. Avrupa Birliği rekabet kurallarının amaçları politik ve ekonomiktir. Bunlar, üye devletler arasında engelleri kaldırarak bütünleşmeyi (entegrasyon) sağlamak, tüketiciyi korumak, verimliliği artırmak, dürüst ve adil bir rekabet piyasası oluşturmaktır. Teşebbüsler arası anlaşmalar, uyumlu eylemler ya da teşebbüs birliklerinin kararlarıyla veya bir hakim işletmenin bu durumunu kullanarak oluşturacağı engeller üye devletler arasında ticareti olumsuz etkiler yani mallar serbest dolaşamaz.

Rekabet kuralları, teşebbüslerin dinamik hareket edebilmelerinde, yeniliklere açık olmalarında, pazarın isteklerine kulak vermelerinde, düşük fiyatlarla en kaliteli malları ve hizmetleri üretebilmelerinde etkili olur.

Avrupa Birliği içinde rekabet kuralları, piyasa ekonomisini işleten, rekabetin hukuka aykırı olarak sınırlandırılmasına izin vermeyen, rekabeti kuran ve koruyan hukuk normlarıdır.

bu sebeple, Roma Antlaşması'nın 3/f maddesi iç pazarda rekabetin bozulmamasını güvence altına alacak bir rejimin konulmasını Avrupa Topluluğu'nun hedefleri arasında saymıştır.

4.5.4 Ortak Dış Politika ve Güvenlik Politikası

Birlik kavramına geçişin diğer iki somut ayağından birincisi, Ortak Dış Politika ve Güvenlik Politikasıdır (ODPGP). Federal bir sistemde, tek bir dış politika, tek bir güvenlik politikası olması gerektiği yaklaşımından hareketle geliştirilen ve Maastricht Antlaşması'nın "J" maddesi altında düzenlenen bu ayak, şu an için tam olarak yaşama geçirilebilmiş bir görüntü vermemektedir.

Ortak dış politika alanında, özellikle "çifte veto" olarak nitelendirilen "ortak bir tutum" belirlenebilmesi için gereken "oybirliği" koşulu, ulusal çıkar / AB çıkarı ilişkisinde yapılması gereken tanımın netlik kazanmasına olanak tanımadığı ölçüde önemli güçlükleri beraberinde taşımaktadır. Bu doğrultuda örneğin Bosna - Hersek krizi sırasında AB'nin izlediği ve üye devletten üye devlete farklılık gösteren yaklaşımlar, Türkiye - Yunanistan ilişkilerinde yaşanan sorunların AB tam üye devletleri arasında farklı algılanışları ve netliğe kavuşmaması, şu an için AB'nin bir ortak dış politikaya vardığını ileri sürmemize de olanak tanımamaktadır.

Esasen bu alandaki güçlüklerin de aşılabilmesi için 1995 yılında Torino'da başlatılan ve 1997 yılında Amsterdam Antlaşması'nın imzalanmasıyla sonuçlanan hükümetlerarası konferans, arzulanan sonuca ulaşamamıştır. Bu çerçevede özellikle karar alma sürecinde yapılması gereken iyileştirme, bugünün genişleme sürecini de doğrudan etkileyen sorunlardan birisi olarak varlığını sürdürmektedir. Konferansa ve Amsterdam Antlaşması'na daha aşağıda yeniden değinilecektir.

Bu konu içinde yer alan ikinci konu ise, AB'nin bir ortak savunma üzerinde kendisini nasıl tanımlayacağı ile ilgilidir. Bu doğrultuda, 1949 yılında kurulan, ancak daha sonra hukuki varlığı sürmekle birlikte fiili varlığı kadük hale düşen Batı Avrupa Birliği (BAB), Maastricht Antlaşması'nın yürürlüğe girmesinin ardından yeniden canlandırılma sürecine girmiştir. BAB'a, AB üye devletlerinin yanı sıra, NATO'nun Avrupa ayağında yer alan AB dışındaki iki ülke, Türkiye ve Norveç, ortak üye sıfatıyla dahil edilmişlerdir.

Bu doğrultuda bir ortak Avrupa Ordusu'nun kurulması çalışmalarının Maastricht Antlaşması'nın yürürlüğe girmesinin hemen ardından başlatıldığı görülmektedir. Ancak bugün için Batı'nın ana savunma ayağının hala NATO içinde olduğu açıktır. Özellikle de 24 Mart 1999 itibarıyla Kosova olayları üzerine başlayan NATO harekati, Batı savunma sisteminin işleyişinde, yeni bir savunma doktrinin tanımı temelinde NATO'nun ağırlığını ön plana çıkartmaktadır. Esasen BAB'ın yeniden canlandırılması sürecinde gündeme gelen NATO - BAB ilişkilerinin geleceği çerçevesindeki sorular, o günün koşulları içinde "iki rakip kuruluş" olarak değil, "tamamlayıcılık" ilişkisi içinde açıklanmıştır. Bugün için de benzeri bir yorumu sürdürmek yanıltıcı olmayacaktır.

AB'nin, Maastricht Antlaşması'nın iddia ettiği şekilde oluşturulması, büyük ölçüde ODPGP ayağının sağlıklı bir zeminde geliştirilmesine bağlıdır. Esasen, tam üyelik süreciyle bağlı olarak da, katılma adaylarından kendilerini bu politikaya uyumlu hale getirmeleri ve özellikle de kendi aralarındaki ihtilafları hallederek süreçteki yerlerini almaları talep edilmektedir. Bu çerçevede daha aşağıda da değinileceği gibi, ilk "İlerleme Raporları" kapsamında bir iki küçük pürüz dışında Merkez ve Doğu Avrupa Ülkeleri'nin bu süreçte önemli adımlar attıkları izlenmektedir.

4.5.6 Diğer Ortak Politikalar

Topluluk üyesi ülkelerin ekonomilerini birbirine daha etkin biçimde entegre etmek amacıyla belirlenen ve uygulanan diğer ortak politikalar arasında; Ortak Sosyal Politika, Ortak Taşımacılık Politikası (üye ülkelerde taşımacılık ile ilgili olarak geçerli olan kuralların Topluluk düzeyinde ortak ilkelere bağlanması olup, ilk kuralı; hizmeti yapan işletme, kullanılan araç ya da taşınan mala, ait olduğu ülke dolayısıyla farklı işlem yapılmasının önlenmesidir), Ortak Vergi Politikası (iç vergilendirmedeki farkların azaltılması ve vergi mevzuatlarının harmonize edilerek özellikle sermaye kaçışının ve komşular arasında özel tüketim harcamaları sapmasının önlenmesi amacıyla yürütülmektedir) ve Ortak Para Politikası bulunmaktadır. Yine Topluluğun aşağıdaki alanlarda ortaklaşa hareket ettiği de bilinmektedir.

4.5.6 1 Ortak Sanayi Stratejisi

Topluluklar sanayi stratejisinin esasını; tüketici ihtiyaçlarına cevap verebilecek kalite ve miktarda üretim yapılırken, fiyatların iç ve dış piyasalarda rekabet edebilecek düzeyde olması teşkil etmektedir.

Bu kapsamda, Topluluğun sanayi stratejisinin temel hedefi Topluluk içi rekabeti düzenleyici ve Topluluk içi ticareti arttırıcı bir sistemin kurulmasıdır. Söz konusu stratejinin esaslarını aşağıdaki gibi özetlemek mümkündür:

- Topluluğun gelişen dünya pazarlarındaki rakiplerine karşı ortak tutumun saptanması
- Rekabeti sağlayabilecek teknolojik gelişimin planlanması
- Makro ve mikro düzeyde toplum kesimlerinin geniş tabanlı uzlaşısının sağlanması
- Topluluk yeni sanayi yapılanmasının en az orta vadeli bir perspektif ile değerlendirilmesi,
- Yeni tip sanayi işbirliği metodları ile Topluluk olarak rakip ülkelerde ortak yatırımlara gidilmesi

Yukarıda temel esasları özetlenen sanayi stratejisinin uygulanması ile ulaşılmak istenen hedefler ise aşağıda yer almaktadır:

- Yapısal ayarlamayı hızlandırarak sanayi dokusunun kendi sınırları içerisinde uyumlu dağılımını sağlamak,
- Sanayi örgütlenmelerini Küçük ve Orta Büyüklükteki İşletmeler (KOBİ) düzeyinde şekillendirmek,
- Oluşturulacak Araştırma ve Geliştirme (AR-GE) ve mesleki eğitim programları ile uluslar üstü bir rekabet üstünlüğüne sahip olmak.

Tarım sektörünün aksine, Roma Antlaşması'nda sanayi sektörü için ortak bir politika öngören hükümler getirilmemiştir. Anılan Antlaşma'nın sanayi mamulleri ile ilgili olarak öngördüğü hükümler, rekabet politikası ile devlet yardımlarının denetimini içermektedir.

4.5.6 2 Bölgesel Kalkınma Politikası

Roma Antlaşması'nın giriş bölümünde, üye ülkelerin ekonomik bütünleşmelerinin başarıya ulaşması için bölgeler arasındaki ekonomik gelişme farklılıklarının giderilmesi gerektiği belirtilmiştir. Avrupa Topluluğu 1975 yılında Bölgesel Kalkınma Politikası'nın

temelini oluşturan Bölgesel Kalkınma Fonu'nu kurmuş ve bu fondan yardım alacak bölgeleri Topluluğun Gayri Safi Yurt İçi Hasıla (GSYİH)'nin % 75'inin altında kalan bölgeler olarak tanımlamıştır. Topluluğun, 1975 yılından sonra üye ülkelere Bölgesel Kalkınma Politikası çerçevesinde yaptığı yardımlarla bölgeler arasındaki farklılıkların artması engellenmiş, ancak 1979 yılındaki ikinci petrol krizinden sonra bölgesel gelişmişlik farklılıkları artmaya devam etmiş ve Topluluğa Yunanistan, İspanya ve Portekiz gibi az gelişmiş bölgelere sahip üyeler katılmıştır. Topluluğun 1980'li yılların ortasında içinde bulunduğu ekonomik durgunluktan çıkmaya başlamasıyla, bölgeler arası gelişmişlik farklılıkları da yavaş bir şekilde kapanma eğilimine girmiştir. Bununla birlikte, Aralık 1991'de Maastricht Zirvesi'nde Ekonomik ve Siyasi Birlik yönünde alınan kararlar, Topluluk içinde birlik ve uyumun sağlanması bakımından Bölgesel Kalkınma Politikası'nın önemini daha da arttırmıştır. Tek Avrupa Senedi ile Roma Antlaşması'na 130D maddesi eklenmiş ve bu madde çerçevesinde, AB'nin bölgesel politikaları kapsamında kullanılan; Avrupa Bölgesel Kalkınma Fonu, Avrupa Sosyal Fonu, Avrupa Tarımsal Yön verme ve Garanti Fonu adında üç fon belirlenmiştir.

4.5.6.3 Adli Alanlar ve İçişlerinde İşbirliği

Avrupa Toplulukları'ndan AB'ye geçişin ikinci somut ayağını, üye devletler arasında adli alanlar ve içişlerinde işbirliği oluşturmaktadır. Burada doğal olarak dikkati çeken ana unsur, dış politika ve güvenlik politikasında "ortak"lık üzerine yapılan tanımın, adli alanlar ve içişleri sözkonusu olduğunda "işbirliği" kavramı üzerine dayandırılmasıdır. Bir başka yaklaşımla, AB'nin geleceğinde dış politika ve güvenlik politikası sözkonusu olduğunda tek bir kararın alınması için gereken egemen yetki devrinin AB organları lehine yapılması gerekirken, adli alanlar ve içişleri sözkonusu olduğunda egemen yetkinin devrinden ziyade, üye devletlerin özerkliğinin gözetilmesi esastır.

Maastricht Antlaşması'nın "K" maddesi altında düzenlenen bu alanda ilk somut adımın ortak vize ve göç politikası çerçevesinde, kişilerin serbest dolaşımındaki iç sınırların kaldırılması ile ilgili olarak atılmak istendiği izlenmektedir. Bu çerçevede de, daha bütün AB üye devletlerini kapsam altına almayan Schengen vizesi en somut örneği oluşturmaktadır. Ancak, hemen belirtilmesi gereken olgu, Schengen sisteminin henüz AB genel şemsiyesi altında yer almadığı, sisteme taraf olan ülkeler arasında bir ikili anlaşmalar sistemi özelliğini koruduğudur.

1 Mayıs 1999 tarihinde yürürlüğe giren Amsterdam Antlaşması ile birlikte, bu alanda da göreceli bir ilerlemenin kaydedilmesi beklenmektedir.

4.6 AB'nin Genişleme ve Derinleşme Hareketi ve Türkiye

Ülkemiz, AB arasında bir ortaklık tesis eden Ankara Anlaşması ile birlikte, nihai hedefini "Tam Üyelik" olarak belirlemiş olup, 40 yıla aşan ilişkisinin seyrinde, bu hedefe ulaşmak amacıyla gerekli gayreti göstermiştir.

Bu doğrultuda Türkiye, 1987 yılında AB'ye üyelik başvurusunda bulunmuş, ancak, Birlik, diğer bazı nedenlerin yanı sıra, tam bir evrim aşamasında bulunan Topluluğun, yeni katılma müzakerelerine girişmesinin uygun olmadığı ve Türkiye'nin mevcut ekonomik ve politik durumunun katılma müzakerelerine başlanmasına elverişli bulunmadığı gerekçesi ile kabul etmemiştir.

Bununla beraber, ülkemiz geçen süre zarfında, AB'nin genişleme perspektifinde yer almasa da, ortaklık ilişkisini öngörülen seyrinde sürdürmüş ve bu doğrultuda 1.1.1996 tarihi

itibariyle taraflar arasında bir gümrük birliği tesis olunmuştur. Bu suretle Türkiye, Gümrük Birliği sürecinde yürüttüğü uyum çalışmaları ile de Birliğin, malların serbest dolaşımına ilişkin müktesebatının büyük bölümünü üstlenmiş ve ticari manada Tek Pazar ile bütünleşmiştir.

Ayrıca, Gerek ortaklık ilişkimizin bir gereği gerek en önemli ticari ortağımız olmasının doğal sonucu olarak ülkemiz AB'deki tüm gelişmeleri de yakından izlemektedir. Nitekim, Ekonomik ve Parasal Birlik ile derinleşme sürecinde önemli adım atan ve tek Avrupa parası Euro'yu yürürlüğe koyan AB'deki bu değişimlere paralel olarak ülkemiz de Euro'yu, konvertibl dövizler arasına almak için gerekli yasal düzenlemeyi süratle gerçekleştirmiştir.

Öte yandan, ülkemiz, Lüksemburg zirvesinde AB'nin genişleme perspektifinin dışında bırakılmasına rağmen, 1997'den 1999'a kadar geçen 2 yıllık sürede kaydedilen gelişmeler neticesinde Helsinki zirvesinde ülkemiz diğer 12 ülke ile birlikte resmen adaylık sürecine dahil olmuştur.

Bu süreç içerisinde birçok alanda diğer adayların ilerisinde olmamıza rağmen yine de tam üyelik için tamamlanması gereken çok sayıda çalışma olduğu açıktır. Gümrük Birliği ile birlikte edinilen deneyim ve bu dönemde yürütülen uyum çalışmaları ile önemli mesafe kaydedilmiş olmakla birlikte Birliğin, başta Ortak Tarım Politikası olmak üzere, oldukça hacimli müktesebatına uyum için gerekli hazırlıklara bir an evvel başlanması icap etmektedir.

Bu bağlamda, AB'nin genişleme perspektifinde yer alan ülkemizi diğer adaylara benzer bir süreç beklemekte olup, bu süreç içerisinde aşağıda sıralana kavramlar çerçevesinde adımlar atılacağı ve üyelik için belirlenen Kopenhag kriterlerine uyum sağlanacağı bilinmektedir. Bu nedenle, AB'nin genişlemeye ilişkin kavramlarına ilişkin tanımlar bu raporun bir rehber belge olacağından hareketle ve gelecekteki çalışmalarda fayda sağlayabileceği düşüncesiyle bu bölümde özetlenmektedir.

Genişlemeye İlişkin Temel Kavramlar

Katılım müzakereleri - Accession negotiations: Katılım müzakereleri, her aday ülkenin hangi koşullar altında AB üyesi olabileceğini belirlemektedir. Müzakereler, aday ülkelerin Topluluk müktesebatını benimseme, yürürlüğe koyma ve uygulama bakımından ne aşamada olduklarının tespiti üzerinde yoğunlaşmaktadır. Bazı durumlarda, geçiş süreci tanıyan düzenlemeler yapılmakla birlikte, bu düzenlemelerin kapsam ve süresi sınırlı tutulmaktadır. Müzakerelerin hızı, her aday ülkenin hazırlık düzeyi ile çözüm bekleyen konuların niteliğine bağlı olarak değişmektedir. Bu nedenle, müzakerelerin ne kadar süreceğinin önceden tahmin edilmesi mümkün olmamaktadır.

Katılım Ortaklığı - Accession Partnership: Genişletilmiş katılım öncesi stratejisinin temel unsuru olan Katılım Ortaklığı, tüm Topluluk yardım araçlarını her bir ülke için tek bir başlık altında toplamaktadır. Katılım Ortaklıkları, özellikle Topluluk müktesebatının üstlenilmesine yönelik üyelik hazırlıkları kapsamındaki öncelikleri belirlemekte ve PHARE Programı başta olmak üzere bu amaç doğrultusunda kullanılacak mali kaynakları değerlendirmektedir.

Müktesebat - Acquis Communautaire: Topluluk müktesebatı, Avrupa Toplulukları'nın kuruluşundan itibaren geçen 40 yılı aşkın süre içerisinde yürürlüğe konulan tüm mevzuat ile bu mevzuatta yapılmış olan değişikliklerden oluşmaktadır. Müktesebat,

kurucu Roma Antlaşması ile onu tadil eden Tek Senet, Maastricht ve Amsterdam Antlaşmaları'nın yanı sıra, Konsey'den geçen tüm yönetmelik ve direktifler ile Avrupa Adalet Divanı kararlarını içermektedir.

Gündem 2000 – Agenda 2000: AB'nin gelişmesinin ve önümüzdeki yüzyılda izleyeceği politikaların perspektifinin belirlendiği belgede, genişlemenin bir bütün olarak AB üzerindeki etkisi ile 2000-2006 döneminde AB'nin mali durumu değerlendirilmektedir. Merkezi ve Doğu Avrupa ülkelerinin üyelik başvurularına ilişkin Komisyon Görüşleri de Gündem 2000 içerisinde yer almaktadır.

Kopenhag kriterleri – Copenhagen Criteria: Haziran 1993 tarihli Kopenhag Avrupa Konseyi, AB üyesi olmak isteyen aday ülkelerin karşılaması gereken kriterleri belirlemiştir: Demokrasi, hukukun üstünlüğü, insan hakları ile azınlık haklarını gözetecek ve koruyacak kurumların varlığı ve istikrarlı işleyişi; pazar ekonomisinin varlığı ve Birlik içi rekabet baskısına ve pazar güçlerine dayanabilme yetisi; siyasi, ekonomik ve parasal birlik hedefleri de dahil olmak üzere, üyelik yükümlülüklerini yerine getirebilme yetisi. Aralık 1997 tarihli Lüksemburg Avrupa Konseyi sonuçları doğrultusunda AB'nin genişlemesi için diğer bir ön zorunluluk, Amsterdam Antlaşması'nın hükümleri çerçevesinde Topluluk organlarının işleyişinin güçlendirilmesi ve geliştirilmesidir.

Genişletilmiş katılım öncesi stratejisi – Enhanced pre-accession Strategy: Aralık 1994 tarihinde gerçekleştirilen Essen Avrupa Konseyi, Merkezi ve Doğu Avrupa ülkelerini AB üyeliğine hazırlamak amacıyla bir katılım öncesi stratejisi tanımlamıştır. Bu strateji üç temel unsura dayanmaktadır: Avrupa Anlaşmaları'nın uygulanması, PHARE Programı çerçevesinde mali yardım ve ortak çıkar konusu olan tüm hususlarda üye devletlerle aday ülkeleri bir araya getirecek bir yapısal diyalog mekanizması.

Avrupa Anlaşmaları – European Agreements: AB ile 10 aday Merkezi ve Doğu Avrupa ülkesi arasındaki ilişkinin temel hukuki dayanağını oluşturan Avrupa Anlaşmaları, ikili ticaret, siyasi diyalog ve yasaların yakınlaştırılmasıyla ilgili hususları yanı sıra, çeşitli konularda işbirliğine ilişkin hükümler içermektedir. Avrupa Anlaşmaları'nın temel amacı taraflar arasında aşamalı olarak bir serbest ticaret alanı kurulmasıdır. 1997 tarihli Lüksemburg Avrupa Konseyi'nden itibaren, Avrupa Anlaşmaları kapsamındaki kurumların, güçlendirilmiş katılım öncesi stratejisi içerisinde, özellikle Topluluk müktesebatının benimsenmesi ve uygulanması ile Katılım Ortaklıklarının uygulanması bakımından, giderek artan bir öneme sahip olacakları düşünülmektedir.

Avrupa Konferansı – European Conference: Avrupa Konferansı, dış politika ve güvenlik politikası, adalet ve içişleri, bölgesel işbirliği ya da ekonomik sorunlar gibi ortak çıkar konusu olan alanlarda, AB'ye katılmak isteyen 10 Merkezi ve Doğu Avrupa ülkesi ile Kıbrıs, Türkiye ve Malta'yı bir araya getirecek çok taraflı bir tartışma platformu niteliğindedir. Konferansın ilk toplantısı, 12 Mart 1998 tarihinde Londra'da devlet ya da hükümet başkanları düzeyinde gerçekleştirilmiştir.

Kurumsal yapılanma – Institution Building: Kurumsal yapılanma, Topluluk mevzuatının yürürlüğe konulması ve uygulanmasından sorumlu olan demokratik kurumların ve kamu idaresi ile örgütlenmesinin adapte edilerek güçlendirilmesini ifade etmektedir. Bütünleşme süreci, aday ülkelerinin mevzuatları ile Topluluk mevzuatının yakınlaştırılmasının yanı sıra, mevzuatın etkin ve etkili bir şekilde uygulanmasını da kapsamaktadır. Bu süreç, kamu görevlilerinin, memurların, meslek sahiplerinin ve ilgili özel

sektör temsilcilerinin geniş bir kesimi için eğitim ve donanım imkanlarının sağlanmasını gerektirmektedir.

ISPA – Instrument Structurel de Pré-adhésion /Yapısal politikalara yönelik katılım öncesi yardım aracı: ISPA kapsamında, aday ülkelere AB'nin çevre ve ulaştırma alanlarındaki standartlarına uyum sağlamaları amacıyla 2000 yılından itibaren yılda 1,040 milyon Euro tutarında katılım öncesi yardım sağlanması öngörülmektedir.

Görüş – Opinion: Roma Antlaşması'nın O maddesi, genişlemeye ilişkin temel koşulları düzenlemektedir: “Her Avrupa devleti AB'ye üye olmak için başvuruda bulunabilir. Üye olmak isteyen devlet başvurusunu Konsey'e gönderir. Konsey, *Komisyon görüşünü* ve üye tam sayısının mutlak çoğunluğuyla karar alacak olan Avrupa Parlamentosu'nun onayını aldıktan sonra oybirliğiyle karar verir.” Gündem 2000'in bir bölümü olarak kabul edilmiş olan Temmuz 1997 tarihli Komisyon Görüşleri ile, Kopenhag kriterleri çerçevesinde 10 Merkezi ve Doğu Avrupa ülkesinin üyelik başvuruları değerlendirilmektedir.

Phare Programı – Phare Programme: Merkezi ve Doğu Avrupa ülkelerinin AB üyeliğine hazırlanması amacıyla oluşturulan katılım öncesi stratejisinin 1999 yılına kadar tek mali enstrümanı olan Phare Programı, 2000 yılından itibaren iki yardım aracı ile (ISPA ve SAPARD) desteklenmeye başlamıştır. Mart 1999 tarihli Berlin Avrupa Konseyi Sonuçları doğrultusunda, 2000-2006 döneminde Phare Programı kapsamında yılda 1,560 milyon Euro tutarında mali yardım sağlanması öngörülmektedir.

Düzenli Rapor – Regular Report: AB'ye katılım amacı doğrultusunda aday ülkeler tarafından kaydedilen gelişmelere ilişkin Komisyon değerlendirmelerini içeren Düzenli Raporlar, katılım müzakerelerinin yürütülmesi ya da kapsamının genişletilmesine ilişkin Konsey kararları için temel oluşturmaktadır.

SAPARD - Special Action Programme for Agricultural and Rural Development / Tarımsal ve kırsal kalkınmaya yönelik özel katılım programı: SAPARD kapsamında, aday ülkelerin tarımsal gelişmelerine katkıda bulunmak amacıyla 2000 yılından itibaren yılda 520 milyon Euro tutarında katılım öncesi yardım sağlanması öngörülmektedir.

Tarama – Screening: Katılım sürecinin AB Komisyonu tarafından yürütülen ilk aşaması olan mevzuat tarama sürecinin amacı, Topluluk müktesebatının aday ülkelere açıklanması ve sorun çıkabilecek alanların bu ülkelerle birlikte belirlenmesidir.

Eşleştirme – Twinning: Eşleştirme, Katılım Ortaklıkları ile tanımlanmış olan Kurumsal Yapılanma projelerinin gerçekleştirilmesi amacıyla yönelik temel mekanizmadır. Eşleştirme mekanizması, Topluluk müktesebatının spesifik bir bölümünün uyarlanması, yürürlüğe konulması ve uygulanmasına yönelik ve açıkça tanımlanmış projelerde çalışmak üzere, aday ülkelerdeki idareler ve yarı-kamusal örgütleri, üye ülkelerdeki muadilleri ile bir araya getirmektedir. Eşleştirme, genel olarak işbirliğinin geliştirilmesinin ötesinde, Katılım Ortaklıkları'nda belirlenmiş olan spesifik amaçların gerçekleştirilebilmesi amacıyla yöneliktir.

5. HELSİNKİ ZİRVESİ SONRASI TÜRKİYE'NİN KONUMU

5.1 Kopenhag Siyasi Kriterleri ve Türkiye'nin Durumu

5.1.1. Demokrasi, Hukukun Üstünlüğü, İnsan Hakları

Demokrasi ve insan hakları, çağdaş ve uygar ülkelerde giderek daha büyük bir önem kazanmaktadır. Bu ilkelere saygı duyulması yönündeki mücadele çok eski çağlarda başlamış

ancak yerleşmesi, yaygınlaşması ve süreklilik kazanması uzun zaman almıştır. Günümüzde, toplumsal yaşam içinde özgürlük alanlarını genişletme yönündeki sürekli mücadelenin bir sonucu olarak, demokrasi ve insan hakları tanımı giderek gelişmiş ve toplumsal ve ulusal tanımlamaların ötesine geçerek evrensel bir boyut kazanmıştır.

Toplumsal gelişme, yüzyıllardan bu yana insanları, eşit, özgür, saygın, gelişmesini, güvenliğini ve geleceğini sağlayabilecek bir düzen kurmaya sevk etmiştir. Böyle bir düzenin ancak toplum ile birey arasında eşit dengeler kurulmasıyla mümkün olabileceği kısa sürede ortaya çıkmış olmasına karşın, bunu gerçekleştirmek uzun bir zaman almıştır. Toplumu yönetenlerle, yönetilenler arasında bir hak ve görev dengesi bulunması, bu çerçevede bireylerin kendi adlarına kullanılmak üzere egemenlik haklarını yönetenlere devretmeleri ve karşılığında da bazı sosyal hakların güven altına alınmasını istemeleri ile toplumlar, çağdaş demokratik kurumlara yönelmişlerdir. Başlangıçta daha çok yönetenlerden yana olan bu dengede, yönetilenler giderek daha çok ağırlık kazanmaktadır.

Demokratik rejimlerin kusursuz işlemelerinin en büyük güvencesi devletin bir "hukuk devleti" kimliğinde olmasıdır. Bu da, kaynağı ne olursa olsun keyfi karar ve eylemlerin olası zararlarına karşı kişileri ve kurumları koruyacak kural ve kurumların bir sistem halinde benimsenmesi ve yerleşmesi ile gerçekleşir. Hukuk devleti, halktan yönetme yetkisini alan siyasal iktidarın elinde tuttuğu yetki ve güç birleşimini bir hukuki üstünlüğün adil ve toplu yarar için kullanılacak araçları olarak algılaması, başta kendisi olmak üzere tüm toplumun istikrar ve gelişmesinin böyle bir uygulamaya bağlı bulunduğunun bilincinde olması demektir. O halde hukuk devleti kavram ve sisteminin temelinde, adalete olan güvenin toplumda kurumsallaşmış biçimde yerleşmesi yatmaktadır. Yasalar toplum iradesini, diğer bir ifadeyle ulusal iradeyi temsil eden yasama kuvvetince yapılmaktadır; baskıyı, adaletsizliği önlemek, insanların evrensel değerlerini korumak içindir. Dolayısıyla ve doğal olarak önce toplumun benimseyeceği nitelikleri taşımaları sonra onu uygulayacak organların bu yasaların üzerine çıkamayacağı bir sistemde yaşatılmalıdır. Kısaca hukuk devleti idare edilenlere temel hukuk güvencelerini verebilen bir çağdaş yönetim olarak kabul edilmektedir.

Günümüzün çağdaş ve uygar ülkelerinde, demokrasi ilkeleri içerisinde yer alan insan haklarına saygı da, bu ilkelere paralel olarak uzun bir mücadele sonucunda gelişmiştir. İnsanın toplum içinde saygın yerini alma savaşının, bütün katedilen mesafeye rağmen hala devam ettiğini söylemek yanlış olmayacaktır. Özgür seçim, partiler demokrasisi, sosyal diyalog, yönetenlerin denetimi, kuvvetler ayrımı ve hukuk devleti ilkeleri ne kadar önemliyse, kişilerin dil, din ve cinsiyetine, ifade özgürlüğüne, saygı duyulması ve herkesin hiçbir ayrıcalık olmadan yasalar karşısında eşit haklara sahip bulunmaları da, hem bireyin hem de toplumun gelişmesi, güçlenmesi, geleceği ve güvenliği açısından, o kadar önemlidir.

Demokrasıyla yönetilmek ve insan haklarına saygılı olmak, uygarlığın olmazsa olmaz koşuludur. Ülkemiz de bunun dışında değildir. Kuşkusuz Türkiye'nin demokratikleşme gayretlerinin başladığı tarih, bu anlayışın yerleşmesi için yüzyıllarca mücadele veren uygar batı ülkeleriyle kıyaslandığında çok sonralara rastlar. Toplumumuzun yapısı ve gelenekleri, uzun süre batının düşünsel gelişmesinin dışında kalması sonucunu doğurmuştur. Ancak geçen yüzyılın ortalarından başlayarak değişiklikler yapılması zorunlu hale gelmiştir. I. ve II. Meşrutiyet deneyimlerinden sonra ve özellikle Cumhuriyet'in kurulmasıyla ülkemizde demokrasi ilkeleri sağlam temellere oturtulmaya çalışılmış ve Türkiye 1946 seçimleriyle çoğulcu parlamenter demokrasiye geçmiştir. Cumhuriyetimizin kurulmasından bu yana gerek mevzuat gerek uygulama açısından yapılanlar elbette ki çok önemli, katedilen mesafe çok büyüktür.

Demokrasi gayretlerimizin geçmişi, göreceli olarak çok eskilere dayanmasa da, Türkiye’de bir demokrasi geleneği vardır. Türk toplumu demokrasiyle yönetilmeyi, bütün eksikliklerine rağmen, hak ve görevlerini demokrasi ilkeleri çerçevesinde ele almayı öğrenmiştir. Türkiye artık, çağ dışı düşüncelerin ve modası geçmiş geleneklerin hüküm sürdüğü kapalı bir toplum değildir. Aksine, özellikle ikinci dünya savaşından bu yana Batı ülkeleri içinde yerini almış, bu ülkelerle hergün daha çok gelişen yakın ilişkiler kurmuş, gittikçe büyüyen ve gelişen bir Avrupa ülkesidir. İkinci dünya savaşından sonra batının gelişmiş ülkeleri demokrasi ve insan hakları ilkelerini yerleştirmeye ve yaygınlaştırmaya çalışırken Türkiye’nin de bu ülkelerle beraber hareket ettiğini unutmamak gerekir. Türkiye Cumhuriyeti’nin nitelikleri arasında hukukun özel bir yeri vardır. Anayasa’mıza göre Türkiye Cumhuriyeti, insan haklarına saygılı, demokratik, laik bir sosyal hukuk devletidir. Burada Cumhuriyetin nitelikleri arasında özellikle insan haklarına saygılı olmak ve hukuk devleti ilkelerini belirtmek gerekir. Türkiye, insan hakları konusundaki tüm Avrupa Sözleşmeleri ile Birleşmiş Milletler çerçevesinde yapılan sözleşmelerin büyük bölümüne taraf olmuş, ILO’nun temel haklara ilişkin yedi sözleşmesini onaylamıştır. Ayrıca Türkiye, Helsinki Senedi’ni de imzalamıştır ve Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı üyeleri arasındadır.

Öte yandan Avrupa Birliği bütünleşme hareketlerinin başladığı günden itibaren demokrasi ilkelerine önem vermiştir. Roma Antlaşması’nda üye ülkelerin demokrasiyle yönetilmeleri gerektiğine ilişkin açık bir hüküm bulunmamaktadır. Ancak başlangıcından itibaren Avrupa Birliği’ne katılacak ülkelerin demokrasiyle yönetilenler olmasına özen gösterilmiş ve giderek insan haklarına saygı da Avrupa Birliği ile ilişkilerin kaçınılmaz bir koşulu durumuna gelmiştir.

1979 yılından başlayarak Maastricht Antlaşması’na (1993) kadar geçen süre içinde Topluluk, demokrasi ve özellikle insan hakları konusunda çeşitli bildiri ve belgeler yayınlamıştır.

Avrupa Birliği Antlaşması’nın 1 Kasım 1993’te yürürlüğe girmesi insan haklarının ve demokrasi ilkelerinin tanınması açısından bir kilometre taşı niteliğindedir. Antlaşma-üyelik için temel bir koşul olan-insan haklarına saygıyı Birliğe yol gösteren ilkeler arasında en üst sıraya koymuştur. Birlik Antlaşması, ortak dış politika ve güvenlik politikasının genel hedeflerinden birinin demokrasi ve hukukun üstünlüğü ile insan haklarına ve temel özgürlüklere saygıyı geliştirmek ve pekiştirmek olduğunu belirtmektedir.

Bu Antlaşma ile, AB üyesi tüm Devletlerin vatandaşları “Avrupa Vatandaşı” olmaktadır. Böylelikle, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi’nin güvence altına aldığı, ayrıca, hem Üye Devletlerin ortak Anayasal geleneklerinden kaynaklanan, hem de Topluluk hukukunun temel ilkelerini oluşturan haklara saygı göstermeyi taahhüt etmiş bir Birlik’in yurttaşı olmaktadır.

Çeşitli anlaşma, bildirge ve açıklamalarından anlaşıldığı üzere Avrupa Birliği için insan hakları ve demokrasi arasında doğrudan ve tamamlayıcı bir bağlantı vardır. İnsan hakları nasıl bireyin tam gelişmesi için bir ihtiyaç ise, demokratik bir toplum da bu hakların kullanılabilmesi için bir gereksinimdir; aynı şekilde, insan hakları, bireylerin gönüllü desteği ile yaşam bulan demokratik toplum için bir ön koşuldur. Avrupa Birliği, kendi üyeleri tarafından uyulması ve saygı gösterilmesini istediği bu ilkelerin, yakın ilişkide bulunduğu ülkelerce de benimsenmesine önem vermektedir.

Avrupa Birliği’nin demokrasi ve insan hakları konusundaki hassasiyeti, Haziran 1997 tarihli Amsterdam Zirvesi’nde çok daha açık ve tartışmasız bir şekilde ortaya çıkmıştır.

Sözkonusu Zirve’de kabul edilen ‘‘Birlik temel özgürlüklere, 4 Kasım 1950 tarihli Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi’nin güvence altına almış olduğu çerçevede ve üye Devletlerin demokratik gelenekleriyle Topluluk hukuku geleneklerinden kaynaklanan şekilde riayet eder’’ maddesiyle Üye Devletler için bu Sözleşme’ye riayeti şart koşmuş olmaktadır. Ayrıca AB, bu şarta uymayan Üye Devletler için de ilk kez bir yaptırım getirmektedir. Bir üye ülkenin AB Konseyi’ndeki oy hakkı, diğer üyelerin üçte birinin önerisi ve oy birliği ile karara varılması halinde askıya alınabilecektir. Gerçi bu konuda öngörülen, Avrupa Parlamentosu ve Sözleşme’yi de içine alan uzun bir süreçtir; gene de AB içinde ilk kez böyle bir eğilimin belirmiş olması gelecek için nasıl bir Avrupa istendiğinin teyidi açısından ilginçtir. Amsterdam anlaşması, üye ülke parlamentolarınca onaylandıktan sonra 1 Mayıs 1999 tarihinde yürürlüğe girmiş bulunmaktadır.

5.1.2 Kopenhag Siyasi Kriterleri, Gündem 2000 ve İlerleme Raporları

Yukarıda belirtildiği üzere, Avrupa Birliği Antlaşması’nın 1 Kasım 1993’te yürürlüğe girmesi insan haklarının ve demokrasi ilkelerinin tanınması açısından bir kilometre taşı niteliğindedir. Antlaşma-üyelik için temel bir koşul olan-insan haklarına saygıyı Birliğe yol gösteren ilkeler arasında en üst sıraya koymuştur.

Bu politikanın bir sonucu olarak Kopenhag AB Konseyi ‘‘üyelik için, aday ülke, demokrasiyi, hukukun üstünlüğünü, insan haklarını ve azınlıkların korunmasını ve saygı görmesini teminat altına alan kurumların istikrarını sağlamış olmalıdır’’ görüşünü ortaya koymuştur. Amsterdam Antlaşması’nın altıncı maddesi ise, şu temel ilkeyi ortaya koymaktadır; ‘‘Avrupa Birliği özgürlük, demokrasi, insan haklarına ve temel özgürlüklere saygı ve hukukun üstünlüğü ilkeleri üzerinde kurulmuştur.’’

Öte yandan Kopenhag kriterlerinin içeriğine ilişkin AB Komisyonunun 15 Temmuz 1997’de yayınladığı ‘‘Gündem 2000’’ raporunda ve sözkonusu raporun eklerini oluşturan ülke raporlarında, Komisyon aday ülkelerin siyasi kriterleri ne ölçüde karşıladıklarını değerlendirirken, sadece siyasi kurumlar ve bunlar arasındaki ilişkilerin tanımı ile yetinmemiş, demokrasinin gerçek hayatta nasıl uygulandığını, bu çerçevede ifade özgürlüğünün kullanım derecesi ile siyasi partiler, hükümet dışı kuruluşlar ve medyanın aday ülkelerdeki demokratik hak ve özgürlükleri nasıl kullandıklarını da incelemeye tabi tutmuştur.

Birliğe üye olmak isteyen ülkelerin sadece demokrasi, hukukun üstünlüğü ve insan haklarına bağlı olmaları ile yetinilmemekte, bunları günlük hayatta etkin bir biçimde uygulamaya koymaları beklenmektedir. Bu çerçevede, aday ülkelerde siyasi çoğulculuk, ifade ve din hürriyeti gibi demokratik özgürlüklerin mevcut olduğu, farklı siyasi partilerin serbest seçimler yoluyla iktidara gelebildikleri, seçimlerin serbest ve adil bir biçimde yapıldığı ve muhalefetin rolünün tanındığı kanısına varılmaktadır.

Buna karşılık, bazı adaylarda demokrasinin yerleştirilmesi ve kamu kuruluşlarının düzgün işlemlerini sağlayacak kurumsal istikrarın henüz yerleşmediğine işaret edilmekte, bu çerçevede kanun hakimiyetinin uygulanmasında da yetersizlikler bulunduğu belirtilmekte, nitelikli hakimlerin sayısının azlığına ve bunların bağımsızlıklarının teminat altına alınmasındaki eksikliklere değinilmekte, polis aldıkları ücretlerin azlığı vurgulanarak, bunların daha iyi eğitim ve disiplin düzeyine kavuşturulması gerektiği ifade edilmekte, mahalli yönetimlerin özerkliğinin daha sağlam hukuki temellere bağlanması zarureti ortaya konmaktadır.

Temel insan haklarına riayet bütün aday ülkelerde teminat altına alınmış durumdadır. Adayların tümü Avrupa Konseyi İnsan Hakları ve Temel Özgürlükler Sözleşmesini ve Avrupa İnsan Hakları Mahkemesine bireysel başvuru hakkını tanıyan Protokolü imzalamışlardır. İfade özgürlüğü ve dernek kurma serbestisi tüm adaylarda bulunmakla birlikte, bazılarında radyo ve televizyon kuruluşlarının bağımsızlığının güçlendirilmesi gerekmektedir.

Azınlıklara saygı konusunda ise Avrupa Konseyi Ulusal Azınlıkların Korunması Çerçeve Sözleşmesi ve Avrupa Konseyi Parlamenter Meclisi'nin 1993'de kabul ettiği 1201 sayılı tavsiye kararı ışığında aday ülkelerde yapılan incelemelerde, azınlıkların parlamentoda temsili, hükümette üye bulundurmaları, yerel yönetimlere katılmaları, ilk ve orta öğretimde kendi dillerinde eğitim görmelerine olanak tanınması ve idare ve yargıda kendi dillerini kullanma haklarının yasal olarak verilmesi gibi kriterler üzerinde durulmakta ve genel olarak azınlıkların toplum hayatına intibak derecesi yeterli bulunmaktadır.

Ayrıca çözülmediği takdirde azınlık sorunlarının demokrasinin istikrarını olumsuz yönde etkileyeceği ve komşu ülkelerle anlaşmazlıklara yol açabileceğine işaret edilerek, aday ülkelerin Birliğe katılmalarından önce, eldeki tüm olanaklar kullanılmak suretiyle, azınlıkların topluma entegrasyonunda tatminkar düzeyde ilerleme kaydedilmesinin hem AB hem aday ülkelerin çıkarına olduğu vurgulanmaktadır.

Aday ülkelerin katılım yönünde kaydettiği ilerlemeye ilişkin Avrupa Komisyonu tarafından hazırlanan 1999 yılı raporunda geçtiğimiz yıl, siyasi kriterlerin yerine getirilmesinde en kayda değer gelişmelerin Slovakya'da gerçekleştiğine, ülkenin iddialı bir politik reform programı hazırladığına, ilgili uluslararası kuruluşlarla yakın işbirliği içinde azınlık dilleri konusunda hazırlanan bir yasa tasarısının Temmuz 1999'da Parlamento tarafından kabul edildiğine işaret olunmuştur. Raporunda ayrıca, Türkiye hariç, diğer aday ülkelerin hukukun üstünlüğüne saygı gösteren istikrarlı ve sağlam demokrasiler inşa edilmesinde genel sicillerinin iyileştiği, ancak, azınlıkların ve çingenelerin karşılaştıkları muamele ve Romanya'da bakım kurumlarındaki çocukların durumunun, kaygı vermeye devam ettiği kaydedilmiştir.

5.1.3 Gündem 2000 ve İlerleme Raporlarında Türkiye'nin Durumu

- Gündem 2000

Avrupa Birliği Komisyonu'nun genişleme ile ilgili olarak yayınladığı Gündem 2000 Raporunda Türkiye ile ilişkiler konusunda bir bölüm de yer almaktadır. Burada siyasi açıdan Türkiye'nin idari yapısının Topluluk Müktesebatını uygulamaya muktedir olduğu kaydedilmektedir. İnsan hakları konusunda ise Türkiye'nin özellikle kişi hakları ve ifade özgürlüğü alanlarında AB standartlarının çok altında bir düzeyde bulunduğu, Güneydoğu'daki terör hareketiyle mücadelede daha itidalli davranması ve kanun hakimiyeti ve insan haklarına saygı göstermek için daha fazla çaba sarfetmesi ve soruna askeri değil sivil (civil) bir çözüm bulunması, siyasi makamların Güvenlik Kuvvetlerinin hareketlerini izleyip kontrol etmesi gerektiği ifade edilmektedir. Burada ayrıca, silahlı Kuvvetlerin Türk Toplumundaki özel yerine dikkat çekilmekte ve Milli Güvenlik Kurulu'nun Bakanlar Kurulu'nda öncelikle görüşülmek üzere ulusal güvenlik politikası alanında yetkilerine değinilmektedir.

- 1998 ve 1999 İlerleme Raporları

Türkiye'nin katılım yönünde ilerlemesine ilişkin 1998 Düzenli Raporunda Komisyon Kopenhag siyasi kriterleri açısından Türkiye'nin durumunu inceledikten sonra şu değerlendirmede bulunmuştur:

“Siyasi açıdan değerlendirme, kamu otoritelerinin işleyişinde bazı düzensizlikler olduğunu, insan hakları ihlallerinin sürdüğünü ve azınlıkların tabi olduğu muamelede önemli eksiklikler bulunduğunu göstermektedir. Ordu üzerinde sivil denetim olmayışı endişe konusudur. Milli Güvenlik Kurulu kanalıyla ordunun politik yaşamda oynadığı büyük rol, bunu yansıtmaktadır. Türkiye'nin güneydoğusundaki duruma askeri olmayan, sivil bir çözüm bulunmalıdır, zira ülkede gözlenen medeni ve siyasi hak ihlallerinin pek çoğu şu veya bu şekilde bu konuyla bağlantılıdır. Komisyon, Türk hükümetinin ülkedeki insan hakları ihlallerine karşı mücadele etmede kararlılığını kabul eder, fakat bunun şimdiye kadar pratikte önemli herhangi bir sonucu olmamıştır. Türkiye'nin 1995'te içine girdiği demokratik reform süreci devam etmelidir.”

“Bu sorunların çözülmesine ek olarak, Türkiye, muhtelif komşu ülkelerle tüm anlaşmazlıkların, uluslararası hukuka uygun olarak barışçı yollardan çözüme bağlanmasına yapıcı bir katkıda bulunmalıdır.”

1999 yılına ait Karma Belge'de 1998 yılı Raporunda işaret edilen sorunlar açısından Türkiye'nin durumunda az bir gelişmenin kaydedildiği belirtilerek şu görüşlere yer verilmektedir:

“Komisyon, insan haklarına ve azınlıkların haklarına saygı konusundaki eksikliklerden ve Milli Güvenlik Kurulu kanalıyla ordunun politik yaşamda oynadığı Anayasal rolden kaygı duymaya devam etmektedir. Öcalan davasıyla ilgili olarak, Birlik ölüm cezasının infaz edilmeyeceği beklentisini ifade etmiştir. Ancak, kamu görevlilerinin insan haklarını istismar etmesine karşı mücadelede, yetkili makamların niyetini yansıtan bazı iyileşmeler olmuştur. Bununla ilgili olarak son zamanlarda bazı yasal ve idari düzenlemeler kabul edilmiştir.”

Türkiye'nin katılım yönündeki ilerlemesine ilişkin Komisyon'un 1999 yılı Düzenli Raporunda ise siyasi kriterler bağlamında 1998 Düzenli Raporu'ndan bu yana sağlanmış olan ilerleme ele alınmıştır. Bu çerçevede son gelişmeler (1999 seçimleri, Öcalan davası, deprem vs.) hatırlatıldıktan sonra, demokrasi ve hukukun üstünlüğü (Parlamento, Yürütme, Yargı, Yolsuzluğa karşı tedbirler, Milli Güvenlik Kurulu), İnsan Hakları ve Azınlıkların Korunması (Medeni ve siyasi haklar, insan haklarının koruma araçları, ekonomik, sosyal ve kültürel haklar, azınlık hakları ve azınlıkların korunması) ile Kıbrıs konuları üzerinde analizler yapıldıktan sonra şu genel değerlendirmeye yer verilmiştir:

“Son gelişmeler, Türkiye'de bir demokratik sistemin temel özellikleri mevcut olmakla beraber, ülkenin Kopenhag siyasi kriterlerini hala karşılamadığını teyit etmektedir. İnsan hakları ve azınlıkların korunması konularında ciddi eksiklikler vardır. İşkence sistematik değildir fakat hala yaygındır ve ifade özgürlüğü yetkili makamlarca devamlı olarak kısıtlanmaktadır. Milli Güvenlik Kurulu, siyasi yaşamda büyük bir rol oynamaya devam etmektedir. Yargının bağımsızlığı konusunda bazı iyileşmeler olmuş ise de, olağanüstü mahkemeler sistemi devam etmektedir. Son aylarda, demokratikleşme yönünde bazı yeni cesaret verici işaretler olmuştur. Hükümet ve Parlamento, siyasi yaşamı, adalet sistemini ve

insan haklarının korunmasını düzenleyen bazı önemli yasaların kabul edilmesi için çalışmışlardır”.

5.1.4 Kopenhag Siyasi Kriterleri Çerçevesinde Türkiye'nin Alması Gereken Önlemler *

Türkiye'yi diğer aday ülkelerden ayıran temel farklılık, ülkemizin uzun zamandır süregelen bir demokrasi geleneğine sahip olmasıdır. Vazgeçilmez bireysel haklar ilkesi üzerine kurulmuş bir devlet olan Türkiye Cumhuriyeti ırk, din, etnik köken farkı gözetmeksizin tüm vatandaşlarının bireysel haklarının Anayasa ile ve diğer yasalarla güvence altına alındığı Parlamenter bir demokrasidir. Laik ve sosyal bir hukuk devleti olan Türkiye Cumhuriyeti insan hakları ve temel özgürlükler alanında, diğer demokrasilerle aynı değer ve amaçları paylaşmaktadır.

Aşağıdaki tablonun incelenmesinden de görüleceği üzere, demokrasi ve insan hakları kriterleri açısından değerlendirildiğinde bazı eksiklik, aksaklık ve kısıtlamaların ortadan kaldırılmasıyla Türkiye demokrasi ve insan hakları standartlarını gelişmiş batı ülkeleri düzeyine getirebilecek konumdadır.

DEMOKRASİ KRİTERLERİ

Özgür Seçim Partiler Demokrasisi	Hükümetin Denetimi	Kuvvetler Ayrımı	Hukuk Devleti	Sivil Toplum Örgütleri
Çoğulcu demokratik Sisteme geçiş 1946, İlk çoğulcu seçimler 1946	Parlamento tarafından denetlenmekte	Mevcut	Mevcut, uygulamada aksaklıklar bulunmakta. Yargı sistemi yavaş.	Aktif ve etkin

İNSAN HAKLARI KRİTERLERİ

Dil, Din ve Cinsiyet	İfade ve Basın Özgürlüğü	Toplanma ve Örgütlenme Özgürlüğü	Azınlık Hakları	Hukuk Koruması Karşısında Eşit Olma
Temel özgürlükler tanınmış, uygulamada aksaklıklar bulunmakta.	Mevcut, ancak ifade özgürlüğü üzerinde çeşitli kısıtlamalar var.	Sağlanmış; Ancak uygulamada eksiklikler bulunmakta.	Lozan Ant. ile dini azınlık hakları tanınmış.	Mevcut; Uygulamada sorunlar var.

Türkiye’de, insan hakları standartlarının en yüksek düzeye getirilmesi amacıyla son yıllarda birçok önemli adım atılmıştır. Bu çerçevede Başbakanlığın 1997/17 sayılı Genelgesiyle oluşturulan İnsan Hakları Koordinatör Üst Kurulu (İHKÜK), Türkiye’de insan

* Raporun bu bölümü, İnsan Hakları Koordinatör Üst Kurulu Sekreteryası tarafından temel doküman olarak kabul edilerek geliştirilmiş ve 21 Haziran 2000 tarihinde “Kopenhag Siyasi Kriterleri Işığında Türkiye'nin Alması Gereken Önlemler” adı altında bir rapor haline getirmiştir. Anılan Rapor, 21 Eylül 2000 tarihili Bakanlar Kurulu toplantısında görüşülmüş ve bazı ufak değişikliklerle referans ve çalışma belgesi olarak kabul edilmesi kararlaştırılmıştır.

haklarını çağdaş evrensel ölçülere uygun bir anlayışla korunması ve geliştirilmesi amacıyla kayda değer çalışmalar yapmıştır⁵. İHKÜK tarafından ele alınan bu çalışmaların Komisyon İlerleme Raporlarında olumlu, cesaret verici gelişmeler olarak nitelendirildiği gözlenmiştir.

Üst Kurul, bu çalışmalarına zaman zaman insan hakları alanında faaliyet gösteren sivil toplum ve meslek kuruluşlarının temsilcilerini, üniversitelerde insan hakları dersi okutan veya derslerinde insan hakları konularına da yer veren öğretim üyelerini de davet ederek görüş ve önerilerini almıştır. Bu çerçevede Üst Kurul Başkanı Devlet Bakanı Mehmet Ali İrtemçelik'in 14 Ekim 1999 tarihinde düzenlediği toplantının kamuoyunda büyük ilgiyle karşılandığı görülmüştür.

Türkiye bu çalışmaları, demokratikleşme ve insan hakları alanındaki eksikliklerinin bilincinde kendi "ev ödevi" olarak gerçekleştirmiştir. Nitekim Helsinki Zirve Sonuçları açıklanmadan önce, BM İnsan Hakları Evrensel Beyanname'sinin 51.kabul yıldönümü vesilesiyle İnsan Haklarından Sorumlu Devlet Bakanı Mehmet Ali İrtemçelik tarafından 10 Aralık 1999 da yapılan bir açıklamada, Helsinki'den çıkacak sonuç ne olursa olsun, Türkiye'nin insan hakları alanındaki eksikliklerinin giderilmesi, en ileri uluslararası normların yakalanabilmesi bakımından yasal mevzuatının bütüncül ve ufuklu bir yaklaşımla köklü bir gözden geçirmeye gereksinim duyulduğu vurgulanmıştır.

Türkiye'yi diğer aday ülkelerden ayıran temel farklılığın ülkemizin uzun zamandır süregelen bir demokrasi geleneğine sahip olmasına karşın Türkiye bu süreyi demokrasisini mükemmelleştirmek ve insan haklarına saygıyı tam anlamıyla yerleştirmek doğrultusunda gerektiği gibi kullanamamıştır. Bunun çeşitli nedenleri vardır. Denilebilir ki, Türk toplumunun gelenekleri arasında önceliği yüzyıllardan bu yana Devlet almış, bireyler ikinci planda kalmıştır. Bu nedenle Türkiye'de demokrasinin yerleşmesi ve bireylerin hakkının tanınarak, herkesin birbirinin hakkına saygı duyar hale gelmesi kolay olamamaktadır. Diğer yandan, 1982 Anayasasında, 12 Eylül 1980 öncesinde yaşananlara bir tepki olarak temel hak ve özgürlüklere bazı sınırlandırmalar getirilmiştir. Bunun sonucu olarak, başta düşüncüyü açıklama özgürlüğü olmak üzere bu hak ve özgürlüklerin hukuksal boyutlarıyla ilgili sorunlar ortaya çıkmıştır. Demokrasi yönünden taşıdığı yaşamsal önem herkes tarafından bilinmesine karşın, bu engeller aşılamamıştır. Ülkemizin Batılı ülkelerle ve uluslararası kuruluşlarla ilişkilerini olumsuz yönde etkileyen demokrasi, hukukun üstünlüğü ve insan haklarına ilişkin eleştirilerin, büyük ölçüde gerekli anayasal ve yasal düzenlemelerin bugüne kadar yeterince gerçekleştirilmemiş olmasından ve mevcut yasaların veya alınan idari önlemlerin tam olarak uygulanmamasından kaynaklandığı değerlendirilmektedir.

Türkiye son yıllarda büyük ve hızlı bir gelişme süreci içine girmiştir. Karşı karşıya bulunduğu iç ve dış etkenler, ekonomisinin gösterdiği açılım, iletişim olanaklarının artması, sosyal yapısının değişimi, gelişen dünya koşullarına uyma zorunluluğu ülkemizi kaçınılmaz bir şekilde fikri ve yapısal bir değişikliğe doğru götürmektedir. Ülkemizin çağdaş ve uygar bir ülke düzeyine erişmesi doğrultusunda en önemli aşama, demokrasi ve insan hakları konusunda batı normlarına erişmesiyle gerçekleşmiş olacaktır. Bu, Türk toplumu için vazgeçilemez ve ertelenemez bir ihtiyaçtır.

---

5) Üst Kurul, İnsan Haklarından Sorumlu Devlet Bakanı'nın başkanlığında Başbakanlık ile Adalet, İçişleri, Dışişleri, Millî Eğitim ve Sağlık Bakanlıkları müsteşarlarından oluşmaktadır

57. Hükümet Programında da belirtildiği üzere, demokrasimizin eksikliklerini gidermeyi, insan haklarını geliştirmeyi, düşünce özgürlüğünün önündeki engelleri kaldırmayı hukukun üstünlüğü ve hukuk devleti ilkelerine bağlılığın gereği olarak, yargının daha verimli ve etkili çalışmasını sağlamayı hükümetimiz öncelikli görevleri arasında saymıştır. Nitekim, 57. Hükümetin göreve başlamasından itibaren insan hakları alanında gerçekleştirilen gelişmeler, yasal düzenlemeler ve idari önlemler, AB dahil, Türkiye'yi eleştiren çevreler tarafından memnuniyetle karşılanmıştır. Bununla birlikte, çeşitli alanlarda halen mevcut eksikliklerin giderilmesine yönelik beklentiler ve bu beklentilerin ümit edilen süre ve düzeyde gerçekleşmemesi nedeniyle yoğunlaşan eleştiriler süregelmektedir. Komisyon İlerleme Raporlarında belirtilen görüşler de bu çerçevede değerlendirilmektedir.

Gerçekten demokratikleşme ve insan hakları alanında yasal düzenlemeyi gerektiren çeşitli konularda hazırlanmış yasa tasarıları 20. dönemde TBMM'nin yasama sürecinin değişik evrelerinde bulunmaktaydı. Bu tasarılarından bir kısmı 57.Hükümet tarafından 21.dönemde öncelikle tekrar TBMM sevk edilmiş ve bunların bazıları yukarıda işaret olunduğu üzere yasalasmıştır. Bazı tasarılar üzerinde ise, tasarımı daha da geliştirmek amacıyla, ilgili Bakanlıklarda çalışmalar sürdürülmektedir (Örneğin yeni Ceza Kanunu tasarısı).

Türkiye'nin kendi "ev ödevi" olarak sürdürdüğü bu çalışmalarını Helsinki Kararları ışığında bundan böyle ayrıca bir "AB ödevi" olarak sürdürecektir. Üyelik müzakerelerinin başlatılması Kopenhag siyasi kriterlerinin yerine getirilmesine bağlı olduğu cihetle, bu çalışmalara yeni bir ivme kazandırılması gerekmektedir. Bu bağlamda Anayasamızın çağdaş normlara uygun demokratik niteliğe kavuşturulması için TBMM bünyesinde başlatılmış çalışmaların yoğunlaştırarak devamı, demokratikleşme ve insan hakları kapsamında TBMM'nin gündeminde bulunan yasa tasarılarının ivedilikle yasalasmaları, aynı kapsamda ilgili Bakanlıklarda sürdürülen çalışmaların hızlandırılarak, sonuçlandırılacak tasarıların TBMM sevki öncelikli hedeflerimiz olmalıdır.

Her düzeyde, demokrasi ve insan hakları ilkeleri ihlallerinin zamanında yargı önüne çıkarılması ve gecikmeden, gerekli şekilde cezalandırılması da önemli bir aşama olacaktır.

Öte yandan öngörülen yasal düzenlemelerin ve/veya idari önlemlerin tam olarak uygulanması da önem taşımaktadır. Bu bağlamda ilgili kurumlarımızın yeterli uzman personel ile mali ve teknik olanaklarla güçlendirilmelerine ihtiyaç duyulmaktadır. Bu konularda AB kaynaklarından yararlanma olanaklarının araştırılmasında da fayda görülmektedir. Keza, demokrasinin bir yaşam biçimine dönüştürülmesi, insan haklarının korunması ve yaşama geçirilmesi hukuka ve yaptırımlı korunma mekanizmaları kadar, bu hakları koruyacak ve yaşama geçirecek kişilerin eğitimine de bağlıdır. Bu itibarla İHKÜK'ün danışma organı olan İnsan Hakları Eğitimi On Yıllı Ulusal Komitesi'nin hazırladığı İnsan Hakları Eğitimi Türkiye Programı'nın (1998-2007) titizlikle uygulanması gerekmektedir⁶.

Diğer taraftan, çağdaş ve uygar ülkelerde sivil toplum örgütleri, demokratik sistemin çok önemli boyutunu oluşturmaktadır. AB demokrasilerinin dokusu içinde yer alan ve vazgeçilmez nitelikte bulunan sivil toplum kuruluşlarının kurulma ve faaliyetleri Anayasal

⁶ Ulusal Komite, Başbakanlık ile Adalet, İçişleri, Dışişleri, Milli Eğitim, Sağlık ve Kültür Bakanlıklarından birer temsilciden, insan hakları alanında etkinlikleri olan dört sivil toplum kuruluşu temsilcisinden ve bu alandaki çalışmalarıyla tanınmış dört öğretim üyesinden oluşmaktadır

güvence altına alınmış olup, söz konusu örgütler herhangi bir engellemeyle karşılaşmaksızın işlevlerini sürdürmektedir. Türkiye’de de bu kuruluşların varlık nedeni ve nitelikleri Anayasa kurumu olarak öngörülmeli ve destek sağlanmalıdır. Keza, AB ülkelerinde geçerli olan ve Türkiye’de henüz pek bilinmeyen ekonomik ve sosyal demokrasi uygulamasına geçilmelidir. ESD; toplumun sosyo-ekonomik aktörlerinin, siyasal iktidarın işleyişine aktif biçimde katılmaları ve sosyo-ekonomik konularda alınacak kararlarda klasik demokrasinin vazgeçilmez kurumları olan ‘‘yasama ve yürütme erki’’ne görüşlerini sunmaları ve bu yolla toplumsal barışın gerçekleşmesine katkıda bulunmaktır. Ekonomik ve sosyal demokrasi ve onun uzantısındaki kurumsal yapı Türkiye’de bir ‘‘anayasal kurum’’ olarak öngörülmelidir.

Türkiye’nin demokratikleşme ve insan hakları alanında atacağı adımların AB siyasi kriterlerinin karşılanması yanında, çeşitli alanlarda Türkiye’nin konumunu daha da güçlendirici gelişmelere yol açması beklenmektedir. Bu bağlamda ;

- a) Başta Avrupa Konseyi olmak üzere Türkiye’nin üyesi bulunduğu BM, AGİT gibi uluslararası kuruluşlarla Türkiye’nin işbirliğini daha da artırması,
- b) Bu alanlardaki eksikliklerini gidererek batılı ülkelerle işbirliği ve dayanışmasını daha da güçlendirmesi,
- c) Türki Cumhuriyetlerine ve İslam Ülkelerine Türkiye’nin model ülke olma özelliğini güçlendirmesi,

öngörülmektedir.

Öte yandan, Avrupa Birliğini uluslararası düzeyde kurulan diğer örgütlerden ayıran en önemli özellik, Birliğin ‘‘uluslarüstü yapısı’’ ve bunun gereği olarak, egemen yetkilerin üye devletler tarafından Birliğe kısmen devri olgusudur. Yetki devri olgusu, ulusal planda kullanılan, ‘‘yasama, yürütme ve yargı’’ yetkilerinin bir bölümünün Birlik kurumlarına devri şeklinde ortaya çıkmaktadır. Bu itibarla üzerinde önemle durulması gereken bir noktada Anayasamızın egemenlik ve egemenliğin yetkili organlarca kullanılması ile ilgili hükümlerinin, Avrupa Birliğine tam üyeliğin gerektireceği Anayasa değişiklikleri çerçevesinde gözden geçirilmesi hususudur. Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı Özel İhtisas Komisyonu Raporunda bu konuda çeşitli çözüm önerilerine yer verilmiştir. Söz konusu öneriler ile AB üyelerinin Anayasalarında bu konuda yaptıkları düzenlemelerde dikkate alarak konunun çok boyutlu olarak incelenmesinde yarar görülmektedir. Bu çerçevede uluslararası ya da üstü hukukun iç hukukta yasaların üstünde yer aldığını öngören ve bir hükmün Anayasa’nın 90/5 nci maddesine eklenmesi konusu da değerlendirilmelidir. Böyle bir hüküm Türkiye’nin uluslararası hukuka saygınlığının ve bu hukuka verdiği değer anlamı bir göstergesi olacaktır.

Bu görüşler ışığında aşağıdaki anayasal, yasal ve idari düzenlemelerin gerçekleştirilmesinde yarar görülmektedir⁷.

---

⁷Bu öneriler belirlenirken AB Komisyonu’nun Gündem 2000 Raporu ve AB’ye aday ülkelere ilişkin 1998 ve 1999 İlerleme Raporlarında belirtilen görüşler, ilgili resmi kuruluşların yanında üniversiteler ve insan hakları alanında faaliyet gösteren başlıca meslek ve sivil toplum kuruluşlarının görüşleri esas alınarak İnsan Hakları Koordinatör Üst Kurulu Sekreteryasınca hazırlanan ‘‘İnsan Hakları Gündem 2000’’ (20 Ekim 1999) başlıklı çalışma, 14 Ekim 1999 tarihinde sivil toplum kuruluşlarıyla yapılan toplantı ile Özel İhtisas Komisyonu Toplantılarında dile getirilen görüş ve öneriler dikkate alınmıştır

5.1.4.1 Anayasal Öneriler

- Anayasa'nın özgürlüğü esas alması, genel sınırlama hükümleri yerine, genel koruma hükümlerine yer verilmesi,
- Bu amaçla Anayasanın 13. maddesinde genel bir sınırlama kuralı değil, genel bir koruma hükmüne yer verilmesi, 14.maddesinin düşünce özgürlüğünü sınırlayan değil, eylemleri sınırlayıcı hüküm haline getirilmesi,
- Düşünce ve anlatım özgürlüğü sınırlarının genişletilmesi ile ilgili olarak Anayasanın 26, 27 ve 28. maddelerinde değişiklik yapılması,
- Kadın ve erkeklerin eşit haklara sahip oldukları ilkesine Anayasada yer verilmesi,
- Sivil toplum kuruluşlarının ve ekonomik ve sosyal demokrasinin uzantısındaki kurumsal yapının anayasal güvenceye ve statüye kavuşturulması,
- Sendikal haklarla ilgili olarak mevcut sınırlamaların kaldırılması, hak grevi yapılmasına olanak sağlanması ve kamu görevlilerine toplu sözleşme ve grev dahil gerekli sendikal hakların tanınabilmesi için Anayasa'nın ilgili maddelerinin yeniden düzenlenmesi, (TİSK karşı görüş bildirmiştir. TİSK'in bu ve diğer konulardaki görüşleri ektedir.)
- Adil bir seçim sisteminin öngörülmesi, siyasal partiler rejiminin demokratikleşmesi, bu konuda Anayasa'da yer alan detaylı düzenlemelere son verilip, genel ilkelerle yetinilerek, ayrıntıların yasalara bırakılması,
- Yargı bağımsızlığını sınırlayan hükümlerin ayıklanması, hakimlerin atama ve özlük işlerinin doğrudan kendi aralarında seçecekleri bir kurul tarafından yapılması, yargı organlarını ve hakimleri dolaylı da olsa idarenin denetimine sokan hükümlerin ayıklanması,
- Devlet Güvenlik Mahkemelerine ilişkin Anayasanın 143. maddesinin yürürlükten kaldırılması ve Mahkemelerin kuruluşu ile ilgili 142. maddenin, Mahkemelerin kuruluşunun, görev ve yetkilerinin, işleyiş ve yargılama usullerinin mahkemelerin bağımsızlığı ve tabii yargı yolu ilkelerine uygun olarak kanunla düzenleneceği, devletin iç ve dış güvenliğini ilgilendiren suçlara bakmakla görevli uzmanlık mahkemelerinin de ancak bu esaslara uygun olarak kurulabileceği, bu uzmanlık mahkemelerinin olağan dönem ve sıkıyönetim halindeki görev ve yetkilerinin de kanunla düzenleneceği hükmünü içerir şekilde yeniden kaleme alınması,
- İdarenin eylem ve işlemlerine karşı yargı yolunu kapatan Anayasa hükümlerinin tadili,
- Savunmanın, yargının unsurlarından biri olduğunun anayasal düzlemde tescil edilmesi, savunmanın güçlendirilmesi,
- Anayasanın 83. ve 100. maddelerinin değiştirilerek, dokunulmazlığın sınırlandırılması,
- Milli Güvenlik Kurulu'na ilişkin Anayasanın 118. maddesinin, bu Kurulun bir danışma organı olarak Bakanlar Kuruluna tavsiyelerde bulunabileceğini belirtecek şekilde yeniden düzenlenmesi ve bu bağlamda Kurul'daki sivil üye sayısının arttırılması,

- Sıkıyönetim ve olağanüstü hallerde çıkarılan KHK'lerin şekil ve esas bakımından Anayasa'ya aykırılığı iddiasıyla Anayasa Mahkemesine dava açılmayacağına ilişkin Anayasa'nın 148 nci maddesinde değişiklik yapılması,

- Hakimler ve Savcılar Yüksek Kurulu kararlarına karşı yargı yoluna başvurulması konusunda Anayasa'da gereken değişikliğin yapılması,

- Bir temel hak veya özgürlüğün ihlal edildiği iddiasında olan her bireye, diğer yargı yollarına başvurduğu halde sonuç alamaması halinde Anayasa Mahkemesine başvurabilme imkanını tanıyan düzenlemenin Anayasa da (Anayasa Şikayeti) yapılması,

- Anayasamızın egemenlik ve egemenliğin yetkili organlarca kullanılması ile ilgili hükümlerinin, Avrupa Birliğine tam üyeliğin gerektireceği Anayasa değişiklikleri çerçevesinde gözden geçirilmesi,

- 12 Eylül 1980 ile 6 Aralık 1983 arasında kabul edilen Kanunlar, KHK'ler ve Kararların Anayasaya aykırı olup olmadıklarına denetleme yolunun açılabilmesi amacıyla Anayasanın Geçici 15.maddesinin 3.fikrasının yürürlükten kaldırılması,

5.1.4.2 Yasal Öneriler:

- Düşünce ve ifade özgürlüğünü kısıtlayıcı ve uygulamada idarenin esnek yorumuna imkan tanıyan, başta Türk Ceza Kanunu, Terörle Mücadele Kanunu (TMK) ve Siyasal Partiler Kanunu (SPK) olmak üzere ilgili mevzuattaki hükümlerin, ülkenin bütünlüğünü koruyan Cumhuriyet ilkelerimizin çerçevesinde, yeniden düzenlenmesi,

- Kişi dokunulmazlığı, özgürlüğü ve güvenliğinin asgari düzeyde kısıtlanmasını hedefleyecek şekilde, yaşama hakkı ve ölüm cezası, kolluk aşırılıkları, işkence, güvenlik soruşturması, gözaltı, tutukluluk vb. konularda Polis Vazife ve Selahiyet Kanunu (PVSK), Türk Ceza Kanunu (TCK), Ceza Muhakemeleri Usulü Kanunu (CMUK) başta olmak üzere ilgili mevzuatta gerekli düzenlemelerin yapılması,

- Düşünsel özgürlükler çerçevesinde, din ve vicdan, bilim ve sanat, kitlesel iletişim özgürlükleri alanında, PVSK, Sinema, Video ve Müzik Eserleri Kanunu (SVMEK), başta olmak üzere, ilgili mevzuattaki kısıtlayıcı hükümlerin kaldırılması,

- 3984 sayılı Radyo ve Televizyonların Kuruluş ve Yayınları Hakkında Kanun'da da benzer düzenlemelerin yapılması ve bu çerçevede radyo ve televizyon kuruluşlarının bağımsızlıklarının güçlendirilmesi ve medya ile ilgili kurulların değişik ve geniş kesimlerden oluşturulması bağlamında, Radyo ve Televizyon Üst Kurulu'nun(RTÜK) oluşum yapısı ve yetkilerinin gözden geçirilmesi,

- Türkiye'nin de taraf olduğu Avrupa Sınırötesi Televizyon Sözleşmesinde, Avrupa Birliği'nin bu alanı düzenleyen Sınır Tanımayan Televizyon Direktifi / Yönergesi ile uyum sağlaması için yapılan değişikliklerin 1 Ekim 2000 de Avrupa'da yürürlüğe girecek olması bakımından anılan ek protokolün ivedilikle TBMM'de görüşülerek kabulünün gerçekleştirilmesi,

- Basın suçlarının kapsamını ve öngörülen cezaların düzeyini azaltmak amacıyla Basın kanunu ile TCK'da gerekli değişikliklerin yapılması, Basın Yayın Genel Müdürlüğü'nün bu konuda yaptığı bilinen inceleme sonuçlarının ışığında Adalet Bakanlığı'mız bünyesinde

oluşturulacak bir özel komisyon marifetiyle ilgili yasalarımızın bu amaçla gözden geçirilmesi, varılacak sonuçlara göre gerekli değişikliklerin gerçekleştirilmesi ,

- Bu çalışma sırasında, şiddet ile suçu ve terörü teşvik etmemiş, aleni hakaret içermemiş, üniter devlet yapımızı bozmaya kastetmemiş yazı veya yayınlarından dolayı gazeteci ve yazarların mahkum edilmelerini engelleyecek değişikliklerin gerçekleştirilmesinin temel amacı teşkil etmesi, bu bağlamda halen hapiste bulunan ve yukarıda maruz türden suçlar işlememiş olan gazeteci ve yazarlar için bir genel af çıkartılması,

- Kollektif özgürlükler kapsamında, özellikle dernek kurma özgürlüğü, toplantı ve gösteri yürüyüşleri, sendikal özgürlüklere ilişkin ilgili mevzuatta demokratik toplumlarda olması gereken düzenlemelerin gerçekleştirilmesi,

- Anayasamızın 48. maddesiyle Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığının 3146 sayılı kuruluş yasası gereğince Türkiye’de işsizliğin tüm boyutlarıyla ilgili araştırmalar yapılması suretiyle gerçekçi göstergelerin ortaya konulması, elde edilecek bilimsel verilere göre, işsizliğin kabul edilebilir düzeye indirilmesine yönelik politikaların oluşturulmasına olanak sağlayacak yasal düzenlemelerin yapılması,

- İş ve İşçi Bulma Kurumunun işsizlikle mücadelede ve istihdamın geliştirilmesinde etkin ve çağdaş bir istihdam kurumu haline getirilmesi için gerekli yasal düzenlemelerin gerçekleştirilmesi,

- Örgütlenme özgürlüğünün tüm çalışanlara ayrımsız tanınmasının temel insan haklarından biri olduğu düşüncesiyle, kamu görevlilerinin sendikal haklarını düzenleyen bir yasanın çıkarılması,

- Anayasamızın 49 maddesinde ifadesini bulan “Çalışma Hakkı” kavramının yerleşmesine imkan verecek türden yasal düzenlemelere yer verilmesi, bu bağlamda Türkiye tarafından 1994 yılında 3999 sayılı Kanun ile onaylanan 158 sayılı Hizmet İlişkisine İşveren Tarafından Son Verilmesi Hakkındaki İLO Sözleşmesi hükümlerine işlerlik kazandıracak bir uygulama yasasının çıkarılması, (TİSK bu konuda dikkate alınması gereken hususlar hakkında görüş bildirmiştir.)

- Hizmet akdinin feshi konusunda işverenlerin hizmet akdini fesih hakkını kötüye kullanmalarını önleyici ve bu amaçla konunun yargı denetimine tabi olmasını sağlayıcı yasal düzenlemelerin yapılması, (TİSK karşı görüş bildirmiştir.)

- Yasal korumadan yoksun bulunduğu gözönüne alınarak tarım ve orman işçilerinin İş Yasası kapsamına alınmasını sağlayacak bir yasa çıkarılması, (TİSK katılmadığını bildirmiştir.)

- Hava işkolunda çalışanların çalışma koşullarının farklı olduğu dikkate alınarak Hava İş Yasası’nın çıkarılması,

- Gemi adamlarının çalışma koşullarını düzenleyen Yasanın günümüz koşullarına uygun duruma getirilmesi için gerekli düzenlemelerin yapılması,

- Sendika, toplu iş sözleşmesi ve grev haklarının geliştirilmesi, çalışma yaşamında daha demokratik bir ortam oluşturulması, sendika içi demokrasinin sağlanması amacıyla ilgili yasalarda gerekli düzenlemelerin yapılması, (TİSK bu önerinin rapordan çıkarılmasını istemiştir.)

- Tüm çalışanları kapsayan Tüzükler yerine kolay değişebilir Yönetmeliklerin hazırlanmasına olanak tanıyan, çağdaş örgütlenmeyi ve çağdaş yaklaşımları içeren bir mesleki sağlık güvenlik yasası hazırlanması,

- Anayasamızın 60. Maddesi gereğince ülkemizde henüz sosyal güvenlik şemsiyesi altına alınmamış nüfus kesimlerine sosyal güvenlik hakkının yaygınlaştırılması, bu çerçevede, işini kaybedenler için belirli sürelerle gelir güvencesi sağlayan bir işsizlik sigortasının kurulması, ayrıca kayıt dışı istihdamı önleyici düzenlemeler yapılması amacıyla başta sosyal güvenlik ile ilgili yasalarda olmak üzere çeşitli mevzuatta değişikliklerin gerçekleştirilmesi ve idari önlemlerin alınması , (İşsizlik sigortası 4447 sayılı yasa ile kurulmuştur.)

- 1932 yılında yürürlüğe konulan 2007 sayılı “Türkiye’de Türk Vatandaşlarına Tahsis Edilen Sanat ve Meslekler Hakkında Kanun’un “ çağın ihtiyaçlarına göre yeniden ele alınması,

- 1995 yılında gerçekleştirilen Anayasa değişikliklerine ve Anayasa’da yapılacak olan düzenlemelere ilişkin “uyum yasaları”nın ivedilikle çıkarılması,

- Başbakanlık Teşkilatı içinde ana hizmet birimlerinden biri olarak İnsan Hakları Başkanlığı’nın oluşturulması, daha önce genelgeyle oluşturulan İnsan Hakları Koordinatör Üst Kurulu’nun (İHKÜK) yasal bir statüye kavuşturulması ve insan hakları alanında ilgili Devlet kuruluşları ile sivil toplum kuruluşları arasında iletişim sağlamak üzere İnsan Hakları Danışma Kurulu oluşturulması amacıyla hazırlanan “Başbakanlık Teşkilatı Hakkında Kanun Hükmünde Kararnamenin Değiştirilerek Kabulü Hakkında Kanunda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun”(3056 sayılı kanun) tasarısının ivedilikle yasalaşması,

- İdarenin, mevzuata saygılı ve uygun hareket etmesini, yetkisinin amacına uygun kullanmasını temin etmek, icrai karakter taşımayan öneriler ile kamu hizmetlerinin daha iyi götürülmesi için tavsiyelerde bulunmak üzere Kamu Denetçiliği Kurumu’nun (Ombudsman) oluşturulmasına ilişkin hazırlanan yasa tasarısı taslağının sonuçlandırılarak yasalaşması,

- Kamu hizmetlerinde etkinlik ve verimliliği arttıran, halkın hizmetlere kolay ulaşımını ve sorunların mahallinde çözümünü yönetimde açıklık ve katılımın sağlanmasını ve demokratik kültürün gelişmesini hedefleyen Mahalli İdareler Reform Tasarısı’nın bir an önce yasalaşması,

- Polis Okullarının iki öğretim yılı eğitim verecek şekilde düzenlenmesi ve Polis Meslek Yüksek Okullarına dönüştürülmesi branş ve uzmanlığın getirilmesi amacıyla hazırlanan Emniyet Teşkilatı Kanunu, Polis Yükseköğretim Kanunu ve 190 sayılı Genel Kadro ve Usulü Hakkında Kanun Hükmünde Kararnamenin Eki Cetvellerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun Tasarısının yasalaşması,

- Cezaevi personelinin ve mahpuslarının görev, yetki, sorumluluklarını bir esasa bağlayacak “Cezaevleri Teşkilat Kanunu”nun çıkartılması,

- Cezaevi personelini yetiştirecek “Cezaevi İnfaz Kurumları Personel Okullarının” açılması amacıyla gerekli idari ve yasal düzenlemelerin yapılması,

- İnfazla ilgili çeşitli yasalarda yer alan hükümler bir araya getirilerek, çağdaş, anlaşılabilir ve uygulanması kolay müstakil bir “İnfaz Kanunu” tasarısının hazırlanması,

- Adli kolluk kuvvetinin kurulması,
- Avukatlık mesleğinin yeniden düzenlenmesi ve gerekiyorsa sınıflandırılması (tecrübeye göre) ve yargıda daha etkin hale getirilmesi (Avukatın delil toplaması yetkisi vs.),
- Ceza Muhakemeleri Usulü Kanunu'nun Bir Maddesinde Değişiklik Yapılması ve bu Kanuna Bazı Maddeler Eklenmesi Hakkında Kanun Tasarısının yasallaşması, (Tasarıda, tanığın korunması, tanığa ödenecek tazminat ve giderler, bedeni muayene ve müdahaleler, genetik incelemeler ile ilgili yeni düzenlemeler getirilmektedir.)
- Yeni Ceza Kanunu ile Ceza Muhakemeleri Usul Kanunu (CMUK) tasarılarının Adalet Bakanlığımızca ivedilikle tamamlanarak Bakanlar Kurulu'na sevk edilmesi,
- Bu işlem tamamlanıncaya kadar AİHM kararlarının Cumhuriyet Savcılarımız tarafından gözönünde tutulmasını sağlayacak değişikliğin CMUK'da yapılması, mevcut CMUK' un 135,136 ve 138.Maddelerinin DGM'lerin yetki alanındaki suçlara da uygulanabilirliğini temin edecek şekilde değiştirilmesi, gözaltı süresinin uzatılması talebine ilişkin kararın alınmasında Hakimin ve Cumhuriyet Savcılarının tutuklu şahsı görmek suretiyle karar vermelerini sağlayacak değişikliğin CMUK'un 128.Maddesinde gerçekleştirilmesi,
- Adil yargılama hakkının bir parçası olarak, yargının yükünü azaltıcı ve yargılama sürecini kısaltan düzenlemelerin yapılması,
- Olağanüstü hal mevzuatında demokratik hukuk devletinin gerektirdiği değişikliklerin yapılması,
- Devletin kusursuz sorumluluğunu gerektiren durumlarda yargı kararına ihtiyaç olmaksızın, terörle mücadele sırasında mağdur olan vatandaşların uğradıkları zararın devletçe karşılanabilmesinin teminen alınabilecek önlemleri içeren ve halen Bakanlar Kurulu'na sunulmuş bulunan "Terör ve Terörle Mücadeleden Doğan Zararların Karşlanması Hakkında Kanun Tasarısı'nın yasallaşması,
- Askeri Ceza Kanunu ve Askeri Mahkeme Kuruluşu ve Yargılama Usulü Kanunu'nda değişiklikler yapılarak, sınırlı da olsa Askeri Mahkemelerin sivilleri yargılamasına son verilmesi,
- Milli Güvenlik Kurulu ile ilgili olarak Anayasa'da yapılacak değişikliklere paralel değişikliklerin, 2945 sayılı Milli Güvenlik Kurulu ve Milli Güvenlik Kurulu Genel Sekreterliği Kanunu'nda da yapılması,
- Toplum vicdanını rahatsız eden yolsuzluklarla etkili şekilde mücadele edilmesi, bu çerçevede "Siyasi Ahlâk Yasası'nın çıkarılması, haksız mal edinmelerin etkili bir şekilde izlenerek önlenmesi için Mal Bildirimi Yasası'nda gerekli değişikliklerin yapılması, Uluslararası İş Muamelelerinde, Yabancı Memurlara Rüşvet Verilmesine Karşı Mücadele Hakkında OECD Sözleşmesi'nin onaylanması ve uyum yasalarının çıkartılması,
- İnsan hakları açısından kadının durumu ve sorunları (hukuki, eğitim, toplumsal) incelenerek, bu sorunları çözüme kavuşturmaya yönelik önlemlerin alınması ,

- İnsan hakları açısından çocukların sorunlarının tüm boyutlarıyla incelenerek, bu sorunları çözüme kavuşturmaya yönelik önlemlerin alınması, bu çerçevede Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu'nun kurumsal yapısının güçlendirilmesi,
- İnsan hakları açısından özürliülerin sorunlarının tüm boyutlarıyla incelenerek, bu sorunları çözüme kavuşturmaya yönelik önlemlerin alınması,
- Vatandaşlık Kanunu'nda (madde 5) gerekli değişikliğin yapılarak, TC vatandaşı ile evlenen kadın ve erkek arasındaki eşitsizliğin giderilmesi,
- Ulusal mevzuatın, Anayasa'nın 90. maddesi kapsamında onaylanan uluslararası sözleşmelere uygun hale getirilmesi ve Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi kapsamında tanınan bireysel başvuru hakkının kullanılması sonucunda verilen kararların bağlayıcılığı ve uygulanmasına ilişkin yasal düzenlemelerin yapılması, bu bağlamda, işkence, kötü muamele ve diğer nedenler dolayısı ile AİHM'ce Türkiye aleyhine verilen kararlar gereğince devletin ödemek zorunda kaldığı tazminatların –caydırıcı olacağı da gözönüne alınarak- sorumlusu olan idari personele rücu edilmesi,
- AİHM'nin Türkiye aleyhine verdiği ihlal kararları ışığında, iade-i muhakeme ve tashihi karar yollarının işletilmesini engelleyen hükümlerin kaldırılması dahil ilgili yasalarımızda gerekli değişikliklerin yapılması,
- Bütün AB ülkeleri ve aday ülkeler tarafından onaylanmış bulunan BM Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesi ile BM Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi'nin imzalanıp, onaylanması, BM Irk Ayrımcılığının Önlenmesi Sözleşmesi'nin ise onaylanması,
- İnsan Haklarının ve Temel Özgürlüklerinin Korunmasına İlişkin Sözleşmeye Ek Ölüm Cezasının Kaldırılmasına Dair 6 nolu Protokolün imzalanması,

5.1.4.3 İdari ve Diğer Öneriler

- İnsan Hakları Eğitimi On Yıllı Türkiye Programı'nın (1998-2007) uygulanması için özen ve titizlik gösterilmesi, özellikle;
  - Çağdaş ve modern içeriğine uygun yaygın bir insan hakları eğitimi verebilecek kadroların/personelin yetiştirilmesi, ilk ve orta öğretimde insan haklarını öğretebilecek eğitici kadroların eğitilmesi amacıyla üniversiteler ve Milli Eğitim Bakanlığı başta olmak üzere çok sayıda kuruluşun planlı ve eşgüdümlü çalışması,
  - Yasa uygulayıcılara yönelik sistemli insan hakları meslek içi eğitim programlarının üniversiteler marifetiyle veya onlarla işbirliği yapılarak geliştirilmesi ve uygulanması,
  - İç hukuka intikal eden uluslararası koruyucu belgeleri uygulamakla yükümlü Türk yargıçlarına bu konuda eğitim verilmesi, ilgili belgelerin Türkçe'ye çevrilerek ilgililere ulaştırılması,
  - Özellikle bünyelerinde İnsan Hakları Merkezi bulunan üniversitelerde İnsan Hakları Ana Bilim Dalı kurulması,
  - İnsan Hakları Araştırma Merkezlerinin yaygınlaştırılması, belge, karar ve yayınların bu merkezlere ulaştırılmasının sağlanması,

- Programın uygulanabilmesi için ilgili kurum ve kuruluşlara yeterli mali kaynakların sağlanması, bu bağlamda AB kaynaklarından yararlanılması olanaklarının araştırılması,
  - İnsan Hakları eğitim ve AB ile bütünleşme için yararlanılabilecek en önemli araçlardan bir olan yazılı basın ve görsel/ışitsel medyanın rasyonel bir biçimde oluşturulabilmesi için Avrupa Komisyonu Dış Ekonomik İlişkiler Genel Müdürlüğü'nce geliştirilmiş ortak medya projelerine katılımın sağlanması,
  - Kanun Hükmünde Kararname çıkarma yoluna sıklıkla başvurulmaması,
  - İnsan hakları duyarlılığının oluşmasında sivil toplum kuruluşlarının (STK) yapıcı işlevinin teşvik edilmesi, bu kuruluşlara daha yakın bir işbirliği ve iletişim içinde olunması (3056 sayılı yasada yapılacak değişikliklerle kurulması öngörülen İnsan Hakları Danışma Kurulu bu çerçevede önemli bir işlevi yerine getirecek nitelikte görülmektedir),
  - İnsan haklarıyla iştigal eden sivil toplum kuruluşlarının yönetici ve mensuplarına baskı uygulanmasına imkan vermeyi önleyen tedbirlerin alınması, bu kuruluşların merkez ve şubelerinin güvenliklerinin sağlanması, kapatma işlemlerinin hukuki bazının tutarlı olması, bu işlemlerle ilgili mahkeme kararlarına uyulmasına ilişkin önlemlerin alınması,
  - İnsan hakları konusunda tecrübeli uluslararası örgütler ve STK'larla işbirliği imkânlarının araştırılması,
  - İnsan hakları sorunlarının uluslararası bir boyut kazandığının unutulmaması, sorunun ulusal nitelikleri yanında dış ilişkilerde de sınırlayıcı/engelleme bir konu haline geldiğinin, bir tür 'imaj kirliliği' ne yol açtığı ve son yıllarda da artan biçimde Türkiye'nin özellikle Batı ile ilişkilerinde krizlere neden olduğunun dikkate alınması,
  - Polislerin çalışma saatleri, dinlenme, rehabilitasyon ve genel olarak özlük haklarının gözden geçirilmesi; görevleriyle bağlantılı olarak insan hakları konusunda özel ve sistematik bir insan hakları eğitimi gören polislerin görev alanlarının değiştirilmemesi, uzmanlık alanlarında çalışmalarının sağlanması,
  - İnsan hakları ihlallerinin yoğun olarak yaşandığı ortamların (karakol, hapishane) teknolojiye daha fazla yararlanılarak denetlenmesi veya bu denetleme mekanizmalarının geliştirilmesi, bu amaçla ilgili kuruluşlara yeterli mali kaynak sağlanması bu çerçevede AB mali kaynaklarından yararlanma olanaklarının araştırılması,
  - Nezarethanelerin ve İfade Alma Odalarının standartlarının yükseltilmesi amacıyla ilgili kuruluşların ödenek ihtiyacının karşılanması, bu bağlamda AB mali kaynaklarından yararlanma olanaklarının araştırılması,
  - Davaların süratle sonuçlandırılmasına yönelik olarak kriminal laboratuvar sayısının artırılarak, mevcut laboratuvarların modernize edilmesi, soruşturma ve ifade alma işlemlerinin video kamera ile kaydedilmesi, bu amaçla ilgili kuruluşlara yeterli mali kaynak sağlanması bu çerçevede AB mali kaynaklarından yararlanma olanaklarının araştırılması,
  - Hapishanelerde koğuş sisteminden oda sistemine dönüş çalışmalarının hızlandırılarak gerekli ödeneğin sağlanması, bu çerçevede AB mali kaynaklarından yararlanma olanaklarının araştırılması,

- Ülkemizdeki işkence ve kötü muamele olaylarının azalması ve bu gibi muamelelere başvuranların cezasız kalmamasını sağlamak bakımından Aralık ayı başında TBMM'nin onayladığı "Memurlar ve Diğer Kamu Görevlilerinin Yargılanması Hakkında Kanun" un etkili bir şekilde uygulanması,

- Aynı şekilde 1 Ekim 1998 tarihinde yürürlüğe giren "Yakalama, Gözaltına Alma ve İfade Alma Yönetmeliği" hükümlerinin tam ve eksiksiz uygulanması, bu maksatla Başbakanlıkça yayımlanan 25 Haziran 1999 tarihli genelgede belirtilen esasların harfiyen gerçekleştirilmesi,

- Başbakanlığın ana birimlerinden biri olarak oluşturulması öngörülen İnsan Hakları Başkanlığı'na bağlı olarak çalışacak İnsan Hakları İhlali İnceleme Heyeti'nin gerekli yetkilerle tehziz edilerek bu alanda etkili bir birim hüviyetine kavuşturulması,

- Adli Tıp Kurumunun çalışma tarzının gözden geçirilmesi, bu Kurumun raporlarında "Darp ve Cebir İzine Rastlanmamıştır." gibi genel ve yetersiz ibarelerden vazgeçilerek, tıbbi ve bilimsel tahlillere dayalı raporların İHKÜK tarafından belirlenerek uygulanması kararlaştırılan rapor formlarına uygun şekilde düzenlenmesi,

- Gayrimüslim vatandaşlarımızın uygulamadan doğan yakınmalarının Lozan Antlaşması hükümleri ışığında incelenerek gerekli tedbirlerin alınması,

- Ülkemizde yaşayan gayrimüslim kişilerin, Lozan Antlaşması'na göre azınlık statüsünde olup olmadıklarına bakılmaksızın, mensup oldukları dinin vecibelerini yerine getirmelerinde gerekli pratik kolaylıklara, mevcut kamu düzeninin korunmasına ilişkin mevzuatımız hükümleri çerçevesinde olmak kaydıyla kavuşturulmasını sağlayacak tedbirlerin alınması.

Öte yandan kollektif haklar çerçevesinde değerlendirilebilecek hususların kabul edilmesi mümkün görülmemektedir. Türkiye, "Anayasal Vatandaşlık" kavramından hareket ederek, Türk Vatandaşı olan herkesin eşit muamele görmesi anlayışını getirmiştir. "Türkiye sınırları içinde yaşayan ve kendisini Türk hisseden herkes Türktür" çağdaş anlayışı, Türkiye Cumhuriyeti ile birlikte varolmuş, günümüze dek bu yaklaşım başarı ile uygulanmış, bir Türk kimliği, Türkiye'de yaşayan nüfusca paylaşılmıştır. Bunun tek istisnası Komisyon Raporlarında da dile getirilen Kürt kökenli vatandaşlarımızla ilgili tartışmadır. Bu tartışmanın öne çıkan boyutu, 1984 yılından beri süregelen PKK terörü olmuştur. PKK'nın acımasız şiddet eylemleri nedeni ile Doğu ve Güneydoğu bölgelerinde uzun yıllar olağanüstü hal uygulaması kaçınılmaz olmuş, bölgede yaşayan halkın bir bölümü terör nedeniyle göç etmek durumunda kalmıştır. Terör ortamı ekonomik, sosyal, siyasal ve hatta bireysel açılardan ağır tahribata yol açmasının yanı sıra bölge sorunlarının serin kanlı biçimde ele alınmasını geciktirmiştir. Bu itibarla önümüzdeki dönemde Güneydoğu ve Doğu Anadolu'nun sorunlarının ekonomik ve sosyal önlemlerle çözümlenmesine ağırlık verilerek, terörün ekonomik ve sosyal kaynaklarının kurutulmasına yönelik önlemlerin güçlendirilmesi önem taşımaktadır. Diğer taraftan demokrasi ve eşit vatandaşlık anlayışı çerçevesinde bireysel haklar temelinde karşılanabilecek hususların ise, Türkiye Cumhuriyeti'nin Anayasada belirlenen temel kuruluş ilkeleri ve kamu düzeninin korunmasına dair hükümler saklı kalmak kaydıyla, önyargıların aşılıp hoşgörüyü dayalı bir yaklaşımla ayrıca değerlendirilebileceği düşünülmektedir.

Son olarak şu saptama ve değerlendirmede bulunmakta yarar görülmektedir:

Helsinki zirvesinden sonra, ülkemizin Kopenhag siyasi kriterlerini ne ölçüde karşılayabileceği hususunda AB içinde ve AB ülkeleri kamuoylarında çeşitli görüşler dile getirilmeye başlanmıştır. Bu çerçevede ülkemizdeki siyasi gelişmelerin Kopenhag siyasi kriterleri açısından değerlendirilmekte olduğu ve Türkiye'deki gelişmelerin bu açıdan yakından izlendiği gözlenmektedir. Bu durumun önümüzdeki dönemde devam etmesi beklenmektedir. Bu itibarla ülkemizin demokrasi ve insan hakları kriterleri açısından eksikliklerini giderme konusundaki kararlılığına gölge düşürebilecek uygulamalara meydan verilmemesine tüm ilgili kurum ve kuruluşlarımızın daha fazla özen göstermeleri gerektiği düşünülmektedir. Keza ülkemizin demokrasiye, hukukun üstünlüğüne ve insan haklarına atfettiği değer hususunda tartışma yaratabilecek beyan ve davranışlardan kaçınılmasının uygun olacağı değerlendirilmektedir. Diğer taraftan Kopenhag siyasi kriterlerinin karşılanması konusunda alınabilecek önlemlere ilişkin yukarıda sıralanan öneriler kuşkusuz tahdidi değildir ve yenileri eklenebilir. Ancak bu önerilerin gerçekleşmesi yolunda atılacak her adımın Türkiye'yi demokrasi ve insan hakları konusunda batı normlarına erişmesini kolaylaştıracağına ve AB'ne daha yaklaştıracığına inanılmaktadır.

5.2 Aydınlatma Tanıtım ve Eğitim Çalışmaları

Helsinki kararları, Türkiye-AB ilişkileri açısından bir dönüm noktası niteliğindedir. Önümüzdeki dönemde ülkemiz bu ilişkiler bağlamında önemli adımlar atmak, önlemler almak durumunda kalacaktır. Bu adımların ve önlemlerin hukuki, siyasal, ekonomik, toplumsal açılardan önemli etkileri olacaktır. Bu itibarla bu konularda halkımızın aydınlatılması, bilinçlendirilmesi büyük önem taşımaktadır. Bunun da bilinçli bir aydınlatma, tanıtım ve eğitim programı ile gerçekleştirilebileceği düşünülmektedir. Bu çerçevede bir "AB Aydınlatma, Tanıtım ve Eğitim Programı"nın İç Koordinasyon ve Uyum Komitesi Genel Sekreterliği'nin Koordinatörlüğünde ve AB'nin ilgili kurumlarının işbirliği ile hazırlanmasında yarar görülmektedir. Bu bağlamda aşağıdaki hedef gruplarına yönelik meslek içi eğitim ve tanıtım programlarının düzenlenebileceği düşünülmektedir:

- a- İlk ve Ortaöğretim kurumlarında öğrencileri AB hakkında bilgilendirecek eğiticiler,
- b- Yasa uygulayıcıları,
- c- Kitle iletişim araçlarında çalışanlar,
- d- AB ile ilgili çalışmalarda bulunan sivil toplum ve meslek kuruluşlarında çalışanlar,
- e- AB ile ilgili çalışmalarda bulunan özel sektör temsilcileri.

Öte yandan, böyle bir programın başarılı olabilmesi ve hedeflerine ulaşılabilmesi için Üniversitelerimize de önemli görevler düşmektedir. Bu itibarla aydınlatma, tanıtım ve eğitim çalışmalarında üniversitelerimizle yakın işbirliği ve iletişim içinde olunmalıdır. Keza, AB'nin çeşitli açılardan kamuoyuna tanıtılması için TRT de bu konuda düzenli programların hazırlanmasında, özel televizyonların da bu yönde özendirilmesinde yarar görülmektedir.

Avrupa'da Bilgi Topluma geçiş sürecinde Avrupa Konseyi ve Avrupa Birliğinin paralel olarak yürüttüğü çalışma ve etkinliklerin, ülkemize yansıtılmasını öngören uzun vadeli bir plan hazırlanması (Örneğin, Dijital yayıncılık, yeni teknolojilerin kullanılması çerçevesinde on-line, İnternet hizmetlerinde ortak standartların oluşturulması.) konusu da bu çerçevede değerlendirilmelidir.

5.3 Görüşler

- Türkiye İşveren Sendikaları Konfederasyonun Görüşü

Raporda yer alan "sendikal haklarla ilgili olarak mevcut sınırlamaların kaldırılması, hak grevi yapılmasına olanak sağlanması için Anayasa'nın ilgili maddelerinin yeniden düzenlenmesi önerisine" kesinlikle karşıyız. Öncelikle grev ve lokavtın, haklı ve haksız ortaya çıkaracak bir yol olmadığını belirtmek isteriz. Bir hak uyuşmazlığının iktisadi baskı ile çözülmesi, mücadeleyi kazanan tarafın haklı olduğunu değil mücadeleyi kazanacak ekonomik gücü olduğunu gösterir.

Hak uyuşmazlıklarının çözüm yeri mahkemelerdir. Bir hukuk devletinde hak grevlerle değil, yasalarla alınır ve gerektiğinde mahkeme kararlarıyla teyid edilir. Mevzuatımız bu tür ihtilafların çözümünü sağlayacak düzenlemeler de getirerek (Yorum davası gibi) sonuca ulaşmayı çabuklaştırmıştır.

Öte yandan Türk ve yabancı doktrinde hak grevlerinin sistemle bağdaşmadığı yolunda çok güçlü görüşler dile getirilmiştir. Ayrıca grev hakkına yer veren milletlerarası bir metin olan Avrupa Sosyal Şartı da grev hakkını sadece menfaat uyuşmazlıkları için öngörmüş, hak uyuşmazlıklarında grev hakkı tanımamıştır.

158 sayılı ILO Sözleşmesinin ülkemiz mevzuatına yansıtılması hususunda, mevzuatımızda is güvencesi fonksiyonunu üstlenmiş bulunan ihbar ve kıdem tazminatı, kötü niyet tazminatı, sendikal tazminat müesseseleriyle birlikte ele alınmalı, İşsizlik Sigortası'nın da yürürlüğe girdiği dikkate alınmalı, İş ve İşçi Bulma Kurumu ile İş Mahkemelerinin yapısı göz ardı edilmeksizin bir bütün halinde değerlendirme yapılmalıdır.

Raporun 10.sayfasında yer alan "hizmet akdinin feshi konusunda işverenlerin hizmet akdini fesih hakkını kötüye kullanmalarını önleyici ve bu amaçla konunun yargı denetimine tabi olmasını sağlayıcı yasal düzenlemelerin yapılması" önerisi yeteri kadar açık olmamakla beraber, bu öneri ile ispat yükümlülüğü yer değiştirilmek isteniyor ise, hukukun temel prensiplerine aykırı bir öneride bulunulduğu ortadadır.

Medeni Kanun'un 6.maddesi son derece açıktır ve "iki taraftan her biri müddeasını ispata mecburdur." genel kuralını içermektedir. Bu kurala Kanunlarla getirilen istisnalar son derece sınırlı ve birkaç konuyu geçmemektedir.

Eğer "ispat yükünün iddia edenden alınması" önerisi 158 sayılı ILO Sözleşmesine dayandırılıyor ise bu durumda söz konusu Sözleşmedeki önemli bir ayırım göz ardı edilmektedir. Zira 158 sayılı Sözleşme ispat yükünü işverene yüklemekle yetinmemiş, öncelikle "geçerli neden" kavramına yer vererek geçerli ve geçersiz nedenlerin neler olduğunu da tek tek belirtmiştir.

"Tarım ve orman işçilerinin İş Yasası kapsamına alınması" önerisine tarım ve sanayi sektörlerinin özelliklerinin farklı olması ve dolayısıyla farklı yasal düzenlemeler gerektirmesi dolayısıyla katılamıyoruz.

Tarım ve orman işçileri için, işkolunun özellikleri de dikkate alınarak ayrı bir İş Kanunu çıkartılması zorunludur.

Kaldı ki bu öneri, bir alt bölümde yer verilen "Hava işkolunda çalışanların çalışma koşullarının farklı olduğu dikkate alınarak Hava İş Yasası çıkarılması" önerisi ile de çelişmektedir.

Esas itibarıyla doğru olan; işkollarının çalışma koşullarının farklılığının dikkate alınarak farklı iş yasalarının yürürlüğe konulmasıdır.

Yine raporda yer alan "sendika, toplu iş sözleşmesi ve grev haklarının geliştirilmesi, çalışma yaşamında daha demokratik bir ortam oluşturulması, sendika içi demokrasinin sağlanması amacıyla ilgili yasalarda gerekli düzenlemelerin yapılması" önerisi içinde sayılan "grev haklarının geliştirilmesi" konusu son derece hassastır.

Anayasamızın 54.maddesi ile sınırları çizilen ve 2822 sayılı Yasa ile düzenlenen grev hakkı; özü itibarıyla toplu iş sözleşmesine ulaşmak için kullanılan ve işçilerin iktisadi ve sosyal durumlarını düzeltmeye yönelik bir araçtır, Gerek Anayasamızda gerek ilgili Kanunda bu özelliği dikkate alınarak düzenlenmiştir. Örneğin Anayasamız grev hakkının iyi niyet kurallarına aykırı tarzda veya toplum zararına yahut milli serveti tahrip edecek şekilde kullanılmasını, siyasi amaçlı grev, genel grev ve işyeri işgalini yasaklarken bu temel gayeden hareket etmiştir. Aynı şekilde 2822 sayılı Kanunumuz son derece sınırlı olmak üzere bazı işleri ve yerleri grev yasağı kapsamına almıştır.

Söz konusu düzenlemeler incelendiğinde toplum menfaatinin, ülke ekonomisinin ve milli servetin korunmasının amaçlandığı, grev hakkının özüne sadık kalındığı görülmektedir.

Bu nedenle, yukarıda değindiğimiz "İşgücü Piyasası Özel İhtisas Komisyonu" Raporunda dahi yer almayan bu önerinin, Rapordan çıkarılması gerektiği görüşündeyiz.

Aynı şekilde, "işsizlik sigortasının kurulması" önerisine de, söz konusu sigorta 4447 sayılı Yasa ile kurulduğundan, gerek bulunmamaktadır.

5.4 Ekonomik Kriterler

AB üyeleri, genişlemeye dahil edilecek ülkeler için 1993 yılında 'Kopenhag Kriterleri' olarak anılan siyasi ve ekonomik kriterleri belirlemiştir. Siyasi kriterler; demokrasi, insan hakları, hukukun üstünlüğü, azınlık haklarına saygı ilkelerini içerirken, ekonomik kriterler düzgün işleyen bir piyasa ekonomisinin varlığı ve AB içinde rekabet edebilme kapasitesini içermektedir. Söz konusu kriterlerden ekonomik olanlar fiyat istikrarı, serbest piyasa koşulları, rekabetçi fiyatlar, sermaye yeterliliği, ticari entegrasyon, gelişmiş finansal sektör gibi unsurları içermektedir. 1999 Helsinki Zirvesinde adaylık statüsü verilen Türkiye, katılım müzakerelerinin başlaması için öncelikle siyasi kriterlere, tam üyelik öncesinde de ekonomik kriterlere uyum sağlamalıdır.

Türk ekonomisi, serbest piyasa sistemini benimsemiş bir modele dayanmaktadır. Bununla birlikte, özel sektörün girmediği alanlarda devlet, toplum refahı ve öncelikleri doğrultusunda üretim yapmayı da gerekli gördüğü ölçüde ekonomide var olmuştur. Bugün Türkiye'de özelleştirme faaliyetlerine hız verilmiş durumdadır. Türkiye'de piyasa ekonomisi varlığını sürdürmekle birlikte, düzgün işleyişini sağlayacak kurumların henüz yeterince etkin çalışmamlarından kaynaklanan bazı aksamalar görülmektedir.

Ekonomik kriterlerin değerlendirildiği bu Alt Komite'nin çalışmaları, Kopenhag kriterlerinden ekonomik olanlarına ilave olarak Ekonomik ve Parasal Birliğin ikinci aşamasının koşullarını da ele almıştır.

5.4 1 Düzgün İşleyen Bir Piyasa Ekonomisinin Varlığı

- Rekabetçi Fiyatların Geçerliliği ve Ticaretin Liberalizasyonu

Türkiye’de, fiyatlar ilke olarak piyasa güçleri tarafından belirlenmekle birlikte, enflasyonun bir göstergesi olarak kullanılan 1994 bazlı Toptan Eşya Fiyatları Endeksinde (TEFE) kamu kesimi yüzde 23.2 oranında bir ağırlıkla temsil edilmektedir. Kamu fiyatlarındaki artışların endeksin genel seviyesini etkilemesi sadece bu doğrudan etki unsurundan kaynaklanmamaktadır. Kamunun ürettiği malların büyük bir kısmının özel sektörün kullandığı ara malı olması nedeniyle kamu fiyatlarındaki artışlar özel sektördeki maliyetleri artırmak suretiyle dolaylı olarak maliyet enflasyonuna neden olmaktadır. Özellikle enerji sektörünün tamamında ve petrol ürünleri imalatının büyük bir kısmında fiyatların kamu tarafından belirlendiği göz önüne alındığında, bu dolaylı etkinin boyutlarının ne kadar büyük olabileceği ortaya çıkmaktadır.

Ayrıca, kamunun TÜFE sepetinde yer alan mal ve hizmet fiyatlarının tespitinde de belirli bir ağırlığı bulunmaktadır; bir kısmı tarım ürünleri olan söz konusu malların çoğunun talep esnekliği sifıra yakındır. Bu mal ve hizmetlerin, temel gereksinimi karşılamaya yönelik olmaları, devletin fiyatlar üzerindeki etkisini artırmaktadır.

Kamunun ürettiği malların fiyatlarını kontrol etmesi, bazı ekonomik politikaların uygulanmasında zaman zaman kullanılan bir yöntem olmuştur. Örneğin, 1998 yılının ilk altı ayında kamu fiyatları dondurulmuş ve enflasyon beklentisi kırılarak enflasyonun düşürülmesi sağlanmaya çalışılmıştır. Buna benzer politikalar IMF ile yapılan son stand-by düzenlemesi çerçevesinde de gündeme gelmektedir. Bunun tam tersi olarak bazen kamu açıklarının kapatılması amacıyla da kamu fiyatları aşırı ölçüde artırılabilir.

Öte yandan, önceden tespit edilmiş hedef döviz kurlarının, düzgün işleyen bir piyasa mekanizması ile kısa vadede bağdaşmayacağı düşünülebilirse de orta vadede söz konusu tedbir, rekabetçi fiyatlandırmayı egemen kılarak gerçek anlamda piyasa ekonomisinin geçerliliğini ve Kopenhag ekonomik kriterlerinin diğer alt başlıklarına uyumu sağlayabilecektir.

Kamunun iktisadi hayattan çekilmesinin özelleştirme hareketine hız verilmesiyle bir an önce gerçekleştirilmesinde yarar vardır. Bu çerçevede, 2000-2002 döneminde 17.6 milyar dolarlık özelleştirme öngörülmektedir. Özelleştirme programının yeniden canlandırılmasıyla kamu otoritelerinin fiyat belirlemesi kademeli olarak ortadan kalkacak ve fiyatlar nispeten daha liberal bir ortamda oluşabilecektir. Bu bağlamda özelleştirme, bir mülkiyet devrinden ziyade, ekonominin daha etkili ve verimli işlenmesini olanaklı kılacak rekabetçi fiyat oluşumuna yol açabilecektir. Ancak, kamunun özelleştirilmesi öngörülen iktisadi kuruluşlarının büyük bir kısmının tekel olduğu bilinen bir gerçektir. Bu itibarla, söz konusu kuruluşların fiyatlarının özelleştirme sonrasında dünyadaki benzerlerinde olduğu gibi regüle edilmesi gereği ortaya çıkmaktadır. Bunu sağlayacak yapının Türkiye’de bütün alt kurumlarıyla olduğu henüz söylenememektedir. Bu nedenle gerekli mevzuatın hazırlanıp hayata geçirilmesi bundan sonraki dönemde ekonominin AB normları çerçevesinde yapılması açısından önem arz etmektedir. Bu amaçla halkın bilgilendirilmesi ve bilinçlendirilmesi de yararlı olacaktır.

Son yıllarda rekabet politikaları açısından gelişmiş piyasa ekonomilerini zorlayan birleşmeler ve devralmalar konusunda da özellikle özelleştirmeler yapılırken ve sonrasında çok hassas davranılması gerektiği düşünülmektedir. Bilindiği gibi, kamunun yanısıra, özel

sektörde de rekabetçi olmayan fiyatlandırma biçimlerine rastlanmaktadır. Bu konuların Rekabet Kurumu tarafından hassasiyetle takip edilmesi ve yaptırımların etkin bir şekilde uygulanıp, mevzuat yönünden eksikliklerin tesbit edilip giderilmesinde fayda vardır.

Gümrük Birliğinin (GB) getirdiği rekabet ortamı, Türkiye’de tüketiciye yarar sağlamıştır. Rekabetin ve tüketicinin korunmasına ilişkin olarak çıkarılan yasalar, toplumdaki bilgi birikiminin artmasıyla daha da işlerlik kazanabilecektir. Tüketici derneklerinin daha faal hale gelmeleri sonucunda zaman içinde tüketiciler, piyasada fiyatları yönlendirmede daha etkin duruma gelebilecektir.

Ayrıca, fiyat mekanizmasının düzenli çalışması, tüketicilerin korunması ve eksik rekabeti önleyecek piyasa yapılarının oluşturulmasına yönelik olarak çıkarılan tüketicinin ve rekabetin korunmasına dair yasaların etkin olarak uygulanması ve buna bağlı olarak kurulan Rekabet Kurumunun etkinliğinin artırılması, rekabetçi fiyatları sağlayacak en önemli etkenlerdir. Ticaretin liberalizasyonunun Türk sanayiini rekabete zorlaması gibi etkenlerin de makroekonomik istikrarın sağlanmasına bağlı olarak fiyatlar üzerinde olumlu etkileri olabilecektir.

AB’de olduğu gibi, Türkiye’de de tarımsal ürün fiyatlarının belirlenmesinde önemli ölçüde fiyat sübvansiyonu verilmektedir. Ancak, Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ) Kuruluş Anlaşmasına Ekli Tarım Anlaşmasının tarım kesimindeki fiyat sübvansiyonlarının önemli ölçüde azaltılmasını öngördüğü, gelir sübvansiyonuna imkan tanıdığı, AB’nin ise ortak Tarım Politikasına bu doğrultuda reform getirmeye çalıştığı dikkate alındığında, Türkiye’nin de önümüzdeki plan döneminde bu konuda alınması uygun olacak tedbirleri belirlemesi gerekebilecektir.

Diğer taraftan ticari alanda Türkiye’de iç ticarete liberalizasyona aykırı bir durum yoktur. Dış ticaret ise, GB kapsamında büyük ölçüde libere edilmiş olup, dış ticarete haksız rekabetin önlenmesine dönük olarak AB ve DTÖ’nün normlarına uygun önlemler alınabilmektedir. Ancak, söz konusu tedbirlerin etkin olarak uygulanabilmesini teminen ilgili ekonomik birimlerin bunların uygulama şekillerine ilişkin olarak bilgilendirilmelerinde yarar olduğu değerlendirilmektedir.

Ayrıca, rekabetin geçerliliği için teşvik politikalarının etkin bir şekilde uygulanması yararlı olacaktır. Bu bağlamda, teşvik sisteminin gerek kurumsal, gerekse de uygulanacak teşvik araçları olarak etkin bir şekilde Türkiye ve AB arasındaki anlaşmaların kurallarına göre KOBİ ve bölgesel kalkınma programları üzerinde yoğunlaşması ve buna göre şekillenmesi faydalı olacaktır.

- Piyasaya Giriş ve Çıkış Serbestisi

Piyasaya girişin tam anlamıyla serbest olması için fiili veya yasal engellerin olmaması gerekmektedir. Bütün dünyada olduğu gibi, Türkiye’de de büyük ölçüde oligopolcü piyasalar hakim olduğundan piyasaya giriş ve çıkışta fiili engeller mevcuttur. Bunun da nedeni, bu tür piyasalarda üretilen malların özelliğine bağlı olarak ilk yatırım maliyetlerinin büyüklüğünün gerektirdiği yüksek sermaye miktarıdır. Ancak, Rekabet Kurumunun özellikle 1999 yılındaki etkinlikleri göz önüne alındığında, bundan böyle Türkiye’de de Roma Antlaşmasının 85. ve 86. Maddelerinde düzenlendiği anlamda, hakim durumun kötüye kullanılmasına yönelik engellerin ve aynı sonucu doğuracak bütünleşmelerin önlenmesi beklenebilir.

Monopollerde ise sanayiye stratejik girdi üreten veya halk sağlığını korumayı hedefleyen türde yasal engeller mevcuttur. Bu kuruluşların özelleştirilmesi çalışmaları başlatılmıştır.

Piyasadan çıkışta ise, iflasın karlı bir durum arz ettiği durumların mevcudiyeti nedeniyle İcra-İflas Kanunu yetersiz kaldığından, anılan kanunda gerekli düzenlemelerin yapılmasında fayda bulunmaktadır.

- Mülkiyet Haklarını İçeren Düzenlemeleri de Kapsayan Yasal Bir Sistemin Varlığı ve İyi İşleyişi

Türkiye yasaların ve sözleşmelerin icra edilebildiği bir hukuk devletidir. Bu yasal sistemin kapsamında yer alan mülkiyet hakları konusunda özellikle 6 Mart 1995 tarihli ve 1/95 sayılı Türkiye-AT Ortaklık Konseyi Kararı (OKK) sonrasında önemli bir ilerleme sağlanmıştır.

1/95 sayılı OKK'da, gerek GB'nin kuruluşundan önce, gerek GB'nin kuruluşunu izleyen dönemde, fikri ve sınai mülkiyet hakları alanındaki hukuki uyum ile ilgili tedbirlerin, ne şekilde ve ne zaman alınacağı konusunda ayrıntılı hükümlere yer verilmiştir. Ancak uyum çalışmalarında gözetilen hedeflerden birinin de, Türkiye'nin Avrupa Birliğine tam katılımı sürecine katkıda bulunmak olması sebebiyle, uyum konusu hiç bir zaman GB'nin dar kalıpları içinde düşünülmemiştir. Nitekim, Türkiye, sınai mülkiyet hakları alanında, bir yandan OKK'dan kaynaklanan yükümlülükleri yerine getirirken, diğer yandan da OKK'nın ilgili hükümlerinde yer almamakla beraber, mevzuat uyum çalışmaları sırasında, Türkiye'ye sağlayacağı yararlar doğrultusunda diğer bazı hukuki tedbirleri de almıştır.

Bu alanda öncelikle, gerek 1/95 sayılı OKK'dan kaynaklanan yükümlülüklerimiz uyarınca, gerek Türkiye'nin katılmasında yarar görülen bir dizi uluslararası sözleşmeye katılım sağlanmıştır. GB öncesinde; Edebiyat ve Sanat Eserlerinin Korunmasına İlişkin Bern Sözleşmesi Paris Metnine (4117 sayılı Kanun), İcracı Sanatçılar, Fonogram Yapımcıları ve Yayın Kuruluşlarının Korunmasına İlişkin Roma Sözleşmesine (4116 sayılı Kanun), Sınai Mülkiyetin Korunması Hakkında Paris Sözleşmesinin Stockholm Metnine (94/5903 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı), Markaların Tescili Amacıyla Mal ve Hizmetlerin Uluslararası Sınıflandırılmasına İlişkin Nice Anlaşmasına (95/7094 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı), Patent İşbirliği Antlaşmasına (4115 sayılı Kanun), Markaların Şekilli Elemanlarının Uluslararası Sınıflandırılmasını Tesis Eden Viyana Anlaşmasına (95/7094 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı), Uluslararası Patent Sınıflandırılması İle İlgili Strazburg Anlaşmasına (95/7094 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı), 1997 yılında da, Markaların Uluslararası Tescili Konusundaki Madrid Sözleşmesi ile İlgili Protokole (97/9731 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı), Endüstriyel Tasarımların Uluslararası Sınıflandırılması Hakkında Lokarno Anlaşmasına (97/9731 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı), Patent İşlemleri Amacıyla Mikroorganizmaların Tevdi Edilmesinin Uluslararası Kabulü Konusunda Budapeşte Anlaşmasına (97/9731 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı) katılım sağlanmıştır.

Sınai mülkiyet haklarının güvence altına alınması amacıyla öncelikle 544 sayılı Kanun Hükmünde Kararname ile Türk Patent Enstitüsü kurulmuş ve birçok hukuki düzenleme yapılmıştır. 1/95 sayılı OKK'da atıf yapılan AB mevzuatı göz önünde tutularak; 551 sayılı Patent Haklarının Korunması Hakkında KHK, 554 sayılı Endüstriyel Tasarımların Korunması Hakkında KHK, 555 sayılı Coğrafi İşaretlerin Korunması Hakkında KHK ve 556 sayılı Markaların Korunması Hakkında KHK, 26 Haziran 1995 tarihli Resmi Gazetede yayımlanarak yürürlüğe girmiştir. Ancak bu düzenlemelerin cezai hükümler içermemesi

nedeniyle ortaya çıkan boşluğun doldurulması için sınai mülkiyet hakları ile ilgili cezai hükümleri içeren 4128 sayılı Kanun çıkarılmıştır.

1/95 sayılı OKK uyarınca, sınai mülkiyet hakları alanında, GB'nin gerçekleşmesinden itibaren 3 yıl içinde uyum sağlanması gerekli konulardan birisi de know-how ve ticari sırların korunması konusudur. İlgili Türk mevzuatı incelenmiş ve AB ülkelerindeki yaklaşımla uyumlu olduğu anlaşılmıştır.

Sınai mülkiyet hakları alanında, 1/95 sayılı OKK'ya göre, Türkiye'nin GB'nin gerçekleşmesinden itibaren 3 yıl içinde yerine getirmesi gereken yükümlülükleri arasında entegre devrelerin topografyalarının ve bitki türlerinin AB mevzuatına uygun şekilde korunması amacıyla hukuki düzenleme yapılması hususu da yer almaktadır. Bu kapsamda hazırlanan entegre devre topografyalarının korunması hakkındaki Kanun Tasarısının kanunlaşması ve bitki türlerinin korunması amacıyla sürdürülen Kanun Tasarısı hazırlama çalışmalarının en kısa sürede tamamlanması yararlı olacaktır.

Yine 1/95 sayılı OKK'ya göre, Türkiye'nin GB'nin gerçekleşmesinden itibaren 3 yıl içinde katılım sağlaması gerekli uluslararası sözleşmelerden, Bitki Türlerinin Korunması Hakkında UPOV Sözleşmesine henüz katılım sağlanamamıştır. GB çerçevesinde üstlenilmiş bir yükümlülük bulunmamakla birlikte Türkiye, Marka Kanunları Harmonizasyonu Antlaşması ve Avrupa Patent Sözleşmesine katılım sağlanması yönünde gerekli hazırlıkları başlatmıştır. Avrupa Patent Sözleşmesine katılım için hazırlanan Kanun Tasarısı TBMM gündeminde bulunmaktadır. Bu çalışmaların kısa sürede tamamlanması beklenmektedir.

Fikri mülkiyet haklarının AB sistemine paralel biçimde korunması amacıyla 5846 sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanununun Bazı Maddelerinin Değiştirilmesine İlişkin 4110 sayılı Kanun çıkarılmıştır. Ancak, Kanunun yürürlüğe girmesinden sonra teknik düzeyde sürdürülen çalışmalar sonucunda, Kanunun bazı maddelerinin 1/95 sayılı OKK'da atıf yapılan AB mevzuatı ile uyumlu olmadığı tespit edilmiştir. Bu bağlamda anılan Kanunda gerekli değişikliklerin yapılması amacıyla hazırlanan ve TBMM'ye sevk edilen Kanun Tasarısının bir an önce ele alınması yararlı olacaktır. 1/95 sayılı OKK'ya göre, Türkiye'nin GB'nin gerçekleşmesinden itibaren 3 yıl içinde yerine getirmesi gereken yükümlülükleri arasında fikri mülkiyet hakları ile ilgili olarak veri tabanlarının ve kablo ve uydu yayınlarda eser sahibinin haklarının ve komşu hakların AB mevzuatına uygun şekilde korunması konuları yer almaktadır. Mevzuat çalışmaları sürdürülürken bu hususun da dikkate alınmasında fayda bulunmaktadır.

Fikri ve sınai mülkiyet hakları ile ilgili mevzuatın uygulanmasında görev alacak ihtisas mahkemelerinin kurulması konusundaki çalışmaların tamamlanmasında fayda vardır. Anılan mahkemeler kuruluncaya kadar, bu konuda, geçici olarak, Asliye Ticaret, Asliye Hukuk ve Asliye Ceza Mahkemeleri görevlendirilmiştir. Adalet Bakanlığı tarafından, AB kaynaklarından destek alınmak üzere hazırlanan "Fikri Mülkiyet Kanunlarının Etkin Olarak Uygulanması" başlıklı Proje kapsamında, fikri ve sınai haklar konusundaki uyuşmazlıklarda ihtisaslaşmayı teminen, 12 mahkemeyi içine alan (Adana, Ankara, Bursa, Eskişehir, İstanbul, Beyoğlu, İzmir, Karşıyaka, Kadıköy, Kayseri, Konya, Mersin) pilot uygulamaya da yer verilmektedir. AB tarafından MEDA fonlarından desteklenmesine karar verilmiş olan Proje, son aşamasına gelmiş bulunmaktadır. Anılan ihtisas mahkemelerinin kurulmasından sonra hakimlerin konu ile ilgili eğitimlerine önem verilmesi uygun olacaktır.

- Fiyat İstikrarı ve Sürdürülebilir Kamu Finansmanı ile Dış Denge Dahil Makroekonomik İstikrarın Sağlanması

1997 yılı sonunda Güneydoğu Asya ülkelerinde ortaya çıkan ve sermaye hareketleri ile birlikte bütün dünyaya yayılan finansal krize, 1998 yılı ortasında Rusya krizinin de eklenmesi dünya piyasalarını olduğu gibi Türkiye'yi de olumsuz etkilemiştir. Bu gelişmelere ek olarak 1999 yılında yaşanan deprem felaketlerinin ekonomik etkisi, kapsamlı bir maliye ve yapısal reformlar programı vasıtasıyla enflasyonu indirmeyi, reel faizleri düşürmeyi ve büyümeyi istikrarlı bir düzeyde sürdürmeyi hedefleyen uyum çabalarını artırma ihtiyacını açıkça ortaya koymuştur.

Enflasyon, son 25 yıldır Türkiye'nin ekonomik performansını zayıflatan en önemli etkenlerden birisi olmuştur. Bunun en belirgin etkisi, ekonomik büyümede yaşanan istikrarsızlıktır. Ayrıca, enflasyon, Türk lirasına olan güveni sarsarak, yüksek ve istikrarsız nominal ve reel faizlere de neden olmuştur. Kamu sektörü borçlanmalarına yüzde 30 ve daha yüksek reel faiz ödenmesi, özel sermayenin istihdam yaratıcı faaliyetlerden mali yatırımlara kaymasına neden olmuştur. Geçtiğimiz dönemde ekonomideki yüksek reel faiz sorunu, dış şoklar ve özellikle 1998 sonunda yaşanan politik istikrarsızlıklar ile şiddetlenmiştir.

Faiz oranlarının bu yüksek seyri birbiri ile ilgili iki faktörü yansıtmaktadır: Bunlardan birincisi, uzun süreden beri çözüm getirilemeyen bütçe, bütçe dışı hesaplar ve kamu maliyesindeki yapısal dengesizlikler, ikincisi ise bunlarla bağlantılı yüksek enflasyon ve Türk lirasının değer kaybı oranlarının yarattığı belirsizliktir. Bu iki olumsuz faktörün Aralık 1999'daki stand-by düzenlemesi ile kur ve para politikası uygulaması çerçevesinde alınan önlemlerle giderilmesi ve reel faizlerin istenilen seviyelere indirilmesi hedeflenmektedir.

Enflasyon ve yüksek reel faizlerin düşürülmesi, uzun dönemde, Türkiye'nin büyüme beklentilerini yükseltecek ve ekonomik kaynakların daha eşit ve etkin olarak dağılmasına öncülük edebilecektir. Ancak, enflasyona karşı mücadele parasal, mali ve yapısal politikalar arasında eşgüdüm sağlanması yararlı olacaktır. Aralık 1999 stand-by düzenlemesi kapsamındaki somut mali ve yapısal tedbirlerin, orta vadede para ve maliye politikalarının daha dengeli yürütülmesine ve büyüme hızının artmasını sağlayacak olan reel faiz oranlarının düşmesine katkıda bulunması beklenmektedir. Kamu sektörü temel mali pozisyonu sıkılaştırılırken, enflasyondaki düşüşe paralel olarak artan güvene ve diğer dış etkenlere bağlı olarak büyümenin teşvik edilmesi sağlanabilecektir. İstikrar programının dayandığı üç temel unsur, başlangıçta kamu sektörü temel fazlasının mümkün olduğunca yüksek tutulması, yapısal reformlar ve tutarlı gelir politikaları ile desteklenmiş sıkı döviz kuru taahhütleri oluşturmaktadır. Sıkı döviz kuru taahhütü ve tutarlı gelir politikası, özellikle enflasyonla mücadelenin ilk aşamasında, enflasyon ve faiz oranlarının daha hızlı düşürülmesi için gerekli görülmüştür.

2000 yılı hedefleri arasında, kamu sektörü temel fazlasının GSMH'nın yüzde 3.7'sine yükseltmek de vardır. Bu oranın, orta vadede net kamu borcunun GSMH'ye oranını istikrara kavuşturmak için yeterli olacağı düşünülmektedir. Ancak, enflasyon düştükçe, geçmişte çıkarılan sabit faizli tahvillere yapılan reel faiz ödemelerinin artmasıyla, faiz ödemelerinin GSMH'ye göre yükü geçici olarak artabilecektir. Bu nedenle, kamu borç oranının büyümesini sınırlandırmak için daha aktif ve çeşitlendirilmiş bir borç yönetimi politikasına ve önemli miktarda özelleştirme gelirin ihtiyacı vardır. IMF ile yapılan stand-by düzenlemesi kapsamında 2000 yılı kamu sektörü özelleştirme gelirlerinin GSMH'nın en az yüzde 3.5'ine (7.6 milyar dolar) yükseltilmesi taahhüt edilmektedir.

Toplam gelirlere, faiz ödemeleri ve konsolide bütçe yatırım harcamaları ile aynı oranda bir artış görülmemesi sonucunda, kamu kesimi toplam borçlanma gereksiniminin GSMH'ye oranı sürekli yüksek düzeylerde seyretmiş, buna bağlı olarak iç borç stoku hızla artmıştır. 1994 sonrasında faiz dışı bütçe her yıl fazla vermiş, ancak bunun tek başına ekonomiyi ve kamu maliyesini istikrara kavuşturmada yeterli olmaması nedeniyle reel faizler yüksek seviyelerde seyretmiş, iç borç stokunun GSMH'ye oranı sürekli olarak artmıştır. 2000 yılında, kamu kesimi net dış borçlanmasının deprem harcamaları için sağlanan dış destek dahil, GSMH'nin en az yüzde 2.5'ine (5.25 milyar dolar) ulaşması beklenmektedir. Program dahilinde iç borç yönetimi ile ilgili olarak, 1999'da başlatılmış olan ve değişken faizli tahvil ihraçlarına dayanan çeşitlendirilmiş borçlanma politikasına ağırlık verilmeye ve böylece daha uzun vadeli ve sabit faizli kağıtlara (ki düşen enflasyon ortamında dönem sonu getirisi çok yüksek olmaktadır) dayalı borçlanmanın azaltılmasının yanısıra, faiz ödemelerinin konsolide bütçe giderleri arasındaki payının zaman içinde düzleştirilmesi hedeflenmektedir.

Türkiye ekonomisinde belirlenen bu hedeflerin gerçekleştirilmesi, hem gelir hem de kamu harcamaları tedbirleri ile mümkün olacak, bunun için de uzun ömürlü mali ve yapısal tedbirlere ihtiyaç duyulabilecektir. Yapısal reformların, mali tedbirleri sürdürülebilir kılması, etkinliği artırması ve artan özelleştirme gelirleri sayesinde kamu borcunun azaltılmasını kolaylaştırması beklenmektedir.

Kamu mali kesimindeki yapısal reformlar, kamu finansmanını güçlendirmeyi, orta vadede topluma daha iyi hizmet sunmayı, vergi yükündeki eşitsizliği gidermeyi ve kamu harcamalarında tasarruf edilmesini hedeflemektedir. Bu amaçla, ilk aşamada dört ana alanda reformlar öngörülmektedir. Bunlar, tarım, sosyal güvenlik, kamu mali yönetimi ve şeffaflık ile vergi politikası ve idaresidir.

Tarım reformu kapsamında, israfın önlenmesi, bütçeye olan maliyetin düşürülmesi ve sistemin daha eşitlikçi hale gelmesi hedeflenmektedir. Özellikle, tarımsal ürünlerin biriken stoklarının kaldırılması ve kamu finansmanında net tasarruflar sağlanması hedefleriyle halen uygulanan tarım sübvansiyonlarından zaman içinde doğrudan gelir desteği yöntemine geçilmesi öngörülmektedir.

Sosyal güvenlik reformu kapsamında Eylül 1999'da TBMM'de onaylanan yasa ile yapılan düzenlemeler çerçevesinde, reform yapılmadığı takdirde 1999 yılında GSMH'nin yüzde 3'ü seviyesinde gerçekleşen sosyal güvenlik sistemi açığının ilerideki yıllarda daha da artması beklenmekteydi. Reform sonrası bu eğilimin tersine dönmesi hedeflenmektedir.

Hükümetin istikrar programında yeralan kamu mali yönetimine yönelik reformlar kapsamında bütçe hazırlanmasının, uygulanmasının ve kontrolünün güçlendirilmesi, bütçe işlemlerinin şeffaflığının ve güvenilirliğinin artırılması, vergi sisteminin ve idaresinin iyileştirilmesi yer almaktadır.

Ekonomik ve mali istikrarın sağlanmasında en önemli unsurlardan birisi de vergidir. Enflasyonist bir etki yaratmayacak istikrarlı bir ekonomik büyümeyi gerçekleştirmek, kamu harcamalarının sağlam kaynaklardan finansmanına bağlıdır. Bunun için vergi gelirlerine ağırlık verilmesi ve devletin üstlendiği temel fonksiyonları yerine getirebilmesi için vergi gelirlerinin bunları karşılayabilecek yeterlikte olmasına ihtiyaç vardır.

Diğer yandan vergi, ekonomik ve mali istikrarın sağlanmasındaki önemli araçlardan biri olmasının yanı sıra, toplumda gelir dağılımını ve rekabeti etkileyici bir özelliğe de sahiptir. Bu itibarla, yeterli bir vergi hasılatı hedeflenirken bu hasılatın ödeme gücü ilkesi de

göz önünde tutularak toplumun tüm kesimlerine adil olarak paylaşılması, vergi gelirlerinin asgari maliyetle toplanması ve piyasa mekanizmasının işleyişinin aksatılmaması ana ilkelerdir.

Bu temel ilkeler ile AB vergi politikası ve vergi yapısı da dikkate alınarak vergilendirme alanında yapılan düzenlemelerle vergi kayıp ve kaçığının azaltılması, belge düzeninin disipline edilmesi, yatay ve dikey vergi adaletinin sağlanması, verginin tabanının genişletilmesi, vergi ceza sistemindeki caydırıcılık fonksiyonunun daha işler hale getirilmesi, etkin ve çağdaş bir vergileme yapabilmek, vergi iadesinin etkinliğini artırmak ve süratli vergi hizmetleri sunmak amacıyla gerek vergilendirme alanında gerekse vergi idaresinin yeniden yapılanmasında önemli adımlar atılmıştır.

Kayıtdışı ekonominin kayda geçirilerek verginin tabana yayılması ve vergiyi doğuran olayla ilgili bilginin zamanında doğru olarak elde edilmesinde önemli yer tutan vergi kimlik numarası uygulaması ve yaygınlaştırılmasına emlak ve taşıt alım-satımı gibi belirli alanlarda başlanmış ve 1999 Ekim ayı itibarıyla 12.443.769 kişiye vergi kimlik numarası verilmiştir. Bu uygulamanın diğer işlemlere de yaygınlaştırılması hedeflenmektedir.

Kamu finansmanını kuvvetlendirmeyi, orta vadede topluma daha iyi hizmet sunmayı, vergi yükündeki eşitsizliği gidermeyi kamu harcamalarındaki israfı azaltmayı hedefleyen kamu mali yönetiminde şeffaflık ile vergi politikası ve idaresinde yeniden yapılandırmayı, modernizasyonu ve tam otomasyonu amaçlayan Kamu Mali Yönetimi Projesi 1997 yılında uygulamaya konulmuş ve çalışmalar 1999 yılında da sürdürülmüştür.

Bu proje çerçevesinde, 2000 yılında özellikle gelir idaresinin vergi politikası analiz ve gelir tahmini fonksiyonunun güçlendirilmesi için bilgisayar ortamında veri tabanları ve analiz modelleri oluşturulacak, Maliye Bakanlığı bünyesinde bir vergi politikası analiz birimi personel ve teknik alt yapıda tamamlanarak kurulacak, böylece vergi politikasındaki değişikliklerin vergi gelirleri ve vergi yükü üzerindeki etkisi ile vergi harcamalarının etkinliği ve yol açtığı vergi kaybı değerlendirilebilecektir. Bu şekilde kamuoyunun vergi yükleri ve bu yüklerin toplum kesimleri arasındaki dağılımı konusunda bilgilendirilmesine ve vergi politikasını yönlendirebilmesine imkan sağlanmış olabilecektir.

Vergi idaresinin yeniden yapılandırılması projesi ve teknolojik alt yapının geliştirilmesi çerçevesinde 234 vergi dairesinde internet/intranet uygulamaları yaygınlaştırılmış, Vergi Dairesi Tam Otomasyon Projesi kapsamında otomasyon uygulanan vergi dairesi sayısı 1999 yılında 146'ya ulaşmıştır. 2000 yılı içinde ise bu sayının 153'e çıkarılması hedeflenmiştir.

Yine harcama reformu kapsamında AT mevzuatı ve GATT kurallarına uyum sağlamak üzere kamu alımlarına ilişkin mevzuat değişikliği çalışmaları başlatılmış olup en kısa sürede TBMM'nin onayına sunulacaktır. Bütçe harcamalarının tam ve zamanında internetten izlenebilmesi için gerekli çalışmaların yapılması yararlı olacaktır.

Bütçe hedeflerinin tutturulması için uygulamaya konulan vergi reformunun yanısıra depreme ilgili harcamaları karşılamak üzere 1999 yılı sonunda ek vergi paketi uygulamaya konulmuştur. Ayrıca kamu kağıtları üzerine konan stopaj vergisi ile ilave gelir sağlanmıştır. Bunun yanı sıra faiz ve repo gelirlerine, gayrimenkul sermaye iratları ve serbest meslek kazançlarına uygulanan stopaj oranları, KDV oranları, Ek KDV oranları artırılmış, kamu kağıtlarını ellerinde bulunduran ticari işletmelerin vergilendirilebilir karlarının hesaplama yönteminin revizyonuna ilişkin Vergi Usul Kanununun (VUK) 279'uncu maddesinin

uygulanmasına başlanmıştır. Harçların artırılması, akaryakıt tüketim vergisi oranlarının artırılmasına ilişkin yeni gelir tedbirleri de uygulamaya konulacaktır.

Hem GB nedeniyle meydana gelen gelir kayıplarını kısmen de olsa karşılamak, hem de AB vergi mevzuatına uyum sağlamak ve değişik adlar altında toplanan vergi, resim, harç, fonların tek bir ad altında toplanarak verginin idaresini basitleştirmek amacıyla Özel Tüketim Vergisi Kanun Tasarısı hazırlanmış ve TBMM'ye sunulmuştur.

Vergi tahsilatını artırmaya yönelik yeni vergi affı çıkarılmaması da dahil önlemlerin öncelikle dikkate alınmasında fayda vardır.

Atılan bu adımların neticesinde 1998 Bütçe Kanunu ile koyulan vergi geliri hedefi yüzde 5 oranında aşılmış ve 1998 yılında vergi gelirleri faiz hariç konsolide bütçe giderlerinin tamamını karşılamıştır.

Vergi tahsilatı, 1998 yılındaki Asya ve Rusya krizlerinin bütün olumsuz etkilerine rağmen 1997 yılına göre yüzde 97 oranında artmıştır.

Depremden dolayı harcamalarda meydana gelecek artışı kısmen de olsa finanse etmek için getirilen ek vergi düzenlemeleriyle henüz kesinleşmemiş olmakla birlikte 2000 yılı programında yapılan tahmine göre 1999 yılında vergi gelirlerinin yüzde 55.5 oranında artarak GSMH içindeki payının 1998 yılına göre yüzde 0.2 azalışla yüzde 20.6 seviyesinde gerçekleşmesi beklenmektedir.

Vergi sisteminde yapılan değişikliklerin bütün olarak uygulanacağı ilk yılın 2000 yılı olacağı dikkate alındığında yapılan vergi reformunun ve vergi idaresinin yeniden yapılandırılmasının olumlu neticeleri bu tarihten sonra daha da netleşebilecektir. Bunun sonucunda hem gelir hem de harcamalarda yapılacak uyumla birlikte kamu açıklarının azalması ve makro ekonomik istikrara diğer para ve kur politikaları ile birlikte katkıda bulunulması beklenmektedir.

Öte yandan gelir politikası, 2000 ve 2001 yıllarındaki enflasyon beklentilerini sabitlemek ve yakın gelecekteki enflasyonu kontrol altında tutmak için gereklidir. Kamu açıklarının hızlı ve kalıcı olarak ortadan kaldırılması amacıyla vergi uygulamaları ile gelirlerin artırılması ve bununla paralel olarak harcamaların kısılması bütçe performansında 2000 yılı ile birlikte hızlı bir iyileşme getirecek, uygulamaya konulan yapısal reformların önümüzdeki dönemde de hız kesmeden devam ettirilmesi kamu finansmanındaki iyileşmenin kalıcı olmasına yol açabilecektir.

Sıkı bütçe politikası ve yapısal reformlara ilave olarak, 2000 yılında başlayacak özelleştirme uygulamaları da reel faizlerin düşürülmesi ve iç borç stokunun azaltılması sürecine katkıda bulunabilecektir.

Üretken yabancı sermayeyi çekmek, ekonomide etkinliği artırmak ve kamu borçlarını sınırlamak için gelir elde etmek, özelleştirme programının temel hedefleridir. Bu kapsamda, enerji ve telekomünikasyon sektörlerindeki özelleştirmenin hızlandırılmasına yönelik uluslararası tahkime izin veren düzenlemeler yapılmıştır. Bu alanda, gerektiğinde hukuki ve düzenleyici tedbirlerin alınması yararlı olacaktır.

Türkiye ekonomisine dış denge açısından bakıldığında, 1997'de açık veren cari işlemler dengesi, 1998'de GSMH'nın yaklaşık yüzde 1'i oranında bir fazla ile sonuçlanmıştır. Söz konusu fazla, yalnızca ekonominin yavaşlamasından dolayı ithalattaki düşüşten değil,

aynı zamanda özellikle Türkiye'nin temel ihrac pazarı olan AB ülkelerine yapılan ihracat artışından kaynaklanmıştır. Ekonomik faaliyetlerin hızlanmasıyla 1999'da GSMH'nin yüzde 0.5'i olan cari işlemler açığının 2000 yılında artarak GSMH'nin yüzde 1.5-2'sine ulaşması beklenmektedir. Aynı büyüklükteki açıklar 2001 ve 2002 yılları için de beklenmektedir.

Her ne kadar 1999 yılında ülkemizde yaşanan deprem felaketleri, Türkiye ekonomisine önemli bir mali yük getirmiş olsa da, yaklaşık 4 milyar dolarlık yeniden inşa maliyetinin karşılanmasına yönelik olarak yabancı ülke ve uluslararası mali kuruluşlardan yaklaşık 3.5 milyar dolarlık dış finansman sağlanmış olup, deprem zararlarının karşılanmasına yönelik tedbirlere, hükümet programında ve stand-by düzenlemelerinde öncelikli olarak yer verilmesi ile hedefler belirlenmiştir.

Sonuç olarak, 1999 Aralık ayında açıklanan para programı ile stand-by düzenlemesi çerçevesinde makroekonomik istikrarın sağlanması gerçekleştirildiğinde, enflasyondaki azalmaya paralel olarak faizlerde düşme, yatırımlarda artma beklenmektedir. Bu hedeflere ulaşıldığında mali disiplin ile makroekonomik istikrara ulaşılabilecek ve orta vadede Maastricht kriterlerine uyum gerçekleştirilebilecektir.

- Ekonomik Politikanın Temel İlkeleri Konusunda Kapsamlı Bir Uzlaşma

Türkiye'de serbest piyasa ekonomisinin temel ilkeleri üzerinde toplumsal bir uzlaşma bulunmaktadır. Mevcut siyasal partilerin programlarında piyasa mekanizması ve uygulaması konusunda temelde bir farklılık bulunmamaktadır.

Diğer taraftan alınacak ekonomik ve sosyal nitelikteki kararlara ilişkin olarak bir danışma organı niteliğinde olan Ekonomik ve Sosyal Konsey (ESK), kendisini oluşturan çeşitli grupların görüşlerini yansıtmakta ve sosyoekonomik kararların alınmasında destekleyici olmaktadır. Toplumun tüm kesimlerinin alınacak sosyoekonomik kararlarda söz sahibi olmasını sağlamak amacıyla Konsey içinde yer almayan ekonomik ve sosyal nitelikli sivil toplum örgütlerinin de bir araya gelerek karar alma sürecine katılmalarında yarar vardır. AB'deki ESK biçimi yapılanmalarda kamu yer almamaktadır. ESK'in daha işlevsel olabilmesi için Konseyde özel sektörün ağırlığının artırılması yararlı olacaktır.

Türkiye'de muhtelif işçi ve işveren kuruluşları bulunmakta olup, son yıllarda işçilerin örgütlenme ve sendikalaşma faaliyetleri konusunda ilerleme sağlanmış olmasına rağmen, özellikle kamu sektörü sendikaları ve serbest bölgeler açısından sendikal faaliyetleri kısıtlayıcı hükümler vardır. Özgür ve gerçek bir sosyal diyalogun şartlarını yaratmak için daha fazla ilerleme sağlanması uygun olacaktır.

- Finansal Sektörün Kaynakları Üretken Yatırımlara Dönüştürebilme Gücü

Finans sektörü, Türkiye milli geliri içinde önemli bir paya sahip olmakla birlikte, hızlı bir gelişme ve çağdaş teknolojileri kullanma sürecine girmiş olup, Türkiye ekonomisini ileri götüren bir yapıdadır. Bununla birlikte, finans sektörü toplam tasarrufları yatırımlara kanalize etmek olan temel işlevini, devletin aşırı borçlanması nedeniyle yerine getirememiştir. Devletin yüksek oranda borçlanması ve kamu bankalarının görev zararlarının büyük boyutlarda olması nedeniyle, kamu borçlanma gereğinin düşürülmesi ve söz konusu bankaların mali istikrar ve disipline kavuşturulması, finansal sektörde kurumsal yatırımcıların etkinliğinin artırılması, kaynakların daha verimli kullanılmasını sağlayacaktır. Alınan önlemlerle reel faizlerin düşürülebildiği ölçüde, finans sektörü tasarrufları üretken yatırımlara yönlendirme ana işlevini yerine getirmeye başlayabilecektir. Bu bağlamda, Türk finans

sektörü batı standardında otomasyon ve telekomünikasyon anlamında son derece gelişmiş bir altyapıya sahiptir.

Haziran 1999'da çıkarılan ve Aralık 1999'da değişiklik yapılan Yeni Bankalar Kanunu sorunların tespitinde ve çözümünde yetkili kuruluşlara yeni olanaklar sağlayacaktır. Yeni Bankalar Kanunu'nun kapsadığı temel unsurlar şunlardır:

- İdari ve mali özerkliğe sahip, siyasi otoriteden bağımsız, yeni bir Banka Düzenleme ve Denetleme Kurumu kurulması öngörülmüştür.
- Kuruluşta aranan ödenmiş sermayenin her türlü muvazaadan arı 20 trilyon TL'dan az olmaması öngörülmüş ve Kurulca belirlenecek diğer sermaye benzeri kaynakların da özkaynak sayılmasına olanak sağlanmıştır.
- Ödenmiş sermayenin yüzde 10'u oranında Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonuna (TMSF) giriş payı yatırılması şartı getirilmiştir.
- Bankaların açacakları her şube için, kuruluşta aranan asgari sermaye tutarının yüzde biri oranında özkaynak bulundurmaları öngörülmüştür.
- AB direktifine paralel büyük kredi tanımı getirilerek büyük krediler özkaynakların 8 katı ile sınırlandırılmıştır.
- Tek bir müşteriye kullanılacak krediler özkaynakların yüzde 25'i olarak tespit edilmiştir.
- Dolaylı kredi ilişkisinde bulunan müşterilere kullanılacak krediler, özkaynakların yüzde 75'inden yüzde 50'sine indirilmiştir.
- Kredi limitlerinin hesaplanmasında nakdi kredi teminine yönelik gayri nakdi krediler yüzde 100 oranında, diğerleri yüzde 25 oranında dikkate alınacaktır.

Bankalar arasındaki rekabeti teşvik etmeye yönelik olarak banka mevduatlarına getirilen yüzde yüz devlet güvencesinin azaltılması, mali piyasaların daha etkin işlemesine yol açabilecektir. Bu anlamda, banka mevduatlarına getirilen devlet güvencesinin AB standartlarına uyumlu hale gelecek şekilde yeniden düzenlenmesine yönelik çalışmalar devam etmektedir.

Ayrıca, devredilebilir menkul kıymetlerin halka arzı ve yasal kaydı, şirket hisselerinin elde edilmesi ve elden çıkarılması, insider trading, kolektif yatırım firmaları konularında çıkarılan Topluluk yönergelerindeki temel ilkeler halihazırda Türk Menkul Kıymetler Piyasası Mevzuatında da yer almıştır. Bununla birlikte, şirket hisselerinin elde edilmesi ve elden çıkarılması ile kolektif yatırım şirketlerine ve yatırım hizmetlerine ilişkin yönergeler konusunda AB Müktesabatına daha fazla uyum sağlanması gerekmektedir. Sigortacılık sektörüne ilişkin iç mevzuatta Topluluk mevzuatının esas ilkelerinin çoğu yer almakla birlikte, AB Müktesabatı ile daha ileri derecede yakınlaşmanın sağlanması için çalışmalar yürütülmesi uygun olacaktır.

5.4.2 AB İçinde Rekabet Edebilme Kapasitesi

-Ekonomik Birimlerin Öngörülebilir ve İstikrarlı Bir Karar Alabilme Ortamının Olması

Türkiye'nin bu kriteri yerine getirebilmesi için ekonomik birimlerin ileriye görebilecek bir ortamda karar almalarına olanak tanıyan istikrarlı bir makroekonomik çerçeve ve işleyen bir piyasa ekonomisine ihtiyaç bulunmaktadır. Bunun yanı sıra, kamu kurumlarının şeffaflığı ve ekonomik birimlerin bilgiye hızla ulaşımının da sağlanması yararlı olacaktır.

Geçmişte ekonomide birimlerin uzun vadeli karar alamamaları tüketimi kamçulamış ve iş çevreleri faiz oranlarının yüksek olması nedeniyle üretken yatırımlara yönelememiştir. Ayrıca, enflasyon nedeniyle ilerinin görülememesi, yatırımların birkaç yıl içinde geri dönebilmesi çabaları nedeniyle sermayenin marjinal etkinliğini düşürerek yatırımları azaltmıştır. Daha önceki bölümlerde de belirtilen son yapılan stand-by düzenlemesi ve Merkez Bankası'nın Aralık 1999'da açıkladığı para ve döviz kuru politikası ile ekonomik açıdan öngörülebilir bir karar alma ortamı hazırlanmıştır. Sürdürülebilir makroekonomik istikrar, ekonomik birimlerin uzun vadeli karar almalarını sağlayarak ekonomik büyümeye katkıda bulunabilecektir.

1.1.2000-30.6.2001 tarihleri arasında döviz kurlarının önceden saptanmış olması kısa vadede yabancı yatırımcıların, orta vadede ise üretici/ihracatçıların durumlarını olumlu yönde etkileyebilecektir. Ancak, kısa dönemde ihracatçının rekabet gücü düşse de ara malı ve hammadde ithal girdi maliyetlerinin düşüşüne paralel olarak ihracatta rekabet avantajı sağlanacak, faizlerin ve enflasyonun düşmesiyle yeni yatırımlara da olanak sağlayabilecek uygun koşullu finansman kaynakları yaratılabilecektir.

- Beşeri ve Fiziki Sermayenin Yeterliliği

Gelişmekte olan ekonomilerde genellikle, bütçeden beşeri ve fiziki sermaye yatırımlarına daha az kaynak tahsis edildiğinden bu alandaki yatırımlar yetersiz kalmaktadır. Bu bağlamda, Türkiye'de de bütçeden iç ve dış faiz ödemelerine ayrılan payın yüksek olmasından dolayı anılan alanlarda alt yapıya ayrılan pay da az olmaktadır. Fiziki sermayenin GSYİH içindeki payı, gelişmekte olan tüm ekonomilerde olduğu gibi yıldan yıla değişmektedir. Buna ilaveten, yatırım kararlarının konjonktürel para piyasası dalgalanmalarından etkilenmesi nedeniyle, mali sektör, yatırım fonlarını etkin bir şekilde kullanamamakta ve kamu sektörünün ekonomideki ağırlığı sürmektedir. Yatırımların iç tasarruflarla finanse edilmesi ana hedef olmalıdır. Ancak, bütçe imkanlarının kısıtlı olması halinde kendini ödeyebilen yatırımlar için dış kaynak kullanılmalıdır. Son yapılan stand-by düzenlemesi ve uygulamaya konulan kur ve para politikası uygulaması ile bu durumun düzelmesi beklenmektedir.

Fiziki alt yapının yetersizliği, ekonomik büyüme için önemli bir engel oluşturmaktadır. Kamu yatırımlarının yaklaşık yüzde 70'i inşaat amacına yönelik olmakla birlikte, örneğin demiryolu sistemi eskimiştir ve büyük açıklarla işlemektedir. Diğer taraftan telekomünikasyon şebekesinin kalitesi son yıllarda yükselmiş, enerji yatırımlarının artırılması ve enerji şebekelerinin genişletilmesi ile yenilenmesi alanında kamu tarafından gösterilen faaliyetler çoğalmıştır. Bu alandaki çabaların ulaştırma ve internet alt yapısının geliştirilmesini de içerecek şekilde devam ettirilmesi yararlı olacaktır.

Ayrıca, bilgi teknolojisindeki gelişmeler, internet tabanlı uygulamaların ticaretteki kullanımını gerek Avrupa Birliğinde gerek diğer gelişmiş ülkelerde son derece yaygınlaştırmıştır. Bilgi teknolojisinin kullanımı, toplumun bu yönde eğitilmesini zorunlu kılmaktadır. Bu durum beşeri sermaye yatırımlarının artması ile mümkün olabilecektir.

Diğer taraftan, bütçeden eğitim ve sağlık gibi sosyal politikalara ayrılan payın artırılması, beşeri sermayenin yeterliliğini artıracak ve AB düzeyine çıkarılmasına yardımcı olacaktır. Beşeri sermayenin artırılmasını teminen ek bütçe kaynaklarına ilave olarak uluslararası kuruluşların mali imkanlarından da azami şekilde faydalanılması yoluna gidilebilir. Türkiye, MDAÜ ülkelerine sağlanan olanağa paralel olarak, "Socrates", "Leonardo" ve "Youth for Europe" eğitim programlarına dahil edilmiştir. Bu kapsamda, bu programlardan yararlanabilmek için Türkiye bir yandan hızla gerekli Ulusal Ajansı kurabilir ve diğer yandan da Türkiye tarafından verilmesi gereken yerel katkı sağlanabilir, uygun projeler geliştirilebilir, üniversiteler arası işbirliği imkanları yaratılabilir; ayrıca mevzuatın uygulanmasıyla ilgili kurumlarımız başta olmak üzere her alanda hizmet içi eğitime önem verilmesinde yarar vardır.

Tabloda AB üyeleri ve diğer aday ülkelerle karşılaştırıldığında Türkiye'nin sadece eğitim harcamalarının GSMH içindeki payı açısından ve binde iki oranında Romanya'dan daha iyi durumda olduğu görülmektedir. Gerek sözü edilen veri, gerek ilk ve orta dereceli okullarda (lise dahil) okuyacak yaşta olup da kayıtlı olan öğrenci oranı, gerekse GSYİH'dan sağlık harcamalarına ayrılan pay gibi göstergelerin hiçbirinde Türkiye karşılaştırılan ülkelerin düzeyine ulaşamamaktadır. Bu ise, uluslararası rekabetin temel unsuru olan nitelikli emek ve bilgi toplumu olma özelliği açısından Türkiye'nin arzulanır seviyede olmadığını ortaya koymaktadır. Tablonun incelenmesinin ortaya çıkardığı diğer bir durum ise, karşılaştırma konusu göstergeler açısından Türkiye'ye en yakın durumdaki AB ülkelerinin, ekonomik açıdan en geri üyeler, adaylar arasında ise en güç durumdaki ülkeler olduğudur. Bu ise bir başka çelişkiyi ortaya koymaktadır. Bu da gerek GSMH, gerekse GSYİH'ları zaten yüksek olan ülkelerin ayırdıkları payların da yüzde olarak yüksek olmasının, aradaki farkı daha da açacak oluşudur.

AB'nin bu durumu değerlendirerek, kendi bünyesine almaya aday gördüğü Türkiye'nin hazırlık süreci içinde sosyal göstergelerini iyileştirebilmesi için kaynak ayırması yerinde olacaktır.

Ancak, bu konuda en önemli hazırlığın Türkiye tarafından yapılması gerektiği ortadadır. Türkiye'nin kaynaklarını daha etkin kullanmasıyla beşeri ve fiziki sermayesi, en azından AB'nin kendisine görece yakın olan üyelerinin sahip olduğu düzeye çıkabilecektir.

AB, ekonomik ve sosyal hedeflerini saptarken, bunları gerçekleştirmek için temel ve sosyal bilimlerle, bunların uygulama alanına konmasındaki mekanizmaları da gözönüne almakta, bu anlamda araştırma ve teknolojik geliştirme faaliyetlerine özel bir önem vermekte, bilgi toplumu çağına girildiğinin bilincini tüm toplumsal amaç ve eylemlerin temeli olarak yerleştirmekte, bunun iş hayatını ve hatta daha fazla oranda sade vatandaşın günlük hayatını etkilemesi gerekliliğinden hareket etmektedir.

AB, araştırma ve teknolojik geliştirme faaliyetlerinin ekonomik büyümede yüzde 25-50 oranında etkili olduğunu, ve rekabet kabiliyeti, istihdam, ve yaşam niteliğinin iyileşmesinde güçlü bir etkiye sahip olduğunu bilerek, teknolojik ilerleme ile yarının iş imkânlarını yaratmaya, araştırma ile ise, yarından sonrasının işlerini yaratmaya gayret etmektedir.

Aday Ülkelerin AB Üyeleri ile Sosyal Göstergeler Açısından Karşılaştırılması

	Eğitim harcamaları/GS MH (1995)	Okullaşma oranı (1995)		Sağlık harcamaları/ GSYİH (1990-1995)*
		İlk	Orta-Lise	
ALMANYA	4,7	100	88	8,2
AVUSTURYA	5,5	100	90	5,9
BELÇİKA	5,7	98	98	7
DANİMARKA	8,3	99	86	5,3
FİNLANDİYA	7,6	99	93	5,7
FRANSA	5,9	99	88	8
HOLLANDA	5,3	99	..	6,7
İNGİLTERE	5,5	100	92	5,8
İRLANDA	6,3	100	85	5,4
İSPANYA	5	100	94	6
İSVEÇ	8	100	96	6
İTALYA	4,9	97	..	5,4
PORTEKİZ	5,4	100	78	4,5
YUNANİSTAN	3,7	..	85	5,5
BULGARİSTAN	4,2	97	75	4
ÇEK CUM.	6,1	98	88	7,7
ESTONYA	6,6	94	77	6,3
LETONYA	6,3	84	78	4,4
LİTVANİA	6,1	..	80	5,1
MACARİSTAN	6	93	73	6,8
POLONYA	4,6	97	83	4,8
ROMANYA	3,2	92	73	3,6
SLOVAK CUM.	4,4	..	..	6
SLOVENYA	5,8	100	..	7,4
TÜRKİYE	3,4	96	50	2,7

*1990-1995 arası veri bulunabilen son yıl. .. Veri yok. Söz konusu kaynak ada ülkeleri (Malta ve Kıbrıs) ile Lüksemburg hakkında yalnızca özet veri tabloları verdiği için bu ülkeler tabloda yer almamaktadır.

Kaynak: The World Bank (1999) World Development Report

Bu bağlamda, Türkiye'nin ArGe faaliyetlerine ayırdığı kaynakların yetersizliği, AB ve OECD oranlarıyla ve üye ülkelerin harcamalarıyla karşılaştırıldığında kolaylıkla görülmektedir. Son yıllarda ortalama olarak, GSYİH içinden ArGe faaliyetlerine ABD yüzde 2.8, Japonya yüzde 2.9, ve AB yüzde 1.8 ayırırken, Türkiye için bu oran yüzde 0.5 dolaylarında seyretmektedir. Bu oran, Yunanistan, Portekiz, İspanya dışında tüm Avrupa Birliği ülkelerinde yüzde 1'in üzerindedir. Türkiye'nin GSYİH'sinin küçük olmasının yanında, bundan ArGe'ye ayrılan pay da, diğer ülkelerle kıyaslanamayacak kadar küçüktür. Türkiye'nin de sanayi araştırma, teknoloji geliştirme ve inovasyon faaliyetlerini belli ulusal ve bölgesel öncelikleri gözetenek yönlendirmesi ve yönetmesi gereği açıktır.

Türkiye ekonomisinin öncelikle AB içinde rekabet edebilirlik gücünü artırması şarttır. Fakat, bu hedef klasik sanayi hamleleri ile daha önce bu ülkelerin yaptıklarını tekrar ederek gerçekleştiremeyecektir. Çünkü, böyle bir strateji, aradaki açığı en iyi olasılıkla sabit tutmak anlamına gelecektir. Açık, ancak ve ancak yeni teknoloji üretme kabiliyeti kazanarak kapanacaktır. Bu ise özgün ArGe kültürünü benimsemek ve inovasyona uygun ortam yaratmakla olabilir.

Türkiye'de ArGe faaliyetlerinin dörtte üçü devlet eliyle yürütülmektedir. Özelleştirme sürecinin AB düzeyine çıkamadığı ülkemizde, özel sektörün ArGe'ye ilgisi az olmakta ve ArGe faaliyetleri sanayi ötesi iş alanlarında ileri teknolojilere yönelmemektedir. Özel girişimin gerçekleştirdiği ArGe harcamalarına devletin sağladığı katkı yüzde 1.1 gibi çok küçük bir paya sahiptir. Türkiye genelinde ve özellikle özel sektörde ArGe kültürünü yerleştirerek katma değerini bizzat özel girişimciler tarafından önemsenek düzeyde getirmek gerekmektedir. Dolayısıyla, konunun bir Ulusal İnovasyon Sistemi kapsamında ele alınması, ve ortalama beş-yıllık Ulusal ArGe Çerçeve Programları ile uygulamaya konması ve izlenmesi şarttır.

Türkiye AB ile adaylık sürecini en verimli şekilde değerlendirerek, gerek kendi ulusal kaynaklarını gerekse AB kaynaklarını harekete geçirerek, teknoloji araştırma, geliştirme ve inovasyon kabiliyet ve kapasitesini artırmalıdır.

Sanayi ve özel sektörün ArGe faaliyetlerine ayırdıkları kaynaklar artırılmalı, kamu bunun için gerekli destek ve teşvik mekanizmalarını çeşitlendirmelidir. Üretime ve pazara en çabuk dönme olasılığı olan özel sektör ArGe faaliyetleri için kararlaştırılacak somut hedefler, Bilim ve Teknoloji Yüksek Kurulu kararları çerçevesinde oluşturulan ulusal inovasyon programları, kamu ArGe faaliyetleri ve üniversite yetenekleri ile etkin eşgüdüm içinde olmalıdır. Gerekli kurumsal düzenlemeler, vergi, teşvik, proje ortaklıkları, risk sermayesine katılım ve benzeri politikalar uygulanarak, 5 yıllık hedefler doğrultusunda yönlendirilmelidir; ve bu amaçlarla oluşturulacak fonların yönetiminde bu konu ile doğrudan ilgili sanayici ve diğer özel girişimcilerin karar verici olmaları ve böylece küresel piyasa hareketlerinin bu programlara doğru yansması sağlanmalıdır.

- Hükümet Politikalarının Rekabet Gücünü Etkileme Derecesi

Hükümet politikalarının firmaların rekabet güçlerini artıracak biçimde belirlenmesi uygun olacaktır. Bu kapsamda, istikrarlı bir makroekonomik ortam oluşturmak, devlete düşen en önemli görev olarak ortaya çıkmaktadır. Kamunun ekonomiye yaptığı aşırı müdahaleler ve ekonomi içinde kamu payının yüksek olması, firmaların rekabet gücünü olumsuz yönde

etkileyebilmektedir. Daha serbest ve istikrarlı bir makro ekonomik ortam yaratılması ve piyasaların bürokratik engellerden arındırılması ile bu sorunlar ortadan kaldırılabilecektir.

Kamu ve özel sektörün faaliyette bulunduğu bazı piyasalardaki rekabeti bozucu unsurlarının gözden geçirilmesinde fayda vardır. Bu piyasalarda hakim durumun kötüye kullanılması veya rekabeti bozucu yönde yaratabileceği sorunların çözülmesi ve piyasaların daha rekabetçi bir yapıda düzenlenmesi amaçlı yasal düzenleme mevcut bulunmaktadır.

GB'nin ardından Türkiye, pek çok alanda AB Müktesebatına uyum çalışmalarına başlamıştır. Bu alanlar içinde özellikle dış ticaret mevzuatımız ile Topluluk mevzuatı uyumlu hale getirilmiştir.

Öte yandan, her alanda faaliyet gösteren ve istihdam olanakları ile büyümenin yaratılmasında kilit bir rol oynamakta olan KOBİ'lerimizin rekabet edebilirliklerinin artırılması önemli bir konudur. KOBİ'ler, sermaye piyasalarına girişte zorlanmakta, ayrıca yüksek faiz oranlarından olumsuz yönde etkilenmektedir.

AB ile uyumlu olarak düzenlenmiş olan devlet yardımlarından özellikle küçük üreticilerin yararlanma oranı düşük düzeyde seyretmektedir. Bu kapsamda, yeni ürün ve hizmetler geliştirmek veya mevcut ürün ve hizmetlerin kalitesini artırmayı amaçlayan araştırma-geliştirme faaliyetlerine yönelik yardımların daha fazla sayıda firma tarafından kullanılması teşvik edilmelisi uygun olacaktır.

Küçük üreticilerin, AB ile rekabet edebilme koşullarının iyileştirilmesi için, girdi maliyetlerinin azaltılması ve bu amaçla, optimum maliyetlere sahip sanayi üretimi için gerekli alt yapının oluşturulması sağlanmalıdır. Bu kapsamda, AB fonlarından da yararlanılması imkanlarının araştırılmasında yarar vardır.

Her türlü hükümet politikası uygulamasının ve kamu alımının gerek yurtiçinde, gerek AB iç pazarında şeffaf olması ve ayırım gözetilmeksizin gerçekleştirilmesi gereği de önemli bir meseledir.

Bunun yanısıra, DTÖ Kuruluş Anlaşması'ndan doğan yükümlülüklerimiz ve AB ile ülkemiz arasında gerçekleştirilen GB çerçevesinde, teknik düzenlemeleri dış ticaret sistemine uyumlaştırmak ve ülkemizin AB teknik mevzuatına uyumu için tanınan beş yıllık geçiş süresinde doğabilecek boşluğu gidermek amacıyla hazırlanan ve ilk kez 1995 yılında yayımlanan "Dış Ticarete Teknik Düzenlemeler ve Standardizasyon Rejimi Kararı" ve bu Karara dayalı Yönetmelik ve Tebliğler, her yıl revize edilmektedir.

Dış Ticarete Teknik Düzenlemeler ve Standardizasyon Mevzuatı ile dış ticarete uygulanacak teknik mevzuat, spesifikasyonların ve standartların uluslararası ticarete gereksiz engel teşkil edecek bir yapıya dönüştürülmesini önlemek ve ihracata konu ürünlerin çevreye zarar vermeyen, sağlıklı, emniyetli ürünler olmasını sağlayarak, kalitesini ve rekabet gücünü yükseltmek; ithalatta ise, ithal malları ile yerli ürünler arasında farklılık yaratmayacak şekilde insan sağlığının ve emniyetinin, hayvan ve bitki varlığının ve çevrenin korunması ve tüketiciyi koruyucu ve haksız rekabeti önleyici tedbirlerin alınması amaçlanmaktadır.

Milli Akreditasyon Konseyinin kurulmuş olması bu konuda atılmış önemli bir adımdır. Ancak, tıpkı rekabet ve patentle ilgili alanlarda olduğu üzere bu konularda da mevzuatın etkin bir şekilde tatbikatının sağlanmasının büyük önem taşıdığı değerlendirilmektedir.

- Üyelik Öncesi AB ile Ticaret Entegrasyonun Derecesi ve Hızı

AB dünyanın en büyük ticaret bloku konumundadır. 1998 yılında dünya ve mal ticaretinin yüzde 20'si Birlik tarafından gerçekleştirilmiştir.

Ayrıca, AB 15 üye ülkenin yanısıra, aralarında Türkiye'nin de bulunduğu 13 ülke ile genişleme perspektifi çerçevesinde oluşturduğu ve geliştirdiği tek tip ticaret kuralları, ortak gümrük oranları ve ortak idari kurallar ile en büyük ekonomik entegrasyon hareketi olma özelliğini sürdürmektedir.

Türkiye ile AB arasında 31 Aralık 1995 tarihinden itibaren oluşturulan GB kapsamında, gümrük vergileri kaldırılmış ve Türkiye, üçüncü ülkelere karşı bazı istisnalar dışında Ortak Gümrük Tarifesi uygulamaya başlamıştır. Ayrıca, AB'nin Ortak Ticaret ve Rekabet Politikaları ile teknik mevzuatına büyük ölçüde uyum sağlamıştır.

Bu bağlamda, özellikle Topluluğun tekstil ticaretine ilişkin ticaret politikası önlemleri yürürlüğe konulmuş, gümrük mevzuatı uyumlaştırılmış, EFTA, MDAÜ ve İsrail ile Serbest Ticaret Anlaşmaları tamamlanmış olup, Topluluğun diğer ülkelerle mevcut tercihli ticaret ilişkilerinin üstlenilmesine yönelik çalışmalar ise halen devam etmektedir. Bu yönde sürdürülen çalışmaların Türkiye'nin ticari çıkarları temel alınarak GB kararında öngörüldüğü şekilde 2001 yılına kadar tamamlanmasının yararlı olacağı değerlendirilmektedir.

Ayrıca, Türkiye ile Topluluk arasında GB kapsamında bulunmayan AKÇT ürünleri olarak bilinen bazı demir çelik ürünlerinin ticaretine ilişkin olarak bir serbest ticaret anlaşması bulunmaktadır. Tarım ürünlerinde ise son olarak 1/98 sayılı OKK kararı çerçevesinde büyük ölçüde karşılıklı pazara giriş imkanları yaratılmıştır.

Türkiye'nin AB ile olan ticaretinin büyüklüğü Toplulukla olan ekonomik entegrasyonun boyutlarını göstermektedir. Türkiye, 1999 yılı itibariyle AB'nin 6. en önemli pazarıdır. 1998 yılı global kriz ortamının verileri dikkate alındığında Türkiye ve AB karşılıklı olarak birbirleriyle istikrarlı pazar olma konumlarını da sürdürmüşlerdir.

Türkiye'nin dış ticaretinde AB'nin payı ise, 1999 yılında 1970'li yıllardan beri en yüksek düzeyine ulaşmıştır; 1999 yılında bu oran yüzde 53.7 olarak gerçekleşmiştir. Aynı yıl, AB'nin dış ticaret fazlası verdiği ülkeler içinde Türkiye 4. sırada olmuştur.

Öte yandan, Türkiye'nin AB ile yapısal dış ticaret açığı vardır. Bu dış ticaret açığı temel olarak Türkiye'nin Topluluk'tan yaptığı yatırım ve ara malları ithalatının yüksekliğinden kaynaklanmaktadır.

AB ile dış ticaretimizde 1996 yılı başında tesis edilen GB nedeniyle yaşanan hızlı ithalat artışı ve dolayısıyla ortaya çıkan dış ticaret açığının artış hızı belirli bir dengeye oturmuştur.

Özellikle 1999 yılı içerisinde uluslararası mali krizin etkisiyle Türkiye'nin AB ile olan kronik dış ticaret açığında önemli bir azalış olmuştur. Ancak, kriz dönemi koşullarının ortadan kalkması ve Türkiye'nin makroekonomik dengeye yönelmesiyle birlikte Topluluktan yapılan ithalatın yeniden yükselmesi ve dış ticaret açığında tekrar belirli bir ölçüde artışla karşılaşılabileceği beklenmektedir.

Türkiye ile AB arasındaki ekonomik yapılanma farkından kaynaklanan kronik dış ticaret açığımızın dış ticaret önlemleri alınarak kapatılacak bir açık olmadığı düşünülmektedir.

AB ile olan kronik dış açığın azaltılması için, ekonominin yeniden yapılanması ve üretimin artırılması gerekmektedir. Özellikle, üretimde verimlilik artışının sağlanmasının yanı sıra, yeni teknoloji kullanımının artırılması, ürün çeşitlendirilmesi ve geliştirilmesi ile katma değeri yüksek olan ürünlerin teşviki yoluyla yeni yatırımlar yapılmasının ve ihracatta artış sağlanmasının yöntemleri aranmalıdır. Öte yandan, AB lehine olan bu dış ticaret açığının azaltılması amacıyla örneğin, Topluluktan mal (tarım) ve hizmet ticaretine ilişkin olarak ek tavizler alınabileceği düşünülmektedir. Ayrıca, Türkiye'nin Topluluğun mali kaynaklarından daha fazla yararlandırılması da özellikle KOBİ'lerin rekabet gücünün artışına paralel olarak ilave ihracat imkanları yaratabilecektir.

İTHALAT VE İHRACAT											
İTHALAT											
	TOPLAM		Yatırım Malı			Ara Malı			Tüketim Malı		
	<i>(Milyon \$)</i>	<i>Değ. (%)</i>	<i>(Milyon \$)</i>	<i>Pay (%)</i>	<i>Değ. (%)</i>	<i>(Milyon \$)</i>	<i>Pay (%)</i>	<i>Değ. (%)</i>	<i>(Milyon \$)</i>	<i>Pay (%)</i>	<i>Değ. (%)</i>
1995	16,860	-	4,831	28.7	-	10,539	62.5	-	1,491	8.8	-
1996	23,138	37.2	7,388	31.9	52.9	12,880	55.7	22.2	2,870	12.4	92.5
1997	24,871	7.5	7,327	29.5	-0.8	14,009	56.3	8.8	3,535	14.2	23.2
1998	24,077	-3.2	7,177	29.8	-2.0	13,279	55.2	-5.2	3,621	15.0	2.4
İHRACAT											
	TOPLAM		Yatırım Malı			Ara Malı			Tüketim Malı		
	<i>(Milyon \$)</i>	<i>Değ. (%)</i>	<i>(Milyon \$)</i>	<i>Pay (%)</i>	<i>Değ. (%)</i>	<i>(Milyon \$)</i>	<i>Pay (%)</i>	<i>Değ. (%)</i>	<i>(Milyon \$)</i>	<i>Pay (%)</i>	<i>Değ. (%)</i>
1995	11,078	-	318	2.9	-	3,528	31.8	-	7,232	65.3	-
1996	11,548	4.2	396	3.4	24.5	3,727	32.3	5.6	7,425	64.3	2.7
1997	12,249	6.1	423	3.5	6.8	4,105	33.5	10.1	7,721	63.0	4.0
1998	13,440	9.7	461	3.4	9.0	4,605	34.3	12.2	8,374	62.3	8.5
Kaynak: DTM.											

TÜRKİYE-AB DIŞ TİCARETİNİN GELİŞİMİ						
	İhracat			İthalat		
	(Milyon \$)	Pay (%)	Değ.(%)	(Milyon \$)	Pay (%)	Değ.(%)
1990	6,906	53.3	-	9,328	41.8	-
1991	7,042	51.8	2.0	9,221	43.8	-1.1
1992	7,602	51.6	8.0	10,050	43.9	9.0
1993	7,289	47.5	-4.1	10,950	37.2	9.0
1994	8,269	45.7	13.4	10,279	44.2	-6.1
1995	11,078	51.2	34.0	16,860	47.2	64.0
1996	11,548	49.7	4.2	23,138	53.0	37.2
1997	12,247	46.6	6.1	24,869	51.2	7.5
1998	13,440	50.0	9.7	24,076	52.4	-3.2
1998/10 ay	11,183	49.7	-	19,957	51.8	-
1999/10 ay	11,385	53.7	1.8	16,961	52.7	-15.0

Kaynak: DİE Bültenleri.

- Ekonomide Küçük Firmaların Yaygınlığı

AB ile Türkiye arasında, işletme büyüklüğü tanımında farklılıklar bulunmaktadır. AB'nin Kopenhag Kriterleri içinde işletmeler; “küçük” ve “büyük” olarak sınıflandırılırken ülkemizde bu tanım “KOBİ’ler” ve “büyük” işletmeler olarak ele alınabilmektedir. Bu nedenle “KOBİ” kavramımızın AB’nin “küçük” işletmelerini karşıladığı söylenebilir.

KOBİ’ler, bir ülkenin sosyo-ekonomik yapısı çerçevesinde ele alındığında sanayileşmenin, istihdam hacminin artırılmasının, bölgesel dengesizliklerin giderilmesinin ve sağlıklı kentleşme çalışmalarının sürükleyici faktörü olarak görülebilir. Bu işletmeler, özellikle dinamik ve esnek yapıları sayesinde ekonomideki dalgalanmalara kolay uyum sağlama nitelikleri ile kalkınma düzeyleri, sosyo-ekonomik yapıları birbirinden ne kadar farklı olursa olsun, AB ülkeleri ekonomisinin olduğu gibi ülkemiz ekonomisinde de temel yapı taşı olarak kabul edilebilir.

KOBİ’ler ülkemiz işletmelerinin yüzde 99.8’ini oluşturmakta, toplam istihdamın yaklaşık yüzde 76.7’sini sağlamakta, toplam yatırımların yüzde 26.5’ini kapsamakta, katma

değerin de yüzde 38'ini yaratmaktadır. Yine Tablo 3'te Türkiye ile birlikte bazı ülke ekonomilerinde KOBİ'lerin durumu ele alınmaktadır.

Yüksek derecede esneklik ve adaptasyon kabiliyeti gösteren KOBİ'lerin rekabet güçlerini koruyabilmeleri için teşviklerde bir düzenlemeye gidilerek etkinleştirilmesi ve teşvik edilen işletmelerde gelişimin kontrol altına alınarak gelişmelerin izlenmesi, bu işletmelerden daha fazla verim elde edilmesini sağlayabilecektir.

Teknolojik yeniliklerin bir sonucu olarak ortaya çıkan mevcut küreselleşme ortamında ulusal sınırlar aşarak dünya büyük bir Tek Pazar haline gelmektedir. Bu durum karşısında, uluslararası piyasalarda rekabet gücü kazanmak ve AB'deki piyasa güçleri ve rekabetçi baskılarla başedebilmek açısından KOBİ'lerimizin birleşerek güçlenmelerinin teşvik edilmesinde yarar vardır.

Bu çerçevede Rekabet Kurulu'ndan izin alınması gereken 97/1 sayılı Birleşme ve Devralmalar Hakkındaki tebliğde ciro ve pazar payı eşikleri KOBİ'leri kapsam dışında bırakacak biçimde belirlenmiştir.

Ayrıca, KOBİ'lerin piyasalardaki rekabet açısından önemsenmeyecek derecede küçük etkiye haiz bazı anlaşma, uyumlu eylem ve uygulamalarına rekabet kurallarının uygulama alanı dışında tutan "de minimis" kuralının uygulanmasına ilişkin bir tebliğin de en kısa süre içerisinde yürürlüğe konulması ile KOBİ'lere önemli bir avantaj sağlanabilecektir.

KOBİ'lerin ihracata yönelmeleri hususunda desteklenmeleri hem ülkemiz ihracat rakamlarına belirgin bir artış getirebilecek, hem de yatırımların ve istihdamın artışında büyük katkılar sağlayabilecektir.

Bu doğrultuda KOBİ'lerin, ihracata giden yolda sağlam ve etkin bir köprü niteliğinde olan Sektörel Dış Ticaret Şirketleri (SDŞ) şeklinde örgütlenmeleri önerilebilir.

Ayrıca KOBİ'lerin pek çok alanda yaşadığı sorunların çözümünde, desteklenmelerinde ve özellikle eğitim ve bilgilendirilme problemlerinin giderilmesinde gösterilen çabaların, bu kesimin ihracatta elde edecekleri başarılarının boyutlarını da artıracığı görülebilir.

Özellikle KOBİ'lerin AB içinde rekabet edebilirliğinin artırılması ve bunların beşeri sermayelerinin kalitesinin yükseltilmesi için "bilgi teknolojisi" araçlarının yaygın olarak kullanılmasının gerekli olduğu değerlendirilmektedir. Bu çerçevede, "e-ticaret" uygulamasının yaygınlaştırılması için AB programlarından da yararlanılarak bilgi teknolojisi mesleki eğitim programlarının başlatılması faydalı olacaktır.

Bu doğrultuda devletin ve üniversitelerin ileri teknolojinin kullanımına ilişkin teknik eleman, bilgi alışverişi ve işbirliği içinde olması, KOBİ'lerin dünya standartlarında, kaliteli ve düşük maliyetle üretim yapması, dışa açılmalarında önemli bir adım olarak düşünülebilir.

Diğer taraftan KOBİ'lerin finansal destek sağlamak amacıyla bankalara yaptıkları yoğun başvurular, banka kaynaklarının yetersizliği, KOBİ'lerin öz sermayelerinin küçük oluşu gibi sebeplerle, bu işletmelerin ihtiyaçları düzeyinde tatmin edilemeyebilmekte ve dolayısıyla KOBİ'lerin toplam kredilerden aldıkları pay yüzde 4'ler seviyelerinde kalmaktadır.

Bu doğrultuda KOBİ'ler için gerek yeni yatırımların teşviki, gerekse girişimciliğin özendirilmesinde banka kredilerinin teminat sorunlarının çözülebilmesi için "Garanti Fonu" uygulamalarının geliştirilerek yaygınlaştırılmasının, bu işletmeler için büyük rahatlıklar sağlayabileceği düşünülebilir.

KOBİ'ler için Risk Sermayesi uygulamasına gidilmesi, KOBİ'lerin kuruluş ve gelişme aşamasında karşılaştıkları finansal sorunların çözümüne uygun bir diğer kaynak olarak belirtilebilir.

5.4.3 Ekonomik ve Parasal Birliğin İkinci Aşamasının Koşullarına Uyum

- Türkiye'nin Avrupa Birliğine Ekonomik Açıdan Uyumu

AB tam üyeliğine giden yolda Türkiye'nin, Maastricht ve Kopenhag ekonomik kriterleri ile belirlenen ekonomik performans düzeyini yakalaması gerekmektedir. Dolayısıyla Türkiye, tam üyelik çalışmalarının bir parçası olarak iktisat politikalarını, ekonomisini, AB'nin tespit ettiği bu kriterlerin gerektirdiği konuma getirme öngörüsüyle şekillendirmelidir.

AB Bakanlar Konseyi, Maastricht Zirvesinde (1991) Ekonomik ve Parasal Birliğe geçiş için beş başlıktan oluşan uyum kriterleri belirlemiştir. Bunlar; enflasyon, bütçe disiplini, devlet borçları, faiz oranı ve ulusal paranın istikrarıdır.

* Enflasyon oranı ile ilgili kriter, AB'nin kullandığı bir ölçüt olan "Uyumlaştırılmış Tüketici Fiyatları Endeksi (HICP)" çerçevesinde tanımlanmaktadır. Buna göre, AB'ye üye ülkelerin 12 aylık enflasyon ortalaması, en düşük enflasyon oranına sahip üç üye devlet ortalamasını 1.5 puandan daha fazla geçmeyecektir. Enflasyon itibarıyla bir karşılaştırmaya gidildiğinde Türkiye ve AB ekonomileri arasındaki farklılığın büyük olduğu ve 1999 yılı enflasyon oranlarının sırasıyla yüzde 64.9 ve yüzde 1.1 düzeyinde olduğu gözlemlenmektedir.

* Üye ülkelerin bütçe açıkları, Gayri Safi Yurtiçi Hasıllarının (GSYİH) yüzde 3'ünü aşmayacaktır. 1999 yılı itibarıyla Türkiye'nin bütçe açığı/GSYİH oranı yüzde 10.6 iken AB için yüzde 1.0'dır.

* Üye ülkelerin devlet borçları, GSYİH'lerinin yüzde 60'ını aşmayacaktır. Devlet borçları/GSYİH oranı 1998 yılı itibarıyla Türkiye için yüzde 43.7 (Kamuya ait orta ve uzun vadeli dış borç ve iç borç toplamından oluşan bu oran, Merkez Bankası nezdindeki Dresdner hesabının da dikkate alınması durumunda yüzde 50'ye ulaşmaktadır) ve AB için ise yüzde 73.7'dir. Dolayısıyla Türkiye, devlet borçları kriterinin gerektirdiği performansı yakalamıştır.

* Üye ülkelerin uzun dönem faiz oranları (10 yıllık devlet tahvili faiz oranı) ortalaması, en düşük enflasyon oranına sahip üç üyenin uzun dönem faiz oranı ortalamasını 2 puandan fazla geçmeyecektir. Hazine Müsteşarlığı'nın gerçekleştirdiği devlet iç borçlanma senedi ihalelerinin ortalama brüt bileşik faiz oranı, 1998 yılında 115.5 ve 1999 yılında yüzde 109.5 olurken, 2000 yılının ilk iki ayında yüzde 35-39 aralığına gerilemiştir. Şubat 2000 itibarıyla Euro Alanı ortalama 10 yıllık devlet tahvilinin faiz oranı yüzde 5.5'dir.

Aralık 1999'da IMF ile yapılan stand-by düzenlemesi çerçevesinde Merkez Bankası tarafından kamuoyuna duyurulan politikası uygulaması ile Türk lirası daha istikrarlı bir çizgi izleyecektir. Üç yıllık bir süreyi kapsayan ve genel olarak parasal ve mali disiplinin sağlanmasını amaçlayan stand-by düzenlemesinin temel hedefleri;

- Tüketici fiyatları enflasyonunun, 2000 yılı sonunda yüzde 25, 2001 yılı sonunda yüzde 12 ve 2002 yılı sonunda yüzde 7'ye indirilmesi,
- Reel faiz oranlarının makul seviyelere çekilmesi,
- Ekonominin büyüme potansiyelinin artırılması,
- Ekonomideki kaynakların daha etkili ve adil dağılımının sağlanmasıdır.

Düzenleme, Türk ekonomisinin istikrarının sağlanması kadar büyüme potansiyelinin artırılması ve kaynakların etkili dağılımının gerçekleştirilmesini hedeflemek suretiyle bir büyüme öngörüsü de taşımaktadır. Düzenlemeye paralel olarak hazırlanan kur ve para politikası uygulaması üç temel unsura dayanmaktadır:

- Faiz dışı fazlanın artırılması için sıkı maliye politikası uygulamasının benimsenmesi, yapısal reformların gerçekleştirilmesi ve özelleştirmenin hızlandırılması,
- Enflasyon hedefiyle uyumlu bir gelirler politikasının benimsenmesi,
- İlk iki unsurun enflasyon ve reel faiz oranları üzerindeki azaltıcı etkilerine katkıda bulunması amacıyla para ve kur politikalarının ekonomik birimlere uzun vadeli bir bakış açısı kazandıracak şekilde oluşturulması.

- Ekonomik ve Parasal Birliğe (EMU) Katılım İçin Öngörülen Kriterler (Maastricht Kriterleri)

Enflasyon: Herhangi bir devletin 12 aylık enflasyon ortalaması en düşük enflasyonlu (Uyumlandırılmış tüketici fiyatları endeksi-HICP) üç üye devlet ortalamasını 1.5 puandan fazla geçmeyecektir.

Bütçe Açığı: Üye devletlerin, bütçe açıklarını GSYİH'nin % 3'ünden fazla olmayacaktır.

Kamu Borçları: Üye devletler kamu borçları GSYİH'nin % 60'ını aşmayacaktır.

Faiz Oranları: Herhangi bir üye devletin uzun dönem faiz oranları ortalaması en düşük enflasyon oranına sahip üç üyenin uzun dönemli faiz ortalamasını 2 puandan fazla geçmeyecektir.

Döviz Kuru İstikrarı: Üye devletlerin paraları son iki yılda devalüe edilmemiş olacak ve döviz kuru mekanizması içinde diğer üye devlet paralarına belirlenen dalgalanma marjı ile bağlı bulunacaktır.

Açıklanan kur ve para politikası uygulaması, 10-11 Aralık 1999 tarihlerinde gerçekleştirilen Helsinki Zirvesinde AB üyeliğine adaylığı onaylanan Türkiye'ye üyeliğin gerektirdiği performansı yakalamasında yardımcı olacaktır. Nitekim Kopenhag kriterleri ile aday ülkelerin etkili bir piyasa ekonomisine ve AB içindeki rekabetçi ortamın getirdiği güçlükleri aşabilme yeteneğine sahip olmaları şart koşulmuştur. AB Komisyonu da, 13 Ekim 1999 tarihli Türkiye Raporu'nda piyasa ekonomisine sahip Türkiye'nin AB içindeki rekabetçi baskıların ve piyasa güçlerinin yaratacağı sorunların üstesinden gelebilmesinin, makroekonomik istikrarı temin etmesine, hukuki ve yapısal reform programlarını uygulamasına bağlı olduğunu öne sürmüştür.

- T.C Merkez Bankasının Bağımsızlığı

Mali sistemin işleyişinde önemli bir role sahip olan ve para politikasının hazırlanması ve yürütülmesinden sorumlu olan T.C. Merkez Bankası'na ilişkin yasal düzenlemelerin AB mevzuatıyla paralellik göstermesi ve Birliğin çizdiği normlara uygun olarak para ve kredi politikasının bağımsız olarak yürütülmesi mali sistemin daha da etkin olarak işlemesini sağlayacak unsurlardan biridir. Ekonomide istikrarın sağlanması için T.C. Merkez Bankasının bağımsız olarak fiyat istikrarı hedefini gerçekleştirmesi önem taşımaktadır. Bu çerçevede, T.C. Merkez Bankası bir ölçüde fiili bağımsızlığa sahip olmakla beraber, para otoritelerinin tam hukuki bağımsızlığını sağlamak için ilgili mevzuatın uyumlu hale getirilmesi gerekmektedir.

T.C. Merkez Bankası ve kamu sektörü ilişkisinin niteliği, bağımsızlığın sağlanmasında kilit öneme sahip bir konudur. Maastricht Antlaşması'nın, merkez bankalarının Birlik kurum ve organları ile kamu otoriteleri ve kamu kurum ve kuruluşlarına herhangi bir şekilde kredi açmasını yasaklayan 104. maddesi ile, Birlik kurum ve organları ile üye ülke kamu otoritelerinin mali kurumlara başvurularında ayrıcalık tanıyan uygulamaların yasaklanmasını öngören 104a maddesi, merkez bankası ve kamu sektörü ilişkilerini düzenlemektedir. Bu maddeler gereğince milli merkez bankaları tarafından doğrudan doğruya kamu sektörüne herhangi bir mali finansman sağlama olasılığı ortadan kaldırılmıştır. Hazineye avans verilmesi ya da kamu kurum ve kuruluşlarının ödemelerinin akışının düzenlenmesi için sağlanan kredi kolaylıkları yasaklanırken, merkez bankalarınca birincil piyasada devlet borçlanma araçlarının alım ve satımları da mümkün olmayacaktır. Bununla birlikte merkez bankalarının ikincil piyasalarda devlet borçlanma araçlarının alım ve satımlarını yapmaları, para politikası uygulamalarından kabul edildiğinden yasaklanmamıştır.

Maastricht Antlaşmasının anılan maddesine karşılık T.C. Merkez Bankası statüsünün "hazine ve kamu müesseseleri ile işlemler" başlıklı 50. maddesinin birinci fıkrasında "Banka, her yıl cari yıl genel bütçe ödenekleri toplamını aşan tutarının yüzde 12'sini geçmemek üzere Hazine'ye kısa vadeli bir avans açar. Bu oran, 1996 yılı için yüzde 10, 1997 yılı için yüzde 6 ve müteakip yıllar için yüzde 3'tür"denilmektedir. Aynı maddenin üçüncü fıkrası ise "Bu avans hesabına uygulanacak faiz oranı her yıl ekonomik durum göz önünde tutularak Başbakanlık ile Banka arasında kararlaştırılır" şeklindedir. Bu bağlamda, Maastricht anlaşmasının kamu sektörüne kredi açılması ve mali kurumlara başvurusunda ayrıcalık tanıyan önlemlerin yasaklanmış olmasına karşılık, Türkiye'de T.C. Merkez Bankası Kanunu ile uygulamaya konulan Hazine avansı Avrupa Merkez Bankası (AMB) tarafından para politikasının bağımsız olarak uygulanmasını hedefleyen AB normlarına uymamaktadır. Diğer taraftan avansa uygulanacak faiz oranlarının Başbakanlık ve Banka arasında belirleniyor olması da bir sakınca yaratmaktadır. Bununla birlikte Banka Kanununun 52. maddesinde açık piyasa işlemleri uygulamalarında T.C. Merkez Bankasının her türlü iç borçlanma senetlerini, kamu sektörü tahvillerini alıp satabileceği ifade edilirken, açık piyasa işlemlerinin Hazineye, kamu kurum ve kuruluşlarına kredi amacıyla yapılamayacağı aynı maddede güvence altına alınmıştır.

Maastricht Antlaşması'nın 104 ve 104a maddeleri ve bu maddelerle ilgili Avrupa Komisyonunun No.3604/93 sayılı Konsey Yönetmeliği ile öngörülen hususlara aykırı bir maksat gütmeyeceği sürece, merkez bankaları ve kamu sektörü ilişkilerindeki bazı uygulamaların tamamen yasaklanmasının ekonomik açıdan çok gerekli olmadığı düşünülerek, istisna olarak kabul edilmiştir.

UYUM KRİTERLERİ AÇISINDAN ÜYE ÜLKELERİN DURUMU

	ENFLASYON ORANI			BÜTÇE AÇIĞI/GSYİH			DEVLET BORÇLARI/GSYİH			UZUNDÖNEM FAİZ			ERM BANDI
	1998	1999 ⁴	2000	1998	1999	2000	1998	1999	2000	1998	1999	2000	
Almanya	0.6	0.6	1.2	-2.1	-1.6	-1.2	61.1	61.8	61.3	4.6	5.0	6.0	-
Fransa	0.7	0.6	1.1	-2.9	-2.1	-1.7	58.8	59.4	59.0	4.7	5.1	6.1	-
İtalya	2.0	1.7	1.8	-2.7	-2.2	-1.7	118.7	117.5	114.7	4.9	5.2	6.2	-
İspanya	1.8	2.2	2.2	-1.8	-1.4	-0.8	65.1	64.0	62.0	4.8	5.2	6.2	-
Hollanda	1.8	2.0	2.2	-0.9	-1.3	-1.0	67.5	65.2	61.6	4.7	5.1	6.1	-
Belçika	0.9	1.1	1.2	-1.3	-1.0	-0.7	118.2	116.3	112.9	4.8	5.2	6.2	-
Avusturya	0.8	0.5	1.1	-2.1	-2.2	-2.6	63.0	63.2	63.2	4.3	5.3	6.1	-
Lüksemburg	1.0	1.0	1.2	2.1	2.2	2.1	6.9	7.1	7.2	-	-	-	-
Finlandiya	1.4	1.3	1.9	1.4	3.5	4.1	49.7	43.2	38.3	4.8	5.2	6.2	-
Portekiz	2.2	2.2	2.5	-1.5	-1.3	-1.2	57.8	56.1	54.6	4.9	5.4	6.3	-
İrlanda	2.1	2.5	2.5	2.3	2.9	3.1	49.5	47.0	39.3	4.8	5.3	6.2	-
Euro Alanı	1.2	1.1	1.5	-2.0	-1.6	-1.2	73.5	73.1	71.5	4.6	5.0		-
Danimarka	1.3	2.1	2.2	0.9	3.0	2.6	58.0	54.8	51.2	4.9	5.4	6.2	± %2.25
İngiltere	1.5	1.3	1.5	0.2	-0.6	-1.2	48.7	46.1	42.1	5.5	5.2	6.4	Dalgali ³
İsveç	1.0	0.6	1.5	2.3	1.9	2.2	74.2	69.5	61.7	5.0	5.6	6.3	Dalgali ³
Yunanistan	4.5	2.3	1.9	-2.4	-1.9	-1.6	106.3	104.5	103.0	8.0	6.5	6.4	± %15
AB15	1.3	1.2	1.5	-1.5	-1.0	-0.6	69.6	68.6	66.3	-	-	-	-
Türkiye	69.7	64.9 ⁶	25.0	-7.2	-10.6	-11.5	43.0 ⁶	-	-	115.5	109.5	39.3 ⁵	-
En İyi Üç ¹	0.7	0.6	1.1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Referans Değer ²	2.2	2.4	2.6	-3.0	-3.0	-3.0	60.0	60.0	60.0	-	-	-	-

- 1 Enflasyon oranında en iyi başarıma sahip ilk üç ülkenin ortalaması.
- 2 Enflasyon için referans değer, enflasyonda en iyi başarıma sahip üç ülkenin enflasyon oranına 1.5 puan eklenmesi ile; faiz oranı için referans değer ise yine enflasyonda en iyi başarıma sahip üç ülkenin faiz oranına 2 puan eklenmesi ile elde edilmiştir.
- 3 Bu ülkeler ERM'ye katılmamaktadır.
- 4 25 Ocak 2000 tarihli 728 gün vadeli devlet tahvili ihalesinin brüt bileşik faiz oranı.
- 5 Devlet borçları kriterine orta ve uzun vadeli kamuya ait dış borç ve iç borç stoğu toplamı dahil edilmiştir. Dresdner hesabının da toplama dahil edilmesi halinde söz konusu oran yüzde 50 olmaktadır.

Bu bağlamda, ödeme sistemlerinin işleyişinde likidite sıkıntısı nedeniyle oluşabilecek sistem tıkanmalarını önlemek amacıyla merkez bankalarının kamu sektörüne günüçi kredi sağlaması mümkün olabilmektedir. Ancak Türkiye’de T.C. Merkez Bankasının böyle bir işlevi bulunmamaktadır.

Öte yandan, çek takas işlemlerinde çeklerin kamu hesabına olması durumunda geçici bir süre ile kamu sektörünün kredilendirilmesi mümkün olabilmektedir. Ancak miktarın küçük olması ve vadenin kısa olması koşulu bulunmaktadır. Bununla birlikte 1994 yılında AB üyesi ülkelerde bu uygulamaya son verilmiştir. T.C. Merkez Bankasının böyle bir uygulaması bulunmamaktadır.

Merkez Bankasının bağımsızlık özelliğini ifade eden Maastricht Antlaşması ve Avrupa Merkez Bankaları Sistemi (AMBS) statüsü hükümleri kurumsal, bireysel, işlevsel ve finansal bağımsızlık olmak üzere dört başlık altında ele alınmaktadır.

Bireysel Bağımsızlık:

AMBS statüsünün 14(2) maddesinde, her milli merkez bankası statüsünde, merkez bankası başkanının görev süresinin beş yıl ve yenilenebilir olarak tanımlanması ve başkanın ancak görevini yerine getirmek için gerekli koşulları kişisel olarak sağlayamaması ya da bir dizi yanlış faaliyette bulunması nedeniyle görevinden alınabileceğinin güvence altına alınması öngörülmüştür. T.C. Merkez Bankası statüsünün 25. maddesinde Banka Başkanının görev süresi beş yıl ve yenilenebilir olarak öngörülmüştür. Bu bağlamda AMBS statüsünde merkez bankası başkanları için aranan koşul sağlanmıştır. Ancak, Bankada pay sahibi olanların oluşturduğu Genel Kurulca seçilecek altı üyeden ve Başkandan oluşan Banka Meclisindeki üyeler için görev süresi Banka Kanununun 20. maddesinde 3 yıl ve yenilenebilir olarak öngörülmüştür. AMBS ile uyum sağlayabilmek için Banka Meclisinin başkan dışındaki üyeleri için de görev süresinin en az beş yıla çıkarılması faydalı olabilecektir.

Kurumsal Bağımsızlık:

Merkez bankasının kurumsal olarak bağımsızlığı, Maastricht Antlaşmasınının 107. ve 7. maddelerinde merkez bankasının kişilerden talimat almaksızın görevlerini bağımsız olarak yürüteceği şeklinde yer almaktadır. Madde 107’ye göre, “Bu misyonlar ile ilgili görevlerin yerine getirilmesinde, ne AMB ne milli merkez bankaları, ne de karar organlarının herhangi bir üyesi, Birlik kurumlarının ya da organlarının, üye devlet hükümlerinin ya da diğer herhangi bir kuruluşun talimatlarını alabilirler ya da kabul edebilirler. Birlik kurumları ve organları ile üye devlet hükümetleri bu ilkeye saygı göstermeyi ve görevlerinin yerine getirilmesinde AMB’nın ya da milli merkez bankalarının karar organları üyelerini etkileme yolunu aramamayı taahhüt ederler”. T.C. Merkez Bankası Kanunu’nun 4. maddesinin son fıkrasında bankanın bağımsızlığı “ Banka, Banka Kanunu ile kendisine verilen yetkileri kendi sorumluluğu altında bağımsız olarak kullanır” şeklinde ifade edilerek güvence altına alınmıştır.

T.C. Merkez Bankasının bağımsızlığı konusunda dikkate alınması gereken bir husus bulunmaktadır. Banka statüsünün 8. maddesindeki sermaye tanımında Hazine’nin Banka’daki hisselerinin sermayenin yüzde 51’inden az olamayacağı öngörülmektedir. Sermayenin önemli kısmını elinde bulunduran Hazine, aynı zamanda Banka’nın karar alma organı olan Banka Meclisi üyelerinin, Banka hissedarlarından oluşan Genel Kurulca seçilmesi yoluyla Banka’nın yönetiminde etkili olabilmesi söz konusu olabilmektedir. Oysa ki, Maastricht Antlaşmasınının 107. maddesinde, AMBS’nin işleyişinde Birlik kurum ve kuruluşlarının yanısıra üye

devletlerin hükümetleri ya da herhangi bir kurumundan talimat almaksızın bağımsız olarak faaliyet göstermesi öngörülmüştür. Söz konusu madde ile merkez bankası üzerindeki siyasi etkilerin önlenmesi amaçlanmaktadır. T.C. Merkez Bankasının statüsünün 107. madde ile amaçlanan bağımsızlık koşuluna uygun hale getirilmesi uygun olacaktır.

İşlevsel Bağımsızlık:

Maastricht Antlaşmasının 105(1). Maddesinde ifade edilen temel hedef “fiyat istikrarıdır”. Merkez bankasının bağımsızlık koşulu için fiyat istikrarı tek ve temel hedef olarak kabul edilmiştir. 1211 sayılı T.C. Merkez Bankası Kanunu’nun 4. maddesinde ise Banka için şu görevler tanımlanmıştır:

1-Para ve kredi politikasını, kalkınma planları ve yıllık programlar gözönünde bulundurularak ekonominin gereklerine göre ve fiyat istikrarını sağlayacak bir tarzda yürütmek ve

2-Hükümetle müştereken milli paranın iç ve dış değerini korumak amaçlarıyla gerekli tedbirleri almaktır.

Anılan madde ile Banka’ya fiyat istikrarını sağlama yükümlülüğü verilmiştir. Diğer yandan, Hazine Müsteşarlığı Kuruluş Kanununun 2. maddesinde " Türk parasının dolaşımını ve istikrarını sağlamaya yönelik politikaları T.C. Merkez Bankası ile birlikte oluşturmak ve uygulamak, para politikası ile ilgili konularda Hazine ve T.C. Merkez Bankası ilişkisini kurmak..." şeklindeki ifadeye yer verilmiştir. Ancak, Türkiye'nin EMU kriterlerine uyum sağlaması için T.C. Merkez Bankasının da Avrupa'daki örneklerinde olduğu gibi yapılandırılmasının ve gerekli yetkilerle donatılmasının uygun olacağı değerlendirilmektedir.

Ekonomik Bağımsızlık:

Hükümet yetkililerinin merkez bankası bütçesinin ayarlanması ya da merkez bankası finansal araçlarının kullanılması konusunda söz sahibi olması merkez bankası bağımsızlığını ihlal edecektir. Bu amaçla AB üyesi ülkelerin merkez bankaları statüleri ve ilgili mevzuatında üçüncü şahısların müdahalesi olarak kabul edilecek uygulamaları koruyucu yönde hükümlerin kaldırılması ve merkez bankalarının amaçları ve kullanacağı finansal araçların neler olduğu açık bir şekilde tanımlanmıştır.

T.C Merkez Bankası Kanununda, Bankanın bütçesinin oluşturulması ya da karının dağıtılmasının belirlenmesi konusunda hükümete yasal bir yetki verilmediğinden T.C. Merkez Bankasının ekonomik bağımsızlığı yasal olarak korunmuştur.

Öneriler

1. İstikrarlı bir ekonomik büyümeyi teminen devletin üstlendiği temel fonksiyonları yerine getirebilmesi ve ekonomik birimlerin öngörülebilir bir karar alabilme ortamının sağlanabilmesi için mevcut para ve maliye politikası uygulamalarına devam edilmeli, stand-by düzenlemesinde de belirtilen reform çalışmaları sürdürülmeli ve istikrar programının mali ayağının güçlendirilmesi için vergi gelirlerinin artışına ağırlık verilmelidir.

2. Rekabet Kurumunun tüketicinin ve rekabetin korunması konusunda etkinliği artırılmalıdır. Tüketici dernekleri de aynı kapsamdaki faaliyetlerini yoğunlaştırmalıdır.

3. Dış ticarete haksız rekabetin önlenmesine dönük olarak AB ve DTÖ normları çerçevesinde alınan önlemlerin etkin olarak uygulanabilmesi için ekonomik birimler, bunların uygulama şekilleri hususunda bilgilendirilmelidir.

4. Rekabetin geçerliliği için teşvik politikaları etkin bir şekilde uygulanmalıdır.

5. Firmalar açısından piyasadan iflas yoluyla çıkışın karlı bir durum arz ettiği durumların bulunması nedeniyle yetersiz kalan İcra-İflas Kanunu'nda gerekli düzenlemeler yapılmalıdır.

6. Fikri mülkiyet haklarının AB sistemine paralel biçimde korunması amacıyla çıkarılan 5846 sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanununun Bazı Maddelerinin Değiştirilmesine İlişkin 4110 sayılı Kanunun bazı maddelerinin 1/95 sayılı OKK'da atıf yapılan AB mevzuatı ile uyumlu olmaması münasebetiyle, anılan Kanunda gerekli değişikliklerin yapılması amacıyla hazırlanan ve TBMM'ye sevk edilen Kanun Tasarısı bir an önce ele alınmalıdır.

7. Fikri mülkiyet hakları ile ilgili olarak veri tabanlarının ve kablo ve uydu yayınlarda eser sahibinin haklarının ve komşu hakların AB mevzuatına uygun şekilde korunması hususu, 1/95 sayılı OKK'ya göre, Türkiye'nin GB'nin gerçekleşmesinden itibaren 3 yıl içinde yerine getirmesi gereken yükümlülükleri arasında bulunmaktadır. Bu husus, mevzuat uyum çalışmalarında dikkate alınmalıdır.

8. Sınai mülkiyet hakları alanında, Türkiye'nin 1/95 sayılı OKK'dan doğan yükümlülükleri çerçevesinde entegre devre topografyalarının korunması hakkındaki Kanun Tasarısı kanunlaşmalı ve bitki türlerinin korunması amacıyla sürdürülen Kanun Tasarısı hazırlama çalışmaları ise en kısa sürede tamamlanmalıdır.

9. TBMM gündeminde bulunan ve Avrupa Patent Sözleşmesine katılım için hazırlanan Kanun Tasarısı konusundaki çalışmalar kısa sürede tamamlanmalıdır.

10. Fikri ve sınai mülkiyet hakları ile ilgili mevzuatın uygulanmasında görev alacak ihtisas mahkemelerinin kurulması konusundaki çalışmalar tamamlanmalıdır.

11. Ekonomik ve Sosyal Konsey'in daha işlevsel olabilmesi için Konseyde özel sektörün ağırlığı artırılmalıdır. Bu bağlamda, toplumun tüm kesimlerinin alınacak sosyoekonomik kararlarda söz sahibi olmasını sağlamak amacıyla Ekonomik ve Sosyal Konsey içinde yer almayan ekonomik ve sosyal nitelikli sivil toplum örgütlerinin de bir araya gelerek karar sürecine katılmaları gerekmektedir.

12. Etkin kaynak dağılımının temini için, kamu borçlanma gereği düşürülmeli, büyük boyutlarda görev zararları bulunan kamu bankaları mali istikrar ve disipline kavuşturulmalı ve finansal sektörde kurumsal yatırımcıların etkinliğinin artırılmalıdır.

13. Şirket hisselerinin elde edilmesi ve elden çıkarılması ile kolektif yatırım şirketlerine ve yatırım hizmetlerine ilişkin yönergeler konusunda Topluluk Müktesebatına daha fazla uyum sağlanmalıdır.

14. Sigortacılık sektörüne ilişkin iç mevzuatta Topluluk mevzuatının esas ilkelerinin çoğu yer almakla birlikte, AB Müktesebatı ile daha ileri derecede yakınlaşmanın sağlanması için çalışmalar yürütülmelidir.

15. Telekomünikasyon şebekesinin kalitesi yükseltilmesi, enerji yatırımlarının artırılması ve enerji şebekelerinin genişletilmesi ile yenilenmesi alanındaki çabaların, ulaştırma ve internet alt yapısının geliştirilmesini de içerecek şekilde devam ettirilmesi gerekmektedir.

16. Beşeri sermayenin yeterliliğini artırmak ve AB düzeyine çıkarmak için bütçeden eğitim ve sağlık gibi sosyal politikalara ayrılan pay artırılmalı ve uluslararası kuruluşların mali imkanlarından azami şekilde faydalanılması yoluna gidilmelidir.

17. Socrates, Leonardo ve Youth for Europe eğitim programlardan yararlanmak üzere, bir yandan hızla gerekli Ulusal Ajans kurulmalı, diğer yandan Türkiye tarafından verilmesi gereken yerel katkı sağlanmalı, uygun projeler geliştirilmeli, üniversiteler arası işbirliği imkanları yaratılmalı, ayrıca mevzuatın uygulanmasıyla ilgili kurumlarımız başta olmak üzere her alanda hizmet içi eğitime önem verilmelidir.

18. Her türlü hükümet politikası uygulaması ve kamu alımı şeffaf olmalı ve ayırım gözetilmeksizin gerçekleştirilmelidir.

19. Türkiye ile AB arasındaki ekonomik yapılanma farkından kaynaklanan kronik dış ticaret açığımızın dış ticaret önlemleri alınarak kapatılacak bir açık olmadığı düşünülmektedir. AB ile olan kronik dış açığın azaltılması için, ekonominin yeniden yapılanması ve üretimin artırılması gerekmektedir. Özellikle, üretimde verimlilik artışının sağlanmasının yanısıra, yeni teknoloji kullanımının artırılması, ürün çeşitlendirilmesi ve geliştirilmesi ile katma değeri yüksek olan ürünlerin teşviki yoluyla yeni yatırımlar yapılmasının ve ihracatta artış sağlanmasının yöntemleri aranmalıdır. Öte yandan, AB lehine olan bu dış ticaret açığının azaltılması amacıyla örneğin, Topluluktan mal (tarım) ve hizmet ticaretine ilişkin olarak ek tavizler alınabileceği düşünülmektedir. Ayrıca, Türkiye'nin Topluluğun mali kaynaklarından daha fazla yararlandırılması da özellikle KOBİ'lerin rekabet gücünün artışına paralel olarak ilave ihracat imkanları yaratabilecektir.

20. Yeni ürün ve hizmetler geliştirmeyi veya mevcut ürün ve hizmetlerin kalitesini artırmayı amaçlayan araştırma-geliştirme faaliyetlerine yönelik yardımların daha fazla sayıda firma tarafından kullanılması teşvik edilmelisi uygun olacaktır.

21. Toplam kredilerden aldıkları pay yüzde 4 olan KOBİ'lerin, sermaye piyasalarına erişimleri kolaylaştırılmalı ve finansman imkanları artırılmalıdır. KOBİ'ler için gerek yeni yatırımların teşviki, gerekse girişimciliğin özendirilmesinde banka kredilerinin teminat sorunlarının çözülebilmesi için "Garanti Fonu" uygulamaları geliştirilerek yaygınlaştırılmalıdır. KOBİ'lerin kuruluş ve gelişme aşamasında karşılaştıkları finansal sorunların çözümüne uygun bir diğer kaynak olarak, KOBİ'ler için Risk Sermayesi uygulaması geliştirilmelidir.

22. Uluslararası piyasalarda rekabet gücü kazanmak ve AB'deki piyasa güçleri ve rekabetçi baskılarla başedebilmek açısından dünyadaki genel eğilime uygun olarak KOBİ'lerin birleşerek güçlenmeleri teşvik edilmelidir.

23. KOBİ'lerin piyasalardaki rekabet açısından önemsenmeyecek derecede küçük etkiye haiz bazı anlaşma, uyumlu eylem ve uygulamalarına rekabet kurallarının uygulama alanı dışında tutan "de minimis" kuralının uygulanmasına ilişkin bir tebliğin en kısa süre içerisinde yürürlüğe konulması, KOBİ'lere önemli bir avantaj sağlayacaktır.

24. KOBİ'lerin rekabet gücünü artırmaya yönelik olarak "e-ticaret" uygulamasının yaygınlaştırılması için AB programlarından da yararlanılarak bilgi teknolojisi mesleki eğitim programlarının başlatılması gerekmektedir.

25. Ar-Ge konusunun bir Ulusal İnovasyon Sistemi kapsamında ele alınması, ve ortalama beş-yıllık Ulusal ArGe Çerçeve Programları ile uygulamaya konması ve izlenmesi gerekmektedir.

26. Belirli bir ölçüde fiili bağımsızlığa sahip olan T.C. Merkez Bankası'na Topluluk Müktesebatının gerektirdiği hukuki bağımsızlık kazandırılmalıdır.

5.5. Türk Mevzuatını AB Mevzuatına Yaklaştırma Çalışmaları

Türkiye'de, Türk ekonomi hukukunu Avrupa Topluluğu (AT) hukuk düzenine yaklaştırma çalışmaları esas itibarıyla 1988 yılında AT Koordinasyon Kurulunun almış olduğu bir kararla Devlet Planlama Teşkilatı koordinatörlüğünde başlatılmıştır. Söz konusu çalışmalar iki aşamada yürütülmüştür. Birinci aşamada çalışmayı üstlenen kamu kurum ve kuruluşları, tüm Topluluk mevzuatını 32 komite halinde çalışarak, mukabili Türk mevzuatı ile karşılaştırmış ve karşılaştırma sonuçlarını raporlar halinde tespit etmiştir. Koordinatör birim olan DPT'ye ulaştırılan "Karşılaştırma Raporları" DPT tarafından incelenmiş ve sonuç olarak 11 konu Türkiye ile AT arasında 1995 yılında kurulması öngörülen, sanayi ürünlerine ilişkin gümrük birliği ile doğrudan ilgili olarak kabul edilmiştir. Bundan sonra mevzuat uyum çalışmaları, DPT koordinatörlüğünde kurulan "Türkiye-AT Mevzuat Uyumu Sürekli Özel İhtisas Komisyonu" bünyesinde sürdürülmüştür. Gümrük birliği ile doğrudan ilgili olduğu daha önce belirlenmiş olan 11 konu, anılan Komisyon içinde kurulan alt komisyonlar tarafından incelenmiş ve Değerlendirme Raporları yazılmıştır.

Bu konular şöyle sıralanmaktadır:

- Şirketler hukuku,
- Rekabet hukuku,
- Kamu ihaleleri,
- Devlet yardımları,
- Fikri ve sınai haklar,
- Teşkilatlanma,
- Tüketicinin korunması,
- Vergilendirme,
- Sınai mevzuat,
- Ulaştırma,
- Dış ticaret ve gümrükler.

Değerlendirme Raporları Türk hukukunda ne gibi değişikliklerin, hangi hukuki vasıtalar ile ve ne zaman yapılması gerektiğini somut olarak tespit etmiştir. DPT bu Raporları ve gümrük birliğinin işleyiş kurallarının belirlendiği 1/95 sayılı Ortaklık Konseyi Kararını (OKK) göz önünde bulundurarak, Türk hukukunda gümrük birliğinin iyi işlemesi için hangi değişikliklerin yapılacağını Tablolar halinde tespit etmiştir. Söz konusu Tablolar Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı ekinde yer almıştır.

Türkiye-AB ilişkileri bağlamında Türkiye'de yürütülen "mevzuat uyum çalışmaları", uzun bir süre, Türkiye'nin, gümrük birliği ile ilgili alanlarda, AB politika ve düzenlemelerine uyum sağlaması yönünde yapılacak çalışmaların yürütülmesi hedefine dönük tutulmuştur. Malumları olduğu üzere bu çerçevede, 1998/31 ve 1999/46 sayılı Başbakanlık Genelgesi çıkarılarak 1998-2000 yıllarını kapsayan bir uyum çalışması programı tespit edilmiştir.

Söz konusu Genelgelerde Türkiye-AB ilişkilerinin geliştirilmesi amacıyla gerçekleştirilecek mevzuat uyum çalışmalarının aşağıda belirtilen alanlarda yapılması öngörülmektedir:

- Dış ticaret ve gümrükler,
- Tarım,
- Rekabet hukuku,
- Devlet yardımları,
- Fikri ve sınai mülkiyet hakları,
- Sınai mevzuat,
- Vergilendirme,
- Kamu ihaleleri,
- Tüketicinin korunması,
- Çevre,
- Ulaştırma,
- Hizmetler,
- Sermaye hareketleri,
- Teşkilatlanma,
- Eğitim.

Ancak, gümrük birliği konusunda alınan mesafe ve Türkiye'nin yeni dünya ekonomik düzenine entegre olma konusunda kararlılığı, Avrupa Birliği (AB)'nin genişleme sürecinde meydana gelen gelişmelerle birleşince, "mevzuat uyum" çalışmalarının yönü ve kapsamında değişiklik gereği ortaya çıkmıştır. Bu çerçevede, Devlet Planlama Teşkilatı koordinatörlüğünde, dar anlamda ve gümrük birliğinin konularıyla sınırlı "mevzuat uyumu" yerine, "Avrupa Birliği müktesebatına ('Union Acquis') uyum" çalışmaları başlatılmıştır. Ancak öncelikle 1/95 sayılı OKK uyarınca yerine getirilmesi gereken ve fakat henüz tamamlanmamış bulunan uyum çalışmalarının sonuçlandırılması gerekmektedir.

5.6 Gümrük Birliği Çerçevesinde Sürdürülen Çalışmalar

Ankara Anlaşmasının temel oluşturduğu Türkiye ile Avrupa Topluluğu (AT) arasındaki ortaklık ilişkisinde 6 Mart 1995 tarih ve 1/95 sayılı Ortaklık Konseyi Kararı (OKK) ve beraberindeki iki metinle (Ortaklık İlişkilerinin Gelişmesine İlişkin İlke Kararı ve Mali İşbirliğine İlişkin Topluluk Bildirisi), ile yeni bir döneme girilmiştir. Anılan Kararın 1 Ocak 1996 tarihinde yürürlüğe girmesi ile birlikte Türkiye ile AT arasında sanayi ürünlerini konu alan bir gümrük birliği oluşturulmuş ve böylece Türkiye-AT ortaklık ilişkisinin son dönemi başlamıştır.

1/95 sayılı Kararda, gümrük birliğinin anılan tarihte tam olarak işlemeye başlaması için, Türkiye'nin, gümrükler ve dış ticaret mevzuatı konularında yerine getirmesi gerekli uyum çalışmalarının yanında, rekabet hukuku, fikri ve sınai mülkiyet hakları, sınai mevzuat, devlet yardımları gibi alanlarda mevzuatını AT hukuk düzenine yaklaştırması için göz önünde tutması gerekli AT mevzuatı da belirtilmiştir. Türkiye, anılan Kararda belirtilen alanlarda AT mevzuatına yaklaştırma çalışmalarının bir bölümünü 31 Aralık 1995 tarihine kadar tamamlamak ve ayrıca gümrük birliğinin sağlıklı işlemesi için 1996 yılı sonrasında da çeşitli tedbirler almak ve uyum çalışmalarını sürdürmek yükümlülüğünü üstlenmiştir.

Esas itibarıyla Türkiye, gümrük birliğinin uygulama usul ve esaslarını belirleyen 1/95 sayılı OKK'da yer alan hükümler çerçevesinde özellikle gümrük birliği öncesinde çok yoğun bir yasalaştırma hareketini gerçekleştirmiştir. Ancak 1/95 sayılı OKK'ya göre gümrük birliği öncesinde ve gümrük birliğinin başlangıcından itibaren çeşitli geçiş dönemleri itibarıyla alınması gerekli tüm tedbirler henüz tamamen alınabilmiş değildir.

Gümrük birliği sonrasında, Avrupa Birliğinin (AB), genişleme sürecine girmiş olduğu dönemde, Türkiye-AB ilişkileri bağlamında Türkiye'de yürütülen çalışmalar, bir yandan Türkiye için Türkiye'nin Birliğe katılımı yönünde bir "katılım stratejisi"nin AB'nin yetkili kurumlarıyla birlikte geliştirilmesi amacına, öbür yandan da Türkiye'nin AB politika ve düzenlemelerine uyum sağlaması yönünde yapılacak çalışmaların yeniden programlanması hedefine dönük tutulmuştur. Ülkemizde esasen 1988 yılından beri sürdürülmekte olan mevzuat uyum çalışmalarına yeni bir ivme kazandırılması, 1/95 sayılı OKK'da yer alan hükümler uyarınca gerçekleştirilmesi gereken uyum çalışmalarından henüz tamamlanmamış olanların sonuçlandırılması ve gümrük birliğinin sağlıklı işlemesi dahil, son dönemin gereklerinin yerine getirilmesine yönelik yeni bir gelişimin başlatılması ihtiyacı karşısında, uyum çalışması programlarının da kapsayan 1998/31 ve 1999/46 sayılı Başbakanlık Genelgeleri çıkarılmıştır. Bu çerçevede, halihazırda sürdürülen çalışmalarla, 1999/46 sayılı Genelgenin I No'lu Ekinde tespit edilmiş olan "TBMM'ye Sunulmuş Bulunan Yasa Tasarıları"nın kanunlaşması ve II No'lu Ekinde tespit edilmiş olan "Türkiye-AB İlişkilerinin Geliştirilmesi Amacıyla Yapılacak Uyum Çalışmaları"nın tamamlanması hedeflenmektedir.

- Gümrük Birliği Sürecinde Gerçekleştirilen Uyum Çalışmaları

Dış Ticaret ve Gümrükler

Türkiye'nin, 1/95 sayılı OKK'da yer alan yükümlülükleri uyarınca, AT mevzuatına ileri düzeyde uyum sağladığı alanlardan birisi dış ticaret ve gümrüklerdir. Bu çerçevede, 95/7603 sayılı Karar ile 1 Ocak 1996 tarihi itibarıyla, 12 ve 22 yıllık listelerde yer alan ürünlerde, Topluluğa karşı gümrük vergileri kaldırılmış ve üçüncü ülkelere karşı Türk Gümrük Tarifesinin Topluluk Ortak Gümrük Tarifesine (OGT) uyumu, 2/95 sayılı OKK'nın ekindeki listede yer alan bazı ürünler dışında sağlanmıştır. Anılan listedeki ürünlerde ise, 1 Ocak 1996 tarihinden itibaren 5 yıllık bir süre zarfında, aşamalı olarak tamamlanması öngörülen gümrük vergisi indirimleri hazırlanan takvim uyarınca gerçekleştirilmektedir. Bu indirimler sonucunda, 1 Ocak 2001 tarihi itibarıyla, söz konusu listede yer alan ürünlerde de OGT'ye uyum sağlanmış olacak ve üçüncü ülkelere karşı OGT oranları uygulanmaya başlanacaktır.

Topluluğun Ortak Ticaret Politikası araçlarına uyum sağlanması amacıyla çeşitli hukuki ve kurumsal düzenlemeler gerçekleştirilmiştir. Bu bağlamda, 95/6814 sayılı İthalatta Gözetim ve Korunma Önlemleri ile Kota İdaresi ve Tarife Kontenjanı Hakkında Karar, 95/6815 sayılı Belirli Tekstil Ürünleri İthalatında Gözetim ve Korunma Önlemleri Hakkında

Karar, 95/6816 sayılı İkili Anlaşmalar ve Protokoller veya Diğer Düzenlemeler Kapsamı Dışında, Belirli Ülkeler Menşeli Tekstil Ürünleri İthalatında Gözetim ve Korunma Önlemleri Hakkında Karar, 95/7608 sayılı Türkiye'nin Ticari Haklarının Korunması Hakkında Karar, 95/7348 sayılı Belirli Ülkeler Menşeli Malların İthalatında Gözetim ve Korunma Önlemleri Hakkında Karar, 95/7614 sayılı Bazı Şahsi ve Ticari Mahiyette Eşyanın Bedelsiz İthaline İlişkin Karar, 95/7615 sayılı Dahilde İşleme Rejimi Kararı, 95/7616 sayılı İhracatta Kota ve Tarife Kontenjanı Belirlenmesi ve İdaresine İlişkin Karar, 95/7617 sayılı Hariçte İşleme Rejimi Kararı ve 96/8703 sayılı Bazı Üçüncü Ülkelerde İşlem Gördükten Sonra Türkiye'ye Yeniden İthal Edilen Belirli Tekstil Ürünlerine ve Giyim Eşyasına Uygulanan Ekonomik Etkili Hariçte İşleme Düzenlemeleri Hakkında Karar çıkarılmıştır.

Aynı amaçla kurumsal alanda da İthalatta Haksız Rekabeti Değerlendirme Kurulu, İthalatta Gözetim ve Korunma Önlemlerini Değerlendirme Kurulu, Türkiye'nin Ticari Haklarını Değerlendirme Kurulu ve Tekstil Ürünleri İthalatında Gözetim ve Korunma Önlemlerini Değerlendirme Kurulu kurulmuştur.

Gümrük birliğinin aksamadan işlenmesini sağlamak bakımından en önemli düzenlemelerden birisi Türk gümrük mevzuatının AT gümrük mevzuatına uyumudur. 1/95 sayılı OKK'nın gümrük hükümleri ile ilgili 28'inci maddesi gereğince Türkiye bu konudaki Topluluk mevzuatına uyum sağlama yükümlülüğünü üstlenmiştir. Topluluğun Gümrük Kodunu ihdas eden 12 Ekim 1992 tarih ve 2913/92/EEC sayılı Konsey Tüzüğü ile uygulama hükümlerini belirleyen 2 Temmuz 1993 tarih ve 2454/93)EEC sayılı Komisyon Tüzüğü eşyanın menşei, eşyanın kıymeti, eşyanın gümrük birliği bölgesine girişi, gümrük beyannamesi, serbest dolaşıma giriş, ekonomik etkili gümrük rejimleri, askıya alma işlemi, gümrük borcu, itiraz hakkı gibi konuları düzenlemektedir. Anılan Topluluk mevzuatına uyum amacıyla, 1615 sayılı Gümrük Kanununda değişiklik yapan 564 sayılı Kanun Hükmünde Kararname (KHK) çıkarılmış, ancak, söz konusu KHK akçeli ve cezai hükümler içermediğinden, bu hükümleri de kapsayacak şekilde, Topluluğun Gümrük Kodunu ve uygulama yönetmeliğini esas alan yeni bir Gümrük Kanunu 27.10.1999 tarihinde kabul edilerek 5 Şubat 2000 tarihi itibarıyla yürürlüğe girmek üzere 4.11.1999 tarihli RG'de yayımlanmıştır. Aynı kapsamda olmak üzere, 20.1.2000 tarih ve 23939 mükerrer sayılı RG'de yayımlanan Gümrük Yönetmeliği 5.2.2000 tarihinden itibaren yürürlüğe girecektir.

Diğer taraftan, Türkiye ile AT arasında Oluşturulan Gümrük Birliği Dolayısıyla Bir Kısım Gümrük Rejimlerinin Uygulanmasına İlişkin Esaslar Hakkında 96/8569 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı 9 Kasım 1996 tarih ve 22812 sayılı RG'de yayımlanmıştır.

1/95 sayılı OKK'nın 28'inci maddesinin 2/b fıkrasında bahsi geçen Topluluğun gümrük vergisi istisnaları sistemini düzenleyen 28 Mart 1983 tarihli ve 918/83/EEC sayılı Konsey Tüzüğü ile uygulama hükümlerini belirleyen Topluluk düzenlemelerine uyum çerçevesinde Gümrük Vergilerinden Muafiyet ve İstisna Tanınacak Haller Hakkında Karar 5.2.2000 tarihinden itibaren yürürlüğe girmek üzere Başbakanlığa sevk edilmiş bulunmaktadır. Yine Topluluk mevzuatına uyum çerçevesinde bazı düzenlemeler 4458 sayılı Gümrük Kanununun Bazı Maddelerinin Uygulanması Hakkında Karar ve Gümrük antrepoları Açılması ve İşletilmesine İlişkin Usul ve Esaslar Hakkında Karar ile yapılarak 5.2.2000 tarihinden itibaren yürürlüğe girmek üzere Başbakanlığa sevk edilmiştir.

1/95 sayılı OKK'nın 28'inci maddesinin 2/a fıkrası çerçevesinde taklit malların serbest dolaşıma sokulmasını yasaklayan hükümler getiren 1 Aralık 1986 tarih ve 3842/86(EEC sayılı Konsey Tüzüğü ve uygulama hükümlerini belirleyen 14 Ekim 1987 tarih ve 3077/87/EEC sayılı Komisyon Tüzüğüne uyum çerçevesinde 564 sayılı KHK ile 1615 sayılı Gümrük

Kanununun 21'inci maddesinde değişiklik yapılmış, bu çerçevede AB'nin yukarıda belirtilen düzenlemeleri esas alınarak GATT TRIPS Anlaşmasına da uyum sağlanmıştır. 4458 sayılı Gümrük Kanununun 57'nci maddesi ve Gümrük Yönetmeliğinin 176 ila 182'nci maddelerinde de ayrıntılı olarak bu düzenlemelere yer verilmiştir.

Türk Gümrük İdaresini teşkilat ve altyapı alanlarında Topluluk sistemiyle uyumlu hale getirmek amacıyla hazırlanan Gümrük Müsteşarlığı Teşkilat Kanunu Tasarısı hazırlama çalışmaları sürdürülmektedir.

Türkiye'nin dampingli ve/veya sübvansiyonlu ithata karşı korunmasını düzenleyen 3577 sayılı İthalatta Haksız Rekabetin Önlenmesi Hakkında Kanunda Değişiklik Yapılmasına İlişkin 4412 sayılı Kanun 25 Temmuz 1999 tarihinde yürürlüğe girmiştir.

AT'nin üçüncü ülkelere karşı uygulamakta olduğu tercihli rejimlerin üstlenilmesi amacıyla İsrail, Romanya, Litvanya, Macaristan, Estonya, Çek ve Slovak Cumhuriyetleri, Bulgaristan, Makedonya, Polonya, Slovenya ve Letonya ile Serbest Ticaret Anlaşması (STA) imzalanmıştır. Bunlardan İsrail, Romanya, Macaristan, Litvanya, Estonya, Çek-Slovak Cumhuriyetleri ve Bulgaristan ile yapılmış bulunan serbest ticaret anlaşmaları yürürlüğe girmiş bulunmaktadır. Önümüzdeki dönemde ise diğer bazı (Kuzey Afrika ve Ortadoğu) ülkelerle de STA imzalanması beklenmektedir. EFTA ülkeleri ile ticari ilişkiler, bu ülkelerden Avusturya, Finlandiya ve İsveç'in 1995 yılında AB'ye üye olmaları nedeniyle, 18 Nisan 1992 tarihinde yürürlüğe giren Türkiye-EFTA Serbest Ticaret Anlaşması ve aynı ülkelerle ikili bazda tarım ürünleri ticaretini düzenleyen anlaşmalar çerçevesinde, İsviçre, İzlanda, Lihtenştayn ve Norveç ile sürdürülmektedir.

İhracı izne bağlı mallar ile yasak mallar listesini de kapsayacak şekilde, ihracatta uygulanan ortak kurallarla ilgili ve Topluluk mevzuatına özü itibarıyla benzer mevzuat, 1995 yılı sonu itibarıyla uygulanmaya konmuştur.

Tarım

1/95 sayılı OKK, işlenmiş tarım ürünleri açısından da ithalat rejiminde yeni düzenlemeler yapılmasını öngörmektedir. İşlenmiş tarım ürünleri, farklı gümrük rejimlerinin uygulandığı tarım ve sanayi payı olmak üzere iki unsurdan oluşmaktadır. Topluluk tarafından Katma Protokol uyarınca Türkiye için sıfırlanmış olan sanayi payına tekabül eden vergiler, Türkiye tarafından da Topluluk için aşamalı olarak indirilerek, 1999 yılı İthalat Rejimi Kararında yer alan düzenlemeler ile sıfırlanmıştır. Tarım payına tekabül eden vergiler ise, 1/95 sayılı Ortaklık Konseyi Kararı ile belirlenmiş usuller çerçevesinde Türkiye tarafından Topluluğa ve üçüncü ülkelere karşı uygulanmaktadır.

Tarım ürünleri 1/95 sayılı OKK'nın 22-25'inci maddelerinde ele alınmaktadır. Anlaşmanın 22'nci maddesinde Katma Protokolde tarafların aralarında tarım ürünlerinin serbest dolaşımını sağlama hedefi teyit edilmekte, ancak bu ürünlerde serbest dolaşımın sağlanması için ek bir süreye ihtiyaç duyulduğu belirtilmektedir. 23'üncü maddede ise Türkiye'nin Topluluğun Ortak Tarım Politikasına (OTP) uyum için gerekli tedbirleri alacağı, Topluluğun da bu dönemde tarım politikasını geliştirirken mümkün olduğu ölçüde Türk tarımının da çıkarlarını göz önünde bulunduracağı belirtilmiştir. Kararın bu bölümü, Katma Protokolün ilgili bölümleri ile benzerlik taşımaktadır. Türkiye'nin uyum yönünde gerekli tedbirleri alacağı dönem içerisinde, aynı zamanda taraflar arasındaki tercihli rejimin de geliştirilmesi öngörülmüştür (Madde 24). Ortaklık Konseyinin Türkiye'nin OTP'ye uyum için

gerekli tedbirleri aldığını tespit etmesini takiben, tarım ürünlerinin serbest dolaşımının sağlanması kararlaştırılmıştır (Madde 25).

1/95 sayılı OKK uyarınca sanayi ürünlerinde sağlanan gümrük birliği, tarım ürünlerini kapsamamakta, tarım ürünlerinin serbest dolaşımının ancak OTP'ye uyum ile mümkün olabileceği belirtilmektedir. 1/95 sayılı OKK'nın 24'üncü maddesi gereğince AB ile Türkiye arasında tarım ürünleri ticaretinde uygulanacak yeni tavizli rejimin esaslarını belirlemek üzere 13 tur süren müzakereler sonunda, 25 Mart 1997 tarihinde imzalanan Protokol, 1/98 sayılı Ortaklık Konseyi Kararı olarak 1 Ocak 1998 tarihinden itibaren uygulanmaya başlamıştır.

Bitki sağlığı, hayvan sağlığı ve gıda kontrolü tedbirleri bakımından Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ) ve Topluluk kuralları göz önünde bulundurularak yapılan çalışmalar sonucunda gıda mevzuatımız uluslararası normlarla esas itibarıyla uyumlu hale getirilmiştir. 560 sayılı "Gıdaların Üretimi, Tüketimi ve Denetlenmesine Dair KHK çerçevesinde çıkartılan yönetmelikler Topluluk mevzuatı esas alınarak hazırlanmaktadır. Yine bu çerçevede "Türk Gıda Kodeksi" hazırlanmıştır. Ürün bazındaki Gıda Kodekslerinin hazırlanmasında da AB mevzuatı esas alınmaktadır. Türkiye'nin teknik mevzuat uyumu kapsamında 2000 yılı sonuna kadar uyumlaştırması gereken alkollü içecekler, gübre ve veteriner ilaçları ile ilgili uyum çalışmaları sürdürülmektedir.

Rekabet

Rekabet hukuku alanında, piyasada iktisadi rekabetin korunması amacıyla çıkarılan 7.12.1994 tarihli ve 4054 sayılı Rekabetin Korunması Hakkında Kanunda öngörülen Rekabet Kurulunun üyeleri, 27 Şubat 1997 tarih ve 22918 sayılı Resmi Gazetede yayımlanan Bakanlar Kurulunun 97/9090 sayılı Kararı ile atanmış olup; Kurul 5 Mart 1997 tarihinde görevine resmen başlamış bulunmaktadır. Kurul, 1997 yılı içerisinde gerek Kanunun, gerek gümrük birliğinin rekabet kurallarının öngördüğü mevzuat uyumlaştırmasını sağlamak ve Kanuna işlerlik kazandırmak amacıyla çeşitli konularda tebliğler yayımlamıştır:

- Rekabet Kurulundan İzin Alınması Gereken Birleşme ve Devralmalar Hakkında Tebliğ No 1997/1;
- Anlaşmaların, Uyumlu Eylemler ve Teşebbüs Birliği Kararlarının Kanunun 10'uncu maddesine Göre Bildiriminin Usul ve Esasları Hakkında Tebliğ No 1997/2;
- Tek Elden Dağıtım Anlaşmalarına İlişkin Grup Muafiyeti Tebliği No 1997/3;
- Tek Elden Satın Alma Anlaşmalarına İlişkin Grup Muafiyeti Tebliği No 1997/4;
- Motorlu Taşıtlar Dağıtım ve Servis Anlaşmalarına İlişkin Grup Muafiyeti Tebliği No 1998/3;
- Rekabet Kurulundan İzin Alınması Gereken Birleşme ve Devralmalar Hakkında Tebliğde Değişiklik Yapılmasına Dair Tebliğ No 1998/6;
- Franchise Anlaşmalarına İlişkin Grup Muafiyeti Tebliği 1998/7.

1/95 sayılı OKK'nın 39'uncu maddesi uyarınca Avrupa Birliğinde geçerli ilkelere uygun şekilde grup muafiyeti tebliğleri çıkarılmaya devam edilecektir.

Devlet Yardımları

Türkiye, devlet yardımları bakımından, 1/95 sayılı OKK'dan kaynaklanan yükümlülüklerini tam olarak yerine getirememiştir.

1/95 sayılı OKK'nın 37'nci maddesinin 1'inci fıkrasına istinaden “Yatırımlarda Devlet Yardımları” konusundaki mevzuatın, AT mevzuatına yakınlaştırma çalışmaları başlatılmış olmakla birlikte henüz uyum yapılmamıştır.

1999 yılında, yatırımlarda devlet yardımlarına ilişkin olarak aşağıda belirtilen mevzuat çıkarılmıştır:

- 23.5.1998 tarihli ve 98/10755 sayılı Yatırımlarda Devlet Yardımları ve Yatırımları Teşvik Fonu Esasları Hakkında Kararda Değişiklik Yapılmasına İlişkin 99/12475 sayılı Karar
- Yarım Kalmış, İşletme Sermayesi Yetersizliği Nedeniyle İşletmeye Geçememiş veya Kısmen Geçmiş Yatırımların Ekonomiye Kazandırılmasına Dair 99/12477 sayılı Karar
- Küçük ve Orta Boy İşletmelerin Yatırımlarında Devlet Yardımları Hakkında 99/12474 sayılı Karar
- 23.2.1998 tarihli ve 98/10755 sayılı Yatırımlarda Devlet Yardımları ve Yatırımları Teşvik Fonu Esasları Hakkında Kararda Değişiklik Yapılmasına İlişkin 99/12656 sayılı Karar

Genel teşvik mevzuatının “bölgesel” sisteme geçirilmiş olmasının yanı sıra uyum çalışmalarına hız vermek, Avrupa Toplulukları Komisyonu ile görüşmeler yoluyla koordinasyon ve işbirliği içinde bulunmak amacıyla “Adaptation of the Investment Incentive System and Its Related Aspect to EU Framework and Guidelines” başlıklı proje uygulamaya sokulmaya çalışılmış, kısmen başarılı olunmuş ancak, 12.08.1998 tarihli C 212 sayılı Topluluk RG’de belirtilen kriterler çerçevesinde “Türkiye için Bölgesel Gelişmişlik Haritası”nın çıkarılmasına yönelik çalışmalarımızın sonuçları hakkında Komisyondan bugüne kadar herhangi bir yanıt alınamamıştır, bu sebeple de “yatırımlarda devlet yardımları” açısından uygulanan mevzuatta uyum yönünde herhangi bir değişiklik tasarısı hazırlanmamıştır.

Topluluk tarafınca, ülkemizde uygulanan Yatırımlarda Devlet Yardımlarına ilişkin mevzuatımızın bilinmesine rağmen, tarafımıza bugüne kadar olumsuz bir görüş iletilmemiştir.

Keza, Topluluk Mevzuatındaki sektörel yaklaşım çerçevesinde özel kurallara tabi sektörlerdeki (Tekstil ve Konfeksiyon, Sentetik Elyaf, Motorlu Taşıtlar, Gemi İnşa, Kömür, Çelik, Ulaştırma, Tarım ve Balıkçılık) devlet yardımları programlarına uyum konusunda, Avrupa Birliği Komisyonu Rekabet Genel Müdürlüğünden (DG IV), Dış Ticaret Müsteşarlığı AB Genel Müdürlüğü koordinasyonunda düzenlenen çalışma grupları sonucunda ortaya çıkarılarak bildirilen gündem taslağına da bugüne kadar bir yanıt alınamamıştır.

Özel kurallara tabi sektörlerdeki hususların yanısıra, Avrupa Kömür Çelik Topluluğu (AKÇT) çerçevesinde uyum çalışmaları ve görüşmelerine devam edilmektedir. Ancak “Temas Grubu” kurulmuş, ardından da bir “Ortak Komite” tesis olunmuştur.

“Yatırımlarda Devlet Yardımları” hakkındaki mevzuatın genel anlamda uyumlu olduğu düşünülürken birlikte, uyumsuz olduğu öngörülen detay ve teknik hususların ileride

mevzuat açısından problem çıkmayacak şekilde, Komisyon yetkilileri ile karşılıklı olarak teknik seviyede görüşülmesi gerekmektedir.

Mevcut yatırım teşvik tedbirlerimizin büyük bir bölümünün vergi muafiyetleri olduğu göz önüne alındığında, vergi yasalarının, devlet yardımlarında AT'ye uyum amacı da dikkate alınarak ele alınmasında veya tadilinde yarar bulunmaktadır.

Öte yandan, yürürlükteki mevzuatımızın DTÖ ve gümrük birliğinden kaynaklanan yükümlülüklerimiz ile uyumlu hale getirilmesi kapsamında, ihracatı teşvik mevzuatımız, Topluluk ile uyumlu hale getirilmiştir. Bu bağlamda, İhracata Yönelik Devlet Yardımlarına ilişkin 94/6401 sayılı Bakanlar Kurulu Kararının verdiği yetkiye dayanarak hazırlanan Para-Kredi ve Koordinasyon Kurulu Tebliği yürürlüğe konulmuştur. Bu çerçevede; AR-GE yardımı, uluslararası nitelikteki ve yurt içi fuarların desteklenmesi, yurt dışında düzenlenen fuar ve sergilere milli düzeyde ya da bireysel katılımın desteklenmesi, çevre maliyetlerinin desteklenmesi, pazar araştırması desteği, eğitim yardımı desteği, istihdama yol açma yardımı, yurt dışında ofis-mağaza açma, işletme ve marka tanıtım faaliyetlerinin desteklenmesi konuları Para-Kredi ve Koordinasyon Kurulu Tebliği ile düzenlenmiştir. AT mevzuatına uygun olarak düzenlenen Patent, Sınai Tasarım Faaliyetlerine Yönelik Desteklere İlişkin Tebliğ de çıkarılmıştır.

Fikri ve Sınai Mülkiyet Hakları

Fikri ve sınai haklar alanında, gerek 1/95 sayılı OKK'dan kaynaklanan yükümlülüklerimiz uyarınca, gerek Türkiye'nin katılmasında yarar görülen bir dizi uluslararası sözleşmeye katılım sağlanmıştır. Gümrük birliği öncesinde; Edebiyat ve Sanat Eserlerinin Korunmasına İlişkin Bern Sözleşmesi Paris Metnine (4117 sayılı Kanun), İcracı Sanatçılar, Fonogram Yapımcıları ve Yayın Kuruluşlarının Korunmasına İlişkin Roma Sözleşmesine (4116 sayılı Kanun), Sınai Mülkiyetin Korunması Hakkında Paris Sözleşmesinin Stokholm Metnine (94/5903 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı), Markaların Tescili Amacıyla Mal ve Hizmetlerin Uluslararası Sınıflandırılmasına İlişkin Nis Anlaşmasına (95/7094 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı), Patent İşbirliği Antlaşmasına (4115 sayılı Kanun), Markaların Şekilli Elemanlarının Uluslararası Sınıflandırılmasını Tesis Eden Viyana Anlaşmasına (95/7094 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı), Uluslararası Patent Sınıflandırılması İle İlgili Strazburg Anlaşmasına (95/7094 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı), 1997 yılında da, Markaların Uluslararası Tescili Konusundaki Madrid Sözleşmesi ile İlgili Protokole (97/9731 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı), Endüstriyel Tasarımların Uluslararası Sınıflandırılması Hakkında Lokarno Anlaşmasına (97/9731 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı), Patent İşlemleri Amacıyla Mikroorganizmaların Tevdi Edilmesinin Uluslararası Kabulü Konusunda Budapeşte Anlaşmasına (97/9731 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı) katılım sağlanmıştır.

Fikri mülkiyet haklarının AT sistemine paralel biçimde korunması amacıyla 5846 sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanununun Bazı Maddelerinin Değiştirilmesine İlişkin 4110 sayılı Kanun çıkarılmıştır. Ancak, bu konuda AT mevzuatına uyum sağlanabilmesi için 5846 sayılı Kanunda bazı yeni değişikliklerin yapılması amacıyla bir Kanun Tasarısı hazırlanmış ve TBMM'ye sevk edilmiştir.

Sınai mülkiyet haklarının güvence altına alınması amacıyla öncelikle 544 sayılı Kanun Hükmünde Kararname ile Türk Patent Enstitüsü kurulmuş ve birçok hukuki düzenleme yapılmıştır. 1/95 sayılı OKK'da atf yapılan AT mevzuatı göz önünde tutularak; 551 sayılı Patent Haklarının Korunması Hakkında KHK, 554 sayılı Endüstriyel Tasarımların Korunması Hakkında KHK, 555 sayılı Coğrafi İşaretlerin Korunması Hakkında KHK ve 556 sayılı

Markaların Korunması Hakkında KHK, 26.06.1995 tarihli Resmi Gazetede yayımlanarak yürürlüğe girmiştir. Ancak bu düzenlemelerin cezai hükümler içermemesi nedeniyle ortaya çıkan boşluğun doldurulması için sınai mülkiyet hakları ile ilgili cezai hükümleri içeren 4128 sayılı Kanun çıkarılmıştır.

1/95 sayılı OKK uyarınca, sınai mülkiyet hakları alanında, gümrük birliğinin gerçekleşmesinden itibaren 3 yıl içinde uyum sağlanması gerekli konulardan birisi de know-how ve ticari sırların korunması konusudur. İlgili Türk mevzuatı incelenmiş ve AB ülkelerindeki yaklaşımla uyumlu olduğu anlaşılmıştır.

Fikri ve sınai mülkiyet haklarıyla ilgili mevzuatın uygulanmasında görev almak üzere, ihtisas mahkemelerinin kurulması cihetine gidilecektir. Anılan mahkemeler kuruluncaya kadar, bu konuda, geçici olarak, Asliye Ticaret, Asliye Hukuk ve Asliye Ceza Mahkemeleri görevlendirilmiştir. Ancak tevzi esasına dayanan bu görevlendirmenin birden çok mahkemenin bulunduğu yerlerde belli bir mahkemeye verilmek suretiyle ihtisaslaşmanın sağlanması hedef alınmalı ve bu husus Hakimler ve Savcılar Yüksek Kurulunun dikkatine sunulmalıdır. İhtisas Mahkemesi yaklaşımı 5846 sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu, Yeni Bitki Çeşitlerinin Korunması Hakkında Kanun Tasarısı ve Entegre Devre Topografyalarının Korunması Hakkında Kanun Tasarısında da benimsenmelidir.

Sınai Mevzuat

Türkiye, 1/95 sayılı OKK gereğince, Toplumun teknik engellerle ilgili tüm mevzuatını, 1.1.1996 tarihinden itibaren beş yıl içinde, iç yasal düzenlemelerine dahil edecektir. İlgili hükme göre, Türkiye tarafından iç yasal düzenlemeye dahil edilecek olan Topluluk mevzuatının listesi, 1.1.1996 tarihinden itibaren yapılacak olan karşılıklı görüşmeler neticesinde ve bir yıl içinde belirlenecektir. Nitekim, 21 Mayıs 1997 tarihli ve 2/97 sayılı OKK ile adı geçen liste belirlenmiştir. 2/97 sayılı OKK Ekinde yer alan 32 konu başlığından oluşan ticarete teknik engellerin kaldırılmasına ilişkin AB mevzuatının hangi kuruluşlar tarafından uyumlaştırılacağı ve bu çalışmalara katkıda bulunacak diğer ilgili kurum ve kuruluşlar Bakanlar Kurulunun 24 Nisan 1997 tarihli ve 97/9196 sayılı "Türk Ürünlerinin İhracatının Arttırılmasına Yönelik Teknik Mevzuatı Hazırlayacak Kurumların Belirlenmesine İlişkin Karar" ile tespit edilmiştir. Bu çerçevede sürdürülen çalışmalar kapsamında, "Ürünlere İlişkin Teknik Mevzuatın Hazırlanması ve Uygulanmasına Dair Kanun Taslağı (Çerçeve Kanun Taslağı)" hazırlanmış ve TBMM'ye sunulma aşamasına getirilmiştir. Ayrıca ilgili Bakanlıklar kendi yetki alanlarına giren konularda teknik mevzuatın uyumlaştırılması ile ilgili mevzuat hazırlama çalışmalarına devam etmektedirler. Yukarıda belirtilen Kanunun bir an önce çıkarılması bu alandaki çalışmaların hızlandırılması açısından büyük önem taşımaktadır.

Akreditasyon sisteminin ulusal ve uluslararası düzeyde işlerlik kazanmasını sağlamak amacıyla hazırlanmış olan "Türkiye Akreditasyon Konseyi Kuruluş ve Görevleri Hakkında Kanun" 4 Kasım 1999 tarih ve 23866 sayılı Resmi Gazetede yayımlanarak yürürlüğe girmiştir.

Tüketicinin Korunması

1/95 sayılı OKK'da doğrudan bir yükümlülük üstlenilmemekle beraber, gümrük birliği sürecinde piyasa ekonomisinin daha iyi işleyebilmesini sağlamak düşüncesine dayalı olarak, 23.2.1995 tarih ve 4077 sayılı Tüketicinin Korunması Hakkında Kanun çıkarılmış ve 8.9.1995 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Tüketicinin sağlık ve güvenliğinin ve ekonomik çıkarlarının korunması konusunda, AT'de kabul edilen esaslara uyum sağlanabilmesi için, 4077 sayılı Tüketicinin Korunması Hakkında Kanunda bazı değişikliklerin ve yeni düzenlemelerin

yapılması amacıyla, Sanayi ve Ticaret Bakanlığı ve Sağlık Bakanlığı bünyesinde başlatılan çalışmalar sürdürülmektedir. Tüketicinin Korunması Hakkında Kanunda kurulması öngörülen, Tüketici Konseyi, Tüketici Sorunları Hakem Heyetleri ve Reklam Kurulu kurularak çalışmaya başlamıştır. Tüketici mahkemeleri kuruluncaya kadar, bu alanda, geçici olarak, Asliye Ticaret ve Asliye Hukuk Mahkemeleri görevlendirilmiştir. Ancak tevzi esasına dayanan bu görevlendirmenin birden çok mahkemenin bulunduğu yerlerde belli bir mahkemeye verilmek suretiyle ihtisaslaşmanın sağlanması hedef alınmalı ve bu husus Hakimler ve Savcılar Yüksek Kurulunun dikkatine sunulmalıdır.

Vergilendirme

Katma Protokol ve Ortaklık Konseyi Kararlarında Türkiye'nin sadece Topluluktan ithal mallar ile dahildeki mallar arasında farklı oranda vergilendirme yapmama, benzer milli mallara dolaylı koruma sağlayacak şekilde vergilendirme yapmama ve ihracat ürünlerinin bünyesine giren dolaylı vergiden fazlasını iade etmeme yükümlülüğü bulunmakta olup, bire bir Topluluk mevzuatına uyum sağlama yükümlülüğü şu aşamada bulunmamaktadır.

Dolaylı vergiler alanında öncelikle Katma Protokol ve 1/95 sayılı OKK'daki yükümlülüklerimize aykırı bulunan uygulamalar tespit edilmiş ve bu uygulamaların anlaşmalardan kaynaklanan yükümlülüklerimize uygun hale getirilmesi sağlanmıştır. Bu düzenlemeler şunlardır: İthal Talep Harcındaki aykırı uygulama 4369 sayılı Kanunla 1999 yılında uygulamadan kaldırılmıştır; Taşıt Alım ve Ek Taşıt Alım Vergisindeki yerli ve yabancı motorlu araçlar arasındaki farklı uygulama 11 Seri Nolu Motorlu Taşıtlar Vergisi Genel Tebliği ile 1.1.1997 tarihinden itibaren uygulamadan kaldırılmıştır; Eğitim, Gençlik, Spor ve Sağlık Hizmetleri Vergisindeki maktu tarife uygulaması 8.8.1997 tarih ve 23084 sayılı RG'de yayımlanan 4306 sayılı Kanunla 5 10'luk nispi orana dönüştürülerek tütündeki ayırıcı uygulama sona erdirilmiştir; yerli ve yabancı film gösterimlerinden alınan eğlence vergisi 9.12.1997 tarih ve 97/10349 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile % 10 olarak eşitlenmiştir; ithalde alınan rihtım resmi, damga resmi, belediye hissesi 3824 sayılı Kanunla 1.1.1993 tarihinden itibaren yürürlükten kaldırılmıştır.

Diğer yandan taahhütlerimiz dışında Topluluk mevzuatına bire bir uyum sağlamak yükümlülüğümüz bulunmamasına rağmen ülkemizin Topluluğa tam üyelik hedefi göz önünde bulundurularak Topluluğun 6'ncı Konsey Direktifini temel model almak suretiyle 1.1.1985 tarihinden itibaren KDV sistemine geçilmiştir.

İleriye yönelik olarak Topluluk mali mevzuatı takip edilmektedir.

Dolaysız vergilere alanında ise ihracat performansına bağlı olarak uygulanan Kurumlar Vergisi ihracat istisnası uygulaması 3824 sayılı Kanunla 1.1.1993 tarihinden itibaren uygulamadan kaldırılmıştır.

-Gümrük Birliğinden Kaynaklanan Yükümlülüklerimiz Çerçevesinde Tamamlanması Gerekli Uyum Çalışmaları

1/95 sayılı OKK'dan kaynaklanan yükümlülüklerimiz çerçevesinde, dış ticaret ve gümrükler alanındaki uyumun tamamlanması açısından, Madencilik Fonuna maden ithalatı ve ihracatından yapılan kesintilerin kaldırılması gerekmektedir. Konuya çözüm bulunması amacıyla, "Maden Kanununun Uygulanmasına Dair Yönetmelikte Değişiklik Yapılması Hakkında Yönetmelik" ile, ithalattan alınan Madencilik Fonu sifira indirilmiştir. Ancak bu kapsamda hazırlanan Kanun Tasarısının kanunlaşması gerekmektedir.

Hassas ürünlerde Türk Gümrük Tarifesinin Topluluk Gümrük Tarifesine kademeli olarak uyumu devam etmekte olduğu yukarıda belirtilmişti. Tespit edilen takvim uyarınca 2000 yılı başında yüzde 15 oranında indirim gerçekleştirilmiştir. 2001 yılı başında yüzde 50 oranındaki indirimler yapılacaktır.

Türkiye, 1/95 sayılı OKK ile rekabet alanında üstlenmiş bulunduğu yükümlülüklerini yerine getirmek amacıyla bir dizi mevzuatı yürürlüğe koymuş bulunmakla birlikte, bu alanda gerçekleştirilmesi gereken hukuki düzenlemelerin hepsini tamamlayamamıştır. Bu kapsamda Türkiye'nin üstlenmiş bulunduğu, kamu teşebbüsleri ve teşebbüslere tanınan özel veya inhisari hakların tabi olduğu kuralların, Topluluk mevzuatı ile uyumlu hale getirilmesi yükümlülüğünün gereğini yerine getirmek amacıyla, ülkemizdeki özel veya inhisari hakka sahip kuruluşların ve tabi oldukları kuralların belirlenmesi için bir ön çalışma başlatılmıştır. Bu çalışmanın bir an önce sonuçlandırılması ve gerekli hukuki düzenlemelerin yapılması beklenmektedir. Yine, 1/95 sayılı OKK çerçevesinde, ticari nitelikli tüm devlet tekellerinin, Türk vatandaşları ile AB üyesi devlet vatandaşları arasında, malların üretimi ve pazarlanması koşullarında ayrımcılık bulunmamasını temin edecek biçimde yeniden düzenlenmesi yükümlülüğünü yerine getirmek açısından başlatılan çalışmalar sürdürülmektedir. Bu çerçevede hazırlanan ve 4250 sayılı İspirto ve İspirtolu İçkiler İnhisarı Kanununda, TEKEL İdaresinin, alkollü içkilerin dağıtımı ve ithali üzerindeki inhisarını kaldırmayı amaçlayan Kanun Tasarısı TBMM gündeminde bulunmaktadır. Diğer taraftan 1177 sayılı Tütün ve Tütün Tekeli Yasasının yaprak tütün üretiminden başlayarak, tütün mamulleri ticaretine kadar tüm safhalar dikkate alınarak, tütün ve tütün mamullerinin ülkemizde üretimine, iç ve dış alımı ve satımına, bu işlemlerden fon alınması ve kullanılmasına, tütün üreticilerinin desteklenmesine ilişkin usul ve esasları yeniden düzenleyen Tütün ve Tütün Mamulleri Kanun Tasarısı da TBMM'ye sevk edilmiştir. Ayrıca AT'nin blok muafiyet tüzüklerine paralel düzenlemelerin uygulamaya konulmasına devam edilmesi gerekmektedir. Bu çerçevede patent, know-how, lisans, marka anlaşmalarına grup muafiyeti tanıyan teknoloji transferi ile ilgili tebliğ ve küçük ve orta ölçekli işletmelerin piyasalardaki rekabet açısından önemsenmeyecek derecede küçük etkiyi haiz bir takım anlaşma uyumlu eylem ve uygulamalarını rekabet kurallarının uygulama alanı dışında tutulması ile ilgili tebliğ hazırlama çalışmalarının tamamlanması beklenmektedir.

1/95 sayılı OKK'dan kaynaklanan yükümlülüğümüz uyarınca yatırımlarda devlet yardımları konusunda başlatılan mevzuat uyum çalışmalarının tamamlanması gerekmektedir. Bu konuda AB Komisyonu ile koordinasyon ve işbirliği içinde olma ihtiyacı vardır.

Fikri mülkiyet haklarının AT sistemine paralel biçimde korunması amacıyla 5846 sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanununun Bazı Maddelerinin Değiştirilmesine İlişkin 4110 sayılı Kanun çıkarılmıştır. Ancak, Kanunun yürürlüğe girmesinden sonra teknik düzeyde sürdürülen çalışmalar sonucunda, Kanunun bazı maddelerinin 1/95 sayılı OKK'da atıf yapılan AT mevzuatı ile uyumlu olmadığı tespit edilmiştir. Bu bağlamda anılan Kanunda gerekli değişikliklerin yapılması amacıyla hazırlanan ve TBMM'ye sevk edilen Kanun Tasarısının bir an önce kanunlaşması gerekmektedir. 1/95 sayılı OKK'ya göre, Türkiye'nin gümrük birliğinin gerçekleşmesinden itibaren 3 yıl içinde yerine getirmesi gereken yükümlülükleri arasında fikri mülkiyet hakları ile ilgili olarak veri tabanlarının ve kablo ve uydu yayınlarda eser sahibinin haklarının ve komşu hakların AT mevzuatına uygun şekilde korunması konuları yer almaktadır. Mevzuat çalışmaları sürdürülürken bu hususun da dikkate alınmasında fayda bulunmaktadır.

Sınai mülkiyet hakları alanında ise, 1/95 sayılı OKK'ya göre, Türkiye'nin gümrük birliğinin gerçekleşmesinden itibaren 3 yıl içinde yerine getirmesi gereken yükümlülükleri

arasında entegre devrelerin topografyalarının ve bitki türlerinin AT mevzuatına uygun şekilde korunması amacıyla hukuki düzenleme yapılması hususu yer almaktadır. Bu kapsamda hazırlanan entegre devre topografyalarının korunması hakkındaki Kanun Tasarısının kanunlaşması ve bitki türlerinin korunması amacıyla sürdürülen Kanun Tasarısı hazırlama çalışmalarının en kısa sürede tamamlanması beklenmektedir.

Yine 1/95 sayılı OKK'ya göre, Türkiye'nin gümrük birliğinin gerçekleşmesinden itibaren 3 yıl içinde katılım sağlaması gerekli uluslararası sözleşmelerden, Bitki Türlerinin Korunması Hakkında UPOV Sözleşmesine henüz katılım sağlanamamıştır. Gümrük birliği çerçevesinde üstlenilmiş bir yükümlülük bulunmamasıyla birlikte Türkiye, Marka Kanunları Harmonizasyonu Antlaşması ve Avrupa Patent Sözleşmesine katılım sağlanması yönünde gerekli hazırlıkları başlatmıştır. Avrupa Patent Sözleşmesine katılım için hazırlanan Kanun Tasarısı TBMM gündeminde bulunmaktadır. Bu çalışmaların kısa sürede tamamlanması beklenmektedir.

Fikri ve sınai mülkiyet hakları ile ilgili mevzuatın uygulanmasında görev alacak ihtisas mahkemelerinin kurulması konusundaki çalışmaların tamamlanması gerekmektedir. Adalet Bakanlığı tarafından, AB kaynaklarından destek alınmak üzere hazırlanan "Fikri Mülkiyet Kanunlarının Etkin Olarak Uygulanması" başlıklı Proje kapsamında, fikri ve sınai haklar konusundaki uyuşmazlıklarda ihtisaslaşmayı teminen, 12 mahkemeyi içine alan (Adana, Ankara, Bursa, Eskişehir, İstanbul, Beyoğlu, İzmir, Karşıyaka, Kadıköy, Kayseri, Konya, Mersin) pilot uygulamaya da yer verilmektedir. AB tarafından, MEDA fonlarından desteklenmesine karar verilmiş olan Proje, son aşamasına gelmiş bulunmaktadır.

1/95 sayılı OKK ile doğrudan üstlenilmiş bir yükümlülük bulunmamasına rağmen ileriye dönük olarak, vergi hukuku alanında, gümrük birliği nedeniyle ortaya çıkan gelir kayıplarının telafisi, hem de tüketimden alınan çok sayıdaki vergi ve fonların kaldırılarak tek bir verginin getirilmesi ve basitleştirilmesi, aynı zamanda Topluluk mevzuatına uyum sağlanması amacıyla Özel Tüketim Vergisi Kanun Tasarısı hazırlanarak TBMM'ye sevk edilmiş ancak ilgili yasama yılında kanunlaşamamıştır. Bu Kanun Tasarısı ile ilgili çalışmalara yeniden hız verilmiş ve TBMM'de bekleyen Tasarının günün ekonomik ve sosyal koşullarına uygun hale getirilmesi için revizyon çalışmaları başlatılmıştır.

Kamu ihaleleri alanında, 1/95 sayılı OKK ile doğrudan üstlenilmiş bir yükümlülük bulunmamasına rağmen, 2886 sayılı Devlet İhale Kanununda AT mevzuatına uygun değişiklikler yapılması yönünde gerekli çalışmalar başlatılmıştır. Bu amaca yönelik olarak hazırlanan "2886 sayılı Devlet İhale Kanununun Bazı Maddelerinde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun Tasarısı" hazırlanmış, ancak kanunlaşamamıştır. Anılan Kanun Tasarısı üzerindeki çalışmalar sürdürülmektedir.

Yine 1/95 sayılı OKK ile doğrudan üstlenilmiş bir yükümlülük bulunmamasına rağmen, çevrenin korunmasına ilişkin mevzuatın AT mevzuatına uyumlu hale getirilmesi için gerekli mevzuat uyum çalışmaları, "Türkiye-AT Mevzuat Uyumu Sürekli Özel İhtisas Komisyonu - Çevre Alt Komisyon" Raporu'ndan yararlanılarak yürütülmektedir.

Bu iki alanda sürdürülen çalışmaların tamamlanması Türkiye-AB ilişkileri açısından yararlı olacaktır.

5.7 Türk Mevzuatının AB Müktesebatına Uyum Çalışmaları

Gümrük birliği konusunda alınan mesafe ve Türkiye'nin yeni dünya ekonomik düzenine entegre olma konusunda kararlılığı, Avrupa Birliği (AB)'nin genişleme sürecinde meydana gelen gelişmelerle birleşince, "mevzuat uyum" çalışmalarının yönü ve kapsamında değişiklik gereği ortaya çıkmıştır. Bu çerçevede, Devlet Planlama Teşkilatı (DPT), dar anlamda ve gümrük birliğinin konularıyla sınırlı "mevzuat uyumu" yerine, "Avrupa Birliği Müktesebatına ('Union Acquis') uyum" çalışmalarını ikame etme hazırlıklarına girişmiş bulunmaktadır.

Bu çerçevede olmak üzere, önce, AB müktesebatına uyum konusunda hangi noktada olduğumuzu tespit çalışmalarına başlanılmıştır. Bu çalışmalar, Temmuz 1998'den beri kamu kurum ve kuruluşlarının önemli katkılarıyla, Dışişleri Bakanlığı ile işbirliği halinde DPT koordinasyonunda, sürdürülmektedir ve oldukça ileri bir noktaya getirilmiş bulunmaktadır.

12/13 Aralık 1997 tarihlerinde gerçekleştirilen Lüksemburg Avrupa Konseyi toplantısı ertesinde, AB'ye üyelik başvurusunda bulunan Merkezi ve Doğu Avrupa (MDA) ülkelerine, Avrupa Komisyonu tarafından iletilen AB müktesebatı, AB müktesebatına uyum çalışmalarında genel çerçeve olarak alınmıştır.

AB müktesebatı kendi içerisinde de ikiye ayrılmaktadır; AB tarafından öncelikli olarak nitelenen AB müktesebatı "A Listesi"nde, diğer hukuki düzenlemeler ise "B Listesi"nde yer almaktadır. A Listesi, Temmuz 1998 tarihi itibarıyla, 31 başlık altında yaklaşık 5000 adet hukuki düzenlemeden oluşmaktadır.

DPT tarafından başlatılan çalışmanın birinci aşamasında, AB tarafından öncelikli olarak nitelenen "A Listesi"nde yer alan AB düzenlemelerine Türk mevzuatının uyum durumunun tespit edilmesi amaçlanmaktadır.

Çalışmanın birinci aşamasına, 38 kamu kurum ve kuruluşu çeşitli başlıklarda çalışmalara katılmıştır. Örneğin, "İstatistik" alanındaki AB müktesebatının derlendiği 12 numaralı başlıkla ilgili çalışmalara; 18 kamu kurum ve kuruluşu katılmıştır.

31 başlık altında derlenen AB Müktesebatından 13 başlığa ilişkin, ilgili kamu kurum ve kuruluşlarının mutabakatı ile oluşturulan ve AB müktesebatı yanı sıra mukabil Türk mevzuatı ve mukabil Türk mevzuatının uyum durumunu belirten, taslak tablolar Dışişleri Bakanlığı tarafından AB Komisyonuna iletilmiştir.

AB Komisyonu tarafından hazırlanan ve 13 Ekim 1999 tarihinde açıklanan 1999 yılı İlerleme Raporunda, Komisyon İlerleme Raporunun 3 numaralı "Üyelik Yükümlülüklerinin Üstlenilmesi" başlığı altında Türkiye'nin AB Müktesebatına uyum ile ilgili olarak; *"Bu raporun hazırlanması perspektifinde, Türkiye, kendi mevzuatının Topluluk müktesebatı ile uyumlulaşma düzeyine ilişkin olarak kendi durumunu değerlendirmek için önemli bir çalışma yapmıştır. Bu çalışma, mevzuatın yakınlaştırılması konusunda Komisyon ve Türkiye arasında yeni görüşmeler için bir başlangıç noktası olarak hizmet edecektir."*⁸

⁸ "In the perspective of the preparation of this report, Turkey has done an important work of self-assessment of the level of harmonisation of its legislation with the Community acquis. This exercise will serve as a starting point for further discussion between the Commission and Turkey on approximation of legislation."

AB Müktesebatına Uyum Çalışmaları
Başlıklar İtibarıyla Durum Tespiti

	Başlık	Mevzuat	Toplam İçinde Pay
- <i>Birinci Taslağı Dışişleri Bakanlığı Tarafından Komisyona İletilenler</i>	13 Adet	978 Adet	% 30
- <i>Birinci Taslağın Hazırlanması Çalışmaları Son Aşamasında Olanlar</i>	6 adet	656 Adet	% 20
- <i>İncelemelerin Devam Ettiği Alanlar</i>	7 Adet	907 Adet	% 28
- <i>Mevzuat Derlenenler</i>	3 Adet	736 Adet	% 22
- <i>"A-Listesi Komisyondan Beklenenler</i>	2 Adet	...	...
Toplam	31 Adet	3277 Adet	% 100

Çalışmanın birinci aşamasında, başlıklar itibarıyla tablolar halinde düzenlenen AB müktesebatının birer örneği derlenerek ilgili kamu kurum ve kuruluşlarına iletilmiş ve Müktesebatın incelenerek, tabloların doldurulması istenmiştir.

Tablolar doldurulurken; Topluluk Müktesebatının mukabili Türk mevzuatının mevcut olduğu hallerde;

- bire bir uyumlu Türk mevzuatının isminin yanına '**Uyumlu ("In Harmony")**',
- kısmen uyumlu Türk mevzuatının isminin yanına '**Kısmen Uyumlu ("Need Harmonisation")**',
- mukabil Türk mevzuatının hazırlanmakla birlikte halen taslak halinde olduğu durumlarda '**Uyum Çalışmaları Sürüyor ("Harmonisation in Progress")**',

mukabil Türk mevzuatının bulunmadığı ve Topluluk Müktesebatına paralel Türk mevzuatı hazırlanmasına yönelik çalışmaların da başlamamış olduğu hallerde ise '**Mukabil Türk Mevzuatı Bulunmamaktadır ("No Corresponding Turkish Legislation in Force")**' ibaresi konulmuştur.

Ayrıca, AB mevzuatının sadece üye ülkeleri ilgilendirdiği durumlarda '**Sadece Üye Ülkeleri İlgilendiren Mevzuat ("Only the Member Countries are responsible for the implementation of the EU Reference")**' ibaresi '**Ulusal Referans ("National Reference")**' kısmında belirtilmiştir.

"Birinci Taslağı Dışişleri Bakanlığı Tarafından Komisyona İletilen" 13 başlığa ilişkin taslak tablolar ile *"Birinci Taslağın Hazırlanması Çalışmaları Son Aşamasında Olan"* 6 başlığa ilişkin tablolar beraber değerlendirilmeye alındığında, Komisyon tarafından

öncelikli olarak tanımlanan "**A-Listelerinde**", 19 başlık altında toplam 1634 adet mevzuatın yer aldığı ve söz konusu mevzuatın % 94'üne karşılık gelen 1537 adeti ile ilgili ilk incelemelerin tamamlandığı, Türk Mevzuatının uyum durumu hakkında ilgili kamu kurum ve kuruluşları arasında mutabakata varıldığı görülmektedir. Söz konusu 1537 adet AB mevzuatına Türk mevzuatının uyum durumu ile ilgili ilk değerlendirmeler hakkındaki bilgiler aşağıda sunulmaktadır.

	Başlık	Mevzuat	Toplam İçinde Pay
"Birinci Taslağı Dışişleri Bakanlığı Tarafından Komisyona İletilenler" VE "Birinci Taslağın Hazırlanması Çalışmaları Son Aşamasında Olanlar" BERABERCE	19 Adet	1634 Adet	% 100
- Uyumlu ("In Harmony")		169 Adet	% 10
- Uyum Çalışmaları Sürüyor ("Harmonisation in Progress")		61 Adet	% 4
- Kısmen Uyumlu ("Need Harmonisation")		413 Adet	% 25
- Mukabil Türk Mevzuatı Bulunmuyor ("No Corresponding Turkish Legislation in Force")		447 Adet	% 27
- Sadece Üye Ülkeleri ilgilendiren Mevzuat ("Only the Member Countries are responsible for the implementation of the EU Reference")		447 Adet	% 27
Toplam İncelenen		1537 Adet	% 94
BOŞ (İncelemesi sürenler)		97	% 6

Çalışmanın ikinci aşamının ise, uyuma yönelik çalışmaların, Türkiye ve AB'nin öncelikleri bakımından, getireceği mali yük, gerektireceği idari yapılar ve tamamlanması için gereken süre gibi hususların tespiti doğrultusunda gerçekleştirilmesi öngörülmektedir.

Türk Mevzuatının AB Müktesebatına Uyum Durumu

Toplam : 31 Adet		Başlık	Mevzuat Sayısı (Adet)	% İncelenen Mevzuat
Birinci Taslağı Dışişleri Bakanlığı Tarafından Komisyona İletilenler 13 Adet	3	Hizmetlerin Serbest Dolaşımı (Freedom to Prov. Services)	103	% 95
	4	Sermayenin Serbest Dolaşımı (Free Movement of Capital)	4	% 100
	5	Şirketler Hukuku (Co. Law)	29	% 100
	6	Rekabet & Devlet Yardımları (Competi. Law, State Aids)	53	% 98
	7	Ortak Tarım Politikası (Common Agricultural Pol.)	191	% 89
	8	Ortak Balıkçılık Politikası (Common Fisheries Policy)	270	% 100
	11	Ekonomik ve Parasal B. (EMU)	56	% 98
	12	İstatistik (Statistics)	170	% 91
	15	Sanayi Pol. Industrial Pol)	14	% 100
	16	KOBİ'ler (SMEs)	10	% 100
	17	Bilim ve Araştırma (Science & Research)	38	% 90
	18	Eğitim ve Staj (Edu. & Training)	31	% 100
	20	Kültür, Görsel-İşitsel (Culture & Audio Visual Po.)	9	% 100
Birinci Taslağın Hazırlanması Çalışmaları Son Aşamasında Olanlar 6 Adet	9	Ortak Taşımacılık Politikası (Transport Policy)	124	% 83
	10	Vergilendirme (Taxation)	140	% 93
	13	Sosyal Politikalar ve İstihdam (Social Policy & Employ.)	114	% 99
	19	Telekomünikasyon (Telecom)	86	% 86
	22	Çevre (Environment)	174	% 98
	23	Tüketicinin Korun. Ve Sağlık (Consumer Protec. & Health)	18	% 100

Toplam : 31 Adet		Başlık	Mevzuat Sayısı (Adet)	% İncelenen Mevzuat
<i>İncelemelerin Devam Ettiği Alanlar</i> 7 adet	1	Malların Serbest Dolaşımı (Free Movement of Goods)	468	% 52
	2	Kişilerin Serbest Dolaşımı (Free Movement of Persons)	101	% 41
	14	Enerji (Energy)	153	% 17
	21	Bölgesel Pol. (Regional Po.)	31	% 32
	25	Gümrük Birliği (Customs Union)	121	% 80
	28	Mali Kontrol (Financial Control)	33	% 58
	29	Mali ve Bütçesel İşler (Financial & Bud. Matters)		
<i>Mevzuat Derlenenler</i> 3 adet	24	Adalet ve İç İşleri (Justice & Home Affairs)	159	...
	26	Dış İlişkiler (External Relations)	327	...
	27	Or. Dış ve Güvenlik Pol. (CFSP)	250	...
<i>"A-Listesi Komisyon Beklenenler</i> 2 Adet	30	Kurumlar (Institutions)	...	
	31	Diğerleri (Others)	...	

Türkiye'nin AB'ne adaylığının 10-11 Aralık 1999 tarihleri arasında gerçekleştirilen Helsinki Avrupa Konseyi Toplantısında teyid edilmesinin ardından, taraflar arasında ele alınacak teknik hususlar bakımından mevzuat uyum çalışmalarının öncelik taşıyacağı aşikardır. Bu nedenle, Dışişleri Bakanlığı ile işbirliği halinde DPT koordinasyonunda sürdürülen Türk Mevzuatının AB Müktesebatına Uyum Çalışmalarının hızlandırılarak sürdürülmesinin, sürdürülen uyum çalışmalarının hazırlanacak ulusal programa mesnet olacağı esastan hareketle, Türkiye'nin menfaatleri bakımından önem taşıdığı düşünülmektedir. Bu bağlamda, Dışişleri Bakanlığı ve DPT'nin yanı sıra çalışmaya katılan kamu kurum ve kuruluşlarının personel, fiziki altyapı ve kurumsal bakımlardan güçlendirilmesi yerine getirilmesi gereken bir zaruret olarak görülmektedir.

Bu hususlara ilave olarak, Türk tarafı inisiyatif ile başlatılan çalışmalar çerçevesinde, öncelikle, yürütülen uyum çalışmaları ile ilgili olarak Komisyon değerlendirmelerinin alınmasının, ayrıca;

- Gümrük birliği çerçevesinde Türkiye'nin üstlendiği mevzuat uyum yükümlülüklerinin yerine getirilmesinin,

- Türk mevzuatının AB müktesebatına uyum yönünde önceliğin gümrük birliğinin işleyişi ile doğrudan ilgili konular yanı sıra AB'nin ortak politikalarına verilmesinin,
- Yürürlükte bulunan AB müktesebatına Türk mevzuatının uyum durumunun tespit edilmesi yanı sıra uyuma yönelik çalışmaların, Türkiye ve AB'nin **ulusal programda yer alacak** öncelikleri bakımından, getireceği mali yük, gerektireceği idari yapılar ve tamamlanması için gereken süre gibi hususların tespit edilmesinin,
- AB tarafından hazırlanan ya da hazırlanacak taslak mevzuatın da izlenmesinin,
- Önümüzdeki dönemde yürürlüğe girecek Türk mevzuatının özellikle AB müktesebatı ile uyumlu olmasına azami önemin gösterilmesinin ve AB müktesebatına uyum amacıyla sürdürülen çalışmalar ile mevzuat hazırlıkları arasında kurumsal bir bağın oluşturulmasının,
- Mevzuat uyum çalışmalarına üniversiteler yanı sıra özel sektör ve sivil toplum örgütlerinin katkılarının da **kurumsal yapı içerisinde** sağlanmasının,
- Çalışmada isimleri zikredilen mukabil Türk mevzuatı, Türk standardı ve taslak mevzuat hakkında kısa açıklayıcı bilginin ayrı ayrı bölümler itibarıyla İngilizce dilinde hazırlanmasının,
- Türk mevzuatının AB mevzuatı ile kısmen uyumlu olduğu durumlarda ise Türk mevzuatındaki uyumsuzlukların neler olduğu hakkında başlıklar ve maddeler itibarıyla açıklayıcı notların hazırlanmasının,

Türkiye'nin menfaatleri bakımından faydalı olacağı düşünülmektedir.

Yukarıdaki hususlara ilave olarak, hazırlık çalışmaları sürdürülen Sekizinci Beş Yıllık Plan hedeflerinin, AB ile mutabakat halinde hazırlanacak Ulusal Program hedefleri ile paralellik arz etmesinin gerektiği, ayrıca, Türk mevzuatının AB müktesebatına uyumlaştırılması sürecinin en geç Sekizinci Beş Yıllık Plan Dönemi içerisinde gerçekleştirilmesi gerektiği düşünülmektedir.

5.8 Mevzuatın Uygulanabilmesini Sağlayacak İdari Kapasite

Türkiye ile Avrupa Birliği alanındaki ilişkiler 1959 yılından beri sürmektedir. 1963 Ankara Anlaşmasıyla öngörülmüş olan gümrük birliğine geçiş 1995 yılında gerçekleştirilmiş, 1999 yılının son günlerinde de Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne tam üyelik için adaylığı Birlik ülkelerince deklare edilmiştir. Türkiye'nin tam üyeliğe geçiş süreci içinde kurumsal uyumunu en geç 2004 yılına kadar tamamlaması gerekmektedir.

Avrupa Birliği'nin iki temel özelliği, Birlikle ilgili ulusal yönetim örgütlenmesinde belirleyici nitelik taşımaktadır. Bu iki temel özellikten birincisi Avrupa Birliği'nin uluslarüstü niteliği; ikincisi ise, kurucu anlaşmalara dayanarak düzenlemeyle yetkilendirildiği alanın genişliğidir. Bu alan, ulusal yönetimin kapsadığı alanın bütününe değilse de çok geniş bir bölümüne karşılık gelmektedir.

Uluslarüstü nitelik ve yetki alanının genişliği biçiminde ortaya çıkan bu iki özellik, Avrupa Birliği ile ilgili ulusal yönetim örgütlenmesini yakından etkilemektedir.

Avrupa Birliği, uluslararası ilişkilerde, Birinci ve İkinci Dünya Savaşları sırasında bir iki sınırlı deneme dışında, ilk uluslarüstü örgütlenme örneğini oluşturmaktadır.

Uluslarüstülük (supranationalité) öz olarak, devlet erkinin bir bölümünün, o devletin de birçok başka devletle birlikte (ve eşit koşullarda) katıldığı bir sisteme aktarılmasıdır. Bu tür bir yönetim sisteminde, kurucu anlaşmalara göre alınan kararlar, sistem içindeki bütün devletler için uyulması zorunlu ve kararın türüne göre farklı uygulama modaliteleriyle uygulanması gereken tasarruflar durumuna gelmektedir.

Kimi yetkilerin uluslarüstü bir sisteme aktarılması, bir yandan hukuksal bir temellendirmeye gerek duyulması, öte yandan da ulusal hukuk sisteminde kimi değişiklikler gerektirmesinin yanı sıra, ulusal yönetimi de önemli ölçüde etkilemektedir.

Burada önemli olan, hemen anlaşılacağı gibi, yönetimin bu uluslarüstü kuruluşta kararların biçimlendirilmesi (decision shaping) ve kararların alınması (decision making) süreçlerine etkin olarak katılabilmesi için gerekli biçimde donanabilmesidir. Bunun eşgüdüm etkinliği ile çok yakın bir ilişkisi vardır. Bu bağlamda Avrupa Birliği ile ilişkiler yönünden örgütlenmenin, çok boyutlu bir eşgüdüm sorununun çözümüyle eş anlama geldiği de söylenebilir.

Avrupa Birliği'nin öteki uluslararası örgütlerden en önemli ayrılığı, ilgi ve yetki alanının genişliğidir. Gerçekten Birliğin yetki alanı, şu anda içinde bulunduğu durum açısından kamusal yaşamın tamamını değilse bile, çok önemli bir bölümünü kuşatmaktadır. Gerçekten böyle bir birliğin zaman içinde toplumsal ya da kamusal yaşamın tümünü olmasa bile çok büyük bir kesimini düzenlemeye ve yetki alanını bunu kapsayacak biçimde genişletmeye eğilimli olacağı anlaşılmaktadır.

Bu durumun yönetsel örgütlenme bakımından doğuracağı sonuçlar önemlidir. Buna göre, Avrupa Birliği ile ilgili yönetsel örgütlenme, belirtilen çerçevedeki global yönetim nedeniyle kamusal örgüt yapısının çok geniş kesimlerini kuşatmak zorundadır. Bu zorunluluk yönetimde eşgüdüm sorununa büyük bir önem kazandırmaktadır.

Bu yaklaşım içinde Avrupa Topluluklarıyla ilgili örgütlenmede en önemli sorun alanlarından birisi olan eşgüdüm konusunun, iki alt sorun öbeği, *yatay ve düşey eşgüdümün sağlanması* biçiminde ortaya çıktığı burada belirtilmelidir.

Avrupa Birliği'nin uluslarüstü niteliği ile toplumsal yaşamın çok geniş kesimlerini kuşatması, ulusal yönetim sisteminde bu konuda görev yapacak organların yapılaşmasını yakından etkilemektedir. Bu noktada yönetimin bütün üyelerin çıkarlarını kesiştirecek ve sonra da maksimize edecek siyasetleri üretmesi önem kazanmaktadır. Bu ise, Avrupa Birliği ülkeleriyle ilgili üretim, tüketim, düzenleme, değişim eğilimleri, vb. verilerin çok yakından izlenmesini zorunlu kılmaktadır. Bu zorunluluk da ister istemez yönetimin geleneksel yaklaşım boyutunun genişlemesini ve bunun içine dış verilere duyarlık gösterme boyutunun da girmesini gerektirmektedir.

Avrupa Birliği ile ilgili temel sorun alanları; yatay ve düşey eşgüdümün sağlanması ile personel sorunudur. Yatay ve düşey eşgüdüm sorununun kökeninde, ulusal yönetimle Birlik ilişkilerinin niteliği bulunmaktadır.

Avrupa Birliği-ulusal yönetim ilişkisi başlıca iki doğrultuda gerçekleşmektedir: (a) Ulusal yönetim-AB doğrultusu, (b) AB-ulusal yönetim doğrultusu.

Ulusal yönetim-Avrupa Birliği doğrultusu temelde, Birlik kararlarının önce biçimlenme ve sonra da alınmasına katılma boyutudur. Bu boyut ulusal yönetim katında, ulusal pozisyonların belirlenmesi; AB katında ise, ayrı (Komisyona yardımcı olan Komiteler, Komisyon COREPER ve Konsey) düzeylerdeki kararların bu pozisyonlara olabildiğince uygun olmasının sağlanması yönünde somutlaşmaktadır.

Avrupa Birliği-ulusal yönetim doğrultusu ise, Birlik kararlarının ulusal yönetim tarafından uygulanmasıdır. Bu uygulamada ulusal yönetim, AB yönetiminin aldığı kararları uygularken, bir anlamda *Birlik yönetiminin bir amanı ya da bir alt birimi* gibi davranmak durumundadır.

Avrupa Birliği ile ilgili yönetsel işlemler ve uygulamalar sözkonusu olduğunda, ayrı düzeylerde ayrı işlevlere sahip kuruluşlar arasındaki ilişkilerin düzenlenmesi yani düzey eşgüdümünün sağlanması yanında, bakanlık ve kuruluşların kendi içindeki alt birimler arasında da gerekli eşgüdümünün sağlanması önem kazanmaktadır.

Gerçekten de bir hizmet bakanlığının görev alanı içine giren Birlik mevzuatı, genellikle o bakanlığın birden çok birimini, ilgilendirmektedir. Dolayısıyla gerek AB ile ilgili mevzuatın hazırlanması gerekse bu mevzuatın yürürlüğe sokulması ve uygulanması, o bakanlık içinde bir yatay eşgüdüm gereksinmesini ortaya çıkarmaktadır.

Avrupa Birliği ile ilişkiler bu ilişkilerin ilk kurulduğu 1959 yılından 1987 yılındaki tam üyelik başvurusuna kadar, öncelikle ve hemen hemen yalnızca Dışişleri Bakanlığınca yürütülmüştür. Gümrükler yönetiminin ya da DPT'nin uzmanlar düzeyindeki katkıları ile, Ankara Anlaşmasına dayalı olarak kurulan Türkiye-AET Karma Parlamento Komisyonunda görev alan parlamenterler dışında, yalnızca diplomatlar bu alanda etkinlik göstermişlerdir. Ancak Türkiye'nin bu kez Roma Antlaşmasının 237. maddesi uyarınca tam üyelik başvurusunda bulunması ile birlikte, Dışişleri Bakanlığı dışındaki birçok kuruluş ve özellikle AT işleriyle ilgili Devlet Bakanı bu konuda çalışmalar sürdürmeye başlamıştır.

Topluluğa tam üyelik başvurusunun yapıldığı 1987 yılından sonra, bu konuların ayrı bir eşgüdüm makamı tarafından ele alınması amacıyla yeni ve kısmi düzenlemelere gidilmiştir. Bu çerçevede, "Avrupa Toplulukları ile ilgili konuların takip ve koordinasyonu" görevi, bir devlet bakanına verilmiş, daha sonra bu görev 1989'da Devlet Bakanı ve Başbakan Yardımcısına geçmiştir. 1990-1993 tarihleri arasında izleme ve eşgüdüm görevini Dışişleri Bakanı yapmıştır. 1993 yılında bir Başbakan Başmüşavirinin yürüttüğü görev, 1997'den bu yana devlet bakanları tarafından sürdürülmektedir. Öte yandan 1989 yılının ilk yarısında yürürlüğe giren 367 sayılı KHK ile de on kuruluşta AT Koordinasyon Dairesi Başkanlıkları ya da Genel Müdürlükleri kurulmuştur.

AB alanında eşgüdüm gereksinmesi gerçekten büyüktür. Eşgüdümün Başbakanlıkta gerçekleştirilmesi tutarlı bir çözümdür. Avrupa ülkelerinin bir kesiminde de, bu örneğe uygun olarak, eşgüdümün Başbakanlıkta bir örgütsel düzenleme yoluyla gerçekleştirildiği bilinmektedir.

Son zamanlarda (Türkiye'nin tam üye olarak adaylığı ilan edildikten sonra) Türkiye'deki varolan düzenlemenin yetersiz olduğu ileri sürülerek, bir AB müsteşarlığı hatta bir AB bakanlığı kurulması yolunda istemler oluşmaya başlamıştır. Bu istemin kökeninde, AB konularında işlerin tek bir yerde toplanıp sonuçlandırılması, tek bir "muhatap" aranması yatmaktadır. Türkiye'nin tam üye olarak adaylığının ilan edilmesiyle Türkiye-AB ilişkilerinin yeni bir döneme girdiği gerçektir. Ancak bu aşama önemli bir ileri adım olmakla birlikte

yalnızca bir başlangıçtır ve bu aşamanın Türkiye'nin yararına işleyen bir süreç haline dönüşmesi bundan sonra atılacak adımlara bağlıdır. Bu yeni oluşum çerçevesinde alt komite, Türkiye AB ilişkilerinin nasıl bir örgütlenme aracılığı ile yürütülebileceği ve ne türden bir kurumsal yapılanmaya gidilebileceği konusunu ele almıştır. Toplantıda bu çerçevede; a) AB Bakanlığı ya da AB Müsteşarlığı kurulması, b) Dışişleri Bakanlığı içinde bir örgütlenmeye gidilmesi, c) Başbakanlığa bağlı yeni bir örgüt kurulması, d) yeni bir örgütlenmeye gidilmeksizin mevcut yapının onarılarak sürdürülmesi, e) AB konusuyla özel olarak görevlendirilen bir başbakan yardımcısının yönetiminde sınırlı sayıda çekirdek kadrodan oluşan bir eşgüdüm biriminin kurulması biçiminde görüşler öne sürülmüştür. Bu görüşlere ilişkin oluşan genel eğilimler aşağıda belirtilmiştir:

a) *Bir AB bakanlığı ya da müsteşarlığı kurulması*: Böyle bir örgütlenmede ortaya çıkabilecek sakıncalar şunlardır:

- Kapsanması istenen hizmetler, şimdilik yalnız gümrük birliği perspektifi içinde kalırsa bile, haksız rekabetin önlenmesinden ulaştırmaya, gümrük uygulamalarından ürün standardizasyonuna, vergi mevzuatından dış ticaret rejimine, tarım politikalarından fikri ve sınai haklara olmak üzere birbirinden çok ayrı olan alanlara aittir. Bu alanlar yalnız AB ile ilgili alanlar da olmayıp, aynı zamanda, ulusal genel yönetimin karar ve eylem alanlarını oluştururlar ve bu alanlarla görevli kuruluşlar zaten vardır, bu işler ilgili kuruluşlar tarafından halihazırda yürütülmektedir.
- Bu alanlardaki düzenleme ve işlemler hem yurtiçinde hem de AB nezdinde çalışmalar gerektirmektedir. Başka bir deyişle, beklenen hizmet AB'den Türkiye'ye ve Türkiye'den AB'ye olmak üzere iki yönlüdür. Böyle olunca işlevselliği engelleyecek ölçüde dev boyutlara ulaşmadan, ve daha önemlisi, kurumlar arasında görev geçişmelerine yol açmadan bütün bu çalışmaları yapacak tek bir örgüt kurmak olanaksız görünmektedir.

b) *Dışişleri Bakanlığı yapısı içinde bir örgütlenmeye gidilmesi*: Bu öneri, AB konusunun büyük ölçüde bir *dış dünya ile ilişkiler demeti* biçiminde ortaya çıktığından hareket etmekte ve bakanlıkta Avrupa Birliği Genel Sekreterliği oluşturularak, bu birimin bir eşgüdüm merkezi olarak çalıştırılabileceği savına dayanmaktadır.

Alt Komitemiz çalışmalarına devam ederken 26 Ocak 2000 tarihinde Başbakanlık tarafından yayımlanan Genelge'de (2000/3) eşgüdümün tümüyle Dışişleri Bakanlığı'na bıraktığı görülmektedir. Şöyle ki, bu amaçla kurulan, "Avrupa Birliği İç Ekonomik ve Teknik Koordinasyon Kurulu" doğrudan Başbakana bağlı gibi görülmesine karşın, Başbakanın katılmadığı toplantıların eşgüdümü Dışişleri Bakanı'na bırakılmıştır. Yine "İç Koordinasyon ve Uyum Komitesi" adıyla mevzuat uyum çalışmalarını yürütmekle görevli Bakanlık ve kamu kuruluşlarından katılacak temsilcilerden oluşan komitenin başkanlığının Dışişleri Bakanlığı'na bağlı bir Genel Sekreter ya da yardımcılardan biri tarafından yapılacağı Genelge'de belirtilmektedir. Genelgede öngörülen "Avrupa Birliği Danışma Kurulu", AB ile ilgili olarak kamu kuruluşları ve özel kuruluşlar tarafından yürütülen çalışmalar arasında gerekli uyumu sağlamak üzere oluşturulacaktır. Bu Kurulun sekreteryaya hizmetleri ise İç Koordinasyon ve Uyum Komitesi Yürütme Komitesince yürütülecektir.

6 Mart 2000 tarihinde Dışişleri Bakanlığı tarafından Avrupa Birliği Genel Sekreterliği Kurulmasına İlişkin Kanun Tasarısı hazırlanmıştır. Söz konusu tasarı ile Türkiye'nin AB üyeliğine hazırlanmasına yönelik olarak Kamu Kurum ve Kuruluşlarıncı yürütülecek iç uyum

çalışmalarında eşgüdümü sağlama yetkisi bahse konu Genel Sekreterliğe verilmektedir.

Helsinki Zirvesinde Türkiye'nin AB'ye tam üyeliğe adaylığının tescil edilmesi, Türkiye'nin uyum çalışmalarını hızlandırması zaruretini ortaya çıkarmıştır.

Önümüzdeki dönemde Türkiye-AB ilişkileri, AB ile ortaklaşa yürütülecek olan "Katılım Ortaklığı" ve "Ulusal Program"ın hazırlanması ve tarama sürecinin başlatılması çalışmaları temelinde gelişecektir. AB Komisyonu tarafından hazırlanacak "Katılım Ortaklığı"; Türkiye tarafından hazırlanacak olan "Ulusal Program" ile tamamlanacaktır. "Ulusal Program", Türkiye'nin Kopenhag siyasi ve ekonomik kriterleri ve AB müktesebatına uyum için kısa ve orta dönemde belirli bir takvim çerçevesinde yapması gereken mevzuat uyumunun yanı sıra, söz konusu mevzuatın uygulanmasını teminen oluşturulacak kurumlar ile bunların mali portesini içermek durumundadır.

Uyum çalışmalarının hızlı ve sağlıklı bir biçimde sürdürülmesi, bahse konu çalışmaların eş güdümünün, süreklilik arz eden ve bu konu ile ilgili birikime sahip bir kurum tarafından yürütülmesini gerekli kılmaktadır.

- Bu çerçevede, bugüne kadar olduğu gibi bundan sonra da AB ile ilişkilerin siyasi boyutunun ve müzakerelerin, Dışişleri Bakanlığı tarafından yürütülmesi tabiidir. Ancak, uyum çalışmalarının teknik ve ekonomik mahiyette olması nedeniyle eşgüdümü sağlama yetkisinin Dışişleri Bakanlığına bağlı olarak kurulacak bir Genel Sekreterliğe verilmesi, önümüzdeki dönemde tedahüle ve yetki çatışmasına yol açacaktır
- Böyle bir yapılanmada, işleyiş sırasında kendisini gösterecek bir sorun, (bu bakanlıkta *bakan yardımcılığı* türü bir müessesenin bulunmaması yüzünden), AB biriminin bir genel sekreterlik düzeyinde örgütlenmiş olmasından kaynaklanacaktır. Ve böyle bir birimin bakanlık hiyerarşisi içinde sıkışarak, kendisinden beklenen etkinliği gösterememesi olasılığı yüksektir. Kaldı ki bir bakanlık bünyesinde oluşturulacak bir eşgüdüm biriminin bu işlevini yerine getirebilmesi öteki bakanlıkların engellemeleriyle karşılaşabilecektir.
- AB ile ilişkiler, biri *siyasal* diğeri *teknik* olmak üzere başlıca iki düzlemde ortaya çıkmaktadır. Siyasal düzlemde etkili bir eşgüdüm görevini başarıyla yürüteceği kuşkusuz olan bu birimin, bakanlığın niteliği gereği teknik düzlemde eşgüdüm sağlamada yetersiz kalması söz konusudur.

c) *Başbakanlığın bağlı kuruluşu statüsünde yeni bir eşgüdüm biriminin kurulması.* AB ile ilişkilerin yeni aşamaya girdiği bu dönemde mevcut yapının yeni koşulların gereksinmesini karşılamaktan uzak kalacağından hareket eden bu görüşe göre, tam üyeliğe gidiş sürecinde, bütçesi, geniş bir kadrosu olan, kalıcı nitelikte yeni bir eşgüdüm birimine gerek vardır. Geçici örgütlenmelerin temel sorununun, her siyasi iktidar değişikliğinde sistemin sıfırlanması olduğunu savunan bu görüşe göre, sistemin kalıcılığını sağlamak açısından kurumsallaşma gereklidir. Eşgüdüm ancak kurumlarüstü bir statü ile sağlanabileceğinden, bu birimin bakanlıklararası koordinasyondan sorumlu Başbakanlık içinde olması ve Başbakanlığın bağlı kuruluşu statüsünde (DPT benzeri) örgütlenmesi düşünülebilir.

- Eşgüdüm biriminin doğrudan hiyerarşik sistem içine girmeyen ve bu üstünlükten yararlanarak olabildiğince Başbakana en yakın bir düzeyde yer alan bir birim olması tercih edilir. Ancak, bu birim, Başbakanlığın bağlı kuruluşu statüsünde

kurulduğunda kendiliğinden hiyerarşik sistem içine dahil edilmiş olur ve bakanlık türünde bir örgütlenmede ortaya çıkacak sakıncalar, bu örgütlenme için de geçerlidir. Kısa zamanda karşı gelinmez dürtülerle gittikçe büyüyecek, bilinen hiyerarşik yapıda, katı bir örgütsel yapı (müsteşarlık ya da genel müdürlük) kurmak, ancak hantal, görev geçişmelerine yol açan, kendi kendine iş yaratan ve yarattığı işlere bir türlü yetişemeyen bir bürokrasiye dönüşme olasılığını taşıyacaktır. Çünkü ortada sınırları kolayca çizilebilecek bir hizmet yoktur. Gerekli olan, kurumlar arasında AB ile ilgili alanlarda ve konularda eşgüdümün sağlanmasıdır. Kaldı ki kamu yönetimimiz üzerinde yapılan kapsamlı araştırmalarda, eşgüdümcü olması gereken Başbakanlık'ın dev bir icracı bakanlığa benzemesine yol açan düzenlemelerin yarattığı ve yaratacağı sakıncalarla bu türlü düzenlemelerin yararsızlığı üzerinde vurgulayarak durulmaktadır.

d) *Yeni bir yapılanmaya gerek yoktur; mevcut yapılanma yeni koşulların gereksinimleri yöneliminde onarılarak ve güçlendirilerek sürdürülmelidir.* Devletin yerleşik yapısına müdahale etmenin sakıncalarına dikkat çeken ve yeni bir yapılanmanın mevcut sorunları çözmeyeceğini savunan bu görüşe göre, şu an sisteme dahil olan kuruluşların ve kamu görevlilerinin etkin bir biçimde kullanılmasıyla eşgüdüm sorunu aşılabılır.

- Yeni bir örgütlenme, yaratabileceği görev geçişmeleri-çatışmaları nedeniyle hizmetlerin etkin yürütülmesini tehlikeye atabileceği gibi aynı zamanda kamu bütçesi üzerinde ek bir yük demektir. Bu nedenle, hizmetlerin olabildiğince mevcut kurumlar eliyle sürdürülmesi tercih edilir bir ilkedir. Ancak, farklı kuruluşlar eliyle farklı konularda yürütülen ve yukarıda belirtildiği gibi iki doğrultuda işleyen (ulusal yönetim-AB ve AB-ulusal yönetim) Avrupa Birliği-ulusal yönetim ilişkisinin temel sorun alanı, hem ulusal yönetim düzeyinde hem de bu iki doğrultuda yatay ve düşey eşgüdümün sağlanmasıdır. Kurumlarüstü ve hatta partilerüstü bir yaklaşımla ele alınması gereken bu ulusal konunun, pratikte ortaya çıkan, gerek kurumlararası gerek partilerarası çatışmalardan etkilendiği ve makro düzeyde bir eşgüdüm sorunu yaşandığı bir gerçektir.

e) *Başbakan yardımcısının başkanlığında, kamu kuruluşlarından, gerekli sayıda ve belirli sürelerle görevlendirilmiş uzman personelden oluşan çekirdek bir kadroyla çalışan bir eşgüdüm birimi.*⁹ Komite üyelerinin çoğunluğunca benimsenen bu önerinin ayrıntılarına, Öneriler kısmında yer verilmektedir.

- Yeni bir örgüt kurmak yerine, bu hizmetleri zaten ulusal çerçevede gerçekleştiren örgütlerin çalışmalarını AB perspektifi içinde planlayan, yönlendiren, eşgüdümleyen ve denetleyen bir yapılanma Türkiye'nin gereksinmelerine daha uygun düşmektedir. Ancak bu yapılanmanın, kurumlarüstü bir esneklikte ve hiyerarşik kademelere takılmadan hareket edebilmesini sağlamak açısından, Başbakana en yakın düzeyde çalışan kişi olarak, bu işle özel olarak

⁹ Bu yapılanmada ortaya çıkabilecek bir sorun uzman personel istihdamıdır. Örneğin, Gümrük Müsteşarlığı temsilcisi, zaten sınırlı sayıda uzman personele sahip olduklarını, bu personelin bir kısmının kurulması öngörülen eşgüdüm biriminde görevlendirilmesi halinde kurumsal çalışmalarını yürütemez hale geleceklerini belirtmiştir. Ancak uzman personel sorunu zaten Türkiye'nin temel darboğazlarından birisidir ve bu yeni aşamada ivedilikle ele alınması gereken genel bir sorundur. Bu konuya ilişkin çözüm önerilerine raporun Öneriler kısmında yer verilmektedir.

görevlendirilecek bir başbakan yardımcısının yönetiminde etkinlik göstermesi önemlidir.

- Bu küçük hacimli birimin işlevsel, hızlı ve etkili çalışmasının bir diğer koşulu, sistemin içinde yer alan kuruluşlarla hızlı ve iki yönlü işleyen bir iletişim gerçekleştirilmesidir. Bunu sağlamanın yolu, eşgüdüm birimi ile diğer kuruluşlar arasında (bunlara temel verileri sağlayacak olan DPT, DİE gibi destek birimler de dahildir) bilgilerin hızla paylaşılmasını sağlayan bir bilgi iletişim ağının kurulmasıdır.

Avrupa Birliği ile ilgili alt birim oluşturulan kuruluşlarda en önemli darboğazlardan birisi, AB konularında yetişmiş personelin sağlanmasıdır. Bu darboğazı aşmak amacıyla bir AT uzmanlığı oluşturulmuş, bu kadrolara atanma sınav koşuluna bağlanmış ve özellikle 367 sayılı KHK ile bu kadrolarda çalışmayı çekici kılacak olanaklar hazırlanmıştır. Ancak yapılan düzenlemelere karşın, ilgili kuruluşların örgütlenme ve kadro doluluk oranlarına bakıldığında, gerekli kadrolaşmanın daha sağlanamadığı anlaşılmaktadır.

Şimdiki durumda, genel yükseköğretim programları dışında, doğrudan doğruya kamu personeline yönelik başlıca iki tür AB eğitim programı bulunmaktadır. Bunlar; Ankara Üniversitesi Avrupa Toplulukları Araştırma ve Uygulama Merkezi (ATAUM) tarafından gerçekleştirilen 3 ay süreli *Temel Eğitim Programı* ile buna dayalı olarak açılan uzmanlık programları ve Türkiye ve Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsünce zaman zaman gerçekleştirilen kısa süreli *Avrupa Toplulukları Eğitim Programıdır*. Ancak yetişmiş işgücü sorununun aşılmasında bu programların yeterli olduklarını söylemek olanaklı değildir. Üniversitelerin de katkılarıyla AB konusundaki eğitime hız verilmesi gerekmektedir.

Avrupa Birliği ile ilgili konular için özel nitelikte personel istihdamında, özellikle simültane çevirmen sorunu büyük önem kazanmaktadır. Avrupa Birliği'nin bir özelliği, bütün üye ülkelerin dillerinin Birliğin resmi dili sayılmasıdır. Bu durum Avrupa Birliği'nin bütün kurumlarında (Konsey, Komisyon, Parlamento, Adalet Divanı) çok sayıda uzmanlaşmış çevirmen istihdamını gerekli kılmaktadır.

- Öneriler

1. Avrupa Birliği ile ilgili kamusal görevlerin belli bir düzen içinde sürdürülebilmesi için; bir başbakan yardımcısının yönetiminde, merkezi düzeyde görev yapacak *Avrupa Birliği Eşgüdüm Birimi* oluşturulmalıdır. Üye ülkelerde egemen olan genel eğilime bakıldığında, en yaygın örgütlenme modelinin, Avrupa Topluluklarıyla görevlendirilmiş *devlet sekreteri* (bir tür devlet bakanı) olduğu görülmektedir. Devlet sekreterlikleri gerçek bir bakanlık gibi örgütlenmiş olmaktan uzak bir nitelik taşımaktadırlar. Bunların ayrı bir personeli, daireleri ve bütçeleri yoktur. Burada oluşturulması önerilen birim de aynı kapsamda düşünülmelidir. Bu birim, kamu kesimindeki bütün birimlerin AB konusundaki çalışmalarından en üst düzeyde sorumlu ve bunları yönlendirme konusunda yetkili olmalıdır.

Merkezi eşgüdüm birimi; ilgili ilke ve siyasaların saptanması, çalışmalarda etkililiğin sağlanması ve teknik konularda üst düzeyde temsil görevlerini yürütmelidir. Siyasal konulardaki temsil şimdi olduğu gibi Dışişleri Bakanlığı'na sürdürülmelidir. Ancak oluşabilecek görev geçişmelerini önlemek üzere, uluslararası toplantılarda kimin temsilci olacağı, toplantının konusuna göre önceden saptanmalı ve iki bakan birlikte uluslararası topluluğun karşısına çıkmamalıdır. Avrupa Birliği ile ilgili çalışmaları planlama ve eşgüdüm sağlama görevleri, anılan birimce gerçekleştirilmelidir. Bu çerçevede merkezi eşgüdüm

birimi, yalnızca AB konularıyla ilgili olarak düşünülmelidir. Bu durum özellikle konuyla ilgili iş akışının kolaylaştırılması ve sistemde uzmanlaşmanın sağlanması açısından önemlidir.

Öte yandan, merkezi bir birim olarak düşünülen eşgüdüm biriminde, AB ile ilgili siyasaların üretilebilmesi için gerekli verilerin sağlanması ve bunların çözümlenmesi görevleri ise, destek birimi özelliği taşıyan DPT, DİE ve öteki ilgili kuruluşlarca gerçekleştirilmeli; DPT'nin Birlikle ilgili varolan görevleri ile eşgüdüm biriminin yerine getireceği görevler arasında işlevsel bir uyum sağlanmalıdır.

2. Merkezi eşgüdümle ilgili görevleri yürütecek bu birimin örgütsel konumu son derece önemlidir. Bunun yeri yönetim sisteminde olabildiği kadar en üst düzeyde ve hizmet bakanlıkları içindeki geleneksel birimlerin üstünde bulunmak durumundadır. Bunun için en uygun görüneni, konunun bir başbakan yardımcısının sorumluluğuna bırakılmasıdır. Buna göre merkezi düzeyde, Avrupa Birliği ile eşgüdüm görevleri bir başbakan yardımcısı ile onun çevresinde yer alacak danışmanlarca yürütülmeli ve merkezi eşgüdüm birimine bu bağlamda yaklaşılmalıdır. Bu çerçevede eşgüdüm biriminin klasik örgüt sistemi içinde bir müsteşarlık, genel müdürlük ya da başkanlık biçiminde örgütlenmesine gerek bulunmamaktadır.

Merkezi eşgüdüm birimi bir sekreteryaya olarak örgütlenmeli ve içinde hukuk, tercüme ve teknik müzakere¹⁰ büroları oluşturulmalıdır. Bu bağlamda, ilgili kurumlardan ve bu arada başta Dışişleri Bakanlığı olmak üzere çeşitli bakanlıklardan görevlendirilecek sınırlı sayıdaki uzmanın da bu sekreteryaya içinde yer alması sağlanmalıdır.

Öte yandan, daha önce oluşturulmuş olan AB Koordinasyon Kurulu'nun faaliyetini sürdürmesinde ve Danışma Kurulu'nun etkin hale getirilmesinde yarar vardır. Bu kurulların sekreteryaya hizmetlerini, önerilen eşgüdüm birimi yapmalıdır. Danışma Kurulu'nun etkin çalışması sağlanamıyor ise bu kurulun yerine, özel sektör, sivil toplum kuruluşları gibi farklı toplumsal kesimlerin temsilcilerinin yer alabileceği alt komiteler oluşturulmalıdır.

3. Eşgüdüm sorunu yalnızca ulusal bağlamda düşünülmemelidir. Bu çerçevede, Brüksel'deki kamu ve özel sektör etkinliklerinin eşgüdümünün sağlanmasının da önemli olduğunu belirtmek gerekir.

4. Bakanlık ve kuruluşların hepsinde birörnek AB birimleri kurulmasından kaçınılmalı; kurulacak birimler, o bakanlık ya da kuruluşun özellikleri dikkate alınarak örgütlenmelidir.

Bu noktada, sözü edilen birimlerin üstlenecekleri yatay eşgüdüm görevlerinde etkililiği sağlayabilmek açısından, bunların bilgi akışını kolayca izleyip denetleyebilecek bir konumda yapılandırılmalarına önem verilmelidir.

Aynı biçimde bakanlık ve kuruluşlarda kurulan ve kurulacak olan AB birimlerinin, merkezi eşgüdümle yetkilendirilen bu birim ile doğrudan ilişki içinde ve onun yönlendiriciliği altında bulunması sağlanmalıdır.

5. Personel sorunu, AB birimlerinde en önemli sorunlardan biridir. Bu konuda bir tür kariyer düzeninin kurulmuş olması ilk bakışta yeterli gibi görünüyorsa da; bu durum, oldukça

¹⁰ Teknik müzakere büroları (task force), çevre gibi birden fazla kuruluşu ilgilendiren teknik konularda ilgili kurum temsilcilerinin toplantılarını örgütlemek ve sekreteryaya hizmetlerini yürütmekle görevli olacaktır.

dağınık olan personel sistemi açısından çok kolay savunulabilir bir çözüm olmaktan uzaktır. Bunun çözümü genel olarak personel sisteminin kendi bütünlüğü içinde aranmalıdır. Ancak, öncelikle AB uzman sayısının artırılması ve kurumların nitelikli personel açısından güçlendirilmesinde yarar vardır.¹¹ Diğer yandan, AB uzmanlarına Topluluk içinde staj yapma olanakları sağlanmalıdır.

6. Örgün ve yaygın eğitim sistemi içinde henüz yeterli düzey ve sayıda AB konularında uzman yetiştirilememektedir. Dolayısıyla varolan kamu personelini bu doğrultuda eğiten kuruluşların program yönünden desteklenmesi ve bunların daha da geliştirilmesi sağlanmalıdır.

Aynı bağlamda, AB birimlerinde görevli personelin hizmetiçi eğitimine de önem verilerek, bunların üçüncü bir dili ileri düzeyde öğrenmeleri özendirilmelidir. Bu arada İspanyolca ve İtalyanca gibi az bilinen topluluk dillerine de ayrı bir önemle yaklaşılması yerinde olacaktır.

7. Nitelikli personel sorunu yalnızca AB ile ilgili birimlerin sorunu değildir. İnsangücü kaynağının niteliklerinin genel olarak yükseltilmesi, Birliğe entegrasyonda Türkiye'nin aşması gereken engellerden biridir.

---

¹¹ Devlet Personel Başkanlığı verilerine göre, Ocak 2000 tarihi itibarıyla kamu kuruluşlarındaki AT uzmanı kadrosu, 75'i uzman, 104'ü uzman yardımcısı olmak üzere toplam 179'dur.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

2001 yılında uygulamaya konulacak VIII. Beş Yıllık Kalkınma Planı hazırlıklarının, Helsinki Zirvesi sonucunda Türkiye'ye adaylık statüsünün tanındığı yeni bir döneme rastlamış olması, Türkiye - AB İlişkileri Özel İhtisas Komisyonu çalışmalarının da bu perspektifle ele alınması gereğini ortaya çıkarmıştır. Bu çerçevede gerçekleştirilen çalışmalar aşağıda özetlenmektedir.

Türkiye - AB İlişkilerinin Hukuki Çerçevesi ve Gelişimi

Türkiye ile Avrupa Birliği (AB) arasındaki ilişkiler, Avrupa Ekonomik Topluluğu (AET) ile 12 Eylül 1963 tarihinde imzalanan ve 1 Aralık 1964 tarihinde yürürlüğe giren Ankara Anlaşmasının temel oluşturduğu Ortaklık Rejimi çerçevesinde gelişmektedir. Ankara Anlaşmasında, Türkiye ile AET arasında kurulan Ortaklığın nihai amacı "Tam Üyelik" olarak belirlenmiştir. 40 yıla yakın bir süredir devam eden Türkiye -Topluluk ilişkileri tek düze bir seyir izlememiş, zaman zaman siyasi ilişkiler donma noktasına gelmiş ancak, Türkiye üyelik hedefi doğrultusunda çalışmalarını sürdürmüştür.

Bu bağlamda, Türkiye'nin AB ile ilişkileri öncelikle bir entegrasyon hareketi olarak önem kazanmaktadır. Avrupa Birliği, Türkiye'nin küreselleşme hareketinde bir referans noktasıdır. Türkiye, AB'nin politika ve normlarına uyum sağladıkça, uluslararası standartlara daha uygun bir yapı kazanma yolunda ilerleyecektir. Bu nedenle, Türkiye bir yandan ulusal hak ve çıkarlarını titizlikle gözeterek üyelik hedefine ulaşma yolunda çalışacak, öbür yandan da entegrasyon sürecinin ekonomik ve sosyal alanlarda gündeme getirdiği dönüşümlerin zamanında gerçekleşmesini sağlayacaktır.

Türkiye, 14 Nisan 1987 tarihinde, Ankara Anlaşmasından ayrı olarak, tüm Avrupa ülkelerine tanınmış haktan yararlanarak Avrupa Topluluklarına tam üyelik başvurusunda bulunmuş, bu başvuru 1989 yılında AT Komisyonu tarafından bir Görüş Raporu ile değerlendirilmiş ve o dönem itibarıyla, Türkiye'nin üyeliğine ilişkin olarak verilecek kararın ertelenmesinin uygun olacağı sonucuna varılmış ve Türkiye'nin tam üyelik başvurusuna olumlu bir cevap verilmemiştir.

Ortaklık Anlaşması temelinde gelişen Türkiye-AB ilişkileri, Türkiye, AB'nin genişleme perspektifinde yer almasa da, Ortaklık ilişkisinin öngördüğü seyrinde sürdürülmüş ve bu doğrultuda 1.1.1996 tarihi itibarıyla taraflar arasında Gümrük Birliği tesis edilmiştir.

Diğer taraftan, Avrupa entegrasyonu kendi içinde derinleşme ile ilgili çalışmalarına devam ederken, eski Sovyet sisteminden kurtulan Merkezi ve Doğu Avrupa Ülkeleri (MDAÜ) ile kurulacak yeni ilişkileri tanımlama çabasını da sürdürmüştür.

AB, bu ülkelerle yapmış olduğu ortaklık anlaşmaları ile bir yandan geçiş döneminde bu ülkelerin ekonomilerine yardımcı olmak doğrultusunda adım atarken, öte yandan da söz konusu ülkelerin tam üyeliklerine zemin hazırlamıştır.

1993 yılının Haziran ayı içinde gerçekleştirilen Kopenhag Zirvesi'nde, bundan sonra AB'ye tam üye olmak isteyen adaylar için yeni kriterler belirlenmiştir.

Siyasi, ekonomik ve diğer üyelik yükümlülükleri olmak üzere üç ana başlık altında toplanan Kopenhag Kriterleri doğrultusunda, adayların AB'ye üye olabilmeleri için siyasi alanda demokrasiyi, hukukun üstünlüğünü, insan haklarını, azınlıklara saygıyı ve azınlıkların

korunmasını teminat altına alan kurumların istikrarını sağlamaları gerekmektedir. Ekonomik alanda ise, işleyen bir pazar ekonomisinin yanısıra, ülke ekonomilerinin Avrupa Birliği karşısında rekabet edebilme gücüne sahip olmaları beklenmektedir. Diğer üyelik yükümlülükleri açısından da adayların siyasi, ekonomik ve parasal birlik de dahil olmak üzere tam üyelikten kaynaklanan yükümlülükleri yerine getirmeleri, Birlik müktesebatını benimsemeleri ve bu müktesebatı uygulayabilmek için yeterli idari ve hukuki kapasiteyi de oluşturmaları gerekmektedir.

Tüm bu gelişmeler paralelinde Türkiye, 1996 yılından itibaren AB tarafından başlatılmış bulunan yeni genişleme sürecinde yer almak isteğini AB'ye iletmiş, ancak, Helsinki Zirvesine kadar meydana gelen gelişmeler AB'nin bu talebi değerlendirme konusunda istekli davranmadığını göstermiştir.

AB Dışişleri Bakanlarının 15-16 Mart 1997 tarihlerinde Hollanda'nın Apeldoorn kentinde gerçekleştirdikleri toplantıda, 1963 Ankara Anlaşması ve 1989 AT Komisyonu Görüşünde belirtildiği şekilde, Türkiye'nin tam üyeliğe ehil bulunduğu bir kez daha teyid edilmiş; adaylık konusunda Türkiye'ye diğer aday ülkelerle aynı ölçütlerin uygulanacağı belirtilmiştir.

AB'nin yapısal ve kurumsal açılardan güçlendirilmesi ve genişleme hazırlıklarının tamamlanması ile ilgili kararların alınması aşamasında, 16-17 Haziran 1997 tarihlerinde Amsterdam'da gerçekleştirilen AB Zirvesini izleyen dönemde Avrupa Komisyonu, 16 Temmuzda genişleme süreci politikalarına ilişkin olarak "Gündem 2000" başlıklı raporu yayınlarken, 10 Merkezi ve Doğu Avrupa ülkesi ile Güney Kıbrıs Rum Yönetimi'nin genişleme sürecine dahil edilmesini öngörmüş olup; Polonya, Macaristan, Çek Cumhuriyeti, Slovenya ve Estonya ile tam üyelik müzakerelerinin açılmasını önermiştir.

Anılan raporda, Türkiye'ye genişleme boyutunda yer verilmeyle birlikte, ülkemiz ne katılma müzakereleri açılacak ülkeler arasına, ne de katılma öncesi stratejiye dahil ülkeler kapsamına alınmıştır. Türkiye, AB Komisyonunun "Gündem 2000" ile aynı zamanda açıkladığı ve Türkiye ile ilişkilerin güçlendirilmesini hedef alan "Bildirim" çerçevesinde ele alınmış olup; sadece ilişkilerin gümrük birliği ötesine geçecek şekilde geliştirilmesi önerilmiştir.

12-13 Aralık 1997 tarihleri arasında Lüksemburg'da toplanan AB Devlet ve Hükümet Başkanları Zirvesinde de, Türkiye'nin beklentilerinin büyük bir kısmı gerçekleşmemiştir. Her ne kadar Türkiye'nin tam üyelik adaylığı hedefinden bahisle, katılma öncesi strateji olarak nitelendirilebilecek bir işbirliği programının geliştirileceği ifade edilmiş ve ülkemiz Avrupa Konferansına davet edilmiş ise de, Türkiye'nin diğer on bir aday ülke ile birlikte değerlendirilmeyerek, AB tarafından ayrımcı bir yaklaşımın benimsenmesi; bahse konu Konferansın genişleme süreci ile bağlantısının kesilerek, Türkiye açısından öngörülen kapsam ve nitelikten uzaklaşmış olması ve Türkiye için diğer aday ülkelerden farklı "özel siyasi koşullar" öne sürülmesi nedeniyle, anılan Zirve ertesinde taraflar arasındaki siyasi ilişkilerde bir tikanıklık baş göstermiştir.

Bu gelişmeler sonucunda, Türk hükümetinin 14 Aralık 1997 tarihinde yayınlamış olduğu Bildiride, bir yandan Kıbrıs, Türk-Yunan ilişkileri ve insan hakları başlıkları altında ve esasen AB tarafından ortaya konulmuş bulunan siyasi konuların karşılıklı ilişkilerimizde gündem dışında tutulmasına özen gösterileceği; diğer taraftan da, bu ilişkilerin ekonomik ve ticari boyutlarının zedelenmemesine gayret edileceği ifade edilmiştir.

AB Komisyonu tarafından 4 Mart 1998 tarihinde “Türkiye için Avrupa Stratejisi” başlıklı bir belge yayınlanmıştır. Anılan belgede yer alan hususlar, her ne kadar özü itibarıyla, 1997 yılının Temmuz ayında yayınlanan “Bildirim”in ötesine çok geçmemekte ise de; Türkiye’nin her alanda AB’ye yakınlaştırılması suretiyle tam üyeliğe hazırlanmasının öneminin vurgulanmış olması, taraflar arasındaki ilişkiler bağlamında olumlu bir gelişme olarak nitelendirilmiştir. Söz konusu belgenin Türkiye tarafından yetersiz bulunmasının ardından, ilişkilerin geliştirilmesine dair görüş, talep ve önerilerini içeren mukabil bir “Strateji Belgesi” AB tarafına iletilmiştir.

Lüksemburg Zirvesinin Türkiye’ye ilişkin kısımları ile mukayese edildiğinde, Cardiff Zirvesi sonuçlarının Türkiye’nin konumunda nisbî bir ilerleme sağladığı söylenebilir. Cardiff Zirvesinde, Avrupa Komisyonunun diğer aday ülkeler bakımından izlediği yöntem uygun olarak, Türkiye’de AB’ye üyelik yönünde sürdürülen çalışmaları izlemek ve bu alandaki gelişmeler hakkında Zirveye periyodik olarak rapor vermekle görevlendirilmesi, Avrupa Birliğinin, Lüksemburg’da aldığı kararın düzeltilmesi açısından olumlu bulunmuştur.

11-12 Aralık 1998’de gerçekleştirilen Viyana Zirvesi, Türkiye’nin AB üyeliğinin teyid edilmesi açısından olumlu olarak değerlendirilse de, herhangi bir yenilik getirmemiştir.

Lüksemburg, Cardiff ve Viyana Zirveleri, bu bağlamda AB Komisyonunun Türkiye için hazırladığı Avrupa Stratejisi’ne atıfta bulunsalar da, bu strateji yukarıda da değinildiği gibi bir “katılım stratejisi” değildir.

Cardiff Zirvesinde alınan karara uygun olarak, Avrupa Komisyonu, Türkiye’nin Kopenhag kriterleri bakımından performansını inceleyen ikinci raporu, 13 Ekim 1999 tarihinde yayımlamış ve anılan raporda, Türkiye’nin AB ile gümrük birliğini gerçekleştirme konusunda ciddi bir performans gösterdiğine dikkat çekilerek, aday ülkeler arasına Türkiye’nin de dahil edilmesi yönünde görüş bildirilmiştir.

Nitekim, 10-11 Aralık 1999 tarihinde Helsinki’de gerçekleştirilen AB Devlet ve Hükümet Başkanları Zirvesinde Türkiye, oy birliği ile ve diğer aday ülkelerle eşit şartlarda Avrupa Birliğine aday ülke olarak kabul edilmiştir. Bu gelişme, Türkiye-AB ilişkilerine yeni boyutlar kazandırmaktadır.

Gümrük Birliği ve Türkiye Ekonomisi Üzerine Etkileri

6 Mart 1995 tarihli ve 1/95 sayılı Ortaklık Konseyi Kararı (OKK) ile, Türkiye ile AB arasında, sanayi ürünleri ve işlenmiş tarım ürünlerini konu alan bir gümrük birliğinin tam olarak kurulması aşamasına gelinmiştir. Ortaklık Konseyinin 1/95 sayılı bu Kararı, beraberindeki iki metinle (Ortaklık İlişkilerinin Gelişmesine İlişkin İlke Kararı ve Mali İşbirliğine İlişkin Topluluk Bildirisi), Türkiye ile AB arasındaki Ortaklık ilişkisinin 1 Ocak 1996’da başlayan son döneminin gelişme doğrultusunu belirlemektedir.

1/95 sayılı OKK’da, Türkiye ile AB arasındaki Gümrük Birliğinin tam olarak işlemeye başlaması için, Türkiye’nin gümrükler ve dış ticaret mevzuatı konularında yerine getirmesi gerekli uyum çalışmaları yanında, rekabet hukuku, fikri ve sınai haklar, sınai mevzuat alanlarında benimsenmesi gereken mevzuat da yer almaktadır. Karara göre, Türkiye yukarıda anılan alanlardaki mevzuat yaklaştırmasının önemli bir bölümünü 31 Aralık 1995 tarihine kadar tamamlamak durumundadır. Ortaklık Konseyi Kararının diğer önemli bir bölümü de, Gümrük Birliğinin 1996 yılı ve sonrasında sağlıklı biçimde işlemesi için alınması gerekli tedbirler ile izlenmesi gerekli usulleri tespit etmekte, bu amaçla, Ortaklığın kurumsal

veçhelerini, özellikle danışma prosedürleri açısından takviye edici yeni düzenlemeler getirmektedir.

Türkiye ile AB arasındaki ilişkiler, yukarıda bahse konu, 6 Mart 1995 tarihli Ortaklık Konseyi Belgelerinin 1 Ocak 1996 tarihinde yürürlüğe girmesiyle ivme kazanmış bulunmaktadır. Türkiye ile AB arasında gerçekleştirilmiş olan Gümrük Birliği, AB ile bir üçüncü ülke arasında bugüne kadar gerçekleştirilmiş en derin ticari bütünleşme örneğidir. Bu yönüyle Gümrük Birliği, Türk ticaret ve rekabet mevzuatı ile politikalarında çeşitli değişikliklere yol açmış, Türk ekonomisi için yeni fırsatlar yarattığı gibi, çaba gerektiren unsurlar da doğurmuştur. Türkiye - AB Ortaklık Konseyi'nin Gümrük Birliği'nin tamamlanmasına yönelik olarak aldığı Karar, Türk ekonomisinin 1980'li yıllardaki liberalizasyonundan sonra, ekonominin tamamını etkileyen en önemli gelişme olmuştur.

1 Ocak 1996 tarihinde başlatılan Gümrük Birliği uygulamasının dördüncü yılı tamamlanmış bulunmaktadır.

Türk özel sektörünün temsilci kuruluşlarının görüşleri çerçevesinde yapılan değerlendirmeler, sektörün Gümrük Birliği çerçevesinde karşılaştığı sorunlar, elde ettiği fırsatlar ve beklentileri olmak üzere aşağıdaki şekilde özetlenebilir:

Gümrük Birliğinin Türk ekonomisine etkilerini bu süre içerisinde yaşanan ekonomik gelişmelerden bağımsız bir biçimde değerlendirebilmek mümkün değildir. Makro ekonomik istikrarın sağlanamamış olması, yüksek iç vergiler ve yüksek enflasyon oranı, enerji maliyetlerinin yüksekliği ve uygun Eximbank kredisi bulunamayışı sayılabilecek başlıca sorunlar arasında değerlendirilmektedir.

Gümrük Birliği sonrasında yabancı sermayenin istenilen ölçüde Türkiye'ye gelmeyişi ve özellikle yabancı yatırımcılar nezdindeki kredibilite eksikliği bir diğer önemli bir sorun olarak belirlenmiştir.

Teknik mevzuat uyumunun sağlanamadığı alanlarda ihracatçıların problemler ile karşılaştıkları, dolayısıyla teknik mevzuat uyum çalışmalarının en kısa sürede tamamlanması gerektiği belirtilmektedir.

İthalatın artışı ve özellikle yerli üretimin mevcut olduğu ürünlerde girdi olarak da ithal malların kullanılmaya başlanmış olması, teşvik sisteminin AB ile tam uyumlu hale getirilmemesi gibi hususlar da firmalar için rekabet zorlukları yaratan unsurlar olmuştur.

Türk tarım politikasının AB'nin Ortak Tarım Politikası ile herhangi bir uyumunun bulunmaması önemli bir sorun olarak sıralanmaktadır.

Türk firmaları açısından Gümrük Birliği'nin yarattığı fırsatları ise şunlardır:

Türkiye'nin AB'nin tercihli ticaret sistemine uyum sağlayabilmek amacıyla imzalamış olduğu Serbest Ticaret Anlaşmaları, ticaret yelpazesini genişletmiş ve firmalara yeni pazarlara açılma imkanı tanımıştır.

Daha önce firma bazında çok yoğun ilişkilerin olmaması nedeniyle yakından tanınmayan AB firmalarının yapısı ve üretim şekillerinin daha iyi tanınarak, yeni ortaklıklar kurulması mümkün olmuştur.

Bazı sektörler için yetişmiş işgücü eksikliği Gümrük Birliği çerçevesinde karşılaşılan sorunlar arasında yer alırken, bazı sektörler için de vasıflı işgücünün varlığı AB'li rakipler karşısında Gümrük Birliği bağlamında rekabet gücü yaratan bir unsur olarak ifade edilmektedir.

İthalat artışından daha düşük oranlarda olmasına karşın, ihracatta da önemli artışlar yaşanması, uzun vadede Gümrük Birliği'nin ihracatı artırıcı etkisinin daha net hissedileceğinin işaretini vermektedir.

AB mevzuatına ve uygulamalarına uyum sağlanması nedeniyle, Türk üreticilerinin sağlık ve temizlik kurallarına daha sıkı riayet etmesi de olumlu bir gelişme olarak değerlendirilmektedir.

Büyük firmalarda olduğu kadar, küçük ve orta ölçekli firmalarda da kendini gösteren toplam kalite anlayışının, üretimden satış sonrasına kadar uzanır hale gelmesi, Türk firmalarının rekabet gücünü artıran gelişmeler arasında yer almaktadır.

Türkiye'nin Pan-Avrupa menşe kümülasyonu sistemine dahil olması ihracatı kolaylaştırmış, ülkenin coğrafi konumu, genç nüfusu ve önemli pazarlara olan yakınlığı AB firmalarıyla rekabet açısından fırsatlar yaratmıştır.

Gümrük Birliği ve Serbest Ticaret Anlaşmaları nedeniyle hammadde temininin kolaylaşmış ve ucuzlamış olması da üretim maliyetlerini düşüren bir unsur olarak değerlendirilmektedir.

Türkiye'de gelişmiş finans piyasalarının varlığı da sektör temsilcileri tarafından Gümrük Birliği içerisinde rekabet gücünü artıran fırsatlar arasında belirtilmektedir.

Türk imalat sanayinin %99'unun KOBİ'lerden oluşması ve söz konusu firmaların dinamik ve esnek yapılarıyla her türlü değişikliğe kolay uyum sağlamaları, Türk sanayiinin sahip olduğu önemli fırsatlar arasında yer almaktadır.

Sektörün bu aşamada devletten beklentileri;

AB mevzuatına uyum çalışmalarında devlet ve sektör arasındaki eşgüdümün sağlanması,

Gümrük Birliği kapsamında Türkiye'nin yükümlülüğü olan "mevzuat ve tercihli ticaret sistemine uyum"a ilişkin çalışmaların en kısa sürede tamamlanması,

sektör temsilcilerinin AB'nin Türkiye'nin de katılımına açık teknik komitelerinde yer almasının teşvik edilmesi,

AB fon ve programlarından yararlanmak isteyen sanayicilerin bu konularda bilgilendirilmesi,

yasaların, özellikle çok küçük işletmelerin de uygulamasını kolaylaştıracak şekilde basitleştirilmesi,

Türk Standartları Belgesinin AB tarafından tanınmasının sağlanması için gerekli teknik düzenlemelerin gerçekleştirilmesi,

demiryolu ağlarının geliştirilmesi, yeterli liman hizmetlerinin sağlanması ve enerji dar boğazının aşılması gibi altyapı yatırımlarının teşvik edilmesi ve KDV oranlarının, sanayi yapısı Türkiye ile benzerlik gösteren AB ülkelerinin ortalamasında düzenlenmesi,

olarak sıralanmaktadır.

Gümrük Birliğinin sağlıklı bir şekilde işlemesi, öngörüldüğü gibi gelişmesi, Türkiye'nin AB'ye tam üyeliğinin gerçekleşmesini sağlayacak en önemli adımlardan birisi olarak değerlendirilmektedir. Bu perspektif doğrultusunda gelişen ilişkiler ise, Gümrük Birliğinin uzun vadede Türk sanayii açısından bugün olduğundan çok daha geniş fırsatlar yaratmasına yol açacaktır.

Türkiye, Gümrük Birliği kapsamındaki yükümlülüklerini büyük ölçüde gerçekleştirmiş olup, bu süreçte edinilmiş olan deneyim, tam üyelik yönünde atacağı adımlar için sağlam bir temel oluşturacaktır.

Ancak, yalnızca sanayi mallarının serbest ticaretine dayanan modeliyle Gümrük Birliği ticari bütünleşme için yeterli değildir. Hizmet ve tarım sektörlerini de içerecek bir biçimde genişletilmesi gerekmektedir. Halen, Türkiye'de de hizmet sektörünün GSMH içindeki payı yüksektir. Örneğin, bu oran Türkiye'de %57 iken, İngiltere'de %67, Belçika'da ise %72'dir. Dünya Bankası verilerine göre, Türkiye 1983 yılında 2 milyar dolarlık hizmet ihraç ederken, bu rakkam 1998 yılında 22 milyar dolara yükselmiştir.

Helsinki Zirvesi Sonrasında Türkiye'nin AB'ye Üyeliği Yönünde Gelişmeler

Bir önceki ilerleme raporuna kıyasla, Türkiye açısından olumlu gelişmelerin varlığına yer veren 1999 yılı ilerleme raporunu takiben, 10-11 Aralık 1999 tarihlerinde Helsinki'de gerçekleştirilen Zirve sonucunda Türkiye'nin AB üyeliğine adaylığının kabul edilmesi, Türkiye-AB ilişkileri açısından çok önemli bir dönüm noktası olmuştur.

Zirvede alınmış olan kararlar ile belirlenmiş olduğu gibi, Türkiye diğer aday ülkelere uygulanan aynı kriterler temelinde, Birliğe katılmaya yönelmiş bir aday ülkedir. Türkiye'nin mevcut konumu ve bundan sonra Türkiye açısından izlenecek tutum, Helsinki Zirvesi Kararları madde 12 kapsamında belirlenmiştir.

Bu çerçevede, Türkiye'nin de, diğer aday ülkeler gibi, mevcut Avrupa stratejisine dayanılarak, reformlarını teşvik etmeye ve desteklemeye yönelik bir katılım öncesi stratejiden faydalandırılacağı ifade edilmiştir.

Teknik konulara ilişkin olarak ise Zirvede, Türkiye'nin, Topluluk programlarına ve ajansları ile aday ülkelerle AB arasındaki toplantılara katılma imkanına sahip olacağı belirtilmiştir. Tam üyelik sürecinde büyük önem arz eden AB müktesebatının benimsenmesi için, ulusal bir program ile birlikte üyelik hazırlıklarının yoğunlaşması gereken öncelikleri içeren bir katılım ortaklığının oluşturulması ve müktesebatın analitik tarzda incelenmesine yönelik bir sürecin hazırlanması, Zirvede kararlaştırılan diğer bir husustur. Ayrıca, Konsey, Komisyondan, katılım öncesi sağlanacak olan tüm AB mali yardım kaynaklarının koordinasyonu için bir çerçeve hazırlanmasını istemiştir.

On üç aday ülkenin tek bir çerçevede ele alındığı Helsinki Zirvesi Sonuç Belgesi çerçevesinde, Türkiye'nin önümüzdeki dönemde izlemesi gereken politikalar ana başlıkları itibarıyla şu şekilde sıralanabilir :

Siyasi ve ekonomik alanda Kopenhag kriterlerine uyum sağlanması,

Topluluk müktesebatının benimsenmesi ve müktesebatın uygulanabilmesini sağlayacak idari kapasitenin geliştirilmesi,

AB'nin Katılım Ortaklığını hazırlamasına paralel olarak; Topluluk ile işbirliği halinde, Katılım Öncesi Strateji ve Ulusal Programın hazırlanması yönünde çalışmaların hızlandırılması,

Bütün bu kapsamlı çalışmaların sürdürülebilmesini teminen ve ilgili kamu kurum ve kuruluşlarının yanı sıra, özel sektör temsilcileri arasında hızlı ve etkili bir koordinasyonu sağlayabilmek için, AB ile ilişkilerde sağlıklı bir teşkilatlanmanın gerçekleştirilmesi.

Siyasi Kriterlere Uyum

Tam Üyeliğin Siyasi Kriterleri "Demokrasiyi, hukukun üstünlüğünü, insan haklarına, azınlıklara saygıyı ve azınlıkların korunmasını teminat altına alan kurumların istikrarını sağlamak" olarak ifade edilmiştir. Siyasi kriterlere uyum katılım müzakerelerinin ön şartı olarak belirlenmektedir.

Demokrasi ve hukukun üstünlüğü kavramı ile; Aday ülkelerin sadece demokrasi ve hukukun üstünlüğü kavramlarını ifade etmekle yetinmemeleri, bunları günlük yaşama bütün unsurlarıyla geçirmeleri anlaşılmaktadır. Buna göre belirleyici temel faktörler şunlardır:

Siyasal çoğulculuk, ifade özgürlüğü ve din seçme özgürlüğünü kapsayacak anayasal garantinin bulunması;

Çeşitli devlet birimlerinin normal işlevlerini yerine getirebilmelerine olanak sağlayan demokratik kurumları ve bağımsız yargı ve anayasal kurumlarının bulunması;

Değişik siyasi partilerin dönüşümlü olarak iktidara gelmelerini sağlayan ve genelde muhalefetin rolünü tanıyan özgür ve dürüst seçimlerin gerçekleştirilmesi .

İnsan hakları konusunda; Gündem 2000 detaylı bir kriter belirleme yoluna gitmemekle birlikte, Avrupa Konseyi'nin İnsan Hakları ve Temel Özgürlüklerin Korunması Hakkındaki Sözleşmeye taraf olunması ve Avrupa Konseyi İnsan Hakları Mahkemesi'ne Bireysel Başvuru'nun kabulü temel referans noktalarıdır. Bu çerçevede, temel özgürlüklerin tanınmış olması (dil, din ve cinsiyet), ifade ve basın özgürlüğü, toplanma ve örgütlenme özgürlüğü, azınlık haklarının korunması ve hukuk korunması karşısında eşit olma, temel kriterler olarak belirlenmektedir.

Azınlıklara saygı hakkında ise; aday ülkelerin pek çoğunda azınlıkların varlığına işaret edilmekte, temel referans noktası olarak da, Avrupa Konseyi'nin Ulusal Azınlıkların Korunması Hakkında Çerçeve Sözleşmesi ile Avrupa Konseyi Parlamenterler Meclisi tarafından kabul edilen 1201 sayılı Tavsiye gösterilmektedir.

Türkiye'nin katılım yönündeki ilerlemesine ilişkin, Komisyonun 1999 yılı İlerleme Raporunda ise, siyasi kriterler bağlamında 1998 İlerleme Raporundan bu yana sağlanmış olan gelişme ele alınmıştır. Bu çerçevede, Türkiye'de bir demokratik sistemin temel özellikleri mevcut olmakla beraber, ülkenin Kopenhag siyasi kriterlerini hala karşılamadığı ifade edilmektedir.

Komisyon Raporunda yukarıda değinilen hususlara yer verilmekle birlikte, ülkemizi diğer aday ülkelerden ayıran temel farklılık, uzun zamandır süre gelen bir demokrasi geleneğine sahip olmasıdır. Vazgeçilmez bireysel haklar ilkesi üzerine kurulmuş bir devlet olan Türkiye Cumhuriyeti, ırk, din, etnik köken farkı gözetmeksizin tüm vatandaşlarının bireysel haklarının Anayasa ve diğer yasalarla güvence altına alındığı Parlamenter sisteme dayalı demokratik bir ülkedir. Laik ve sosyal bir hukuk devleti olan Türkiye Cumhuriyeti, insan hakları ve temel özgürlükler alanında, diğer demokrasilerle aynı değer ve amaçları paylaşmaktadır.

Türkiye, son yıllarda büyük ve hızlı bir gelişme süreci içine girmiştir. Karşı karşıya bulunduğu iç ve dış etkenler, ekonomisinin gösterdiği açılım, iletişim olanaklarının artması, sosyal yapının değişimi, gelişen dünya koşullarına uyma zorunluluğu, ülkemizi kaçınılmaz bir şekilde fikri ve yapısal bir değişikliğe doğru götürmektedir. Ülkemizin çağdaş ve uygar bir ülke düzeyine erişmesi doğrultusunda en önemli aşama, demokrasi ve insan hakları konusunda batı normlarına erişmesiyle gerçekleşmiş olacaktır. Bu, Türk toplumu için vazgeçilmez ve ertelenemez bir ihtiyaçtır.

Türkiye'nin Kopenhag siyasi kriterlerini karşılayabilmesi için alması gereken önlemlerin de bu çerçevede değerlendirilmesinde yarar görülmektedir.

Ekonomik Kriterlere Uyum

Tam Üyeliğin Ekonomik Kriterleri; "İşleyen bir pazar ekonomisine sahip olunmasının yanı sıra, Avrupa Birliği içindeki rekabet baskısı ile piyasa güçleri karşısında durabilmek yeteneğine sahip olmak" şeklinde özetlenebilir.

İşleyen bir pazar ekonomisinin varlığı;

Serbest piyasa koşullarının sağlanması, rekabetçi fiyatların geçerliliği ve ticaretin liberalizasyonu,

Piyasaya giriş ve çıkış serbestisi,

Mülkiyet haklarının korunması mevzuatını da kapsayan yasal bir sisteminin varlığı ve iyi işleyişi,

Fiyat istikrarı ve sürdürülebilir kamu finansmanı ve dış denge dahil makro ekonomik istikrarın sağlanması,

Ekonomi politikasının temel ilkeleri konusunda toplumda kapsamlı bir uzlaşmanın sağlanması ve

Tasarrufları üretime ve yatırımlara dönüştürecek gelişmiş bir finans sektörünün varlığı,

olarak tanımlanmaktadır.

AB içindeki rekabet baskısı ile piyasa güçleri karşısında durabilmek yeteneğine sahip olmak ise;

Ekonomik ajanlar için tahmin yapabilme imkanını veren makroekonomik istikrarın sağlanmış olduğu, işleyen bir pazar ekonomisinin varlığı,

Beşeri ve fiziki sermayenin yeterliliği,
Hükümet politikalarının rekabet gücünü etkileme derecesi,
Üyelik öncesi AB ile ticaret entegrasyonun seviyesi ve
Ekonomide küçük işletme sayısının yaygınlığı,
olarak tanımlanmaktadır.

Türkiye'nin katılım yönündeki ilerlemesine ilişkin Komisyon'un 1999 yılı İlerleme Raporunda ekonomik kriterler açısından yapılan değerlendirme, Asya, Rusya ve Kosova krizleri sonrasında, dünya çapında büyümenin yavaşladığı bir dönemde gerçekleştirilmiştir. Komisyon, bu krizlerin etkisini, her bir hükümetin krize nasıl bir politikayla yanıt verdiğini ve bu ekonomilerin dışsal şoklara intibak etme kapasitesini değerlendirmiştir. Bu çerçevede; Gümrük Birliğinin, Türkiye'nin, AB ile piyasa bütünleşmesinde kilit bir rol oynadığı ifade edilmiştir. Genel anlamda, Komisyon Türkiye'nin, işleyen bir piyasa ekonomisinin özelliklerinin pek çoğuna sahip olduğunu ve makro ekonomik istikrar sağlanması yönünde ilerleme kaydettiğini vurgulamakta, ancak, enflasyonist baskıları ve kamu açıklarını azaltarak ve ilave yapısal reformlar yaparak bu süreci devam ettirme ihtiyacı olduğunu belirtmektedir.

Ayrıca, Türkiye ekonomisinin tamamının Birlik içindeki rekabet baskısı ve piyasa güçleriyle baş etme yeteneğine sahip olmasını sağlamak için, az gelişmiş sektörlerin ve bölgelerin modernizasyonuna ve yapısal reformuna yönelik tutarlı bir kalkınma politikası uygulaması gerektiği vurgulanmaktadır.

Sonuç olarak, gerek işleyen bir piyasa ekonomisinin varlığı açısından, gerek Birlik içinde rekabet edebilme yeteneği açısından değerlendirildiğinde, Türkiye özel bir durum teşkil etmektedir. Zira, bir taraftan rekabet gücü yüksek büyük işletmeleri, diğer taraftan mevcut işletmelerin %99'unu oluşturan KOBİ'ler ile ikili bir ekonomik yapı sergilemektedir. Piyasaların işleyişini iyileştirmek ve orta vadede, Birlik içindeki piyasa ve rekabet güçleriyle başa çıkma yeteneğini arttırmak ihtiyacı vardır.

Bu çerçevede ekonomik kriterlere uyum bakımından aşağıdaki tedbirlerin alınmasında yarar görülmektedir.

Mevcut para ve maliye politikası uygulamalarına devam edilmeli, stand-by düzenlemesinde de belirtilen reform çalışmaları sürdürülmeli, vergi gelirlerinin artışına ağırlık verilmelidir.

Kamu bankaları, mali istikrar ve disipline kavuşturulmalı ve finansal sektörde kurumsal yatırımcıların etkinliği artırılmalıdır.

Dış ticaret açığının azaltılması için, ekonominin yeniden yapılanması ve üretimin artırılması gerekmektedir. Özellikle, üretimde verimlilik artışının sağlanmasının yanı sıra, yeni teknoloji kullanımının artırılması, ürün çeşitlendirilmesi ve geliştirilmesi ile katma değeri yüksek olan ürünlerin teşviki yoluyla yeni yatırımlar yapılmasının ve ihracatta artış sağlanmasının yöntemleri aranmalıdır.

KOBİ'lerin, sermaye piyasalarına erişimleri kolaylaştırılmalı ve finansman imkanları artırılmalıdır.

Enerji ve iletişim yatırımlarının artırılması ve genişletilmesi gerekmektedir.

Bütçeden eğitim ve sağlık gibi sosyal politikalara ayrılan pay yükseltilmelidir.

Ekonomik ve Sosyal Konseyde özel sektörün ağırlığı artırılmalıdır.

T.C. Merkez Bankasına Topluluk Müktesebatının gerektirdiği hukuki bağımsızlık kazandırılmalıdır.

AB Müktesebatının Benimsemesi ve Uygulanabilmesi için Gerekli İdari ve Hukuki Kapasite

Topluluk müktesebatına uyum, tam üyeliğin değişmez kuralıdır. Bu uyum süreci dinamik bir görünüm arz etmektedir.

Uyum çalışmaları gerçekleştirilirken dikkatle üzerinde durulması gereken en önemli husus, Topluluk müktesebatına uyumun da tek başına yeterli olmayacağı, bunun etkili şekilde uygulanması ve geliştirilmesi için idari ve hukuki yapının yeniden organizasyonu ihtiyacını karşılayacak düzenlemelerin yapılmasıdır.

AB müktesebatına uyum ve uygulanmayı sağlayacak idari kapasite açısından 1999 yılı İlerleme Raporunda konular itibarıyla aşağıdaki değerlendirmelere yer verilmiştir.

Malların serbest dolaşımı; Gıda, kimya, ilaç ve kozmetik sektörlerinde uyum çalışmalarına devam edilmesi,

Rekabet; Devlet yardımları ve tekeller konusunda uyum çalışmalarının sürdürülmesi,

Fikri, sınai ve ticari mülkiyet; Yeni Bitki Türleri Konvansiyonu, uydu ve kablolu yayında telif ve ilgili hakların benimsenmesine ilişkin yükümlülüklerin üstlenilmesi, genel olarak söz konusu mevzuatın uygulanmasında ilerleme kaydedilmesi,

Sermayenin serbest dolaşımı; Madencilik, enerji, bankacılık ve gayri menkul alanlarında yabancı yatırımcılara getirilen kısıtlamaların kaldırılması, yabancı menkul kıymetlerin milli sermaye piyasalarına arzı ve sigorta şirketlerinin teknik rezervlerinin yabancı varlıklara yatırılması hususlarına serbestlik getirilmesi,

Kamu alımları; Çelik sektöründe özelleştirmenin tamamlanması ve sektörün yeniden yapılandırılması, tarım sektöründe devletin oynadığı rolün sınırlandırılması, telekomünikasyon alanında uyum çalışmalarına devam edilmesi,

Çevre; Topluluğun çevre alanındaki müktesebatına uyuma yönelik çalışmalara devam edilmesi,

Ulaştırma; Deniz yoluyla yapılan ulaştırma faaliyetlerinde asgari güvenliğin sağlanması, havayollarının serbestleştirilmesine ilişkin çalışmalara başlanması,

Enerji; Enerji iç piyasası, petrol stokları, katı yakıtlar sektöründeki devlet müdahaleleri, enerji iletimi ve dağıtımındaki kayıplar dahil enerji verimliliğinin iyileştirilmesi, yenilenebilir enerji kullanımının teşvik edilmesi ve Euratom müktesebatı alanlarında uyum çalışmalarına başlanması,

Tüketicinin korunması; Piyasa gözetim mekanizmalarının ve tüketici koruma derneklerinin güçlendirilmesi,

Görsel-işitsel sektör; Yayıncılığa ilişkin Türk mevzuatının uyumlaştırılması,

Ekonomik ve parasal birlik; Mali otoritelerin hukuki bağımsızlığını sağlamaya yönelik uyum çalışmalarının başlatılması,

Adalet ve içişleri; Göç konusunda geri kabul anlaşmalarının imzalanması, iltica mekanizmasının iyileştirilmesi, insan ticaretinin Türk mevzuatında suç olarak düzenlenmesi ve bu alanda mücadelenin güçlendirilmesi, uluslararası polis işbirliğini güçlendirici tedbirlerin alınması, ceza hukuku alanında AB sözleşmelerine katılımın gerçekleştirilmesi,

İstihdam ve sosyal işler; Sendikal faaliyetlere serbestlik tanınması, sağlık, sosyal güvenlik, işgücü ve fırsat eşitliği alanlarında uyum çalışmalarının yürütülmesi,

Vergi sistemi; KDV ve özel tüketim vergileri alanında uyum çalışmalarının gerçekleştirilmesi, ithal mallarda ek vergilendirmenin kaldırılması,

İstatistik; Konuyla ilgili olarak mevzuat uyumu çalışmalarının başlatılması,

Bölgesel politikalar; bölgeler arası farklılıkların giderilmesine yönelik politikaların oluşturulması,

Ortak dış ve güvenlik politikası; İşbirliği alanlarının geliştirilmesine yönelik çalışmalar yürütülmesi.

Ayrıca, söz konusu Raporda Türkiye'nin, AB müktesebatına uyum konusunda en fazla ilerlemeyi Gümrük Birliği kapsamındaki alanlarda ve daha az bir ölçüde, Avrupa Stratejisi kapsamındaki alanlarda göstermeye devam ettiği belirtilmekte, müktesebatı uygulamaya yönelik idarî kapasitenin de tatminkâr olmakla birlikte, Türkiye'nin, idarî yapılarını daha da modernleştirmesi ve personel eğitimini arttırması gerektiğine işaret edilmektedir.

Esasen;Türk ekonomi hukukunun AB hukuk düzenine yaklaştırma çalışmaları, 1988 yılında Devlet Planlama Teşkilatı koordinatörlüğünde başlatılmıştır.

Gümrük birliği konusunda alınan mesafe ve Türkiye'nin yeni dünya ekonomik düzenine entegre olma konusundaki kararlılığı, AB'nin genişleme sürecinde meydana gelen gelişmelerle birleşince, "mevzuat uyum" çalışmalarının yönü ve kapsamında değişiklik gereği ortaya çıkmıştır. Bu çerçevede, dar anlamda ve gümrük birliğinin konularıyla sınırlı "mevzuat uyumu" yerine, "Avrupa Birliği Müktesebatına ('Union Acquis') uyum" çalışmalarını ikame etme hazırlıklarına girişilmiştir.

Türkiye'nin AB'ye adaylığının teyid edilmesinin ardından, mevzuat uyum çalışmalarının gerçekleştirilmesi büyük önem taşımaktadır. Bu nedenle, Türk Mevzuatının AB Müktesebatına uyum çalışmalarının hızlandırılarak sürdürülmesi gereği, Ulusal Programa temel teşkil edebileceği göz önünde bulundurularak, kamu kurum ve kuruluşlarının personel, fiziki altyapı ve kurumsal bakımlardan güçlendirilmesi zarureti ortaya çıkmaktadır. Bu hususlar da dikkate alınarak, DPT koordinatörlüğünde "Mevzuat Uyumu Sürekli Özel İhtisas Komisyonu"nun oluşturulmasında yarar görülmektedir.

VIII. Beş Yıllık Kalkınma Planı Döneminde Atılması Gereken Adımlar

VIII. Beş Yıllık Kalkınma Planı döneminde, Helsinki Kararları öncesinden farklı olarak her konunun bir AB boyutunun olduğunu dikkate almak gerekecektir. Dolayısıyla, bu Plan döneminde Türkiye'nin AB'ye üyelik hedefinin gerçekleştirilmesi yönünde somut ve önemli adımların atılması beklenmektedir.

Bu doğrultuda;

Türkiye açısından öncelikle değerlendirilmesi gereken husus, Helsinki Zirvesi Sonuç Bildirgesi'nin 4. maddesinde ifade edildiği üzere, Kopenhag Zirvesinde belirlenmiş olan siyasi kriterlere uyumun üyelik müzakerelerinin açılması için bir ön koşul olduğu gerçeğidir.

Bu çerçevede; demokrasimizin eksikliklerinin giderilmesine ve insan haklarının geliştirilmesine yönelik çalışmalarımıza yeni bir ivme kazandırılması gerekmektedir. Bu bağlamda Anayasamızın çağdaş normlara uygun demokratik niteliğe kavuşturulması için TBMM bünyesinde başlatılmış çalışmaların yoğunlaştırılarak devamı, demokratikleşme ve insan hakları kapsamında TBMM'nin gündeminde bulunan yasa tasarılarının ivedilikle yasallaştırılmaları, aynı kapsamda ilgili Bakanlıklarda sürdürülen çalışmaların sonuçlandırılarak tasarıların TBMM'ne sevki öncelikli hedef olmalıdır.

Her düzeyde, demokrasi ve insan hakları ilkeleri ihlallerinin zamanında yargı önüne çıkarılması ve gecikmeden gerekli şekilde cezalandırılması da önemli bir aşama olacaktır. Öngörülen yasal düzenlemelerin ve /veya idari önlemlerin tam olarak uygulanması da önem taşımaktadır.

Öte yandan, Avrupa Birliğini uluslararası düzeyde kurulan diğer örgütlerden ayıran en önemli özellik, Birliğin "uluslar üstü yapısı" ve bunun gereği olarak, egemen yetkilerin üye devletler tarafından Birliğe kısmen devri olgusudur. Bu itibarla, üzerinde önemle durulması gereken bir nokta Anayasamızın egemenlik ve egemenliğin yetkili organlarca kullanılması ile ilgili hükümlerinin, Avrupa Birliğine tam üyeliğin gerektireceği Anayasa değişiklikleri çerçevesinde gözden geçirilmesi hususudur. AB üyelerinin Anayasalarında bu konuda yaptıkları düzenlemeler de dikkate alınarak konunun çok boyutlu olarak incelenmesinde yarar görülmektedir. Bu çerçevede, uluslararası ya da uluslararası hukukun iç hukukta yasaların üstünde yer aldığı öngören bir hükmün de Anayasamıza eklenmesi konusu da değerlendirilmelidir.

Ekonomik kriterlere uyum açısından özenle üzerinde durulması gereken husus, sürdürülebilir bir makroekonomik istikrarın sağlanması ve piyasalarda tam rekabet koşullarının oluşması yönünde engel teşkil eden her türlü müdahale ve politikadan kaçınılmasıdır. Türkiye'nin AB'ye üyeliğinin biran önce gerçekleşebilmesi bakımından Ekonomik Parasal Birliğin (EPB) kriterlerine uyum da önem arz etmektedir. Türkiye'nin son dönemde uygulamaya koymuş olduğu politikalar ve IMF ile üzerinde mutabakat sağlamış olduğu program VIII. Beş Yıllık Kalkınma Planı döneminde bu istikrarın sağlanabileceği konusunda önemli adımlar içermektedir. Bu Plan döneminde Türk ekonomisinin Maastricht Kriterlerine uyumu sağlayacak ve EPB'nin koşullarını yerine getirecek istikrarı sağlaması beklenmektedir.

Diğer üyelik kriterlerinin yerine getirilebilmesi öncelikle Helsinki Zirvesinde alınmış bulunan kararlar ile öngörülen birtakım çalışmaların ve hazırlıkların başlatılmasını zorunlu kılmaktadır. Bu doğrultuda "yol haritası"nı oluşturacak unsurların;

"Katılım Öncesi Strateji" ,

bu stratejinin temel uygulama aracı olan "Katılım Ortaklığı" ve

Türkiye'nin AB müktesebatına uyumu için tarafların önceliklerini içeren bir "Ulusal Program",

olduğu söylenebilir.

AB tarafından hazırlanacak olan "Katılım Öncesi Strateji"de;

- "katılım-öncesi siyasi diyalog",
- uyum için belirlenecek öncelikler,
- uyum için bir izleme mekanizması,
- Türkiye'nin Toppluluğun tüm programlarına ve ajanslarına katılımı,
- Türkiye'nin aday ülkelerle yapılan tüm toplantılara katılımı ve
- Toppluluk kaynaklarını tek bir çerçevede toplayacak bir mali yardım,

hususları yer alacaktır.

AB tarafından Türkiye için bir Katılım Ortaklığı hazırlanacaktır. Katılım Ortaklığı, Kopenhag Kriterlerine uyum için yapılması gerekenler ile AB müktesebatına uyum yükümlülüklerini içermekte ve bunlar arasından üyelik için gerekli kısa ve orta vadeli öncelikleri belirtmektedir. Bu önceliklerin yerine getirilmesi için sağlanması gereken mali yardım da doğal olarak Katılım Ortaklığının bir parçası niteliğini taşımaktadır. Komisyon, söz konusu metni, Türkiye ile istişare ederek hazırlayacaktır.

Müktesebatın benimsenmesi için, Türkiye tarafından bir Ulusal Programın hazırlanması gerekmektedir.

Ulusal Programda yer alması beklenen unsurlar şunlardır;

- Türk mevzuatında ne gibi değişikliklere ve yeniliklere ihtiyaç olduğu,
- uyum için gerekli beşeri ve mali kaynaklar,
- Türkiye'nin uyum öncelikleri ve
- bu önceliklerin yerine getirilmesi için düzenlenmiş bir takvim.

Hazırlanacak olan Ulusal Programa temel oluşturacak olan hususlar, VIII. Beş Yıllık Kalkınma Planı ile paralellik arz etmek durumundadır.

Ulusal Programın hazırlanmasını takiben üyelik yönünde atılması gereken en önemli adımlardan birisi Toppluluk müktesebatının kabulüdür. Türkiye'nin, kamu kurum ve kuruluşları arasında gerekli koordinasyonu sağlayarak Gümrük Birliği sürecinde gösterdiği performansı, Toppluluk müktesebatına uyumda da göstermesi tam üyelik sürecini kısaltabilecektir.

Topluluk mevzuatını ulusal mevzuata aktarma yanında, uygun idarî ve adlî yapılar yoluyla onun etkin uygulanmasını sağlamak da üyeliğe hazırlanmanın çok önemli bir yönü olarak değerlendirilmekte ve üyelik için vazgeçilmez olan karşılıklı güvenin yaratılmasında bir ön koşul olarak algılanmaktadır.

Avrupa Komisyonu da bu "Ulusal Programın" uygulanabilmesi için gerekli izleme mekanizmalarını oluşturacak ve Türkiye'ye özel bir "müktesebatın analitik değerlendirilmesi sürecini" başlatacaktır.

Bu doğrultuda, AB ile bütünleşme sürecinde somut ve hızlı bir ilerlemenin sağlanmasını temin edecek kurumsal ve idari yapılanmanın oluşturulması gerek Ulusal Programın ivedilikle hazırlanmasını sağlamak bakımından, gerek bu Programın uygulamasına ilişkin izleme ve mali açıdan koordinasyonunu temin edebilmek açısından büyük önem arz etmektedir.

Nitekim, 26 Ocak 2000 tarih ve 2000/3 sayılı Başbakanlık Genelgesi ile Türkiye'nin AB ile ilişkilerinin nasıl bir teşkilatlanma ve koordinasyon içinde gerçekleştirileceği belirlenmiş ve akabinde 6 Mart 2000 tarihinde Dışişleri Bakanlığı tarafından bu Bakanlığa bağlı olarak görev yapması öngörülen "Avrupa Birliği Genel Sekreterliği Kurulmasına İlişkin Kanun Tasarısı" hazırlanmıştır.

Ancak, söz konusu Genelgenin ve Kanun Tasarısının önermiş olduğu yapılanma ile önümüzdeki dönemde yapılması zorunlu görülen çalışmaların koordinasyonunda ciddi problemler çıkabileceği yönündeki Alt Komisyon görüşü, Ö.İ.K Genel Kurulunda da benimsenmiştir.

Bu çerçevede, iç koordinasyona ilişkin örgütlenmenin Başbakan Yardımcılığı altında oluşturularak, tüm kurum ve kuruluşların uyum çalışmalarına etkin bir şekilde katılımının sağlanması, Türkiye'nin üyeliğe yönelik hazırlıklarını süratle tamamlayabilmesi açısından önem taşımaktadır.

Türkiye'nin üyelik hazırlıklarını gereğince gerçekleştirebilmesi için, çalışmalarını hızlandırması gereken bir diğer alan da aydınlatma, tanıtım ve eğitim çalışmalarıdır. Bu çerçevede bir " AB Aydınlatma, Tanıtım ve Eğitim Programı"nın AB'nin ilgili kurumlarının işbirliği ile hazırlanmasında yarar görülmektedir

Bütün bu çalışmaların gerçekleştirilebilmesi, ulusal programın uygulamaya konulabilmesi ve entegrasyon sürecinde gerekli ekonomik ve sosyal dönüşümü sağlamak üzere yapısal tedbirlerin alınması, beraberinde Türkiye için ciddi bir mali yükü de getirecektir. AB, Helsinki Zirvesi kararları uyarınca Türkiye'ye yönlendirilecek tüm katılım öncesi malî yardım kaynaklarının tek bir çerçevede toplanması ve bu alanda eşgüdümünün sağlanması gerektiğini vurgulamıştır. Ancak, Türkiye - AB mali ilişkilerinin, Ortaklığın temelinde var olan dayanışma ilkesine rağmen, günümüze kadar kesintisiz bir biçimde gelişme göstermemiş olduğu hatta, Gümrük Birliğini Türkiye'nin kendi imkanları ile gerçekleştirdiği bilinmektedir. Tam üyelik sürecinde yürütülecek çalışmalar ve AB politikalarına uyum, Türkiye'nin Topluluk finansman kaynaklarından azami ölçüde yararlanmasını gerektirmektedir. Buna karşılık, Türkiye'nin de üyelik öncesi hazırlıkların finansmanı konusunda gerekli çalışmaları öncelikle başlatması ve kendi bütçe imkanları açısından bir değerlendirme sürecine girmesi zorunludur.